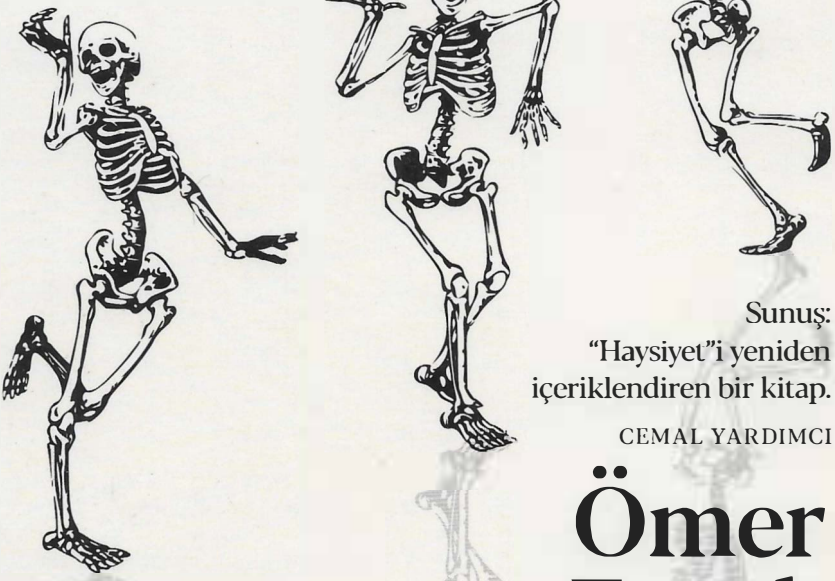
Başkası adına konuşmanın haysiyetsizliği

"Erkek düzüşmek için beynini, düşünmek için çükünü kullanır."

URSULA K. Le GUIN

Sunuş:
"Haysiyet"i yeniden içeriklendiren bir kitap.

CEMAL YARDIMCI

Ömer Faruk

YENİİNSAN

Yeni İnsan Yayınevi
Ömer Faruk Kitapları

Yeni İnsan Yayınevi: 484
Ömer Faruk Kitapları: 6

Başkası Adına Konuşmanın Haysiyetsizliği
Ömer Faruk

Genel yayın yönetmeni: Aytaç Timur
Yayıma hazırlayanlar: Mister Fa & Aytaç Timur
Fotoğraflar: Yelda Baler
Kapak tasarımı: Umut Durmuşoğlu & Efdal Basan
İç sayfa tasarımı: Erol Egemen
Kapak ve iç sayfa tasarım uygulaması: Adem Şenel
Birinci basım: Altıkırkbeş Yayın, Şubat 2019; 0001-1500 adet
İkinci basım: Altıkırkbeş Yayın, Mayıs 2021; 1501-3000 adet
Üçüncü basım: Yeni İnsan Yayınevi, Ocak 2024; 3001-4000 adet
ISBN: 978-625-6813-34-2
Sertifika No: 12186

©Tohum Yayıncılık Turizm Reklam ve Sağlık Hizm. San. Tic. Ltd. Şti.
Aziz Mahmut Hüdayi Mah. Serhaseki Sk. No:4/1, Üsküdar / İstanbul
Tel: (0 216) 489 84 08
Tüm hakları saklıdır. Yayıncının yazılı izni olmaksızın, tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, hiçbir yolla çoğaltılamaz.
www.yeniinsanyayinevi.com
yeniinsanyayinevi@gmail.com
newhumanpublisher@yahoo.com
facebook/yeniinsanyayinevi
instagram/yeniinsanyayinevi
twitter.com/yeninsanyayin
Baskı: Asya Basım Yayın Sanayi Tic. Ltd. Şti.
15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad. No: 62/B Güneşli -Bağcılar -İSTANBUL Sertifika No: 52508

Ömer Faruk

Başkası Adına Konuşmanın Haysiyetsizliği

Sunuş
Cemal Yardımcı

YENİİNSAN

ÖMER FARUK: Adana doğumlu (d. 1954). Öğrenimi ile ilgili olmayan muhtelif işlerde çalıştı. Orhan Pamuk'un *Beyaz Kale* adlı romanı için yazdığı eleştiri yazısı ile 1987 yılında *Milliyet Sanat* dergisinin düzenlediği Abdi İpekçi Sanat Yarışması/Öykü-Roman Eleştirisi İkincilik Ödülü'nü aldı. Son uğrak noktası Ayrıntı Yayınları oldu. Kurucusu olduğu bu yayınevinin genel yayın yönetmenliğini Kasım 1987-Kasım 2008 yılları arasında sürdürdü.

Müesses nizamın sürmesine payandalık eden muhafazakâr değerlere yönelik bir tür entelektüel hamle aracı olarak tasarladığı "yeraltı edebiyatı" kavramsallaştırılmasını bir diziyle içeriklendirdi ve önerisinin kabul görmesini zevkle izledi. Bu dizide toplumsalın dayattığı kimliğe karşı kişinin kendini inşa etme aracı olarak "asi"liğini savunan Jean Genet'nin kitaplarını yayımladı. [Toplumsalın dayattığı her tür disipline, yerleşik kültürün hayat bulduğu her tür ahlak kuralına istikrarlı bir biçimde karşı çıkan Jean Genet ıslahevinde büyüdü ve uzun yıllar hapishanede kaldı. Jean-Paul Sartre'ın *Saint Genet-Comédien et Martyr* (1952; Aziz Genet-Oyuncu ve Kurban) adlı kapsamlı çalışmasıyla adını dünyaya duyurdu.]

Ardından yazı'nın disipliner gramerine meydan okuyan Georges Perec'in *Kayboluş*'unu yayımladı. Fransızcanın en çok kullanılan sesli harfi olan "e" harfi kullanılmadan kaleme alınan roman Cemal Yardımcı'nın dâhice çevirisiyle, yine, "e" harfi kullanılmadan Türkçeye aktarıldı. Dünyada üç beş dilde rastlanan bu yaratıcılık şölenine *Radikal* gazetesi birinci sayfadan, sürmanşetten, cahilce gerekçelerle, fütursuz bir üslupla saldırdı; saldırı gerekçelerinin tümünün (= evet, tümünün) "içi boş" çıkmasına rağmen özür dilemedi. Yayıncılıktaki bu ve benzeri başarıları, 2000 yılında Ayrıntı Yayınları'nın *Dünya Kitap* dergisi tarafından "Yılın Yayınevi" seçilmesiyle ödüllendirildi. Yine, 2004 yılında Türkiye Yayıncılar Birliği "Düşünce ve İfade Özgürlüğü Ödülü" Ayrıntı Yayınları'nın genel yayın yönetmeni olarak kendisine verildi. Yirmi yılda beş yüzden fazla kitabın yayımlanmasına, bir milyon kitabın okurla buluşmasına katkıda bulundu. Bu süreç, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* adlı ansiklopedik çalışmada Erkal Ünal tarafından şu sözlerle değerlendirildi: "Değerlendirmesi nereden bakıldığına göre değişir, ama Stalinist sol anlayışa karşı itiraz anlamında Troçkizmin ötesinde başka bir sol anlayışın yeşertilmesinde ve anarşizmle temas kurulmasında yayınevinin azımsanmayacak derecede katkısı olmuştur."

Ayrıntı Yayınları'ndan ayrıldıktan sonra kendi adına söz almaya başladı. Melih Cevdet Anday anısına düzenlenen "deneme" yarışmasında *Yarabıçak* adlı kitabı teşekkürle ödüllendirildi.

Yazıları *Birikim, Evrensel Kültür, Kızılcık, Milliyet Sanat, Red, Varlık, Birgün, Hürriyet, Radikal, Taraf* gibi dergi ve gazetelerde yayımlandı. Bir kızı, *Defne Ağacı ve Orman Kardeşliği* (Yapı Kredi Yayınları, 2012; onuncu basım 2022) adlı bir çocuk kitabı, editörlüğünü üstlendiği Deleuze&Guattari perspektifinden felsefe, siyaset ve sanat üzerine kolektif bir çalışma olarak tasarlanan *Dışarıdan Düşünmek* (ed: Ömer Faruk, Chiviyazıları, 2016) adlı bir derlemesi ve *Başkası Adına Konuşmanın Haysiyetsizliği* (Altıkırkbeş Yayın, 2019; ikinci basım 2021; üçüncü basım Yeni İnsan Yayınevi, 2024), *Aşk ve Ereksiyon "Aşk"ı* (Altıkırkbeş Yayın, 2019; ikinci basım Yeni İnsan Yayınevi, 2022), *Bir Yaratıcılık İmkânı Olarak Kaos* (Altıkırkbeş Yayın, 2020; ikinci basım Yeni İnsan Yayınevi 2022), *Bir Aşağılama Aracı Olarak Çöp* (Yeni İnsan Yayınevi, 2022), *Yarabıçak: Banka Soymuş Bir Devrimcinin Samimi İtirafları* (İthaki Yayınları, 2014; genişletilmiş ikinci basım Yeni İnsan Yayınevi, 2023) ve *Gül ile Bülbül Cumhuriyeti* (Yeni İnsan Yayınevi, 2023) adlı deneme kitapları vardır.

Daha etraflı bilgi için bkz: omer-faruk.com

Şükrü Argın'a

ve

başkasının acısından haz duymayan

Çok Kalpli Asilere...

"Çağdaş toplumsal düzenin temelinde cellatlar değil profesörler vardır. Devlet gücünün temel aracı ve simgesi giyotin değil, (tam yerinde bir deyimle adlandırıldığı gibi) *doctorat 'dtat'*dır [devlet doktorası]. Yasal eğitimin tekeli yasal şiddetin tekelinden daha önemli, daha merkezidir."

Ernest Gellner'den aktaran Zygmunt Bauman, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, çev.: Nurgül Demirdöven, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 133.

"Devlet devrimle yıkılabilecek bir kurum değil, insanlar arasındaki bir ilişki tarzıdır.
Devlet, bu ilişki tarzıyla var olur, beslenir, güçlenir, sömürür ve öldürür.
Devlet, otoriter ve hiyerarşik örgütlenmelerle iktidara talip olunarak değil; insanlar arasında devletin kendini yeniden üretemediği yeni ilişkiler; özgürlükçü, dayanışmacı ve yaratıcı yeni bir 'hayat tarzı' kurularak eritilebilir.
Asıl olan 'iktidarı almak' değil, kişinin öncelikle ve kesinlikle kendisinin 'devlet dışı'na çıkması, 'devlet dışı' bir içerikle tanzim edilmiş gündelik hayat ihlallerini tasarlaması ve yaşamasıdır.
Hiç ama hiç unutmamak gerekir: Yaşanacak bir hayatımız vardır!"

Abdûlgaffar el Hayatî, (1896), Hayata Dair Meseleler, çev.: Osman Fuad, İskenderiye: Mesele Neşriyat.

“Çarpışma silahı olarak devlet cop ve tomayı biz kavramları seçtik!”

Çok Kalpli Asi.
Gezi Başkaldırısı'nda, ters çevrilmiş, dilek ağacına dönüştürülmüş arabaya iliştirilen kâğıtlardan birinde yazılıydı...

“Bedenimizi, düşüncelerimizi, duygularımızı sınırlayan sözcüklerin içeriğini değiştirme zamanı geldi!”

Çok Kalpli Asi.
Kadınlar tuvaleti, meyhane duvarı, Kadıköy.

“İçimde bir deniz var/Güldüğümde gözlerimden taşıyor”

Çok Kalpli Asi.
Gezi Başkaldırısı, duvar yazısı, Taksim.

Cemal Yardımcı

“Haysiyet”i yeniden içeriklendiren bir kitap: Başkası adına konuşmanın haysiyetsizliği

Şubat 2019

Dünya hakkında ya da dünyayla birlikte ve dünyanın içinde düşünmek: Başlangıçta dünyayı karşımızda karmakarışık bir bulamaç olarak buluruz.

Her şeyden önce, Gaia'dan da önce, Khaos vardır.

Ya da yaratan ve hiçlik: imkân halinde her şey ile hiçbir şeyin karışımı; yine bir tür kaos.

Zihnimiz ayırıyor, sınırlar çiziyor, çerçeveliyor, bağlamlar oluşturuyor, adlandırıyor. Ayırt etmeye ve anlamaya başlıyoruz. Bizde "şimdi neyin ne olduğunu anladım" hissini uyandıran "derin anlamlar" değil sadece, algılarımız bile zihinsel etkinlik gerektiren böyle bir soyutlama içeriyor. Bu en basit nesneler, mesela bir elma için de; adlandırılmış nesne toplulukları, karmaşık bütünler, mesela bir deniz ya da bir orman için de böyle. Hatta bilimin tarafsız diliyle, matematiksel formüllerle tanımlandığı için tartışma ötesi bir nesnelliğe, zihinsel süreçlerimizden bağımsız bir iç bütünlüğe sahipmiş gibi görünen fiziğin temel parçacıkları, elektronlar, fotonlar için de böyle.

Önümde uzanan ormana bakıyorum. Şu ağaçlar tabii ki ormanın parçası. Peki şu çalılar? Şu otlar? Şu yere düşmüş dal? Börtü böcek? Diğer hayvanlar? Yayılışı ve içeriği açısından ormanın sınırlarını nereden çizeceğim? Şu az berideki tek elma ağacı ormana dahil mi, değil mi? Elbette ormandan söz edebilirim ve hiç sorun yaşamadan meramımı herkese anlatabilirim. Bir dizi ölçüt sıralayıp sınırları istediğim hassasiyet ve kesinlikte tanımlayabilirim de. Ama bu ölçütler ya da meramımı anlatmamı sağlayan, başka insanlarla paylaştığım kavramsal çerçeve ne ölçüde benim zihinsel etkinliğimden bağımsız olarak karşımdaki maddi gerçekliğe ait? Benzer bir sorgulamayı ağacın altındaki yere düşmüş elma için de yapabilirim, o elmanın bir molekülü için de, o molekülün bir elektronu için de. Yekpare bir oluş ve akış içindeki dünyayı

ancak ayrıştırarak, parçalayarak, kavramsal çerçevelere yerleştirerek algılayabilir ve anlamlandırabilirim.

Algılar, adlar, kavramlar ve anlamlar dünyaya ait değildir ama keyfi de değildir. Arkalarındaki şeyin nesnelliğinden dolaysızca türemezler ama zihnimin kendi başına üretip dünyaya dayatabileceği kalıplar da değildir. Zihnim ile dünya arasındaki etkileşim içinde şekillenirler. Bu etkileşim üzerinde fark yaratan her şey, bakış açım, mesafem, önceliklerim, baktığım şeyin etrafında bulunanlar, hepsi algılarım ve kavrayışım üzerinde de fark yaratır.

Bu yüzden zihne ilişkin, "dünyayı yansıtan ayna" benzetmesi yanıltıcıdır. Belki "üzerine dünyanın resminin yapıldığı sayfa" daha iyi bir benzetme sayılabilir. Kimi zaman karakalem, kimi zaman yağlıboya ile, kimi zaman elimizde hangi boyalar varsa onlarla; kimi zaman ise yeni boyalar arayıp bularak yapılan bir dünya resmi.

Sayfa, kalemler ve boyalar, yani zihinsel donanımımızın bir kısmı genetik yolla devraldığımız biyolojik varlığımızın parçasıdır. Bir kısmını ise kültürel mirasın payımıza düşen bölümü olarak doğduktan sonra ediniriz. Zihinsel donanımımızın neredeyse tamamı bunlardan oluşur.

Ama tamamı değil! Küçük ama fark yaratan bir bölümünü ise dünyayla etkileşim içinde, zihinsel donanımımızı kendi unsurlarına yönelterek, algıyı, anlamı, bakış açısını sorgulayarak oluştururuz. Bu sorgulamanın çeşitli boyutlarını bugün yaratıcılık, eleştirel düşünce, tefekkür, sanat, bilim, felsefe gibi kavramlarla niteliyoruz. Daha bu kavramların ortaya çıkmadığı çağlar da dahil olmak üzere, insanın dünya ile etkileşiminde hep vardır böyle bir sorgulama.

Süzülüp biriktikçe, çöküp tortulaştıkça maddi ve manevi kültüre dönüşen bu zihinsel etkinlik insan türünün ayırt edici temel niteliklerinden biridir.

Düşünenin düşünceye hükmetmesi: Sadece konu olarak aldığını didiklemekle yetinmeyen, kendisini de mesele edinen, yeni algılama yolları, yeni kavramlar, anlamlar, farklı perspektifler yaratma çabasını dünyaya bakışın merkezine yerleştiren tarzda düşünmeyi "eleştirel düşünme" ya da "yaratıcı düşünme" olarak anacağım: Varoluş biçimi açısından eleştirel, sonuçları açısından yaratıcı düşünme.

"Kelimenin hakiki anlamıyla" düşünmenin zorunlu olarak böyle olduğu varsayımıyla, sadece "düşünme" de denebilirdi belki. Anlatım kolaylığı sağlayan bu kestirme yol iki açıdan yanıltıcıdır.

Birincisi, düşünmekten söz edildiğinde genel olarak kastedilen eleştirel-yaratıcı düşünce değildir. Düşünmek çoğu zaman hazır kalıpları alışılmış yollardan uygulamaktan ibarettir. Övgüyle karşılanan ve takdir edilen bu kalıpların mesele edilmesi değil, olağandan daha titiz, daha incelikli, daha tutarlı kullanılmasıdır. Ayrıntılara dikkat ederek, özenle akıl yürütmek: düşünmek böyle bir şeydir. Elbette iyidir, işe yarar. Titizlik, incelik, tutarlılık düşünürken istenir niteliklerdir. Ancak eleştirel-yaratıcı düşünme derken, bu olumlu niteliklerin olabildiğince mükemmel uygulanmasından farklı bir boyut işin içine girer. Bir şeye bakarken o şeyle birlikte gözü ve bakışı da görmeye çalışmak gibi bir boyut. Bu yüzden eleştirel-yaratıcı düşünme, alışılmış anlamda düşünmeden neredeyse nitel olarak farklıdır. Hiç değilse kendine özgü bir sıfat kullanımını mutlaka gerektirir.

İkincisi ve daha önemlisi, alışılmış anlamda düşünmenin düşünen özneyi gölgede bırakmasıdır. Elbette "özne" kavramı alışılmış anlamda düşünmenin konusu olabilir; çağdaş aklın ışığı bu kavramı aydınlatmak üzere özneye çevrilebilir. Ancak eleştirel düşünme durumunda bundan fazlası söz konusudur. Konu ne olursa olsun, konu ile aynı anda özne de

akıl yürütmenin alanına çekilir. "Kimin", "nasıl" düşündüğü, "ne" düşünüldüğü kadar önemli ve sahne ışıkları altındadır. Özne sahne gerisindeki yönetmen konumuna çekilemez.

Eleştirel düşünme, görünenin arkasında gizli kalanı ortaya çıkarmak anlamında bilimdir. İfade edilemeyen için yeni ifade yolları yaratmak olarak sanattır. Felsefe alanında en temel, en bilindik kavramları sorgulamak ve yeni kavramlar oluşturmak olarak kendini gösterir. Gündelik hayatta, kutunun dışında düşünmek, kısıtlayıcı kalıpları kırmak anlamına gelir; etkin düşünce olarak eyleme yol gösterir. Ama eleştirel düşünce özneyi öne çıkararak her alanda bu sayılanlardan başka bir şey daha yapar: düşünenin düşünceye hükmetmesine imkân tanır.

Eleştirel boyut düşünen öznenin dünyaya bakarken kendisini hiç gözden kaçırmamasıdır. Bu boyut eksik kalırsa düşünen, akıl yürüten, fikir üreten insan silinir, düşüncelerin taşıyıcısından ibaret bir insan kalır geride: fikirlerin asıldığı bir askı, bir vitrin mankeni. İnsanın düşünceyle dansının yerini fikirlerin uygun adım yürüyüşü alır.

Eleştiri eksik kalır, insan düşüncenin kendini tekrarlaması, çoğaltması, ilerlemesi için bir vesile durumuna düşerse insana bağlı oynak bakış açısı da yok olur. Özneyi yitiren perspektif bir hapishaneye dönüşür. Zihnin eklemleri kireçlenir, esneklik kaybolur. Kalıplar katılaşır. Oysa gerçeklik kalıplara dökülemeyecek kadar biçimsizdir. Düşünen insanın kendine özgü, biricik sesi duyulmaz olunca kalıpların tıngırtısı "aklın sesi" olur.

Düşünen insanın yerini bir insanın ağzından konuşan kişisiz, kişiliksiz bir akıl aldığında, duyulan aklın sesi değil dogmadır. Arzu edilir bir nesnellik düşünen insanın özne oluşunu fark etmesini ve hesaba katmasını gerektirir. Düşüncenin düşünene hükmetmesi ile sağlandığı varsayılan nesnel-

lik, aslında farkına varılmamış bir öznellikten başka bir şey değildir. Marx'ın "vampir gibi, canlı emeği emerek hayatta kalan ölü emek olarak sermaye" metaforuna paralel bir metafor kurulabilir burada: Düşünene hükmeden düşünce kendi zıttına, kendini yineleyip çoğaltmaktan başka bir varoluş tarzı olmayan dogmaya dönüşür. Etten kemikten, canlı insanın zihnini kullanan bir asalak olarak varlığını sürdürür.

Bir kimliğin içerisine doğmak: Burada çizilen "özne oluşunun bilincinde düşünen insan", tıpkı Kartezyen özne ya da algılar demeti olarak ampirik benlik gibi soyut, felsefi bir kurgudur. Ancak tanımı gereği hemen somutlaşmak ister. Nasıl Kartezyen özne *"cogito"* ile başlamak, ampirik benlik algılardan, izlenimlerden ve tasarımlardan hareket etmek durumundaysa "özne oluşunun bilincinde düşünen insan" da kim olduğunu sorgulayarak yola çıkmak durumundadır.

"Kim olduğunu sorgulamak" biyolojik ve toplumsal varoluş şartlarını sorgulamak demektir. Biyolojik şartların daha derinde yattığı ve daha sorgulaması zor olduğu söylenebilir kuşkusuz. Ancak kim olduğumuzun birincil belirleyeni toplumsal olandır. İnsan bireyinin "doğal" varoluş hali bir insan topluluğu içinde doğmak ve yaşamaktır. "Özne olma" ve bilinç gibi en temel ve bireye özgü olduğu düşünülebilecek kavramlar da, bu kavramların işaret ettiği deneyimleme halleri de toplumsal olarak kurulur ve kuşatılır. Dünyaya gelirken bir toplumun içine doğarız. Bir kimliğin yani bir dil'in, bir kültürün, bir ilişkiler ağının, bir kurallar dizisinin içinde var oluruz.

İçine doğduğumuz toplum, barındığımız evdir. Dışarıda hayatta kalmak tüketici bir çaba gerektirirken, içinde rahat-

lık ve kolaylık içinde yaşadığımız ev. Bu rahatlığın bedeli ise ufkumuzu sınırlayan duvarlardır. Toplumsal şartların iki yönlü karakterini sorgularken barınak metaforu üzerinden devam edilebilir. Kurallar -barınağın duvarları gibi- hem dış dünyanın yok edici şartlarına karşı koruyucu, hem de hareket serbestimiz açısından engelleyicidir. Pencereler -dil gibi, ya da kültürün şekillendirdiği kavramlar gibi- dünyaya açılır ve manzarayı görüp çevremizde olan biteni anlamamızı mümkün kılar ama aynı zamanda bize belli bakış açıları dayatır.

Ev metaforu yine de bir yerden sonra yetersiz kalır. Çünkü insan doğası gereği toplumsaldır. Toplum sadece bizi kuşatmakla kalmaz, içimize de sızar. Bizi kuşatan toplumdan söz ederken işe yarayan barınak benzetmesi, toplumun içimizde taşıdığımız boyutunu hesaba katamaz. Engelleyici ya da koruyucu olan duvarlardan başka bir de kişiyi kendisi yapan sütunlar ve kirişler vardır. Açıkça kısıtlayıcı, zorlayıcı olan kuralların yanı sıra kimliği oluşturan kurallar bulunur. Üstelik bunları ayırt etmek zordur. Ayırt edici çizgileri saptamak için zihinsel/eleştirel bir çaba zorunludur.

Dışımızdaki ve içimizdeki, oluş ve akış içinde toplumu anlama çabası tek bir hamleden fazlasını, sürekli bir eleştirel/yaratıcı düşünme sürecini gerektirir. Bu sürecin dışa dönük boyutu kimliği kuşatan toplumun eleştirisine yönelir. Şu ya da bu tür bir muhalifliğin damgasını taşır. Sürecin içe dönük boyutu ise kimlik kuran toplumsallığın eleştirisini hedefler. Aynı zamanda bir muhalefet eleştirisi olmak zorundadır.

Kimliği kuşatan toplum eleştirisinden kaynaklanan muhaliflik, iktidar konumlarında da olabildiğince korunması gereken bir sorgulayıcılık noktasına kadar geri çekilebilir. Bu eleştiri, görünenin ötesine geçen ısrarıyla dünyayı ve

toplumu daha iyi anlamayı sağlar. Neyin mümkün, neyin imkânsız olduğunu, neyin kolay, neyin zor olduğunu göstererek bilgi üretir. Böyle bir eleştiriye dayalı muhaliflik toplumdaki herkesle ilişkilenmeye, "makulde buluşmaya" ve "siyasileşmeye" ve dünyayı daha yaşanır hale getirecek adımlar atmaya hazırdır.

Kimlik kuran toplumsallığın eleştirisi ise toplum ile birlikte eleştirenin kimliğini, toplumsal konumunu da sorunlaştırmak durumundadır. Bu yüzden keskinliğinden kaybeder; bu sayede daha derin bir kavrayışa imkân sunar. İlkeler, hedefler, gündemler, siyasi adımlar oluşturma yeteneği sınırlıdır. Buna karşılık hayal gücünü serbestleştirmek, ufku genişletmek, başka bir dünya fikrini zihne düşürmek gibi meziyetleri vardır. Böyle bir eleştiriye dayalı muhaliflik, tanım gereği iktidar ve muhalefet konumlarını ortadan kaldırmayı hedefleyecek kadar ileri gitmek zorundadır.

Çit, tasma ve hükmetme mekanizmaları: Toplum üzerine konuşmak, devlet üzerine, tahakküm ilişkileri üzerine konuşmak demek. Son beş-on bin yıldan bu yana, birkaç yüz kuşaktır böyle.

Devlet-öncesi insan topluluklarında, ortada "hüküm", "hükmetme" yok iken tahakküm ilişkilerinden söz etmek pek yerinde olmaz. Yine de tahakküm denince akla gelen zora dayalı, kısıtlayıcı, kuralcı, baskılayıcı ilişkilerin kökeni çok daha eskiye dayanır. Güçlü-zayıf, kadın-erkek, çocuk-yetişkin, genç-yaşlı gibi biyolojik temele dayalı kategoriler üzerine kurulu kural ve ilişkiler daha fazla şiddet dolu, daha karşı konulmaz bir nitelikteydi muhtemelen. Ancak bu ilkel ilişkiler devletli toplumların tahakküm ilişkilerine kıyasla zihnin çok daha derinlerinde kodlanmış olduğu için daha farklı,

doğa olaylarının kaçınılmazlığına yakın bir biçimde deneyimleniyordu: Ateşe değersen yanarsın; komşu kabilenin av alanında yakalanırsan mızrağı yersin. Kedi fare yakalar, sen avlanırsın, o yemiş toplar. Neden? Çünkü öyledir!

Tarihin bir aşamasında tarım toplumuna geçiş ile birlikte bu dolaysızlık son buldu. Toprakla uğraşan çiftçi Habil'in avcı/çoban Kabil'i öldürmesi tahakküm ilişkilerinin kökenine ilişkin bir imge olarak düşünülebilir. Bu imge daha eski bir anlatıda, yerleşikliğin, şehrin hükümdarı Gılgamış'ın ormanda hayvanlarla birlikte yaşayan vahşi Enkidu'nun bileğini bükmesiyle başlayan destanda da aranabilir. Burada cinayet yoktur, Enkidu Gılgamış'a boyun eğer ve arkadaşı olur. Ancak vahşi göçebenin yerleşik hayatta bir geleceği de yoktur, tanrılar öyle istediği için hastalanır ve ölür.

Ölümsüzlüğü arayıp bulan, ama kaybeden, ardından surla çevrili şehrine dönen Gılgamış'ın sonu destanda biraz müphemdir. Gerçek hayatta ne olduğunu ise daha iyi biliyoruz. Tabletlere kazılıp yazılarak bugüne uzanan simgesel bir ölümsüzlük, şehir devletleri, sözlü ve yazılı yasalar, kurumsal din, ordular, savaşlar: Medeniyet.

Tarım toplumuna geçişten bu yana bir yüzü maddi- manevi zenginleşme, bir yüzü devlet olan medeniyetlerin içinde yaşıyoruz.

Tarım toplumu medeniyetleri: hem tek bir medeniyetten söz etmeyi engelleyen büyük farklar, çağdan çağa, coğrafyadan coğrafyaya değişen muazzam bir çeşitlilik söz konusu, hem de böyle tek bir başlık altında toplanmayı mümkün kılan ortak ana çizgiler.

Nüfusun karnını doyuran ve medeniyetin maddi temelini oluşturan ana ürün, buğday ya da mısır, pirinç ya da darı, farklı farklıydı. Ama her yerde aynı biçimde, çitlerin, tarla sınırlarının arkasında ekilip biçiliyordu. Çitle çevirmek, do-

ğanın bir parçasını özenle işlemek için işaretlemek demek değildi sadece. Uğruna savaşılacak, kan dökülecek bir sebep yaratmaktı aynı zamanda.

Aynı şekilde, tasma takılan, boyunduruğa vurulan, kapatılan ve dizginlenenler hayvanlar da çeşit çeşitti: köpek, koyun, keçi, inek, domuz, at, tavuk. Hayvanların evcilleştirilme düşüncesi ve uygulaması ise her yerde ortaktı buna karşılık. Dahası, hayvanların evcilleştirilmesi insanların kendilerinin de evcilleşmesi, bir eve, bir toprağa bağlanması demekti. Ölümüne korunması gereken, gerekiyorsa kendi kanını, tercihan başkalarının kanını döktükçe daha fazla senin olan bir toprak parçası, yani vatan.

Kuraklık, kıtlık yıllarında bir miktar zayiat vererek hayatta kalmak, arada bir gelen felaket dönemleri dışında göreli bir refah ve güvence altında çoğalarak hayatı sürdürmek tarım sayesinde mümkün oldu. Tarımsal üretimin sağladığı refah, doğanın işleyişi, varoluşun anlamı üzerine uzun uzun düşünmeyi, anıtlar, saraylar, tapınaklar inşa etmeyi, kelimeler, sesler, renkler ve başka malzemeler kullanarak yapılan bezemelerle hayatı süslemeyi de mümkün kıldı.

Medeniyetin bir yüzü, bin bir farklı biçimde kendisini gösteren böyle bir maddi-manevi zenginleşme iken, öbür yüzü zor ve şiddet, baskı ve tahakküm, iktidar ve devlet oldu.

Beysiz toprak olmazdı. İktidarın fiili ve ilahi dayanakları çeşitlilik gösterse de her coğrafyada ve her düzeyde toplumsal işleyiş, hükmün sahipleri -hükümdarlar- ile boyun eğenler -tebaa- ayrımı ile düzenleniyordu.

Anlama ve anlamlandırma çabası türlü çeşitli meyveler veriyordu, ama anlamın anahtarını elinde tutan ayrıcalıklılar, soylular ve ruhbanlar her yerde vardı.

Ürün çeşitliydi, ama uğruna kan dökülecek sınırların varlığı evrenseldi.

Yapılmasına izin verilenler ve yasaklananlar bir ölçüde farklı olabilirdi elbette, ama suç ve ceza kavramları her yerdeydi.

Vergi, ordu, yargı, hükümdar, temsilcileri ve danışmanları her yerde, devlet her yerdeydi.

Sınır üreten devlet, sınır delen düşünce: Yaklaşık on bin yıldır devletle yaşıyoruz. Bütün karmaşıklığıyla modern devlet, ana çizgileri itibarıyla hep aynı devlet. Sanayi devrimi ve kapitalizm kimi çizgileri derinleştirdi, kimi çizgileri silikleştirdi, ancak yeryüzünü eşi görülmedik bir hızla değiştirip dönüştüren son iki yüz yıllık süreç devletin esas niteliklerini büyük ölçüde dokunmadan bıraktı. Nükleer başlıklı füzelerin siluetinde mızrakları, bilgisayar başındaki banka memurunun hatlarında kil tabletine çizikler atan vergi tahsildarını, parlamentoların, devlet binalarının planında sarayların çizgilerini görmemek mümkün değil.

Piyasa kurallarının hükümdar fermanlarının yerini alması ilk bakışta bir rahatlama olarak düşünülebilir. Ama aynı zorlayıcı sınırların hükümdarın iradesinden değil varsayımsal bir ortak akıldan türetilmesi sonuçları açısından belki daha vahimdir.

Aydınlanmanın, sanayi devriminin ve piyasa ekonomisinin, üçünün birden çocuğu olan bu ortak akıl, tanrının ve ilahi iradenin yerine doğayı ve doğa yasalarını koyarken, somut bir "biz" kavramını deforme eder; doğal (dolayısıyla "ilahi") niteliklerle tahkim edilmiş bir "milletimiz" kavramı üretir. Sınırlar da doğallaştırılmış olur.

Doğal; yani sabit ve değişmez, yani insanlık halinin kaçınılmaz parçası.

Ortak akıl baskıyı dolaylılaştırarak, şiddeti görünmezleştirerek ve tahakkümü doğallaştırarak rahatlama sağlar. Derine inen bir bakış açısı bu rahatlamayla yetinemez.

İlk bakışta görüneni "doğal, olması gerektiği gibi" şeklinde kodlayan da, derine inen bir bakış açısı arayan da insan zihnidir. Zihnin olağan tembelliğine kendini bırakmamak için ya Sokrates gibi *daimon*'una, içindeki cine, iç sesine kulak kesilmek, ya da Sokrates gibi *"at sinekleri"* tarafından dürtülmek, rahatsız edilmek gerekir.

Böyle yapıp "düşününce", sınırlar üreten ve sınırlarla var olan devlet doğal ve kaçınılmaz olma özelliğini yitirir. Derin tarih içinde bir tarihsellik kazanır. Öncesinde, on binlerce yıl boyunca devletsiz insan topluluklarının var olduğu görünür hale gelir. Devlet-sonrası bir topluma dair özlemler ve imkânların bugünün dünyasında nasıl somutluk kazandığı çarpıcı biçimde ortaya çıkar.

Sınırları delen, derine inen düşünce siyasi, sosyal, felsefi-etik, farklı düzlemlerde kurulabilir. Elbette pratik siyaset de, saf etik de önemlidir, kimi anlarda "en önemli" de olabilirler. Ancak eleştirel düşüncenin en kolay yerleşebileceği konum, iki ucu da gören, ortalarda bir yerdir: Sınır delen düşünce için ideal çıkış noktaları, etik boyutu olan bir siyaset ya da uygulanabilirliği gözeten bir etiktir.

Başkası adına konuşmanın haysiyetsizliği: Eleştirel-yaratıcı düşünce ayırt edici, fark yaratan niteliğini dönüp kendi üzerine eğilerek kurar. Sınır delen, devlet dışı düşünce elbette mevcut sınırları zorlamak, devleti ve toplumu eleştirmek, muhalif olmak durumundadır. Ancak bununla yetinemez. Kendi kendisini, kendi sınırlarını, bulanıklık ve bulaşıklıklarını sorgulamak hakiki bir toplumsal

eleştirinin olmazsa olmazıdır. Hem güncel politika, hem de yakın tarih bu özeleştirel boyut yitirildiğinde ortaya çıkan faciaya örneklerle dolu.

Aslında bu durum şaşırtıcı değil. Sınır delen düşünce de sınırların içinde doğar ve gelişir. İçinde geliştiği medeniyet dairesinin izlerini taşımaması mümkün değildir. Bu izler ise medeniyetin kültürel ve düşünsel zenginlikleri kadar tahakküm ilişkilerinin ve devletin damgasıdır.

Dahası muhalif düşünce bireysel bir çığlığın ötesine geçmek, gidişatı etkilemek, etkili olmak için içinden çıktığı toplumun diliyle konuşmak ve ona benzemek durumundadır. Muhalif düşünce bir anlamda devleti içinde taşır. Yere yıkmak istenen dev hasmın imgesi ve öfkeyi üstüne çeken nefret nesnesi olarak devlet muhalif düşüncenin içinde kendisine yer açar.

Yani hem doğum izleri yüzünden, hem karşı koyma ve alt etme çabasının sonuçları açısından, muhalif düşünce "düşmanına benzeme" tehlikesiyle sürekli karşı karşıyadır. "Düşmanına benzeme" bir tarihsel anda muhalif düşüncenin başına gelebilecek en kötü şeydir, mutlak yenilgidir. Daha vahimi, bu mutlak yenilgiyi yaşayanlar çoğu defa durumu kavrayamaz, kahramanlar ve hainlerin, iyi ve kötü karakterlerin karmakarışık olduğu bir sahnede, trajedileri ve komedileri çoğaltarak sürüklenir dururlar.

"Düşmanına benzeme" tehlikesi açısından tuzaklarla dolu pek çok alan var. Bunların başında "temsil" alanı bulunuyor. Modern öncesi dönemde mesaj taşıyan elçinin hükümdarı temsil etmesinden tamamen farklı bir durum söz konusu artık. Elçi somut bir gücü temsil eder, sözüne ağırlık kazandırmak için kullandığı hükümdarın kılıcının gölgesini kendi ensesinde de hissederken, modern temsil, temsil edilen kalabalıkların soyut bir kavramda birleştirilmesine ve bu soyutlama adına konuşmaya dayanır.

Temsil yoluyla "temsil edilen" soyutlanmış, bir fikre indirgenmiş, canlı özünden uzaklaştırılmış ve güçsüzleştirilmiş olur. Soyutlanmış, simgeselleşmiş ve yoğunlaşmış güce ise temsil eden el koyar. Başkası adına konuşan, temsil ettiklerinin susturulmasına katkı yapmış olur. "Adına konuşmak", başkasının sözünü çalmak, onları dilsiz bırakmaktır. Devletin millet adına konuşması durumunu başka bir düzeyde taklit etmek, devlete benzemektir. Muhalif düşüncenin mutlak yenilgisi demektir.

Mutlak yenilgi durumuna düşmekten sakınmak için ise, temsil ve "adına konuşma" mekanizmalarını mutlak olarak reddetmek gerekir.

Bu elbette söylemesi yapmasından daha kolay olan şeylerdendir. Hiçbir şey yapmazsanız, başkalarını temsil iddiasıyla da bir şey yapmamış olursunuz. Hiç konuşmazsanız, başkaları adına da konuşmamış olursunuz. Ancak istenir olan bu değil tabii ki. Birlikte bir şey yapma, hayatı birlikte örgütleme, kendi sesini başkalarının sesine katarak bir armoni yaratma, bunlar da muhalif düşüncenin oluşturucu unsurları arasında.

Vurgulanması gereken esas nokta şu: Burada görmezden gelinemeyecek gerçek bir gerilim, üzerinden atlanamayacak hakiki bir mesele var. Etkili olmak ve saflığı korumak, koroya katılmak ve kendi şarkını söylemek, birlikte hareket etmenin yollarını aramak ve kendi yolunda yürümek, bu ve benzeri ikilemlere verilecek tek bir hazır yanıt, bir reçete yok. Dahası, bir kere sağlanması gereken, sonra mesele olmaktan çıkacak olan bir denge de söz konusu değil. Yapılması gereken, eleştirel düşünceyi hep keskin tutmak, her gün kendini yeniden sorgulamak, zihin ağacının katılaşan, çürümeye başlayan, devletleşen dallarını sürekli budamak -ve yeni bir fideyle en baştan başlamaya hazır olmak.

Zor!

Ama içindeki devleti yıkmanın kolay olacağını kim söyledi ki...

Dostluk, anlaşmayı aşar: Elinizdeki kitap, Ömer Faruk'un *Başkası Adına Konuşmanın Haysiyetsizliği* adlı denemesi, *Çok Kalpli Asi* dediği, düşünen, eleştiren, kendini devletin dışında kurmaya çabalayan, bunun için bir yandan kendini kuşatan ve kısıtlayan yasaları ihlal eden, bir yandan da kendi kendisini yıkıp yeniden inşa etmeye çalışan kişiliği konu alıyor. Düşünce üzerine bir deneme, ya da "mütevazı bir düşünme denemesi". Kulakta "küçük, önemsiz" gibi bir izlenim bırakabilir; bırakmasın... Tek bir hamlede bu ülkede en az bulunan üç şeyi, boş böbürlenme yerine tevazuyu, sürüden ayrılmayı büyük günah sayan bir memlekette yeni yollar denemeyi ve bir düşünce çölünde düşünmeyi birleştiriyor. Evet, "mütevazı bir düşünme denemesi"!

Bu denemenin amacı (eğer böyle birkaç kelimeyle özetlenebilecek bir amaçtan söz edilebilirse) bir ayağı bugünün dünyasına basan, bir ayağı muhayyel bir geleceğe uzanan *Çok Kalpli Asi*'yi yeni kavramlarla, fikirlerle, hikâyelerle donatmak.

Çok Kalpli Asi "devrimin ilk aşamasının" kendi kişisel devrimi olduğunun farkında olan türden bir devrimci. İşe kendisini yıkıp yeniden kurarak başlıyor.

Bir asi. Ama dünya tasavvurunun merkezinde "zaptedilecek bir güneş" yok. Aslında dünya tasavvurunun bir merkezi de yok. Yıldızlarla dolu uçsuz bucaksız boşluk daha çok. Bu yüzden "çok kalpli".

İhlale çağırıyor. Ama ağızdan ağza yayılarak büyüyecek bir slogan değil çağrısı. Hiçbir şey söylemese de, sadece varoluş haliyle bir ihlal çağrısı olmaya uğraşıyor.

Bir hikâyesi var *Çok Kalpli Asi*'nin. Daha doğrusu bir araya geldiğinde "büyük bir destan" oluşturmayan, *Bin Bir Gece Masalları*

gibi uç uca eklenen, iç içe geçen birçok hikâyesi var. Metnin başında ve sonunda, Himalayalar'ın zirvelerinden birinin, Machapuchare'nin eteklerinde geçen başlangıç ve bitiş anlatıları bu iç içe geçen hikâyelere bir örnek. Başkalarının küçük hikâyelerini de kendi hikâyelerine eklenmeye çağırıyor.

Bir düşünür aynı zamanda *Çok Kalpli Asi*. Nietzsche ve Spinoza üzerinden eskilere, Marx ve Deleuze üzerinden çağdaşlara uzanan büyük bir ailenin fikirlerinden beslenen ama kendi parmak izinin, sesinin, kokusunun biricik damgasını da taşıyan kendi sözünü şekillendirmeye çalışıyor. Söyler söylemez sözünün kendisi dışında bir nesnellik kazanacağını biliyor. Bu yüzden sözüne hem sahip çıkıyor, hem de ona indirgenmeyi reddediyor.

Bu sunuş yazısı *Çok Kalpli Asi* için Ömer Faruk'un önerdiği kavramlar, ifade ettiği düşünceler ile aynı doğrultuda fikirler içeriyor. Farklı bir güzergâhtan aynı yönde ilerlediği söylenebilir. Ya da kitabın ana fikrini, "içindekiler" bahsini başka bir dile çevirip tekrarladığı düşünülebilir.

Sunuş içindeki bir kısmı tırnak içine alınmış, bir kısmı da alınmamış pek çok ifade, bu arada ara başlıkların tamamı Ömer Faruk'un denemesinden alıntı, dolayısıyla onun kavram ve düşünceleri. Ancak sözü söyleyene ait olduğu kadarıyla, benim cümlelerimde yer bulduklarına göre, benim de kavram ve düşüncelerim. İsterseniz düşünce yolculuğundaki buluşma noktalarımız diyebilirsiniz.

Bu sunuş metni sonraki sayfalarda yer alan içerikten ayrılan kimi vurgular, farklılıklar taşıdığı için o içeriği kısaca tanıtmakla yetinen daha düz bir sunuş olmadı.

Ama daha dikkat çekici olan, buluşma noktalarının sıklığı. Bunun bir sebebi aynı sıkıntılı iklimden geldiğimiz için "hemşeri" olmamız ise, bir diğer sebebi de benzer özlemlerimiz, benzer meselelerimiz yüzünden hemdert olmamız.

Düşünürken, akıl yürütürken farklılıklar elbette çok önemli. Çünkü yeni fikirler çatlaklardan, farklılıkların arasından filizlenir.

Ama belki de o kadar önemli değil. Çünkü *"dostluk, anlaşmayı aşar"*.

Ömer Faruk

Başkası adına konuşmanın haysiyetsizliği

Şubat 2019

Başlangıçta boşluk, sessizlik ve anlamsızlık vardı.
Sonra bir canlı konuştu: "Güneş, su, toprak, gece, ağaç, dağ, böğürtlen, kelebek," dedi; böylece *ad*'ları oldu.
Ardından bir başkası: "Doğru budur!" dedi; doğayla zihin, dille dünya buluştu; böylece *anlam* oldu.
–Unutmayalım: *Anlam*'ı anlamsızlık döllemiştir!
Ad'ı olanlar *anlam*'ı edindi, *tarih* başladı, böylece *savaş* oldu.
Senelerce ve senelerce sonra nesneyi gözetmeyen bir asi *anlam*'ı yeniden doğurdu, koynuna aldı; böylece *sevinç* oldu.

Kış aylarında pazar geceleri saat 23.00 civarında şöminesi olan bir bara gidiyorum. Ateşin karşısındaki masa boşalmış, bar sakinleşmeye başlamış oluyor.
Bir gece masadaki boş sandalyeye uzun siyah saçlı, orta yaşlı, alımlı bir kadın oturdu. Yaklaşık iki saat hiç konuşmadan alevleri seyredip rakılarımızı yudumladık. Arada peçeteye bir şeyler çiziktiriyordu.
Tuvaletten döndüğümde gitmiş, hesabımı ödemiş, yukarıdaki satırları karaladığı peçeteyi bırakmıştı.

Düşünce, kendisi üzerinde düşünmediği sürece düşünmüş sayılamaz.
Düşünce, temsil edilemeyendir.

Aynı barın tuvalet duvarı, Kadıköy.

Düşünce, düşünülmemiş olandır.

Dionys Mascolo (2012), Aşk Üstüne, Çev.:Atakan Karakış,
İstanbul: MonoKL Yayınları, s. 96.

Erkek düzüşmek için beynini, düşünmek için çükünü kullanır.

Ursula K. Le Guin (2004), Hep Yuvaya Dönmek,
Çev.: Cemal Yardımcı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 307.

Fısıltı 1: Bir kimliğin (= ninni'nin, ad'ın, dil'in, yazı'nın, düşünce'nin, din'in, beden'in, etnik köken'in, tarih'in, devlet'in, bayrak'ın, ordu'nun, sınır'ın, coğrafya'nın, şarkı'nın, mitoloji'nin...) içerisine doğarız.

Bedenimizle, düşündüklerimizle, duygularımızla bütünleşebilmemiz; kendimize sahip çıkabilmemiz; yetişkin (= sorumluluk alan, razı olan ve itiraz eden, etkilenen ve etki eden, kapasitesini bilen, bedel ödeyen, özür dileyen, aşkla çocuk yapan...) bir varlık olarak hayatımızı sürdürebilmemiz; içerisine doğduğumuz kimliği (istiyorsak!) imha etmemiz ve sonra (kendimizi) yeniden icat etmemize bağlıdır.

Fısıltı 2: Yetişkinlik öncesinde yaşananlar hevestir; heves çocukluk özelliğidir.

Fısıltı 3: Çocuk, kendi düşüncesini değil bir başkasının (= yetişkinin) düşüncesini kullanır.

Fısıltı 4: Çocuk, yaşından büyük düş görür ama bedel ödemeyi istemez; ister, hep ister, daha çok ister –bütün dondurmaları ister: Çocuktur, heveslidir –normal!

Fısıltı 5: Binlerce yıldır sürekli büyüyen, örgütlenen ve güçlenen kimlik [= hayali gerçeklik (= devlet)] yetişkindir; yönetebilmek için yönetilenlerin çocuk kalmasını, kendi düşüncesine muhtaç olmasını ister.

Fısıltı 6: Rus ruleti yetişkin oyunudur! *Yara*'la(n) mayı göze alarak; düşünerek, bedel ödemeye razı olarak *bıçak* kullananların oynaması uygundur.

Fısıltı 7: Aşk, dostluk, yoldaşlık ve Çok Kalpli Asi'lik gibi kişisel özerkliği gerektiren seçimler [= yol ayrımları (= yaşama biçimleri)] yetişkinliğe dairdir.

Fısıltı 8: Aşk, dostluk, yoldaşlık ve Çok Kalpli Asi'lik gibi kişisel özerkliği gerektiren seçimler [= yol ayrımları (= yaşama biçimleri)] içerisine doğduğumuz değil, icat ettiğimiz yeni kimliğe (= devlet dışılığa) aittir.

Fısıltı 9: Kişisel özerkliğini edinerek, kendini icat ederek saptığı aşk, dostluk, yoldaşlık ve Çok Kalpli Asi'lik gibi yollarla kişi bedenini, düşündüklerini, duygularını sahiplenir; görü ve içgörü yeteneğini geliştirir, hayatın "an"larını edinir, yaşamını kendisinin kılar.

Fısıltı 10: Çoğunluk çocukluğu, yönetilmeyi, terbiye edilmeyi, ev'lenmeyi ve esas duruşu, tarımı, hayvanları evcilleştirmeyi, aşksız çocuk yapmayı, huzur ve sükûnu seçer.

Onlar normaldir!

Yıllar önce Himalaya Dağları'nın eteklerinde bir süre yaşamak için Nepal'e gitmiştim. Hayatımın yeni bir evresine hazırlanıyor, daha az hata yapmak istediğim bu sürece uzaktan bakmak, kendimle karşılaşmak (= çarpışmak) istiyordum. Dünyanın en görkemli dağlarında yürüyüş yapıyor, dağ ile ovanın hayatımızdaki karşılıklarını tarım üzerinden düşünüyor, dağa tırmanan ve yürüyüş yapanlara rehberlik ederek hayatını kazanan bir dağ sakini ile sohbet etmeye çalışıyordum. Dağ sakini dağla ilgili tüm sorularıma sabırla cevap veriyor, "Dağda yaşayanlar dağın karakterini edinir" gibi hiç aklıma gelmeyen çıkarsamalarda bulunuyordu. Hep dağda yaşamış, hiç ovaya inmemiş, hiç tarım yapmamıştı; tarımı kendisine yakıştıramıyordu. Bütün yabani otları tanıyor, her sesin hangi hayvana ait olduğunu biliyor, gökyüzünün rengine, bulutların ve kuş sürülerinin hareketlerine bakarak hava durumunu tahmin edebiliyordu. Dağı insandan önce varlığını sürdürmüş, insandan sonra da varlığını sürdürecek bir tür ada gibi anlatıyor, masumiyetini koruyan bir başlangıç noktası olarak konumluyor, keşiflere açık bir sır küpü olduğunu belirtiyor, yürürken sürekli şarkı söylüyordu.

Sabah saatlerinde Machapuchare'nin bulutların arasından yüzünü göstermesini beklerken bir hikâye anlattı: "İlk insan uzayda aylak aylak dolaşıyor, yaşama arzusunu çoğaltacak, şarkı söyleyerek, dans ederek kahkaha atabileceği, kendi hikâyesini yaşayabileceği bir yer arıyormuş. Senelerce ve senelerce dolaşmış, gönlüne göre bir yer bulamamış; hiçbir gezegen şarkı söyleme, dans etme, kendi hikâyesini edinme isteği uyandırmamış. Dünya, gezegenlerin en küçüklerinden biri olduğu için pek de umutlu değilmiş. Ama çok yorulmuş, dinlenmek için bir gece vakti Machapuchare'ye inmiş. Şaşkın şaşkın dolaşırken toprağın rengini değiştiren yerdeki karı ve gökyüzünden uçuşarak inen karın yağışını görmüş; salınarak inen kar tanelerinin esin veren büyülü görüntüsünden çok etkilenmiş. Ardından ateşbö-

ceklerini görmüş; onların karanlıkta ışıklar saçarak uçuşmaları çok hoşuna gitmiş. Kar kaplanlarını görmüş, kükremelerinin görkemine, keskin bakışlarının yoğunluğuna kapılmış. Sonra güneş doğmuş ve gelincik tarlalarında dolaşan kelebekleri görmüş. Gelinciğin kırmızısına, kelebeklerin birbirini tekrarlamayan benzersiz güzelliğine tanık olmuş; o kadar hoşlanmış o kadar neşelenmiş ki sevinçten kendinden taşıp koşmaya başlamış. Koşarken kendine eşlik eden çengel boynuzlu yaban keçisinin esnekliğine, çevikliğine ve coşkusuna vurulmuş. Aynı hızla Himalayalar'ın zirvelerine çıkmış, uzaktan okyanusu, gökyüzünü, uçsuz bucaksızlığı, sessizliği ve yalınlığı görmüş. Sessizlik ve yalınlıkta gizlenen yoğunluğu hissetmiş. Yağmurun ve dalgaların esin gücünün büyüsüne kapılmış. Uçan kuşları ve yüzen balıkları görmüş. Denizi süsleyen gökkuşağına hayran olmuş. Gece okyanusta yakamozu seyretmiş. Ayın dalgaların arasından doğuşunu izlemiş...

'Burası güzel, burada şarkı söylenir, burada dans edilir, burada yaşanır, burası sevilir' demiş. Ve uzayda dolaşmaktan vazgeçerek dünyaya yerleşmiş, 'Kelebek' adını verdiği ilk şarkısını bestelemiş..."

Hikâyenin bu bölümünde Machapuchare'nin doruklarındaki bulutlar dağılmaya, dağ vakur yüzünü göstermeye başladı. Nazlı bir dağmış, yüzünü sık göstermezmiş. Dağcılar, yürüyüşçüler dağa saygı gösterir, canlı dokusunu bozmamaya çok dikkat eder, zirveye çıkmaya da çalışmazlarmış. Çok önceleri, dünyanın tüm bilgisini edindiği için her dağın fethedilmesi gerektiğini düşünen Batılı dağcılar dağa çıkmak istemişler ama dağ sakinleri o kadar sert bir tepki göstermiş ki vazgeçmişler.

İnsanoğlunun dünyaya ilk ayak bastığı, dünya için "güzel" sözcüğünü kullandığı, tarım yapmadan, hayvanlara tasma takarak evcilleştirmeden, sarmaşıkların büyümesini izleyerek, kelebeklerin kalp atışlarını dinleyerek, sürmeli

ceylanlara dokunarak, şarkı söyleyerek ve dans ederek yaşadığı dağ şimdi "masumiyetin toprakları" olarak korunuyor, turistik yağmalamalardan uzak tutuluyor, kelebeklerin varlığını sürdürmeleri için elden gelen her şey yapılıyor. Dağ sakinleri "güzel" sözcüğünün cisimleştiği bu narin, yalın ve benzersiz canlı türüne sevgi ve saygıda kusur etmiyor; evlerine kelebek konduğunda kendini şanslı hissediyor, seviniyor.

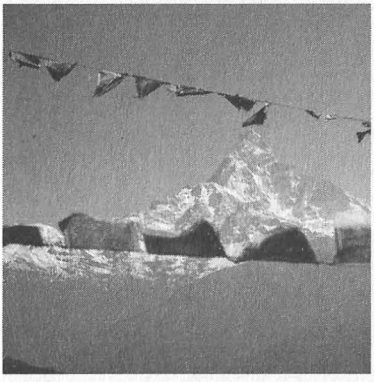
Dağ sakini, "Kelebekler bu kadar güzel ve farklı olmasa, insanoğlu belki de bu dünyada yaşamayacaktı, varlığımızı kelebeklerin güzelliğine borçluyuz," dedi.

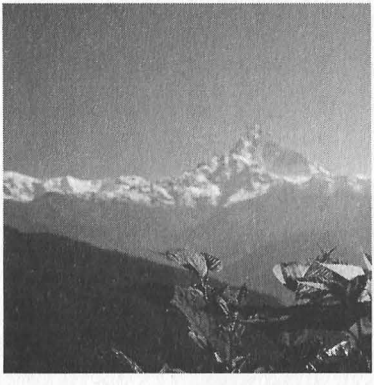
"Güzel ve farklı olduğu için bir canlı türüne bu denli sevgi ve saygı gösterenler, yaban otlarını mutlak bir kararlılıkla koruyanlar, hayvan seslerini dinleyerek büyüyenler, bu topraklara hak ettiği değeri vermek için 'kutsal' sözcüğünü ilk kez kullananlar insan türüne ait olamaz" diye düşünürken o "Kelebek" şarkısını mırıldanmaya başladı...

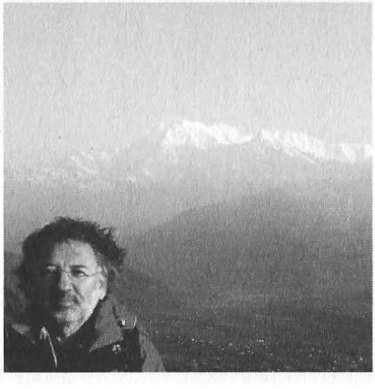
Sagarmatha'ya veda ederken sordum: "Kiminle beraber olmuş peki?"

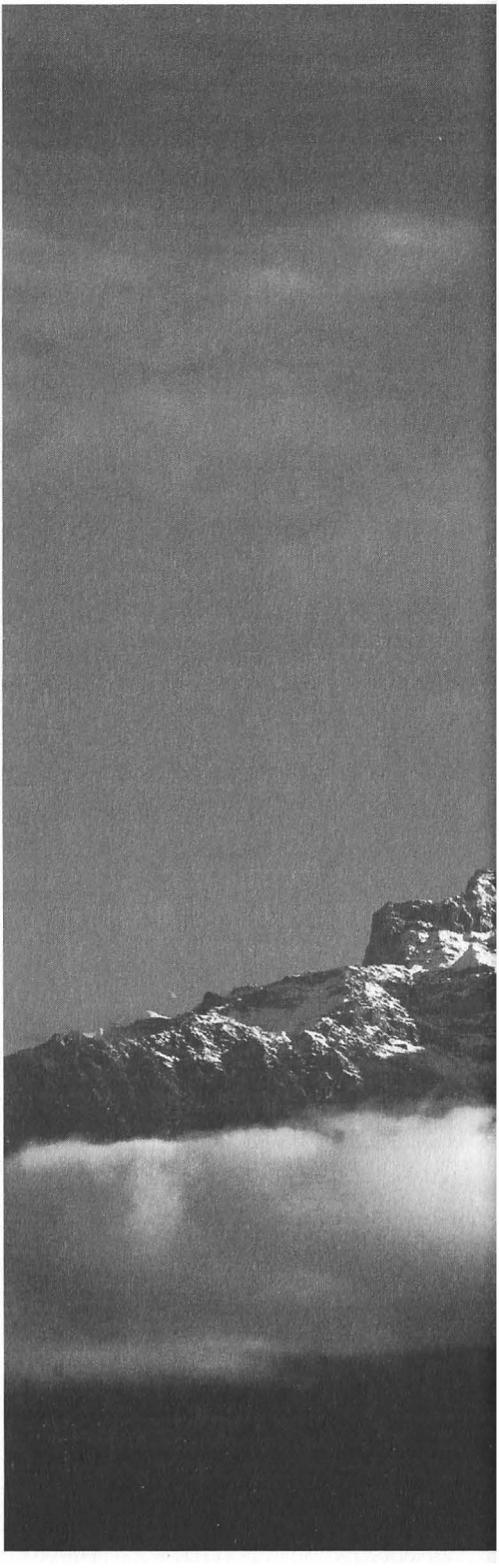
Gülümseyerek: "Güzellik ile!" dedi ve bana sarılırken kulağıma bir şeyler fısıldadı.

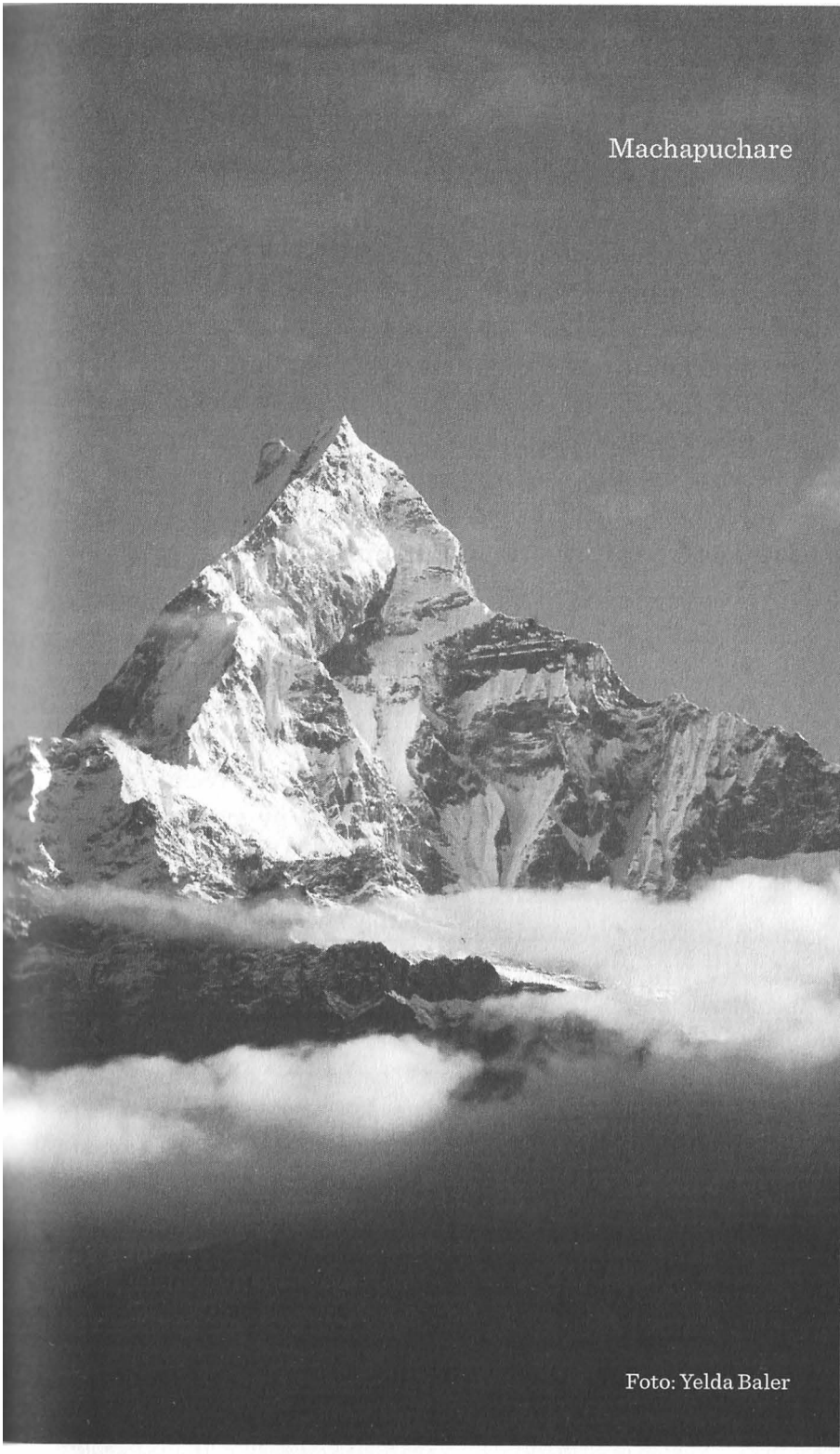
Kimi çocuk gülümsemelerinin neden benzersiz ve taklit edilemez bir güzellikte olduğunu, yaratıcı sanatı güdüleyen temel itkinin ne olduğunu o an anladım!

Machapuchare
Foto: Yelda Baler

Parmak izinin, ses tonunun, gözbebeğinin, yüz ifadesinin her kişiyi diğerinden ayırması gibi, her kelebek de benzersiz güzelliği ve farklılığıyla biricik bir yaratıktır!

Her canlı türü kendi biricik hikâyesini yaşamak için dünyaya gelir!

Yaşamak, çocuk gülümsemesini de gözeten bir hikâye edinerek hayatın güzelliklerine layık olmaktır!

Parmak izi, ses tonu, gözbebeği, yüz ifadesi gibi hikâye de doğamızın bir parçasıdır!

Dağları,[1] denizleri, nehirleri, gölleri, menekşeleri, böğürtlenleri, karanfilleri, enginarları, ceylanları, kartalları, arıları ve kelebekleriyle bir güzellik olarak benimsediğimiz dünyanın bir parçası olarak doğar, düşünebilen bir canlı olarak hem kendimizi hem de ilişkilerimizi bir sanat eseri gibi yaratma, bir hikâye edinme potansiyelini benliğimizde barındırırız.

Hayatımızı sanat eserine dönüştürebilir, "güzellik" sözcüğünün oluşmasına neden olan narçiçeklerine, gelinciklere, portakallara, telliturnalara, ayvalara, kırlangıçlara, Japongüllerine, ceylanlara ve leyleklere layık olabiliriz.

Düşünebilen bir canlı olarak yaratıcılık potansiyelimizi nasıl kullanacağımız tümüyle bizim seçimlerimize bağlıdır. Kendimizi ya doğada kendiliğinden bulunmayan müzik, yemek, şiir, şarap, şarkı, dans, dostluk ve aşkla sevişme gibi doğrudan edimler içerisinden ya da emir vererek, yasa kaleme alarak, marş besteleyerek, sınır çizerek, kale yaparak, şehit olmayı yücelten kutsal kitaplar yazarak, düşman edinerek, terbiye ve gramer kuralları tasarlayarak; kerhane, üniversite, parti, tapınak, devlet gibi "adına konuşan" temsili[2] mekanizmalar kurarak oluştururuz.

Ya diğer canlı türleriyle kendimizi eşdeğer görür, onlara saygılı davranırız ya da hem kendi türümüze hem de diğer canlı türlerine hınçla yaklaşırız.

---

1 Denemenin "sınır bozan" karakterine layık olmayı (da) amaçlayan bu denemede epey "dipnot" var. Bildik anlamıyla dipnot "esas metnin" dışına işaret eder, bir tür yardımcı dolgu (= güçlendirme, kaynak belirtme) aracıdır. Bu denemede dipnotlar esas metne yardımcı olmanın yanı sıra ona eşdeğer bir "paralel metin" olarak tasarlanmış, kaleme alınmıştır.

2 *Temsil:* 1. (Birinin ya da bir topluluğun) Adına davranma. 2. Belirgin özellikleri ile yansıtma, simgesi olma, simgeleme. Dil Derneği, *Türkçe Sözlük*, s. 1873.

Bu yol ayrımının ilki "dünyanın güzelliklerine layık olarak yaşamı sevmeyi, olumlamayı, bir hikâye edinmeyi"; ikincisi "dünyanın güzelliklerini görmezden gelerek yaşamaya hınç duymayı, olumsuzlamayı, temsilin hikâyesinde yaşamayı, acı çekme ve çektirmeden haz duymayı" içerir.

"Öte dünya" düşüncesi, asıl hayatın bir başka yer, zaman ve içerikte yaşanacağı varsayımı (= cennet), "bu dünya"nın güzellikleri, şiirselliği, kelebekleri ve gelincikleriyle buluşmamızı, kendimizi ve ilişkilerimizi bir sanat eseri gibi oluşturma potansiyelimizi bastırır, erteler; yaratıcılığımızı köreltir.

"Öte dünya" düşüncesine inanarak "bu dünya"nın "öte dünya" tarafından belirlenmesine, "öte dünya"nın "bu dünya" adına konuşmasına, onu temsil etmesine razı oluruz; kendimizi yaratmaktan, kendimize ait bir hikâye oluşturmaktan, bir dünya olmaktan [= kurmaktan (= yaşamaktan)] ve düşünmekten vazgeçeriz.

***D**üşünce:* Düşünme sonucu varılan, düşünmenin ürünü olan görüş, zihinsel yaratım, mütalaa, fikir, mülahaza, ide.

Düşünme: Duyum ve izlenimlerden, tasarımlardan ayrı olarak, usun bağımsız ve kendine özgü eylemi; karşılaştırmalar yapma, ayırma, birleştirme, bağlantıları ve biçimleri kavrama yetisi.

Düşünmek: Bir sonuca, karara varmak amacıyla bilgileri incelemek, karşılaştırmak ve aradaki ilgilerden yararlanarak düşünce üretmek, zihinsel yetileri oluşturmak, muhakeme etmek.[3]

3 *Türkçe Sözlük*, s. 558-559.

İnsanoğlunun binlerce yıldır süren etkinliğindeki en utanç verici edimlerinden biri hazırlanarak, tasarlayarak, düzenli ordu kurarak, sürekli daha etkili (= imha gücü daha yüksek) silahlar icat ederek savaşmasıdır.[4] Tarih diye adlandırdığımız disiplin, esas olarak, milyonlarca insanın ölmesine neden olan bu kanlı etkinliği anlatır; bir diğer insanı nasıl düşmanlaştırdığımızı hikâyeleştirir. Tarih, tarafsız (= masum) değildir![5] Böylesine öldürücü bir süreci kaçınılmaz bir zorunlulukmuş gibi yaşamamızdaki en önemli kırılma noktası ise "adına konuşmak" olsa gerek...

Gündelik, sıradan, düşünülmeden yapılan bir edim olarak "adına konuşmak!"[6]

---

4 *Savaş:* Ekonomik ve politik amaçlarına ulaşabilmek için devletlerin ya da toplumsal sınıfların giriştikleri silahlı eylem. *Türkçe Sözlük*, s. 1646.

5 Yuval Noah Harari tarihten, çok az insanın (= krallar, bürokratlar, askerler, rahipler, sanatçılar ve filozoflar) dünyanın çok küçük bir parçasında yaptığı, diğerlerinin çalıştığı [= alet olduğu (= maruz kaldığı)] bir "şey" olarak söz eder: "Dünyanın yüzeyi yaklaşık 510 milyon kilometrekaredir ve bunun yaklaşık 155 milyonu karadır. MS 1400 gibi geç bir tarihte bile, çiftçilerin çoğu hayvanları ve bitkileriyle birlikte sadece 11 milyon kilometrekarelik bir alanda, yani gezegenin yüzde 2'sine sıkışmış vaziyette yaşıyordu. Bunun dışında kalan her yer çok soğuk, çok sıcak, çok kuru, çok nemli veya başka bir şekilde tarıma elverişsizdi. Tüm tarih bu küçücük yüzde 2'lik alanda olup bitti. Hayvanlardan Tanrılara Sapiens, s. 109, 111".

Hatırda tutalım: Hakikat, yasa, adalet, dil ve din gibi insan zihninin ürünü olarak kendini gerçekleştirmiş tüm "hayali gerçeklikler" bu yüzde 2'lik alanın içerisinden söz alır.

Şu da var: "Düşüncenin dogmatik imgesi"nin (Gilles Deleuze) en etkili üreticisi olan tarih, geçmişin yükünü geleceğe yüklemek için megafonla (ve çok) konuşur.

6 "Adına konuşmak" mekanizmaları küçük yaşlarda oluşmaya başlar; bu mekanizmaları çocukların içselleştirmesi, benimsemesi

Binlerce ve binlerce yıl önce bir gün çit çeken, tarım yapan, hayvanlara tasma takan biri, koyduğu kurallar çerçevesinde çalıştırdığı bir diğerine "sen düşünemez, anlayamaz ve kendini temsil edemezsin" dedi ve onun "kendiliği"ni oluşturma imkânlarını elinden aldı. Böylece yöneten ve yönetilen ayrımı oluştu; emir verme ve emir alma mekanizmaları kuruldu, hiyerarşi kurumsallaştı. Yöneten ve emir veren ile yönetilen ve emir alan arasındaki bu tahakkümcü, aşağılayıcı ve çatışmacı gerilim bugüne kadar artarak taşındı.

---

sağlanır. Basit gerçek ise şudur: Çocuk, kendi düşüncesini değil bir başkasının (= yetişkinin) düşüncesini (= ahlakını) kullanır; etkilenir etkileyemez, aciz ve çaresizdir, henüz kendisini edin(e)memiştir, yetişkinin temsil etmesine muhtaçtır: "Küçük çocukların mutlu olduğunu ya da ilk insanın yetkin olduğunu düşünmek kesinlikle mümkün değildir. Hem çocuklar hem de ilk insan, nedenlerden ve doğalardan habersiz, salt olayın bilincine indirgenmiş, yasasını bilmedikleri sonuçlara katlanmaya mahkûm bir halde, her şeyin kölesi durumundadırlar; yetkin olmayışları ölçüsünde de tedirgin ve mutsuzdurlar. – Hakan Yücefer tarafından çeviride küçük düzeltiler yapıldı. Gilles Deleuze, *Spinoza-Pratik Felsefe,* s. 29"

Bu çerçevede "benzersiz çocuk gülümsemesinin" henüz yetişkinlerin ahlakına maruz kalmamış bir zaman diliminde oluşabileceği açıktır.

Bir "hayali gerçeklik" olarak ilk insanın [= çocuk (= Âdem)] tek yetişkin olan Tanrı tarafından belirlendiğini, onun ahlakının taşıyıcısı olduğunu da bu arada not edelim.

Tam da bu noktada düşünce dünyasının tanzimine (= tasnifine) yönelik önemli bir ayrımın altını çizmekte yarar var: Ahlak, acz içerisinde yaşayan, maruz kalan, etkilenen ama etkileyemeyen, kendini ele geçirememiş çocukların dünyasına ait bir normdur. Etik ise yetişkinlerin dünyasında oluşur: Her yetişkin etki eder ve etkilenir, kabul eder ya da karşı çıkar, bu anlamda yetkindir.

Bu (farklı) durum her kişinin bir hikâye edinmesinin önündeki en önemli engellerden birini oluşturur. –Konuyu ele alan bir makale için bkz: *Ahlak İçin Bir Başka Soykütük: Deleuze'e Göre Spinoza'nın Pratik Felsefesi,* Hakan Yücefer, Teorik Bakış, s. 9.

Başlangıçta iki kişi arasında yaşandığını varsaydığımız bu çatışmacı gerilim, sonrasında toplumsallaştı, normalleşti, yasalarla kurallara bağlandı; bu duruma itiraz edenler "yasadışı" ilan edildi, onlar için hapishaneler ve toplama kampları yapıldı, darağaçları kuruldu, işkence kurumsallaştı. – "Vatan haini", "millet düşmanı", "kökü dışarıda", "sütü bozuk", "katli vacip" ve "linç" sözcükleri bu süreçte türetilmiş olmalı.

Giderek ayrım derinleşti, askere gitmek ve savaşmak, kitlesel ölümlerin bir parçası olmak normalleşti; ölenler gösterişli cenaze törenleriyle gömüldü, anılarını yaşatmak için anıtlar dikildi; öldürenler kahraman ilan edildi, madalyalarla ödüllendirildi, alkışlandı; en güzel kızlar alayıvala ile kahramanlara takdim edildi. Bu tip çiftleşmelerin motivasyonu şatafatlı törenlerle artırıldı; çiftlerin üç beş çocuk yapması, yeni şehit ve kahramanlar üretmeleri (= üretmeleri, evet!) istendi.

Doğa da ölçü tanımaz bir talana uğradı, devletin kontrolüne girmeyen toprak parçası kalmadı, paylaşım savaşlarının gerekçelerinden birine dönüştü.

Bir çıkarsama yapalım:

— Her sınır, her milli marş, her bayrak, her üniforma, her düzenli ordu, her devlet bir düşman varsayımına dayanır!
— Bütün devletler birbirinin düşmanıdır!
— Her devlet savaşa "fetih"[7] ya da "cihat" adını vererek, anıtlar dikerek, zaferi milli bayramlarla kutlayarak, ölmeyi ve öldürmeyi kutsayarak anlamı ele geçirir!

7 Bartolome de Las Casas "fetih" sözcüğünü cehennemden çıkmış bir sözcük olarak niteler. Bkz. http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/8069/yerlilere-istanbul-un-isgaline-ve-uygarlastirilmasi-na-dair#.WFFPE9WLTIU Erişim tarihi: 14.12. 2016. Hemen her dinsel söylemin savaşan askerleri galeyana getirmek için cennet vaadinde bulunduğunu bu arada belirtelim.

- Her devlet diğer (düşman) devletlere karşı (güçlü ve kahraman) millet kavramının altını çizer!
- Her devlet aynı zamanda bir "adına konuşmak" örgütlenmesidir!
- Her "adına konuşmak" talebi aynı zamanda bir (minör) "devlet olma" talebidir!
- Her devlet olma talebi "adına konuştuklarını aşağılamak" arzusudur!
- Her adına konuştuklarını aşağılamak arzusu "acı çekme ve çektirmeden haz duymanın" itirafıdır!
- "Adına konuşma" mekanizmalarının aksamadan çalışmasını sağlamak için başvurulan her emir ise (aslında) bir zalimliğin, tatmin duygusunun[8] dışavurumudur.
- Her devletsi düşünce bu dünyanın güzelliklerine layık olarak yaşama, olumlama kaygısı yerine bu dünyanın güzelliklerini[9] görmezden gelerek yaşamaya hınç duymayı,[10]

---

8 Nietzsche bu durumu, "... gücünü bir güçsüz üzerinde sakınmadan gösterebilmenin verdiği tatmin duygusu, hazzı, 'de faire le mal pour le plaisir de le faire,' (Kötülük yapmanın vereceği zevk için kötülük yapmak) zor kullanmanın zevki..." olarak adlandırır. *Ahlakın Soykütüğü-Bir Polemik,* s. 59, 60.

9 Gilles Deleuze, Spinoza için, "değerleri altüst eden, çekiç vuruşlarıyla felsefe yapan, yaşayan görenlerdendir," der. Spinoza'nın hayatını anlattığı kısa yazısını şu sözcüklerle bitirir: "Bakın, bana kalırsa, sanatçılar, bilim insanları, filozoflar mercek parlatıp duruyorlar. Bunların hepsi bir türlü başarılamayan bir şeye yönelik muazzam bir hazırlık. Bir gün bu mercek mükemmel olacak ve o zaman hepimiz apaçık göreceğiz, dünyanın ne kadar şaşırtıcı, ne kadar olağanüstü, ne kadar güzel olduğunu göreceğiz... Henry Miller&Gilles Deleuze, *Spinoza-Pratik Felsefe,* s. 22"

10 Yine aynı kitapta Deleuze, Spinoza'nın *Etika* adlı kült eseri için, *Etika* bir sevinç etiğidir: Bir tek sevinç değerlidir, bir tek sevinç kalıcıdır, bir tek sevinç bizi eyleme ve eylemin kutluluğuna yaklaştırır. Kederli tutku daima güçsüzlükten kaynaklanır, der. Ve hınç insanının bir

> olumsuzlamayı, acı çekme ve çektirmeden haz duymayı, hikâye edinmeye aldırış etmemeyi içerir. Çünkü devletlerin, "...annenin kendisini çocuğunda doğrulanmış olarak görmesi gibi, kendini 'yapıt'ında sonsuza dek doğrulanmış olarak gören o tunç bakışlı, korkunç sanatçı bencilliği hüküm sürer içlerinde."[11]

Böylesi bir sürecin başlamasına, yaşanmasına, örgütlenerek güçlenmesine neden olan ilk kırılma noktası "sen düşünemezsin!" cümlesinin kullanıldığı ilk yargı olsa gerek.

Düşünme gibi hiçbir maliyeti olmayan bir edimin kimi canlılar (= bu denemede konumuz insanlar) için istenmemesi, onların da bunu kabul ederek aşağıla(n)maya, kedere, giderek öldür(ül)meye razı olması savaşların düşünsel, bedensel ve duygusal altyapısını oluşturur.

Oysa basit bir sözlükte bile canlılara (= insanlara) dair bir haslet olan düşünme ediminden "karşılaştırmalar yapma, ayırma, birleştirme, bağlantıları ve biçimleri kavrama; zihinsel yeti edinme, muhakeme etme becerisi", yani canlı kalma *becerisi*'nin ötesine geçerek hayatı kendisinin kılabilmek için yaşama *iradesi*'ni kuvvetlendirme ve çeşitlendirme, içinde yaşayabileceği bir dünya oluşturabilme [= kurabilme (= yaşayabilme)] imkânı olarak söz edilir.

---

portresini çizer: Her mutluluğu günah sayan, güçsüzlüğü biricik tutkusu haline getiren kişi.

Ekler: "Ebeveynlerinin azarlarına eşit bir ruh haliyle katlanamayan çocuklar ve gençler, askerlik mesleğine sığınırlar; savaşın sakıncalarını ve bir despotun otoritesini bir evin rahatlığına ve bir babanın paylamalarına tercih ederek, ana babalarından öç alabilmek uğruna omuzlarına vurulan her yükü taşırlar... *Spinoza&Deleuze*, s. 35"

Dikkatinizi çekmek isterim: Savaş, gençlerin ebeveynlerinden öç alma aracı olarak içeriklendiriliyor.

İtiraf: Bu cümleyi okuduktan sonra tam bir gün sarhoş gibi ortalıkta dolaştım.

11 Friedrich Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü-Bir Polemik,* s. 84.

Sanat, dil, söylem, din ve yorum bu dünyayı temsil eder, bu dünyayı aktarır, anlatırlar.

Hava, deniz, gökyüzü, dışkılama ve uyku gibi, doğarken insanoğlunu (= ve tüm diğer canlıları) birbirine karşı eşitleyen düşünme edimi, salt "tahakküm ya da aşağılamayı" değil aynı zamanda "dostça ve aşkla" yaşamayı *da* bir imkân olarak içinde barındırır, biriktirir.

Biraz daha açalım...

Düşünmek:

- Kişinin, kendisiyle baş başa kalmayı, kendisiyle konuşmayı becermesidir.
- Görü[12] ve içgörü[13] potansiyellerini fark ve kabul etmek, içermektir.
- Cevabı değil soruları içeren bir yaşamı tercih etmektir.
- Dünyayı görmeyi, ona dokunmayı, onu hissetmeyi öğrenmek; yaşamaya hazırlanmak; hayatın her an'ının hakkını vermek; ölmeye gülümseyerek razı olmaktır.
- Hayatla kurulacak ilişkiyi deneyimleyerek temellük etmektir.
- Hayata karşı etkin ve eylemli olmanın hazzına ve ***haysiyetine*** sahip olmak, bir hikâye edinmenin özgüvenini kazanmaktır.
- "Adına konuşan" mekanizmalardan çıkabilmek için kendine şiddet uygulamaktır.
- Kederli hayatla yetinmeyerek yaşamayı sevinçle sürdürmeyi seçmektir.

---

12 *Görü:* Dolaysız kavrama, birden kavrama. 1. Bir şeyin içini doğrudan doğruya görme; dolaysız kavranan doğruların bilgisi: a. (Spinoza'da) "scientia intuitiva" olarak en yüksek bilgi türü; b. Husserl'de öz görüsü, özü görüleme; öze yönelik kavrama. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, s. 88.

13 *İç görü:* Kendi duygularını, kendi kendine anlayabilme yeteneği. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.593650266614e7.63210901 Erişim tarihi: 06 06 2017.

- Hayal etme ve düş görme yetisini yaratıcı bir imkân olarak kullanarak gelecekte yaşamaktır.
- Altını çizelim: Geçmişte ve şimdide değil gelecekte(n) yaşama yetisini edinmektir.
- Geçmişten ve şimdiden geleceği koparark bir yankı oluşturmak, o yankıdan beslenmektir.
- Yaşamayı bir sanat eseri olarak yeniden ve yeniden icat ederken kendini de icat etmektir.
- Sonsuzluğun perspektifini edinerek dünyayı sınırlı anlam ve pratiklerin toplamı olarak görme yetisine doğru yürümektir.
- Sınırlı anlam ve pratiklerin toplamı olarak dünyadaki kapatılmaların farkına vararak gökyüzünden nefes almak; sonsuzluğun imkânlarını düşlemektir.
- "Gökyüzü" yerine "şemsiye" altında yaşamayı seçenlerin "şemsiye" güzellemelerine kulak asmamaktır.
- Bir tek "fark"la karşılaşıldığında düşüncenin yaratıcı bir içerik kazandığını, "fark"ın sorun değil, itici kuvvet olduğunu kabul etmektir.
- Topraktan, sınırdan, devletten, yasadan, ahlaktan ve yol'dan çıkıp "şimdi, burada, zamansız ve hiçbir yerde"[14] sürekli gezgin [= yaratıcı (= göçebe)] olarak yaşamayı seçmektir.
- Dönüşü olmayan devrimciliğin (= devlet dışında oluşmuş Çok Kalpli Asi'liğin) bir tek anlamı ele geçiren yeni kavramlar yaratmakla mümkün olduğunu fark ve kabul etmektir.[15]

14 s. 90'da yer alan bölüme göz atmanızı öneriyorum.

15 Burada kavram yaratmanın ikili karakteri devreye girecektir. İlki olmayan bir şeyi yaratmanın benzersiz coşkusunu besleyen yaşama erotizmi (= adına konuşmayan, bu dünyayı içeren, bir hikâye edinmeyi gözeten bir yaşama erotizmi...) –Bu yanıyla erotizmin anlamının genişlemesinden söz edebiliriz.

İkincisi çok çaba gösterilmesi gereken bu sürecin kolay olmadığı,

— Ölçülemez, tartılamaz, hesaplanamaz ve başkasına devredilemez bir dokunulmazlık içeren hayatın "her an"ını, yaşamanın "son an"ı gibi sahiplenerek, bir gün geleceği umulan hayatı yaşamayı beklemeyi reddetmektir.

Bando mızıka eşliğinde tekrarlayalım: Düşünme edimi her insanoğlunun diğerine karşı eşitlendiği (= doğarken, yaşarken ve ölürken) bir imkân ve haslettir. İnsanoğlunun dünya olmak ve dünyalar oluşturmak *iradesini* gösterebileceği bir yaşama boyutudur. Ve her düşünce edimi temsilin dışında oluşan taklit edilemeyen bir benzersizliktir ve kahkahayı, dostluğu ve aşkı biriktirme potansiyeline sahiptir.

Her kişinin kendiliğinin oluşmasını sağlayabilecek bu özelliğin kullanıl(a)maması herhalde "yoksun (= mahrum)" sözcüğünün türetilmesine neden oldu. Sürekli çatışma üreten tasnif bir özellik daha edindi: Yöneten, emir veren, düşünen (= yoksun olmayan) ve yönetilen, emir alan, düşün(e)meyen (= yoksun olan).

"Kitlesel cinayetler" de diyebileceğimiz savaşlar bu yüzden başladı, çocuklar, çocuklarımız bu yüzden ölmeye devam ediyor.

Doğa bu yüzden talan ediliyor.

---

hatta acı verdiği. Deleuze, Melville'ı alıntılar: "Dalan tüm insanları severim. Tüm balıklar yüzeye yakın yüzebilir, ama beş bine ya da daha derine ancak büyük bir balina inebilir. Düşünce dalgıçları, dünyanın başlangıcından beri gözleri kanlanmış olarak yüzeye çıkmışlardır. *Müzakereler*, s. 113" – Sık sık hatırlamak uygun düşer: Kavram yaratmayı hedefleyen düşünenler için "gözleri kanlanmış" bir süreç öngörülüyor...

Joe Hughes de düşüncenin şiddetli karşılaşmalarla gelişebileceğinden söz eder: "Düşünce, der Deleuze, hoş bir akşam yemeği söyleşisinde geliştirilemez, düşüncemizi daha ziyade önceki düşünce tarzlarımızı sarsan ve ona darbe vuran şiddetli karşılaşmalarla geliştiririz. *Deleuze'den Sonra Felsefe,* s. 13"

Ölüm bu yüzden yaşama saldırıyor.[16]

Varlığını "bir diğerinin düşün(e)memesi" üzerinden oluşturan sınırlı anlam ve pratiklerin toplamı olan dünya görüşleri bu yüzden ölümcül: "Bir öte-dünya fikri, bütün biçimleriyle duyu-üstü bir dünya fikri (Tanrı, öz, iyi, doğru), yaşamdan üstün değerler fikri, herhangi bir örnek değil, her türlü kurgunun kurucu öğesidir. Yaşamdan üstün değerler, yaşamın değersizleştirilmesi, bu dünyanın olumsuzlanması gibi sonuçlardan ayrılmazlar."[17]

Altını çizmek isterim: Yaşamdan üstün aşkın bir değer fikri her tür kurgunun (= hayali gerçekliğin) kurucu öğesidir!

Not edelim:

— İnsan bu dünyanın güzelliklerine (henüz) layık değildir![18]

16 Bu noktada "her canlının hikâye edinmesinden yana olan düşünce" ile "kendi hikâyesini her canlıya dayatan düşünce" ayrımı yapılabilir. Ama konuyu dağıtmayalım. Bir fikir vermesi için 48 ve 86 nolu dipnotlara dikkatinizi çekerim.

Not: Konunun dinamizmini artıran bir okuma için bkz. (Ed. D. Özkan&B. Kalkan) *Bir Ömür Düşünmek-Ahmet Arslan'la Nehir Söyleşi*. Ahmet Arslan filozofu olan ve olmayan toplumlar ayrımı yapar. Özgür, eleştirel, kendi aklını kullanarak düşünen, düşündüklerine güvenen, düşündüğünü söylemekten sakınmayan kişilerin oluşturduğu toplumsallıklardan filozofun çıkabileceğini söyler; düşüncenin sınır ve yasak tanımayan yapısına dikkat çeker. "Tanrı" kavramını İbranilerin, "Doğa" kavramını Yunanlıların, "İnsan" kavramını ise Hıristiyanların yarattığını; hem Hıristiyanlığın hem de İslamın Yahudiliğin devamı olduğunu belirtir. Tanrı ve devletin insanı "hiç" konumuna indirgediğine işaret eder. s. 285, 325, 327, 339 ve vd.

17 Gilles Deleuze, *Nietzsche ve Felsefe,* s. 188.

18 Gilles Deleuze şu vurguyu yapar: "Dünya(nın güzelliğine) inanmak, bizde eksikliği en çok görülen şey budur; dünyayı tamamen yitirdik, onu elimizden aldılar. *Müzakereler*, s. 186" – Çeviride küçük bir tahrifat yaparak anlamı genişlettim.

— Kültür, avcı hayvan 'insanın', uygar hayvana (= evcil ve uysal bir hayvana) dönüşmesidir![19]
— "...insan varlığı, sadece aklen yetersiz olmakla kalmayıp, aynı zamanda akıldışılığa doğuştan sahip bir hayvandır."[20]
— İnsan kendi türünü imha eden bir canlıdır![21]
— İnsan diğer canlı türlerini de imha eden bir canlıdır![22]

---

19 Nathan Widder, *Deleuze'den Sonra Siyaset Teorisi* adlı kitabında Nietzsche'den alıntılar. s. 114. – Anlamını bozmadan çeviriyi değiştirdim.

Bu vurgu Yuval Noah Harari'nın antropoloji kitabında da tekrarlanır: "Tarım ve sanayi toplumları üyelerinin büyük bir kısmı evcilleştirilmiş hayvanlardır. s. 57 (...) Biz hâlâ hayvanız ve fiziksel, duygusal ve bilişsel becerilerimiz hâlâ DNA'mız tarafından şekillendiriliyor. *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens,* s. 50"

20 Edgar Morin, *Aşk Şiir Bilgelik*, s. 5.

Akademik disiplinler arasındaki sınırlara aldırış etmeden "disiplinlerarası" bir yerden söz alan yazar, bu saptamasını aynı kitabın başka bir yerinde de tekrarlar: "*Homo sapiens* aynı zamanda *homo demens*'tir de. Eğer, tam ortadan bir sınırın geçtiğini, yüzde elli *sapiens*, yüzde elli *demens* olduğumuzu söyleyebilseydik, çok iyi olurdu. s. 79"

21 *Deleuze'den Sonra Felsefe* adlı kitabında Hughes, Deleuze'ün erken dönem metinlerinde insanlığın özünün insandan başka bir şey olma olasılığından söz ettiğine dikkat çeker. s. 106. Benzer bir vurguya İlke Karadağ da *Deleuze ve Aptallık* (Cogito, s. 82, Kış 2016) makalesinde değinir: "İnsan hiç durmadan yaşamı öldürür. s. 67"

22 *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens*'te çok net ve can yakıcı ifadeler var: "Sanayi Devrimi'nden çok önce, *Homo sapiens* en çok bitki ve hayvan çeşidini ortadan kaldıran tür olma rekorunu elinde tutuyordu. Biyoloji tarihindeki en ölümcül tür olmak gibi şaibeli bir özelliğimiz var. s. 85"

Dünya Doğayı Koruma Vakfı'nın hazırladığı raporda ise geri dönüşü olmayan noktaya hızla yaklaşıldığı belirtiliyor ve çok acele "Tek Dün-

— Düşünmek, insanın bu özelliklerinden vazgeçme doğrultusundaki temel edimlerinden birini oluşturur.[23]

---

ya Yaklaşımı"nın edinilmesi gerektiği çağrısı yapılıyor: "Dünya Doğayı Koruma Vakfı (WWF) Yaşayan Gezegen Raporu'nda, önlem alınmaması durumunda 2020 itibarıyla yeryüzündeki canlı popülasyonunun 3'te 2'sinin (yüzde 67) kaybedilebileceği uyarısında bulunuldu. WWF tarafından iki yılda bir hazırlanan ve dünyanın mevcut durumunu özetleyen *Yaşayan Gezegen Raporu*'nda, 1970-2012 yılları arasında omurgalı canlı nüfusunda (memeliler, balıklar, kuşlar, iki yaşamlılar, sürüngenler) ortalama yüzde 58'lik genel bir düşüş olduğu vurgulandı. Bu azalmanın, karasal türlerin popülasyonlarında yüzde 38'lik, denizde yaşayan popülasyonlarda yüzde 36'lık, tatlı su popülasyonlarında ise yüzde 81'lik bir düşüş anlamına geldiği belirtilen raporda, hiçbir önlem alınmaz ve bu gidişat devam ederse, 2020 itibarıyla dünyadaki canlı popülasyonunun yüzde 67'sinin (yaklaşık 3'te 2'si) tamamen yok olabileceği ifade edildi. Bilim insanlarının 'Antroposen' adı verilen yeni bir jeolojik çağa girildiğini vurguladığı belirtilen raporda, bu çağda insan etkisiyle iklimin hızla değiştiği, okyanusların asitlendiği, canlı topluluklarının yok olduğu ve bütün bu değişimlerin bir insanın yaşam süresi içerisinde ölçülebilecek bir hızla gerçekleştiği kaydedildi."
http://t24.com.tr/haber/2020de-canli-populasyonunun-3te-2si-yok-olabilir,367441 Erişim tarihi: 27 10 2016.
Umberto Eco ise insandaki savrulmaların ikili karakterine, muhteşem şiirler yazan zihinsel kapasiteye ve savaş çıkaran öldürücü salaklığa dikkat çeker: "İnsan kendine özgü bir şekilde olağandışı bir yaratıktır. Ateşi keşfetti, şehirler inşa etti, muhteşem şiirler yazdı, dünyaya çeşitli yorumlar getirdi, mitolojik imgeler icat etti vs. Fakat aynı zamanda, hemcinslerine savaş açmaktan, yanılgıya düşmekten, çevresini yok etmekten bir türlü vazgeçmedi. Terazinin bir kefesine yüksek zihinsel meziyeti, öbür kefesine bayağı salaklığı koyduğunuzda terazi neredeyse dengede kalır. *Kitaplardan Kurtulabileceğinizi Sanmayın,* s. 174"

23 Gilles Deleuze düşünürün doğruyu istediği, sevdiği ve arzuladığı varsayımının sorunlarına dikkat çeker: "Filozof, zihnin zihin olarak, düşünürün düşünür olarak doğruyu istediğini, doğruyu sevdiğini veya arzuladığını, doğal olarak doğruyu aradığını varsayar. Düşüncenin iyi

— Devlet *sınır* üret*ir;* düşünce ise *sınır delen* [= bozan (= imha eden)] ve yaratan [= kuran (= icat eden)] bir potansiyeli bünyesinde barındırır.
— "...asker dediğin yiğit olduğu kadar düşüncesiz de olur..."[24]
— Ahlak, yasa, özdeşlik, temsil ve düşman devleti güçlendirir, kederi ve ölümü kutsar; devletin değil her canlı türünün hikâye edinme hakkına işaret eden düşünce ise yaşamaya ve sevince davettir.
— " 'Düşünmek', yaşamı bir sanat yapıtı olarak üretmek için, aklın delilikle, yaşamın ölümle yüzleştiği yerde, kişinin kendisine karşı uyguladığı bir şiddet halinde, dışarıyı yaşanabilir, uygulanabilir ve düşünülebilir kılmak üzere dışarının çizgisini katlamaktır."[25]
— "...hiç kuşku yok ki başkalarıyla paylaşmadığımız bir dünyada düşünme de gerçekleşmez. O halde bir sonraki adım, dünyada yaşayan başka insanlar arasındaki yerimizi ele almak, bu dünya hakkında ya da dünyayla birlikte ve dünyanın içinde *düşünmek* olmalıdır."[26]
— Aslında, "Bu dünyaya, şu yaşadığımız hayata inanmak, en zorlu görevimiz, ya da bugün içkinlik düzlemimiz üzerinde keşfedilmeyi bekleyen bir varoluş kipinin ödevi haline gelmiş olabilir."[27]

---

niyetini baştan kabul eder; bütün araştırmasını 'önceden planlanmış bir karara' dayandırır. *Proust ve Göstergeler,* s. 99"
Deleuze'den Sonra Felsefe adlı kitapta da "düşünürün iyi niyeti" ve "düşünmenin iyi niyetini önceden varsayan" yaklaşımların sorunlarına değinilir (s. 12). – Konuyu dağıtmamak için bu boyuta ayrıca girmiyorum. Ama bu varsayımın ne denli büyük sorunlar biriktirdiğini 48 nolu dipnota göz atarak ele almanızı öneririm.

24 Louis-Ferdinand Céline, *Gecenin Sonuna Yolculuk,* s. 113.

25 Philip Goodchild, *Deleuze&Guattari,* s. 216.

26 Todd May, *Deleuze,* s. 149.

27 Gilles Deleuze&Félix Guattari, *Felsefe Nedir?* s. 71.

Yukarıda, "Düşünmek, cevabı değil soruları içeren bir yaşamı tercih etmektir," dedim.

Todd May *Deleuze* adlı kitabında "sıradanlığı" bir erdem, "özgünlüğü" bir hastalık olarak gören yaygın anlayışa karşı özgünlüğe sahip çıkmak, ona hak ettiği değeri verebilmek için insanın tarihine üç soru eşliğinde bakar: A. Bir insan nasıl yaşamalıdır? B. Bir kişi nasıl eylemelidir? C. Bir birey nasıl yaşayabilir? Fark edilecektir: İlk sorudaki "insan" ikinci soruda "kişi" sonrasında "birey" olmuştur.

İlk soru Sokrates'e aittir: Kuralları sabit bir evrensel düzende insanların nasıl yaşayacağı üzerine düşünür. Yaşamanın bütün kurallarının saptandığı, hiyerarşinin normal kabul edildiği evrenbilimsel düzende her varlığın bir *yeri* ve *statüsü* vardır: "Bu statü bir varlığın kendisinden aşağıda olanlara hükmetmesini ve kendisinden üstün olanlara da itaat etmesini gerektirir; köle efendilerine, kadınlar kocalarına tabidir."[28]

İkinci soru Immanuel Kant'a aittir: Tüm insanların tabi olmasını şart koşan mutlak/evrensel bütün (= molar) kuşkuyla karşılanır olmuştur. Kişi daha çok söz alarak kendi eylemlerinden sorumlu olmaya; mutlak/evrensel bütündeki (iyi) yerini araştırmaktan vazgeçerek, kendisiyle ilgilenmeye, yalnız kalmayı istemeye başlamıştır; Tanrı'nın, ahlakın ve yasanın karşısında artık tek başınadır: "İnsan yaşamı kendi değerini, parçası da olduğu devasa düzende bulamaz; bilakis her yaşam kendi içinde değerlendirilir."[29]

Üçüncü soruyu Spinoza, Nietzsche, Sartre, Foucault, Derrida ve Deleuze içeriklendirmiştir. Tabi olmaya çağıran verili mutlak/evrensel bütün yerine bireyin dünya olma [= kurma (= yaşama)] isteği gözetilmektedir. Razı olma ve boyun eğmeyi yeniden ve yeniden üreten düşünce biçimlerinden kopuşu talep eden bir sorudur karşımızdaki. Bedenimizi, duygularımızı ve zihnimizi tanzim eden düşünce biçimleriyle

28 *Deleuze*, s. 18.

29 *Deleuze*, s. 18.

yaşadığımız hayat arasında dolaysız bir bağ olduğu saptamasından hareketle bu soruya varılmıştır: Çünkü dünyayı "dünyamızı düşünme biçimimizle yaşayış biçimimiz iç içedir. Ontolojimizle pratik faaliyetlerimiz birbirine kenetlenmiştir. Bu yalnızca filozoflar için değil bütün insanlar için geçerlidir. Mutlak sınırlara sahip belirli şeylerle belirli yasalara göre etkileşime giren (mutlak sınırları olan başka) şeylerden oluşan bir dünya, bizi belirli yaşama biçimlerine yönlendirir."[30]

Bu soruyla birlikte "bilgi"nin yerine "felsefe", "keşif"in yerine "icat", "uyum"un yerine "fark" önerilmiş; maruz kalınan, tasarlanmış ve tamamlanmış "molar dünya"nın yerine bireyin "farklı ve minör dünya"sı gündeme getirilmiştir. "Fark" bu soruyla birlikte kabul edilmiştir, çünkü fark her şeyi içerir ve başka hiçbir şey de yoktur. Ve mutlaka belirtmek gerekir: "Fark aşkın yaratım değil, içkin (bir) ifadedir."[31]

Bu soruyla ***düşünen düşünceye hükmetmeye,*** düşünce özgün olmaya, felsefe yeni kavramlar önermeye başlar: "Düşünce bilinenin ötesine geçerek onun altında, ardında ve içinde bulunan farka doğru hareket eder. (...) Deleuze için yaşam, farktan ve onun edimselleşmesinden oluşur. Fark bir şey değil bir süreçtir. Fark açılır, daha doğrusu kıvrımların (katlanması, yeniden katlanması) açılmasıdır."[32]

Böylece yaşam hayatın, neşe kederin yerini almış; yaşamak bireye ait bir kuvvete dönüşmüştür. Zihnin *küçük bir devlet olarak varlığını sürdürdüğü fark edilerek d*üşüncenin akışı değişmiş; sıradanlık (= normallik), rutin, klişe, kopya ve mekanik çoğaltım anlamını yitirmiştir: Kendi "Dünyamızın dışında kendi karakterini dayatan sabit bir özdeşlik –hiçbir Tanrı, hiçbir tarih yasası, hiçbir erek– (artık) yoktur."[33]

---

30 *Deleuze*, s. 101.

31 *Deleuze*, s. 151.

32 *Deleuze*, s. 39, 42.

33 *Deleuze*, s. 87.

"Bir birey nasıl yaşayabilir?"[34] sorusu kendini imha eden ve yeniden icat eden bitimsiz bir sürecin sorusudur. Etkin olmaya, farkı edinmeye ve bilinemez geleceklere doğru yola çıkmaya yönelik bir davettir; sorunun cevaptan daha önemli olduğu bir kopuştur. Düşüncelerimiz, bireysel ve kolektif yaşamlarımızla minör karşılıklar bulmayı denediğimiz bir yaşama önerisidir. Birbirine benzemeyen dalgaların üzerinde sörf yapmak; "...dır, ...dır, ...dır," yerine "... ve, ...ve, ...ve," den yana olan bir uçsuz bucaksızlığa kapı aralamaktır...[35]

---

34 Çetin Balanuye bu soruya Spinoza'nın başyapıtı *Ethica*'yı arkalayarak cevap verir: "Etik, en genel anlamıyla 'nasıl yaşamalıyım?' sorusuna verilen cevaplar bütünüdür. (...) 'Nasıl yaşamalıyım?' sorusunu içtenlikle soran birinin, kendisinin de parçası olduğu o tek doğayı olabildiğince açık bir kavrayışla tanıması, deneyimlerini aynı doğanın verilerine dayandırması, hem başına gelenler hem de kendisinin bu olaylara verdiği tepkilerde yine o aynı doğanın gerektirmelerinin nasıl iş gördüğünü anlaması gerekecektir. *Spinoza'nın Sevinci Nereden Geliyor?,* s. 31."

35 Bu bölümün 48 ve 187 nolu dipnotlarla beraber okunması önerilir.

Soru: İlk emri kim verdi? İlk tasmayı kim taktı? "Hakikat [= gerçek (= doğru)] budur!"u ilk kim ve neden söyledi?

Haysiyet (Arapça) sözcüğünün muhtelif anlamları var: 1. Değer, saygınlık, itibar. 2. Onur, özsaygı, şeref.[36]-[37]

John Rajchman Modernlikle birlikte bir çokluk oluşturma problemiyle karşı karşıya gelmekten söz eder. Yerleşik tüm dil ve mekânlarda yabancı ve minör olan "tekilliklerimizin" toplanabileceği, sınırları yeniden çizilen ve bizi bu coğrafyaların yerlileri yapan bir çokluktan... Kişiselleşmiş özdeşlik ve özdeşleşmeleri önceleyen merkezsiz uzamlar yaratmaktan ve böylece artık temsile ya da özdeşleşmeye bağlı olmayan, ***"başkaları adına konuşma haysiyetsizliğinden"*** bizi kurtarabilecek bir "Ben" ve "Biz" deme alışkanlığını icat etmekten...[38]

---

36 *Türkçe Sözlük,* s. 841.

37 Orhan Koçak bir kavram olarak "Haysiyet"in farklı anlamlandırılmaları konusunda uzun bir yolculuğa çıkar. Kavramı kullananların muktedirlere olan yakınlıklarına göre içeriğinin değiştiğini örneklendirerek saptar: Refik Halit Karay'dan Walter Benjamin'e, Turgut Uyar'dan Immanuel Kant'a uzanan engebeli bir yolculuktur bu; "izzet-i nefis"ten "başı dik olmak"a, "vakar"dan "namus"a kadar muhtelif duraklara uğrar.
Ve Kant'ı alıntılar: "Amaçlar krallığında her şeyin ya bir *fiyatı* vardır ya da bir *haysiyeti*. Fiyatı olan şey, bir *eşdeğer* olarak başka bir şeyle değiştirilebilir; buna karşılık her türlü fiyatın üstüne çıkan ve bu yüzden de hiçbir eşdeğer(i) kabul etmeyen şeyin bir haysiyeti vardır. *Defter, İlişmeyelim,* s. 165"

38 John Rajchman, *Deleuze Bağlantıları,* s. 104.
Deleuze'ün Foucault'yla yapmış olduğu söyleşide geçen vurgunun dört farklı çevirisi var. Dört çeviride de farklı çeviri tercihleri yapıldığını belirtmeliyim: Haysiyetsizlik, saygısızlık, utanmazlık ve onursuzluk.
Todd May, *Postyapısalcı Anarşizmin Siyaset Felsefesi*: "Bana göre, bizlere –kitaplarınızda ve pratik alanınızda– tümüyle temel olan bir şeyi öğreten ilk kişi sizsiniz: Başkaları adına konuşmanın saygısızlığını. s. 117".

Not edelim: Başkaları adına konuşan için ***haysiyetsiz,*** özsaygı yoksunu deniliyor.

Todd May ise stratejik ve taktik siyaset felsefesi adını verdiği ikili bir tasnif yapar ve entelektüelin konumunu bu tasnife göre ele alır. Ona göre stratejik kuramda entelektüel öncü partinin parçasıdır; işlevi, baskının doğasını, ilkelerini ve kaçış yollarını ifade etmektir. Öncü olarak entelektüel gücünü temsiliyetçi siyasal müdahale kurgusundan alır: Çünkü "...başkalarını temsil etme gücünün kendisi baskıcıdır: insanlara kim olduklarını ve ne istediklerini söyleme pratiği, insanlar ile kendilerini yaratma sürecinde olabilecekleri kişiler arasına bir engel diker. (...)...başkalarını temsil etmek, başka baskıcı toplumsal ilişkilerin pekişmesine yardım eder."

Altını çizelim: İnsanlara kim olduklarını söylemek kendilerini yaratmalarının önünde bir engel oluşturur! "Temsil etmek (= adına davranmak)" baskıcı toplumsal ilişkilerin pekişmesine yardım eder!

Başkası adına konuşmak onu yok saymak, onun yerine geçmektir; varlığını onu küçümseyerek, aşağılayarak sürdürmektir: "Sen bil(e)mezsin, yap(a)mazsın, kendi kendini yönet(e)mezsin! Senin elinden tutmama, yürütmeme, yemek yedirmeme, kıçını silmeme, kiminle çiftleşeceğini belirlememe, kaç çocuk yapacağını saptamama, kararlarını vermeme ihtiyacın var. Çünkü sen düşün(e)meyen, karar ver(e)meyen, kıçını sil(e)meyen; düşünsel, duygusal ve bedensel fonksiyonları tamamlanmamış prematüre bir canlısın," demektir.

Michel Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*: "Bence, hem kitaplarınızda hem de pratik bir alanda, temel bir şeyi bize ilk siz öğrettiniz: Başkaları için konuşmanın utanç verici bir şey olduğunu. s. 34"

Gilles Deleuze, *Issız Ada ve Diğer Metinler*: "Bana kalırsa, hem kitaplarınızda hem de pratik alanda bize çok temel bir şeyi öğreten ilk kişi siz oldunuz: Başkaları adına konuşmanın onursuzluğunu. s. 326"

Bu tavır temsil ettiklerini adam [= kadın (= canlı türü)] yerine koymamak, aşağılamaktır; ***haysiyetsizliktir***... Varlığını başkalarına ait kararları vererek, başkalarının kıçını silerek, bu kararlar üzerinden kendini var ederek sürdürmektir; bu dünyanın güzelliklerine layık olamamanın, acı çekme ve çektirmeden haz duymanın, kendine dair bir "Ben" oluşturamamanın, "Yetişkin"liğe geçememenin, "Kâmil" olamamanın, sakatlanmışlığını fark (bile) edememenin, daha ötesi, kendini bir "Bok" sanmanın itirafıdır, özsaygı ve içgörü yoksunluğudur...[39]

Belirtmek lazım: Yirminci yüzyıl sosyalizm deneyimleri bize bir tek şey öğretmiştir: "O da tepedeki erk değişimlerinin toplumsal dönüşümü getir(e)meyeceğidir." Yani "ben daha iyi yönetirim, ben daha iyi temsil ederim" üzerinden sürdürülen bir siyaset yapma tarzının özgürleştirici bir toplumsallık içermediği, bu anlamda, her yerde ve her düzeyde iflas ettiğidir.

Çünkü temsil cevaplardan müteşekkildir; soruya, meraka, keşfetmeye, icat etmeye, riske girmeye, tesadüfe, düşünceye ihtiyacı yoktur!

Deleuze düşüncesinin taahhüt ettiği ilk etik ilke ise başkalarını temsil etme uygulamalarından mutlak olarak sakınılması gerektiğidir.[40]

Not edelim: Devlet, kişinin kendini değerli hissetmesine, soru sormasına, düşünmesine, meraklı olmasına, itiraz

39 Saul Newman, *Bakunin'den Lacan'a-Anti-Otoriteryanizm ve İktidarın Altüst Oluşu* adlı kitapta bu değerlendirmeye şu sözcüklerle katılır: "Başkalarına hükmetme dürtüsü, ilkel özü itibariyle etçildir, bütünüyle hayvani ve vahşi bir dürtüdür –bu ilke tüm talihsizlikleri, *tüm suçları ve tarihin tüm utanç verici gerçeklerini kendi başına üretir* (abç) Bakunin&Newman. s. 93" – Tekrar etmekte fayda var: "Adına konuşmak" tüm suçları ve tarihin tüm utanç verici gerçeklerini kendi başına üretir.

40 *Postyapısalcı Anarşizmin Siyaset Felsefesi,* s. 26, 140, 141, 154, 155.

etmesine izin vermez. Kişinin kendi *değersizliğini, düşünemez oluşunu* kabul etmesi, benimsemesi ve hatta bu durumu sevmesi üzerinden varlığını sürdürür; kişiyi sınırlar, evcilleştirir ve kendine tabi kılar.

Devlet, Tanrı gibi kişinin kendisinden vazgeçmesine yönelik bir soyutlamadır; kişinin kendi yoksunluğu, yetişkin olamaması üzerinden varlığını sürdürür.[41]

Toparlayalım:

- Her yeni devlet bir başka devletin yasa ve ahlakına karşı çıkarak, ona karşı "suç işleyerek" ve onun "ahlakına aykırı davranarak" kurulur; sonrasında kendi yasa ve ahlakını kural olarak koyar.
- Her devlet "dış düşman"a (= bir başka devlete) muhtaçtır, varlığını onun (düşman) varlığına bağlı kalarak sürdürür.
- Her devlet başka bir devletle "adalet" için savaşır; her devletin adalet anlayışı kendini tahkim etmeye yöneliktir.
- Her devletin varlığını sürdürmesini sağlayan doğruları (= yasaları ve ahlakı) vardır.
- Her devlet doğrularına karşı gelenleri "vatan haini", "millet düşmanı", "kökü dışarıda", "sütü bozuk" diye suçlar, yargılar ve mahkûm eder.
- Her devlet aynı zamanda bir de "iç düşman"a (mutlaka) sahiptir.[42]

---

41 Saul Newman ve Stirner bu değerlendirmeye benzer sözcüklerle katılır, *Bakunin'den Lacan'a–Anti-Otoriteryanizm ve İktidarın Altüst Oluşu*. s. 100, 224.

42 Étienne Balibar "iç düşman" ve "dış düşman" tasnifinde ağırlığı "iç düşman"a verir. "Adına konuşarak" (bir) kişinin devletin kurumlaşma sürecini kendi üzerinden başlattığı ve yaşattığını göz önünde bulundurursak bu saptama çok önem kazanır. Böylece, devletin milleti bir arada tutmak, kendisini meşru kılmak ve meşru kalmak için sürekli "dış düşman" vurgusu yapmasının arkasında yatan esas gerekçe de

— Her devletin "dış ve iç düşman"a yönelik olarak kullandığı kurumsallaşmış silahlı örgütlenmesi (= ordu ve polisi) vardır.
— Her devletin "dış ve iç düşman"a yönelik olarak kullandığı kurumsallaşmış kontrgerilla birimi ve bu birimi toplanan vergilerle finanse eden örtülü ödeneği mevcuttur.
— Her devlet hem yargıç, hem cellat hem de jüridir [= kamu vicdanıdır (= adına konuşanlar toplamıdır)].
— Her "Devlet, bir defa kurulduktan sonra, tebaasına aşkınlık biçiminde görünür."[43]
— Her devlet küçük kurumların[44] toplamından oluşmuş bir büyük kurumdur.[45]

---

görünür olur. Çünkü, her devlet "iç düşman"la varlığını sürdürür, güçlendirir; "dış düşman" ise tüm devletlerin tebaalarına karşı üzerinde anlaştıkları ortak bahanedir: *"Bir politik örgütlenme, her zaman için, dış düşmanlarından* (hostes) çok kendi vatandaşlarının (cives) *tehdidi altındadır. Spinoza ve Siyaset,* s. 89"

43 Ulus Baker, *Aşındırma Denemeleri*, s. 87.

44 *Kurum*'un *Türkçe Sözlük*'teki anlamlarına göz atalım: "1. Kuruluş, müessese, tesis. 2. Evlilik, aile, ortaklık, mülkiyet gibi insanlar tarafından oluşturulan şey. 3. Kendini büyük ve önemli gösterme davranışı, büyüklenme, tekebbür, azamet. s. 1241."

45 Mary Douglas'ın *Kurumlar Nasıl Düşünür?* adlı kitabına esin kaynağı olarak başvuralım: Bir "hayali gerçeklik" olarak imgenin düşünceyi belirlemesinin ilk örgütlenmesidir kurum. Bu örgütlenme aracılığıyla ***düşüncenin düşünene hükmetmesi, düşünenin düşünceye razı olması*** sağlanır. Devlet, üniversite, medya, aile ve çokuluslu şirketler gibi devasa kurumlar kendi güçlerinin sürekli altını çizerek kişiyi yalıtır, haysiyet kaygısını eritir; düşüncenin insana özgü bir faaliyet değil aşkınsal bir boyut içerdiği inancını yayar. Böylece kişi düşünce ediminin kurumlara bırakılmasının kaçınılmaz, zorunlu ve normal olduğuna inandırılır. Ve şu basit gerçek gizlenir: "İnsan kâğıt üzerindeki kelimelerle veya soyut teorilerle değil, öteki insanlar tarafından yönetilir.(...)

– Her kurumsallaşmış kişi[46] (= puzzle parçası) devletin

Kurumlar sistematik bir şekilde bireysel hafızayı yönlendirir ve algılarımızı kendi yetki verdikleri ilişkilere uygun biçimlere sokarlar. Özünde dinamik olan süreçleri sabitlerler, etkilerini saklarlar ve duygularımızı standart konularda standart seviyelere getirirler. s. 19, 130, 131" – Dikkatinizi çekerim: Duyguların standart bir seviyede sabitlenmesinden söz ediliyor.

Böylece kendimize ait sandığımız düşünce edimlerimiz hazır kalıpların ifadesine ve tekrarına dönüşür: İş, ev, evlilik, çalışma, çocuk, aile, emeklilik, askerlik, parti, savaş, kadın ve erkek kalıpları kurumun sürdürülmesi ve kendini yeniden üretmesine göre biçimlenir. Devlet memurlarına dönüşmüş bilim insanları bu kalıpları gerekçelendirerek, insanları etiketleyerek, (tasarlanmış) insanlar yapılmasına yardım ederek, zihinlerinin esaret altında kalmasını sağlar: Aslında, "Onların mesleki konuları idari kategorilere bölünmüş; sanat bilimden, duygu idrakten, hayal gücü akıl yürütmeden ayrılmıştır. s. 141." Yeteneklerine göre kişileri etiketleyip düşünceleri de rasyonel, deli, suçlu ve cezai ehliyeti olmayan biçiminde yaftalarlar. Kurumları yaratan insanlardan, sınıflandırmaları yapan kurumlara, sınıflandırmalardan eylemlere, eylemlerden adlandırmaya yönelik bir süreç böylelikle aksamadan işler, belirsizliğin yerine kesinlik geçer; insan zihninin ürünü olan kurum insana hükmetmeye başlar. Gözetim ve kontrolü amaçlayan bu sürecin tamamlanmasıyla birlikte kurumlar bütün bilgi edinme, oluşturma ve ifade etme süreçlerini ellerine geçirmiş, kendilerini tahkim etmiş olurlar: Bu yüzden, "Kurumsallaşmış topluluk kişisel merakın önünü tıkar, kamu hafızasını organize eder ve belirsizlik üzerine kesinlik dayatır. s. 144" – Altını çizmek isterim: Kurumsallaşmış topluluklar için "kişisel merakın önünü tıkar" deniliyor.

Toparlayalım: Bir "hayali gerçeklik" olarak kurum ***düşüncenin düşünene hükmetmesinin*** ilk ve en etkili örgütlenmesidir! "Kurumsallaşmış kişi" ise düşünmekten ve kendisi için bir hikâye edinmekten vazgeçen, varlığını "küçük bir devlet" olarak sürdüren kişidir.

46 Bir "hayali gerçeklik" olarak imgenin düşünceyi ele geçirmesi; düşüncenin kuruma dönüşmesi; kurumun duyulur, düşünülür ve eylenir olanı belirlemesiyle süreç tamamlanır, "kurumsallaşmış kişi"

(= yasanın ve ahlakın) gündelik hayattaki cisimleşmiş taşıyıcısıdır.

---

tezahür eder. "Küçük bir devlet"e dönüşmüş kişilerin bir araya gelmesiyle milli marşlar söylenmeye, düzenli ordular kurulmaya, bayraklar göndere çekilmeye, savaş tamtamları çalınmaya başlar.

Deleuze'den Sonra Felsefe'de kurumların bedenlerimize nüfuz edip, onları yapılandırdığı belirtilir: "Kurumlar mikro-politiktir. Kendi dilimlenmişliklerini bize dayatarak bedenlerimize nüfuz ederler ve onları yapılandırırlar –bedenin istemsiz yapılarına, sensori motor sistemine ya da pasifliğine kadar. (...) Kurumlar eşzamanlı olarak 'bedenlerimize, hatta onun istemsiz yapılarına bir dizi model' dayatarak ve 'zekâmıza bir tür bilgi, tasarı olarak bir öngörü olasılığı' sunarak işler. Hem molar hem de moleküler ölçülerde vuku bulan, duyulur olanın, düşünülür olanın ve eylenir olanın *belirli bir eklemlenişini* icra ederler. s. 176, 183" – Dikkatinizi çekmek isterim: Kurumların bedenlerimize model, zekâmıza bilgi ve tasarlama kapasitemize öngörü olasılığı sunmasından söz ediliyor.

Issız Ada ve Diğer Metinler'de ise eğilimlerin giderilme aracı olarak içgüdülerin *dolaysız* kurumların *dolaylı* boyutuna değinilir. İçgüdünün hayvanın -açlık gibi- acil ihtiyaçlarına yön verdiğinden; kurumun ise insanın beklentilerini karşılamak için tanımlanmış ve kurallara bağlanmış bir süreci zorunlu kıldığına işaret edilir: Ekmeğini kazanmak için çalış, cinsel ihtiyaçlarını karşılamak için evlen, açgözlülüğünü doyurmak için mülk edin... gibi. Böylece, kurum kabul görerek normalleştikten sonra kurumsallaşmış davranışlarla toplumsallık kendini yeniden ve yeniden üretmeye başlar. Deleuze sorar: " '...kurum yararlıdır' demek yetmez, onun kime yararlı olduğunu da sormak gerekir. s. 32" –Dikkat, "kim?" sorusuna giriş yapıyoruz!

Toparlayalım: "Her kurum, istemeden oluşan yapılarıyla bile bedenimize bir modeller dizisi dayatır ve zekâmıza bir bilgi, bir proje ve öngörü olanağı kazandırır. Şu sonuca varıyoruz: İnsanın içgüdüleri yoktur, o kurumlar oluşturur. s. 34" – "Hayvan/İnsan", "İçgüdü/Kurum" ilişkisinin gerilimlerini merak edenlere *İçgüdüler ve Kurumlar* adlı makaleyi önermek isterim.

- Her devlet tepkisel düşüncenin içerisinde oluşmuş farklı bir yasa ve ahlak[47] önerisiyle kurulur. Ve her devlet (yine) tepkisel düşüncenin içerisinde oluşmuş farklı bir yasa ve ahlak önerisinde olan başka bir devletin (= ya da devlet olma talebinin) *sürekli* tehdidi altındadır.
- Devleti kuran tepkisel düşüncenin yasa ve ahlakıyla, devleti taklit eden devletsi örgütlenmelerle devlete karşı çıkmak başka bir devlet kurmaya, yönetmeye, adına konuşmaya ve ***haysiyetsizliğe*** talip olmak demektir.

---

47 Alexander Nehamas, Nietzsche'den hareketle, denenmiş ve geçerliliği kanıtlanmış ahlakın mütehakkim karakterine işaret eder: "Uzun bir tecrübe ve sınama sonunda denenmiş ve *geçerliliği kanıtlanmış* bir ahlak, bir hayat tarzı, uzun vadede bilince bir yasa olarak, bir mütehakkim olarak girer –böylelikle bununla ilintili bütün bir değerler ve durumlar kümesi de bilince girer: Böylece saygın, dokunulamaz hakikat haline gelir; kökenlerinin unutulmak zorunda oluşu da gelişiminin bir parçasıdır. (...) Ahlak, başka hiçbir yoruma, başka hiçbir amaca olanak tanımaz; sadece ve sadece kendi yorumunun bakış açısından reddeder, yadsır, olumlar ve onaylar (Şimdiye kadar daha enine boyuna düşünülüp taşınılmış bir yorumlama sistemi olmuş mudur ki?). *Edebiyat Olarak Hayat,* s. 57, 179"

John Rajchman Deleuze'ün haysiyete verdiği öneme, yerleşik değerlere itaat etmeyi özendiren ahlaka eleştirel baktığına dikkat çeker: "*Haysiyet* problemi Deleuze'ün etik anlayışının *temelidir* ve yerleşik değerlere itaati vaaz eden bir ahlakla çelişir (abç). *Deleuze Bağlantıları*, s. 103"

Gilles Deleuze, din ve ahlakın bilgi ile ilişkisinin altını çizer: "Ahlak, dinin başka araçlarla devamıdır; bilgi, dinin ve ahlakın başka araçlarla devamıdır. *Nietzsche ve Felsefe,* s. 129" *Spinoza-Pratik Felsefe* adlı kitabında ise çok net bir başka ifadesi vardır: "Ahlak, Tanrı'nın yargısıdır. Yargı sistemidir. s. 32" – Üzerinde tekrar ve tekrar düşünmek uygun düşer: Tanrı yargısının hem ahlakı hem de tüm yargı sistemini belirlediğinden söz ediliyor.

Unutmamak için sık sık tekrarlamak gerekir: "Temsil",[48] yaratan, imparator ve filozof üzerinden şekillenen

48 *Kapitalizm ve Şizofreni İçin Kullanıcı Rehberi-Deleuze ve Guattari'den Sapmalar*'da Platon'dan beri Batı metafiziğini yönlendiren temsili düşüncenin diğer adı olarak "devlet felsefesi"ni kullanan Brian Massumi filozofların devlet memurlarına dönüşerek yerleşik düzenin sürdürücüsü olduğunu belirtir. Filozofların 'her şeyi bir temel ilkeden türeterek (= hakikat), her şeyi bir ideale bağladıklarına (= adalet), 'bu ilkeyi ve bu ideali tek bir İdea'da birleştirmek suretiyle (= devlet) milletin tinsel ve ahlaki olarak terbiyesinin sağlandığına işaret eder; böylece hemen her zihnin devletleştiği bir sürece dikkat çeker. s. 13, 14.

Alain Badiou, düşünmekten vazgeçerek devletin önünde diz çöken "filozof"lardan söz ederken onları tırnak içine alır: "Bugün birçok 'filozof'un Avrupa, kapitalist-parlamenter anlamda demokrasi, saf kanaat anlamında özgürlük ya da utanç verici milliyetçilikler gibi içinde zerre kadar düşünce barındırmayan devlet şemalarını kendilerine mal etmeye çalıştıklarını, felsefenin günümüz putları önünde böyle diz çöktüğünü görünce, biraz karamsarlığa kapılmamız da anlaşılır bir şey oluyor elbette. *Sonsuz Düşünce,* s. 43"

Rosi Braidotti, "hakikat yargıcı" olarak konumlanan filozof ve kurumsallaştığı üniversitenin özdeşliğe ve diğer canlı türlerinin yok edilmesine neden olan düşünce modeline eleştirel yaklaş(a)mamasının neden olduğu sorunlara etraflıca değinir. *İnsan Sonrası*, s. 185, 189, 191.

Todd May, devlet memuruna dönüşmüş filozofları "temsil filozofları" olarak adlandırır. *Deleuze*, s. 106.

Joel Kovel, filozofların "doğru"sunun faşizmi besleyebileceğinden söz ederek çarpıcı bir örnek verir: "Doğru herkes için değil, sadece güçlü olan içindir. Martin Heidegger, *An Introduction to Metaphysics,* Yale University Press, 1959, s. 133, 34. Aktaran Joel Kovel, *Tarih ve Tin,* s. 70."

Zygmunt Bauman, Ernest Gellner'ın son derece sert ama aynı oranda net sözlerini aktarır: "Çağdaş toplumsal düzenin temelinde cellatlar değil, profesörler vardır. Devlet gücünün temel aracı ve simgesi giyotin değil, (tam yerinde bir deyimle adlandırıldığı gibi) *doctorat d'tat*'dır (devlet doktorası). Yasal eğitimin tekeli yasal şiddetin tekelinden

dini ve dünyevi otoritenin inandırıcılığını yitirmesiyle[49], bir modern zaman uyuşturucusu olarak ve "parti"[50] adını alarak siyaset sahnesinde daha çok rol almaya başladı. Tüm imparatorluklar "daha çok hükmetme" hayallerinde boğuldu çünkü. Artık insanlık tarihinde savaşa katılmak için bayrağı açmanın ya da imparatorun emrine kulak vermenin yeterli olmadığı bir döneme gelindi. Çıplak gerçek de şu: Bu-

---

daha önemli, daha merkezidir. *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, s. 133"

Ulus Baker ise devlet filozoflarından "saraylı" olarak söz eder: "Descartes ve daha sonraki tüm resmi 'Devlet filozofları' tam ya da yarı yarıya saraylıdırlar. *Aşındırma Denemeleri,* s. 125"

Açıktır: Sorun, "başkasının acısından haz duyma"yı normalleştiren, adına konuşma mekanizmalarını yeniden ve yeniden üreten, fısıltıları duyabilme yeteneğini yitirmiş diplomalı temsilcilere (= profesörlere, köşe yazarlarına, kanaat önderlerine) düşünme ediminin bırakılması; düşünceyi temsil etmelerine razı olunmasındadır.

Not: Görünür siyasi pratikte yaşanan "adına konuşma" anlamında temsil *(representation)* ile sanat ve felsefede gizlenmiş anlamıyla "yeniden-takdim" *(re-presentation)* gibi farklı adlandırmaları kullanmak da bu durumu değiştirmez! –Tasnifi Spivak'a borçluyum. *Madun Konuşabilir mi?* s. 26.

Bu dipnotun 86 nolu dipnot ile beraber okunması önerilir.

49 *Deleuze'den Sonra Felsefe*'de Deleuze'ün politik felsefesinden söz edilirken vurgulanır: "Todd May, Deleuze düşüncesini yapılandıran iki ayrı örtük normatif ilke tanımlamıştır: Temsil-karşıtı ilke (ötekileri temsil etmekten mümkün olduğunca kaçınmalıyız) ve fark ilkesi (farklı pratiklere ve farklı faaliyet tarzlarına mümkün olduğunca geniş bir alan açmalıyız). s. 190"

50 *Kapitalizm ve Şizofreni İçin Kullanıcı Rehberi*'nde "oy verme hakkı" bir tür seçme özgürlüğü gibi sunularak her kişinin gönüllü olarak güçten (= kendini temsil etmekten) feragat etmesi sağlanır biçiminde yorumlanır. s. 175.

gün, "imparatorluk hayali kurmak" sosyolojinin değil psikanalizin konusudur.

Makyajını değiştirerek sürekli sahneye çıkan temsil için "bir modern zaman uyuşturucusudur" dedik; uyuşturucu hayatla ilişkiyi zayıflatır, bitkisel hayata davet eder, kendiliğini iğneye, kaderini iğne yapana devreder.

Temsil de öyle...

Temsilin en rafine örgütlenmesi olan "parti" yöneten, emir veren, düşünen (= yoksun olmayan) ve yönetilen, emir alan, düşün(e)meyen (= yoksun olan) ilişkisini sorunsallaştırmadığı sürece ***haysiyetsizliği*** kurumsallaştırır; ***haysiyetini yitirmiş düşünceyi*** normalleştirir: "Temsil kavramı felsefeyi zehirler; doğrudan kölenin ve kölelerin ilişkisinin ürünüdür, gücün en kötü, en sıradan ve en aşağılık yorumunu oluşturur."[51]

---

51 *Nietzsche ve Felsefe,* s. 109.

Deleuze Spinoza'ya atfen bütün (devletli) toplumların "sadece ve sadece itaat etme" üzerinden ortaklaştığını söyler: "Öyleyse en iyi toplum, düşünme gücünü itaat etme zorunluluğundan muaf tutan ve bu gücü kendi çıkarları gereği, sadece eylemler konusunda bağlayıcı olan devlet otoritesine tabi kılmaktan kaçınan bir toplumdur. Düşünce özgür, dolayısıyla da diri olduğu sürece hiçbir şey tehlikede değildir, fakat böyle olmaktan çıkınca tüm diğer baskılar da olanaklı, hatta çoktan gerçekleşmiş hale gelirler; herhangi bir eylem suça dönüşür, her hayat tehdit altındadır. *Spinoza-Pratik Felsefe,* s. 10"

Düşüncenin dil üzerinden temsil edilerek dogmatikleşmesinden, temsilin doğruyla ittifakından söz eden Todd May temsil her şeyi dolayımlar, hiçbir şeyi harekete geçirmez, sahte bir derinliğe sahiptir. Ama bir tek olumlanmış fark dünyasını zapt edemez, der.

Evet, yüksek sesle söyleyebiliriz: Temsil bir tek olumlanmış fark dünyasını zapt edemez: "Temsil, olumlanmış fark dünyasını zapt edemez. Temsil, yalnızca tek bir merkeze, kendine özgü eğik bir bakış açısına ve sonuç itibarıyla sahte bir derinliğe sahiptir. Temsil, her şeyi dolayımlar fakat hiçbir şeyi kımıldatmadığı gibi harekete de geçiremez. *Deleuze,* s. 106"

Yaratan, yöneten ve filozofun düşünsel kontrolüyle geçen insanoğlunun binlerce yıllık yolculuğunun sonunda varılan yer sürekli savaş, eşitsizlik üreten bir toplumsallık ve doğanın insafsızca tahribatıdır. Yaratan, yöneten ve filozof varlığını bu durumu *normalleştirerek* sürdürür, adalet nutukları atarak, adalet sarayları dikerek bu durumu *kurumsallaştırır.* Sürekli düşmanlık üreten toplumsallığı "adalet" yalanıyla bir arada tutar, sürdürülmesini sağlar. Üstelik, "Ben iyiyim," diyerek *anlamı da ele geçirir.* Kan akıtarak kurulmuş devletin, cinayetlerin içerisinden konuşur; anlamı (= dolayısıyla kontrolü) elde tutmak için sürekli hamle yapar; kendi yasa ve ahlakını savunarak dışarıdakileri olumsuzlar.

Yönetilen ise "O kötü" der, "demek ki ben iyiyim" demek ister, tepkisel düşüncenin içerisinde kalarak düşünür; yaratan, yöneten ve filozofun tepkisel karakterini deşifre edecek etkin düşünsel kuvveti edinmek için çaba göstermez. Çünkü güçsüzler, güç edinmek için düşünenler güce tapar, güç arzular; tepkisel düşüncenin içinden düşünenler kendi güçlerine güven(e)mezler, kuvvet üzerine düşünmektense kendi niteliksiz güçlerinin onaylanmasına (sürekli) ihtiyaç duyarlar: "Efendi, kendi gücünün tanınması ya da temsilini, basitçe kendi gücünün kendi uygulaması içinde olumlanmasını ve kendisinin köleden farkının sonradan gelen bir olumlanmasını, bir 'olumlamanın olumlaması'nı aramaz. Efendi kendi farkını olumlar, köle farklı olanı yadsır. Biri fark ve olumlama aracılığıyla, diğeri çelişme ve olumsuzlama aracılığıyla ayrımlar yapar."[52]

Evet, her düşünce biçimi, her hayat tarzı, her seçim kendi değerlerini üretir, o değerlere kendi anlamını verir, ona istediği biçimde nüfuz eder: Örneğin yaratan, yöneten ve filozofun iyi ve kötüsünün yönetilenin iyi ve kötüsüyle hiçbir ilgisi yoktur! Bu denemede dile getirilen çıkarsamalardan fark edilebileceği gibi tarım yapıp gökdelen diken, hayvanlara tasma takan, düzenli ordu kurup, bayrak salla-

52 Ronald Bogue, *Deleuze ve Guattari,* s. 36, 37.

yıp, kale inşa edip, milli marş söyleyenlerle Çingenelerin[53] iyi ve kötüleri farklıdır. Kerhane ve maden ocağı işleten sahibin iyi ve kötüsüyle kerhane ve maden ocağında çalışanın iyi ve kötüsü kesinlikle aynı değildir. Yönetilmek istemeyen Çok Kalpli Asi'yle kendine köle arayan diktatörün iyi ve kötüleri kesinlikle birbirine karşıttır. Anlam onu icat eden, ad koyan, ele geçiren tarafından içeriklendirilir: "Eğer bir şeyin (insani, biyolojik ve hatta fiziksel bir fenomenin) hangi kuvvet tarafından ele geçirildiğini, sarıldığını, kullanıldığını ya da onda hangi kuvvetin ifade edildiğini bilmiyorsak, o şeyin anlamını da hiçbir zaman bilemeyiz. (...) Her kuvvet, gerçekliğin bir miktarının ele geçirilmesi, tahakküm altına alınması, kullanılmasıdır. (...) Bir şeyin ona egemen olan kuvvetler kadar (farklı) anlamı vardır."[54]

Yaylı çalgılar eşliğinde söylemek lazım: "Etkin düşünce"[55] temsili reddeder. Yaratıcıdır. Dostluktan ve aşktan söz eder. Neşeyi, sevişmeyi, yaşamı olumlamayı önerir; anlamı

---

53 Çingenelerin tarım yapmamalarını, düzenli ordu, üniversite, kerhane, devlet ve borsa kurmamalarını daha önce tartışmıştım. Bkz: Ömer Faruk, *Yarabıçak-Banka Soymuş Bir Devrimcinin Samimi İtirafları.*

54 *Nietzsche ve Felsefe,* s. 16, 17.

55 "Etkin ve tepkisel düşünce", "kuvvet ve güç" ayrımını bu denemede indirgeyerek kullandım, kullanırken Nietzsche ve Deleuze'ün kapsayıcılığından yer yer uzaklaşmayı bile göze aldım. "Kuvvet" Türkçede genel olarak "güç"le eşdeğer kullanılırken bir alt anlam olarak başvurulan "nüfuz" kullanımına daha yakın oldum. "Güç" ise "kolay karşıtı, zorluk" olarak kullanılıyor. Her iki kavramın bu denemede benim için anlamı şöyledir:
(Etkin düşünsel) *Kuvvet (İng. force):* Yapan, yaratan, icat eden, belirleyen, anlam veren, kavram üreten, sınırları ihlal eden.
(Tepkisel düşünsel) *Güç (İng. power):* Kullanılan, belirlenen, anlamı kabul eden, sürekli karşı çıkan, sınır çizen, keder üreten, devlet kurmak isteyen ve devlet olan.

(tekrar ve tekrar) ele geçirmenin, bir şiirin dizesine dönüşmenin, bir hikâye edinmenin imkânlarını bünyesinde biriktirir.

Çığlıklar atarak altını çizmek lazım: "Tepkisel düşünce" köleliktir! Keder ve yakınmadır. Yaşamı olumsuzlar. Güce tapar. Acı çekme ve çektirmeden haz duyar. Temsil mekanizmalarını yeniden ve yeniden üretir. Sürekli düşman tehdidinden söz ederek savaşa çağrı yapar. Bu yüzden Nietzsche, "Bu ne anlama geliyor?" yerine, "Bu anlamı üreten kimdir?" sorusuna öncelik verir.

Evet, ayırıcı soruya geldik: *"Kimdir?"* ya da *"Nedir?"*

"Kimdir?", anlamın masumiyetini bozduğu; sahte gülümsemeyi *ihlal* ettiği; düşüncenin dogmatik imgesinin yerine yaratıcı (= göçebe) düşünceyi gözettiği; düşüncenin temsilden, kopyanın kopyasını tekrarlamaktan çıkıp düşünceyi düşünmeye davet ettiği; düşüncenin düşünene değil ***düşünenin düşünceye hükmettiği*** bir arayışın taşıyıcısı olduğu için temel alınması gereken sorudur: " 'Kim' sorusu Nietzsche açısından şunu ifade eder: Ele alınan bir şeyde, ona egemen olan kuvvetler hangileridir, onu elinde tutan istenç hangisidir? Kim onda kendini ifade eder, kendini gösterir, hatta saklanır? Öze ancak 'kim' sorusu ile ulaşırız. Çünkü öz yalnızca şeyin anlamı ve değeridir; öz, şeyle yakınlık içerisinde olan kuvvetlerle ve kuvvetlerle yakınlık içerisinde olan istençle belirlenir."[56]

"Nedir?" ise ***düşüncenin düşünene hükmettiği***; kendi sınırlarına hapsettiği; mutlak doğrusunu dikte ettiği; köle olmaya, köle kalmaya, köleliği sevmeye yönelik yollara taş döşeyen, razı eden bir sorudur: " 'Nedir?' sorusunu sorduğumuzda yalnızca en kötü metafiziğin içine düşmüş olmuyoruz; aslında yalnızca *'kim?'* sorusunu beceriksiz, kör, bilinçsiz ve bulanık bir biçimde sormuş oluyoruz. 'Nedir?' sorusu, bir anlamı başka bir bakış açısından bakarak ortaya koymaktır."[57]

---

56 *Nietzsche ve Felsefe,* s. 104.

57 *Nietzsche ve Felsefe,* s. 104.

Artık görelim: Yaratan, yöneten ve filozof devlet olarak, devlet kurarak, adına konuşarak, temsil ederek, yaşamı olumsuzlayarak, sevinç yerine keder üreterek, güce taparak "tepkisel düşünce"yi güçlendirir.[58]

Kabul edelim: Yaratılan, yönetilen ve köle devlet olmaktan, devlet kurmaktan, adına konuşmaktan, temsil etmekten, temsil edilmekten, kedere razı olmaktan vazgeçmediği için "tepkisel düşünce"nin içerisinden de çıkamaz: "Bir bedende, üstün ya da yöneten kuvvetler *etkin*, aşağı ya da yönetilen kuvvetler de *tepkisel* olarak adlandırılır. Etkin ve tepkisel, kuvvetin kuvvetle ilişkisini ifade eden kökensel niteliklerdir."[59] Bu durum da "hiyerarşik" diye adlandırdığımız, eşitsizlik ve çatışma üreten bir toplumsallığın oluşmasına neden olur. Hiyerarşi, neden olduğu tahakküm üreten ilişkiler ve bunların sonucunda oluşan keder ise Çok Kalpli Asiler'in sorunudur. Ahlak, yasa ve din hiyerarşiyi oluşturan, devleti kuran düşünsel tahkimatlardır: Her üçünün görünürde etkin olması, devlet kurması tepkisel olmadıkları anlamına gelmez; efendilerinin düşün(e)mediğini, köleleştiğini; filozoflarının düşün(e)mediğini, devlet memurlarına dönüştüğünü gösterir: *"Köle, gücü ancak bir anımsama nesnesi, bir temsil konusu, bir rekabet meselesi olarak görür ve böylece onu, kurulu değerlerin bir kavga sonunda elde edilmiş basit bir dağılımına bağlı kılar."*[60] Altını çizmek isterim: Kölenin özelliklerinden söz edilir-

58 *Ahlak İçin Bir Başka Soykütük: Deleuze'e Göre Spinoza'nın Pratik Felsefesi* adlı makalesinde Hakan Yücefer birbirine derin bağlarla tutunmuş "köle, tiran ve rahip" üçlüsünden söz eder. Üçlünün ortak özellikleri ise ahlaklı davranmak, kederli olmak, başkalarının güçsüzlüğünden yararlanmaktır. Böylece kendisinden ve birbirinden nefret eden, neşe ve yaratıcılık yoksunu bir toplumsallığın tarafı olurlar.

59 *Nietzsche ve Felsefe,* s. 61.

60 *Nietzsche ve Felsefe,* s. 24.

ken yapan, belirleyen, icat eden, anlam veren, yaratan gibi özelliklerin hiçbirinden söz edilmiyor; zihniyet dünyasını *gücün dağılımına* göre temellendiren her kişi köle olarak adlandırılıyor.

İndirgeyelim: Devlet kuran, silahı tasarlayan ve yapan (tepkisel) düşünsel güçle silahı kullananın (tepkisel) düşünsel gücü salt oran olarak farklıdır. Silahı yapan bilgisayarı, uçak gemisini ve akıllı telefonu yapmış; uzaya uydu yollamış, ayda yürümüş, atomu parçalamış, genetik kodları çözmüş; dünya çapında faaliyet gösteren uluslararası şirketler organize etmiş; gücünü bedenlere sindirebilmek ve diğer insanların da razı olmalarını sağlayabilmek için üniversiteleri, televizyonları ve gazeteleri kurmuş; banka ve borsa gibi dünya çapında faaliyet gösteren finans örgütlenmeleriyle yaygınlığını artırmış, devleti güçlendirmiştir: Çünkü "...nesnenin kendisi kuvvettir, bir kuvvetin ifadesidir. (...) Üzerinde egemenlik kurulmamış hiçbir nesne (fenomen) yoktur, çünkü nesnenin kendisi bir görünüş değil, bir kuvvetin ortaya çıkışıdır. (...) Bu kuvvet egemenliktir, ama aynı zamanda üzerinde egemenlik kurulan nesnedir de."[61]

Silah kullanan ise bir düşünsel yaratıcılık, icat etme becerisi, anlamı ele geçirme kararlılığı, düşündüklerini ikna edici kılma mahareti göster(e)mediği sürece tepkisel kalmaya mahkûmdur: Haklı, mağdur, kitlesel ve güçlü olabilir, ama etkin değildir: "...iktidarı ele geçirerek ne köle köle olmaktan, ne de zayıf zayıf olmaktan çıkar."[62]

Tepkisel kuvvetler zafer kazanarak, iktidarı ele geçirerek, yeni bir devlet kurarak tepkisel olmaktan çık(a)mazlar çünkü. Bu anlamda silah kullanan her zaman *belirlenir,* anlamı ve verilen adı *kabul eder,* eninde sonunda *razı olur* ve *yönetilir*: "Düşünmek, düşünceye egemen olan kuvvetlere

61 *Nietzsche ve Felsefe,* s. 19, 20.

62 Gilles Deleuze, *Nietzsche,* s. 35.

bağlıdır. Düşüncemiz tepkisel kuvvetler tarafından işgal edildiği, anlamını tepkisel kuvvetlerde bulduğu sürece, henüz düşünmediğimizi itiraf etmemiz gerekir."[63]

Altını çizmek gerek!

— Tepkisel düşünce:
"Temsil edilen" ile "temsil eden" aynı "adalet" kavrayışına katıldığında;
— "Merhamet eden" ve "merhamet edilen" aynı ahlakı "merhamet" olarak kabul ettiğinde;
— "Secde edilen" ile "secde eden" itaat etmeyi normalleştirerek, düşünmekten, bir hikâye edinmekten, bir şiir dizesi olmaktan vazgeçerek aynı (= majör) hikâyede buluştuğunda, oluşur.

İki tepkisel düşüncenin [= icat edemeyen, anlama ve ad'a razı olan devletsi örgütlenmenin (= silah yapan ve kullanan; ahlak, yasa ve din örgütlenmesinin)] çarpışması ise "yaratıcılık dışı" bir mücadeledir. Yenmeyi, mağlup etmeyi, devleti büyütmeyi (= güçlendirmeyi) içerir, ama bu çarpışmada silah kullanan, silahı tasarlayan ve yapan tepkisel düşüncenin antrenman malzemesi olmaktan öteye geçemez. İki tepkisel gücün savaşmasından "yeni kavramlar icat eden, anlama içerik veren" bir sonuç çıkmaz. Bir devlet gücünün daha çok mağdur olması onun devletsi özelliğini azaltmaz; mağdur devletsi gücün ulaşabileceği en iyi sonuç başka bir devlettir. Devlet düşüncesinin sonuçlarına itiraz etmeden, dışına çıkma çabası gösterilmeden "devlet-dışı" bir pratik yapılamaz: "Çünkü öz yalnızca şeyin anlamı ve değeridir."[64]

"Gelecekten beslenerek anlamı ele geçirmeyi hedefleyen, devlet dışında oluşmuş kavramı icat ederek bir hikâye edinme kaygısını taşıyan" vurgusunu hatırda tutarak aradaki farkı netleştirmek için örneklere indirgeyelim:

63 *Nietzsche ve Felsefe,* s. 141.

64 *Nietzsche ve Felsefe,* s. 104.

- Nesneyi tasarlayan ve icat edenle nesneyi sahiplenmek ve kullanmakla yetinenin düşünsel gücü kıyaslanamayacak kadar farklıdır.
- Diktatörün önünde eğilen ya da ses çıkarmayarak onun düşüncesini onaylayan filozof [= profesör (= tepkisel düşünce)] ile "tepkisel düşünce"ye sığmayarak gerektiğinde sokağı seçen düşünenin, "düşünce"ye yükledikleri anlam kesinlikle birbirine benzemez.[65]
- Doğayı tahrip eden, şiirin, dostluğun ve aşkın değerini düşüren, dünyayı bir alışveriş merkezine çevirerek her şeyi alınıp satılabilir hale getiren sermaye düzenini kapsamlı bir biçimde analiz eden Karl Marx[66] [*Kapital*

65 Massumi kimi düşünürlerin devlet felsefesine karşıtlıkları üzerinden oluşan "kırık" bir çizgiden ve Deleuze'ün "hantal akademik aygıtı" reddetmesinden söz eder. "Kırık" çizginin sürdürücüleri olarak da Lucretius, Hume, Spinoza, Nietzsche'nin adlarını zikreder. Yanı sıra bilgi ve toplumun meşru öznesi olarak "küçük bir devlet olarak zihin"in altını çizer. *Kapitalizm ve Şizofreni İçin Kullanıcı Rehberi,* s. 10, 11, 14. –Hakan Yücefer çeviri tercihi açısından "yetim" yerine "kırık" sözcüğünün seçilmesi konusunda beni ikna etti.
Bu denemenin anahtar cümlelerinden biri olarak "küçük bir devlet olarak zihin" vurgusuna özellikle dikkatinizi çekmek isterim. – Bu dipnotun 48 ve 86 nolu dipnotlarla beraber okunması önerilir.

66 Bu kitapta, parmak izi, ses tonu, gözbebeği ve yüz ifadesinden gelen (biricik) farklılıkların "yaşam/ak" adını verdiğimiz (biricik) hikâyeyi içerdiğini; savaşa, kedere ve (her tür diğer) gündelik ölümlere neden olan "adına konuşmak" mekanizmalarının bu (biricik) hikâyeyi tahrip ettiğini iddia ediyorum. Başka bir hikâye ihtiyacına en kuvvetli vurguyu ise Karl Marx'ın (***sen*** diyerek) yaptığını belirtmek isterim: *"De te fabula narratur!/Hikâye seni anlatıyor! Kapital,* s. 18"
Dikkatinizi çekmek isterim: "Hikâyeni anlat!" [= birinci tekil şahıs (= farktan gelen biricik hikâye henüz dolaşımda değil çünkü)] değil, "Hikâye seni anlatıyor!" [= ikinci tekil şahıs (= düşüncenin düşüneni belirlediği bir söylemin içinden söz alınıyor)] deniyor.

(1867-1894)] (= etkin düşünce) ile onun politik ardıllarının[67] yaratıcılık performansları kesinlikle aynı değildir.

— İmgenin düşünceyi belirleyerek düşüneni düşünemez kıldığı (bire)bir {= büyük [= bütün (= mutlak)]} hayali gerçeklik olan "Tanrı devleti"nin[68] güdümünde kalarak önerilmiş olan "sol ilahiyat[69]" kavramsallaştırmasının (= tepkisel düşünce) devlete yüklediği anlamla Çok Kalpli Asi'nin devlete yüklediği anlam[70] kesinlikle karşıttır.

---

67 *Aşındırma Denemeleri*'nde Marksizm pratiklerinin içine sinmiş olan "zayıf düşünce"den söz edilir. s. 112.

68 Kavramsallaştırma Nietzsche'ye ait. Bkz. *Ahlakın Soykütüğü-Bir Polemik,* s. 42.

Kitabı Mukaddes'te kulluktan, hizmetçilikten, korkutarak itaati sağlamaktan ve intikamdan söz eden aşağıdaki satırlar Nietzsche'ye "Tanrı devlet"i vurgusunu yaptırmış olmalı:

"Herkes, üzerinde olan hükûmetlere tâbi olsun; çünkü Allah tarafından olmıyan hükûmet yoktur; ve olanlar Allah tarafından tanzim olunmuştur. Bundan dolayı hükûmete mukavemet eden Allahın tertibine karşı durmuş olur; ve karşı duranlar kendi aleyhlerine hüküm alırlar. (...) Çünkü (hükümet) kılıcı boş yere taşımıyor; çünkü Allahın hizmetçisidir, kötülük yapana gazap için intikamcıdır. *Yeni Ahit, Romalılara Mektup,* Bap 13: 1-2-4, s. 165"

"Ey kullar, her şeyde bedene göre olan efendilerinize, göze görünür hizmetle, insanı hoşnut edenler gibi değil, fakat yürek sadeliğile, Rabden korkarak itaat edin; Rabden miras mükâfatını alacağınızı bilerek, her ne yaparsanız, insanlara değil, Rabbe yapar gibi candan işleyin; Rab Mesihe kulluk ediyorsunuz. *Yeni Ahit, Koloselilere Mektup,* Bap 3: 22-23-24, s. 209"

69 *İlahiyat:* Tanrıbilim, teoloji. *Türkçe Sözlük,* s. 927.

70 "Anlam"a verdiğimiz içeriği biraz açalım: "Anlamlı yaşam" bizim yaşadığımız yaşamdır, "anlamsız yaşam" ise başkası için yaşadığımız ya da bir başkasının bizim için yaşadığı yaşamdır. Çünkü, her canlı türü kendince "yaşamın anlamı"na sahiptir. Ve her farklı "yaşamın anlamı"

yorumu bir diğerinden önemsiz değildir. "Yaşamın anlamı" gibi mutabık kalınması son derece zor bir kavramsallaşmadan söz ediyorsak gözetmek zorunda olduğumuz ilk ilke "farkı kabul etmek" olmalıdır; Ötekiliği aşmak, bastırmak ya da yok etmek değil, onu kabul etmek!

İkinci ilke "anlam"ın niceliksel değil niteliksel bir terim olduğunu dikkate almaktan geçer; bu da bizi "tin" üzerine daha çok düşünmeye çağırır: "Anlamlılık toplumsal durumun veya herhangi bir nesnel olgunun ürünü de değildir. Dışarıdan bakıldığında en alçalmış görünen bir kişi yaşama anlam katabilirken, bir ülkenin kralı anlamsız bir yaşam sürebilir. *Tarih ve Tin,* s. 147."

Üçüncü ve en önemli ilke ise devletlerin kurulmasına neden olmuş mevcut anlamla yetinmeyerek yeni bir anlam yaratma çabasına girişmektir. Çünkü, mevcut tahakküm mekanizmalarını çözebilmek, yeni tahakküm mekanizmalarının oluşmasına zemin hazırlamamak için ***düşüncenin düşünene değil düşünenin düşünceye hükmettiği*** bir arayışın içindeyiz: "O nedenle, anlamlı yaşamak bir anlam yaratma ve bu anlamı yaşama katma yoludur. *Tarih ve Tin,* s. 147."

Görüldüğü gibi Kovel, son derece berrak sözcüklerle anlam yaratmaktan, kontrol edebildiğimiz bir yaşamdan, yaratılan anlamın yaşama katılmasından ve ötekiliği aşmak için ötekilerle birlikte sürdürülen bir yaşamdan söz etmektedir: "Bu nedenle tamamen anlamlı, temellük edilen yaşam, anlamı Öteki'ne açılmaya dayanan yaşamdır; başka bir açıdan yarılmadan çok farklılaşmaya dayanan yaşamdır. En zengin anlamlar farklılığın beraberce kavranmasından doğar. Anlamlar ötekilerle olan pratik ilişkilerin zihinsel temsilleri olduğu için anlamlı yaşam, Ötekiliği aşmak için ötekilerle birlikte sürdürülen yaşamdır. *Tarih ve Tin,* s. 150." – Ötekini içermeyen her (mevcut) anlam önerisinin bir tür "zihin temsili" olduğu vurgusuna dikkat!

Kurumsallaşmış dinin devlet kurarak, devletin suçlarına ortak olarak "tin"i de devletleştirdiği göz önüne alınırsa Marx'ın, din için "tinsiz koşulların tinidir" vurgusu ve kabul görmüş tinsel bir sembol olan "kalp"in asilikle beraber kullanılmasının önemi ortaya çıkar. –Açıktır: Çok Kalpli Asi'deki kalp "devlet kurmayı, devlete ortak olmayı reddeden" bir kalptir.

— Devlet sanatçısı Sezen Cumhur Önal (= tepkisel düşünce) ile "tepkisel düşünce"ye sığmayarak devlet sanatçılığını reddeden Neşet Ertaş'ın "sanat"tan (= etkin düşünce) anladıkları tartışılmaz biçimde farklıdır.
— Beyaz efendinin "beyaz"a yüklediği anlam ile siyah kölenin "beyaz"a yüklediği anlam mutlak olarak farklıdır.
— Tersyüz edelim: Siyah kölenin "siyah"a yüklediği anlam ile beyaz efendinin "siyah"ı kesinlikle başkadır.[71]
— İngiliz aristokratının "Everest"e yüklediği anlam ile Nepal'de dağda yaşayan şerpanın "Everest"e yüklediği anlam arasında dağlar kadar fark vardır.[72]

Not: Anlamın diplomalı taşıyıcısı olan "devlete ortak olan filozof" yerine "devlete ortak olan bilge" önerisine de değinip, ilerleyelim: "Bilgelik, zihnin gerçekliği yalnızca temsil ettiğini, gerçek olanla değil sözcük imgelerle çalıştığını ve hiçbir insanın gerçek olanı bilemeyeceğini kavrayarak başlar. *Tarih ve Tin,* s. 331."

71 Dünyanın en çok satan iki pop şarkıcısı olan siyah tenli Beyonce ve Michael Jackson'ın tenlerini beyazlatmak için tıbbi yardım almaları "tepkisel düşünce"nin içinde yaşadıklarını gösterir. Bkz: http://www.aktuel.com.tr/saglik/2014/01/13/tek-renk-guzellik-cagi Erişim tarihi:09 03 2015

72 Üzerinde güneş batmayan Britanya İmparatorluğu'nun sömürgesi Hindistan'ın kadastro genel müdürü George Everest'in adı, 1865'te, dünyanın en yüksek dağına isim olarak verilir. O tarihe kadar adı Sagarmata'dır. Binlerce yıl sonra İngiltere'nin isteğiyle dağın adı değişir.

Şöyle yazarlar: Yeni Zelandalı dağcı ve kâşif Edmund Percival Hillary, Sagarmata'nın zirvesine çıkan ilk insandır. 8.848 metre rakımlı zirveye, 29 Mayıs 1953'te, yerel saatle 11:30'da ulaşmıştır.

Oysa, Hillary'ye şerpa Tenzing Norgay *da* eşlik eder. Zirveye çıkmak isteyenlere Himalayalar'da yaşayan dağlılar, Tenzing Norgay gibi şerpalar rehberlik yapar; yol gösterir, yük taşır, çadır kurar, yemek pişirir, tuvalet çukuru kazar, "fatih"lerin ellerinden tutar, sırtını sıvazlar, zirvede fotoğraflarını çeker, alkışlar. Akşamları ateş başında "sen büyük-

— Öteki'ni yok sayarak, erkeğin cinsel organı üzerinden adlandırılmış olan *sik*'işme eyleminde "*sik*'en" ile "*sik*'ilenin cinsel birleşmeye yüklediği anlam kesinlikle tepkisel düşüncenin içinden kurulur.

— Banka reklamlarında yer alan tel çerçeveli gözlüklü, takım elbiseli, parlatılmış dişli, temiz yüzlü, kuaför tıraşlı genç bankacı erkek ile hafif makyajlı, şık etekli, bakımlı, uzun saçlı, havalı genç bankacı kadının provası yapılmış finansal sırıtışlarıyla, bu sırıtışlara maruz kalan kişilerin "gülümseme"ye yükledikleri anlam kesinlikle karşıttır.[73]

---

sün" der, egzotizm ihtiyacını gidermek için yeti hikâyeleri anlatır...
Ardından bir sonraki zirve heveslisi beyaz adamı bekler...
Evinde ise Sagarmata'ya Everest diyenlere küfreder (= etkin düşüncenin belirlediği öfke). –Kahvaltıda Machapuchare'yi seyrederken anlattılar!

73 Eduardo Galeano minimalist bir üslupla, her güne bir hikâye formatında kaleme aldığı *Ve Günler Yürümeye Başladı* adlı kitabında bankacıları "en tehlikeli banka soyguncuları (= anlamı ele geçiren etkin düşünce)" olarak adlandırır:
"*Bir bankacıyı evlat edinin:* 2008 yılında New York Borsası dibe çakıldı. Sinir bozucu günler, tarihi anlar: en tehlikeli banka soyguncusu olan bankacılar müesseselerini soyup soğana çevirmişlerdi, ama ne güvenlik kameraları onları filme almıştı ne de alarmlar ötmüştü. Ve artık genel çöküşü önlemenin hiçbir yolu kalmadı. Bütün dünya tepetaklak devrildi, hatta Ay bile işini kaybedip başka bir gökyüzü aramak zorunda kalmaktan korktu. Her şeyi satma konusunda uzman olan Wall Street sihirbazları milyonlarca ev ve işi çaldılar, ama sadece tek bir gazeteci hapse girdi. Diğerleri, 'Tanrı aşkına biraz yardım,' çığlıkları attılar ve çabaları sayesinde, insanlık tarihinde daha önce hiç verilmemiş büyüklükte bir ödül aldılar. Bu miktarda bir para dünyanın bütün açlarını, yemeğin üzerine tatlı da dâhil olmak üzere, sonsuza dek doyurmaya yeterdi. Bu fikir kimsenin aklına bile gelmedi. s. 291"

— "Ölüm"ü yaşam, "yaşam"ı ölüm içeriklendirir. Anlamı ele geçirme hamleleri yapan yaratan, yöneten ve filozofun "asi"liğe yüklediği anlamla "tepkisel düşünce"ye sığmayarak isyan edenlerin "asi"liğe yüklediği anlam aynı değildir: İlki asileri düzeni (= ahlak ve yasayı) bozmakla suçlayarak işkence ve ölüme layık görür, ikincisi bir hikâye edinerek yaşamak için "asi" olur.[74]
...vb.

Havai fişekler atarak tekrarlamak lazım: Temsili reddeden düşünce gelecekten beslenen, devlet dışında yürütülen anlamı ele geçirme ve yeni kavramlar yaratma, bir hikâye edinme çabası üzerinden kendini oluşturur.

---

74 Eduardo Galeano aynı kitabında bir sözcüğün taşıdığı anlamın farklı kullanımlarını göstermek *(Kim?)* için çarpıcı iki örnek verir:
"*Sapkınlıklar:* 325 yılında Hıristiyanlığın ilk evrensel kilise şurası İmparator Konstantin'in çağrısıyla Nicea (bugünkü İznik) şehrinde toplandı. Şuranın sürdüğü üç ay boyunca, üç yüz piskopos sapkınlıkla mücadelede gerekli olan bazı dogmaları onayladılar ve Yunanca *haíresis* sözünden gelen ve *seçim* anlamına gelen sapkınlık (İspanyolcası *herejía*) sözcüğünün bundan böyle *hata* anlamına gelmesine karar verdiler. Ya da başka bir deyişle: özgürce seçen ve inancın efendilerine boyun eğmeyen hata işlemiş olacaktı. s. 167"
"*Kahrolsun günahkârlar:* İsa ve havarilerinin konuştuğu Aramice dilinde *borç* ve *günah* için aynı sözcük kullanılıyordu. İki bin yıl sonra, yoksulların borçları en kötü cezaları hak eden günahlar olarak görülüyor. Özel mülkiyet, mülkiyetten mahrum olanları cezalandırıyor. s. 232"

Dilek kâğıdına, " 'Ben daha iyi yönetirim!' düşkünlerine, kullanılmış tuvalet kâğıtlarınızı yollayın," yazılmıştır.[75]

75 Gezi Parkı'nın girişinde ters çevrilmiş, yakılmış bir arabanın üzerine yapıştırılmış dilek kâğıtlarından birinde yazılıydı.

Devam edelim: Temsili sorunsallaştıran düşünce, varlığını devlete ortak olarak sürdüren düşünce biçimlerinin taklidi olmayan, düşünülemez olanı düşünen bir boyut amaçlamalıdır; mevcut düşünce biçimlerine teslim olmamalı, etkin bir "direnç" göstermeli, yaratıcı bir kopuşu dışarıda gerçekleştirmelidir. [76] Bilgiden değil hayattan yana olmalıdır: Yaşama kapasitesinin çoğalmasının önündeki engellerin ortadan kalkmasından, cevaptan değil sorudan, sınırdan değil keşiften, keşiften çok icattan, topraktan değil denizden, şemsiyeden değil gökyüzünden, majörden değil minörden söz etmelidir. Deleuze, sınırların düşünceyi kontrol altına alması, yaratıcı düşüncenin bu duruma işaret edip sınırları yıkmasına dair tahayyül gücü son derece yüksek bir örnek verir: "İnsanlara günün birinde uçmayı öğretecek kişi, bütün sınırları oynatacaktır; bütün sınırlar havaya uçacaktır onun önünde; yeniden vaftiz edecektir o yeryüzünü..."[77]: Çünkü, "... biz yaratmanın eksikliğini çekiyoruz. Şimdiki hale direncin yokluğunu çekiyoruz. Kavramların yaratılması, kendiliğinde(n) bir gelecek formuna çağrı yapar, yeni bir toprağa ve henüz var olmayan bir halka seslenir."[78]

Dikkatinizi çekerim: Deleuze, kavram yaratılmasını yeni bir (var olmayan) toprağa ve (var olmayan) halka çağrının yaratıcı aracı olarak önemser: "Kavramlar, gök cisimleri gibi önceden tamamlanmış olarak bizi beklemezler. Kavramlar için ayrı bir gökyüzü yoktur. Onlar keşfedilmeli, üretilmeli, ya da asıl (olarak) yaratılmalıdırlar ve yaratıcılarının imzasını taşımadıkça da bir şey olamazlar."[79]

Yaylı çalgılar eşliğinde tekrarlamak lazım: Kendini imha eden ve yeniden icat eden her kişinin katılacağı bir sü-

---

76 *Deleuze Bağlantıları,* s. 51, 74.

77 Deleuze Nietzsche'den aktarıyor, *Nietzsche ve Felsefe,* s. 107.

78 *Felsefe Nedir?* s. 100.

79 *Felsefe Nedir?* s. 14.

reç öngörülüyor. Bu da günün her saatinde, şimdi ve *burada*, temsilin dışında deneyle edinilen her düşünce ve yorumun benzersizliğini, yaratıcı düşüncenin ses, işaret ve etkinlik olarak oluşturulmasını, düşüncenin sınırlarının yıkılarak yeniden oluşturulmasını içerir. Çünkü yaratmak direnmektir,[80] imha ederek yeniden yaratmaktır, şimdi ve burada gerçekleşebilecek daha etkin başka bir direniş de yoktur!

Evet, yoktur!

Yoktur!

Duvarlara yazalım: Devlete ortak olmayan her ses, her işaret ve her etkinlik yaratıcı düşünceyi besler, yeni yaşama imkânlarını (dışarıda) oluşturur!

80 *Felsefe Nedir?* s. 102.

***D**eleuze Bağlantıları* adlı kitabında John Rajchman Deleuze'ün yepyeni topraklar icat etmeye yönelik çağrısının altını çizer ve mutlak bir yersiz yurtsuzlaşmayı gözeten, "topraksız felsefe" ya da "felsefi coğrafyalar" gibi yeni kavramları arkalayan "erewhon" önerisine dikkat çeker. "No where/hiçbir yer" ile "now here/şimdi burada"nın anagramı olan "erewhon/şimdi, burada, zamansız ve hiçbir yerde"nin toprakla ilişkisi olan "ulusalcılık, ütopya ve hayali cemaatler"in dışında oluştuğuna işaret eder."[81]

Yeri (erken) geldi: İleride "düşüncenin dogmatik imgesi"ni aktarırken düşüncenin imgeyi taklit ederek devlet düşüncesini oluşturmasından, ***düşüncenin düşün(e)mediği*** için imgeyi taklit ettiğinden söz edeceğim. Ama şimdi "imge"de kalalım. Bu haliyle "imge" de sorun biriktirir. Şöyle: Örneğin, *Türkçe Sözlük*'te "imge"nin ilk anlamına bakalım: "Zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, düş, hayal, hülya."[82]

Açıktır: Bu imge tanımında net olarak bir "yok yer"den, bir "hiçbir yer"den söz edilmemektedir; başvurulan, kullanılan, sabit bir "imge" normal kabul edilmekte, ötesine geçilmemektedir. Bu da bizi mevcut "imge" algısını *da* sorgulamaya, yetinmemeye zorlar; imgenin öncelikle hakikat [= gerçek, doğru (= çizgili mekân)] dışından kurulmasına çağırır. İmgenin düşünceye hükmetmeyi hedeflemediği, ***düşünenin düşünebilir*** olduğu yeni bir dil, kavram ve edim dünyasının düşünülmesi anlamında "yeni bir imge"nin *de* hayal edilmesi gereklidir...

Sınır tanımadan uçan kuşların, tasma takıl(a)madan yaşayan balıkların, bir türlü evcilleştirilemeyen Przewalski'lerin, yaşam alanları her geçen gün daha çok yok edilmesine rağmen güzelliklerinden vazgeçmeyen kelebeklerin insanlardan daha ***haysiyetli*** olması; aşksız ilişkilerden doğ-

81 *Deleuze Bağlantıları,* s. 35, 47, 48.

82 *Türkçe Sözlük,* s. 939.

mayı reddeden çocukların üreticilerinden daha ***haysiyetli*** bir hikâye edinme kaygısı taşıması ya da bir müziği, rengi, dizeyi, kavramı ***haysiyetle*** yeşertme çabası yerine inatla ve kararlılıkla sürekli şikâyet ederek, kederlenerek, sızlanarak yaşamayı seçmenin gündelik ölümleri içeren karakteri üzerine düşünmek... gibi.

Not etmekte fayda var: *Felsefe Nedir?*'de düşüncenin imgeyi belirlemesinden söz edilir. Yukarıda düşünceyi belirleyen imgeden söz ettik, Deleuze&Guattari ise akıntıya karşı yüzme çağrısında bulunur: "İçkinlik düzlemi düşünülmüş ya da düşünülebilir bir kavram değil, ama düşüncenin imgesidir; düşünmenin, düşünceyi kullanmanın, düşünce içinde yol almanın ne anlama geldiğine ilişkin olarak düşüncenin kendine verdiği imge..." [83]

83 *Felsefe Nedir?* s. 40.

Bu "ara not"tan sonra devam edelim:

Simon Tormey temsilin "ötesinde" ya da "dışında" da düşünülebileceğini göstermek için kaleme aldığı *Kendi Hesabına Konuş* adlı makalede Deleuzecü bir perspektifle Zapatistaları ele alır. Deleuze'ün *Fark ve Tekrar* adlı kitabını temel alarak farklılığı, olumsuzlama ya da karşı olma olarak değil; olumlama, kendi içinde değer kazanan bir özellik olarak kabul eder. Hume, dünyanın aynıya, benzere, bilinen ve anlaşılana indirgenmesini yaşamın üzerinde temellenebileceği bir zemin olarak tarif ederken; Deleuze, tekilliğin, farklılaşma kapasitesinin, eğiliminin ya da arzusunun korunduğu ve beslendiği 'daha büyük bir ampirikliği' benimsememiz gerektiğinden söz eder. Çünkü temsil sonrası politika, ne kadar detaylandırılmış ya da özenle belirlenmiş olursa olsun, bir "tekilliğin" bir "kimliğe" indirgenemeyeceğine dair farklı bir düşüncenin edinilmesiyle başlar. Kimlik ve aynılık, *pasif,* geçmişten beslenen, yapılandırılan bir *güç* iken; tekillik ve farklılık, *aktif,* geleceğe dönük bir *kuvvet*'tir.[84] Tekillik ve farklılık temsil edilemezken kimlik, temsil edilebilir. Kimlik politikaları, hınç (ressentiment) politikasıdır; yani çoğunluğa katılmak için duyulan tepkisel bir arzudan türer.

Soralım: Devlet nasıl meşrulaştırılır? Cevap: Aynılaştırılmış bir "Halk" aracılığıyla! Ancak Deleuzecü bir perspektifle, "Halk" figürünün, "pasif bir yığın" ya da "çoğunluk", "ulus" ya da "gençler" gibi "sayılamaz bir topluluk" olduğu görülür. Bu demek oluyor ki, "Halk," "O"nu "oluşturan" kişilerin görüşlerine danışılmadan, eylemleri haklı çıkarmak için retorik anlamda kullanılabilen kolektif bir öznedir. "Halkın istediği şey", halkın istediği şey değil, birinin halkın istediği şey olduğunu düşündüğü şeydir. Halkın istekleri "temsil edenlerin" istedikleri şeydir.

Deleuze'e göre, tekilliklerden oluşan aktif topluluklar, konuşmayı reddeden pasif birey yığınları değil, kendi kendi-

84 "Güç" ve "kuvvet"e verilen içerik için bkz. 55 nolu dipnot.

ni yapılandıran olumsal gruplardır. Ve böyle bir Halk mevcut değildir; sadece bir minöriter "çokluk", yığınlaşmamış, değişen bir topluluk vardır. Tekillerde "...adına konuşmak" yoktur; ötekiyle dertleşmek, doğrudan konuşmak, seslerin birbirine karışması vardır. "Öteki adına konuşmamak", bu anlamda geleceğe, "temsil sonrası"na yönelik bir tutumdur. Temsil sonrası düşünce, farklılığın temsil edilmediği, ama diğer tekilliklerle birlikte kendi adına konuşabildiği ilişki biçimlerini yaratmak ve korumakla ilgilenir. Tanrı ve secde eden, hükümdar ve tebaa, yönetici ve yönetilen, temsil eden ve temsil edilen arasındaki dikey ilişkileri üreten "devletçi düşüncenin" hiyerarşisi yerine; yatay ve "içkin" tarzda ilişkiler meydana gelir: Bu da saygı, utanmak ve ***haysiyetle*** mümkün olur.

İlerleyelim:

Konuşmak söz almaktır.

Her söz, düşünülmüş bir iddiayı, kesinliği, indirgemeyi ve sorumluluğu içerir.

Zapatistalar konuşmak yerine dinlemeyi tercih ederler; – 2001'in sonu ile 2003'ün Ocak ayı arasında resmi bildiri yayımlanmadı, daha sonra "dinlediklerini" açıkladılar. Başkan, eşbaşkan, seçime bile gerek duymayan doğal lider, gücünü gizemden alan şef, kerameti kendinden menkul reis, Tanrı'nın eli ya da gölgesi olma heveslisi, kürsüyü dolduran hatip, iyi fotoğraf veren vitrin süsü, televizyon tartışmalarında karşı tarafı tuşa getirecek belagat sahibi, manevra kabiliyeti yüksek kıvrak karakterli, çenesi kuvvetli demagog ya da "bilen adam" aramak yerine kendi sözlerinin yankısını çoğaltacak, aynası olacak bir *sözcü* seçerler; adına konuşmayan, temsil etmeyen, aktarmakla yükümlü olan bir sözcü. Bütün enerjilerini temsili besleyen otoriter ve hiyerarşik ilişkilerle iktidarı almaya hasretmek yerine birbirleriyle temsil dışı bir ilişki kurmayı gözeterek saygılı ve ***haysiyetli*** davranmakla meşgul olurlar: Bu da içkin politikadır.

Ve temsilci düşüncenin içinden gelen "bilen adamlar"ın akıl öğretmek girişimlerine şu cevabı verirler: *Kendi hesabına konuş!*[85]

---

85 http://tr.scribd.com/doc/125206673/Kendi-Hesab%C4%B-1na-Konu%C5%9F-Deleuze-Zapatizm-ve-Temsil-Ele%C5%9Ftirisi#scribd Erişim tarihi: 31 08 2015. Akademik kurallara uyma kaygısına hiç aldırış etmeden makaleyi özetleyerek yorumladığımı belirtmeliyim.

Mutlu Dulkadir, *Doğrudan Demokrasi-Zapatist Özyönetim Deneyimi* adlı çalışmasında Zapatistlerin iktidarı almayı hedef olarak seçmeyen (s. 117, 122), halkı kurtarmaya çalışan öncü yaklaşımın geçersizliğini kabul eden (s. 137), yatay (= yanal) bir dünya yaratma çabasından (s. 124), çeviri isyan bilgisi kadar o toprağın isyancı kökleriyle buluşmayı seçen (s. 126) yaklaşımından söz eder. – "Çeviri isyan bilgisi kadar o

Yaylı çalgılar eşliğinde tekrarlamak lazım: Zihninin, bedeninin ve duygularının *küçük bir devlete dönüştüğünü*[86] fark edip kendini imha ederek yeniden icat etmek, ele geçirmek, olmak, düşüncenin etkinleşmesiyle mümkündür. Asıl olan "ben" demeye gerek kalınmamasıdır; çünkü her tür kendi "altını çizme" aynı zamanda bir diğerinin (= bir canlı türünün) "üstünü çizme"yi içerir.

---

toprağın isyancı kökleriyle buluşmayı seçen..." vurgusuna dikkatinizi çekerim.

86 *Kapitalizm ve Şizofreni İçin Kullanıcı Rehberi* adlı kitapta neo-normalliğin hüküm sürdüğü liberal ulus-devletin kendini küçük despotizmlere bölüştürerek çoğalttığından (= güçlendirdiğinden) söz edilir. (Devlet =) Bütün, millete bir tür "molar man (zihniyetler)" atayarak kişiselleşmiştir: "Molar nitelik, aşkınlık düzleminin kişiselleşmesi olarak insani bir şekil alır. Her beden, en azından kendi evinin mahremiyetinde bir 'yasal özne' haline gelir. Bir 'demokrasi'deki Oidipus krallığı, bir adamın evi, kalesi. s. 179" ...gibi.

Şimdi mutlaka (= ama mutlaka) dikkate alınması gerektiğini düşündüğüm bir soyutlama düzeyine geliyoruz: "Devletin kendisi bu biçimden itibaren yol alabilir, çünkü bu biçimde, kendisi bıraktığında yurttaşlarının bu işi üstlenebileceğini görmüştür. s. 179"

Hatırlayalım: 11 nolu dipnotta da Nietzsche "devlet tebaa" ilişkisinden, "... bir annenin kendisini çocuğunda doğrulanmış olarak görmesi..." biçiminde söz etmişti.

Toparlayalım: Bütün (= molar) devlet olmaktan vazgeçtiğinde (bile) kendisini yurttaşların sürdürebileceği bir biçimin oluştuğu vurgusu yapılıyor; molar moleküleri görünmez kılmış, devlet milletleşmiş, hayali gerçeklik gerçekliğe egemen olmuş, imge düşünceyi ele geçirmiştir. Kişi, devletin yürüyen bir parçasına dönüşerek "bir hikâye edinme" arzusundan, farklı kalarak farklılığını yaşama isteğinden vazgeçmiş; farklı düşüncelerin önünü açan siyaseti gereksiz hale getirmiştir. Bu durum düşünenin düşünmekten, *haysiyetli* kalmaktan, dünyaya layık olmaktan (= sevmekten) vazgeçtiği noktadır. – Bu dipnotun 48 nolu dipnot ile beraber okunması önerilir.

Not edelim:

— "Tasma" hiyerarşinin ve ***haysiyetsizliğin*** sembolüdür.
— Her tasma takan kişi, bir başka tasmaya da boynunu uzatır; zincir, tasmayı tasmaya bağlar.
— Tasma, emir veren ve emir alan, acı çeken ve acı çektiren, tahakküm ve hiyerarşi üreten bir söylemin içinden cisimleşir.
— Her emir verene bir dogmatik düşünce yön verir; her dogmatik düşünce hakikati[87] [= gerçeği (= doğruyu)] temsil etme iddiası taşır.
— Her hakikati [= gerçeği (= doğruyu)] temsil etme iddiası cinayet, savaş ve keder talebidir.

---

87 Gilles Deleuze hakikat iddiasının bu dünyayı reddetmeyi içerdiğini belirtir: "Eğer birisi hakikati istiyorsa, bu dünyanın olduğu şey adına değil, olmadığı şey adınadır. (...) (Hakikat iddiası) Yaşamın karşısına bilgiyi koyar, dünyanın karşısına başka bir dünyayı, bir öte-dünyayı, tam olarak doğru dünyayı koyar. *Nietzsche ve Felsefe,* s. 127"

Philip Goodchild hakikat arayışının iktidar arayışı olduğuna işaret eder: "Çünkü 'hakikat' istenci, bir 'erk istenci'nden başka bir şey değildir: Metafizik bir varsayım edimidir, başkasının yerine yapılan bir fetih edimidir. *Deleuze&Guattari,* s. 332"

Emre Sünter *Bir Su Gibi Süzül Ak...* adlı makalesinde hakikati düşünen özneye ait önceden belirlenen bir zemin olarak değil, yaşamın potansiyellerinin fışkırdığı bir çokluklar düzlemi olarak tanımlamaktan yana olur: "Bir fikir, yalnızca zihinsel bir tasarım değil, duyumsama, etkilenme tarzlarının bir araya geldiği bir çokluktur. Hem edimsel hem gücül *(virtüel)* yanlar taşıması bakımından gerçeğin koşuludur. Gerçek, düşünen bir öznenin önceden varsaydığı bir zemin değil, yaşamın potansiyellerinin fışkırdığı çokluklar düzlemidir. *Dışarıdan Düşünmek*, s. 119"

Fısıltı 11: "Düşünce, model ya da deneyim tercihiyle oluşur. İlki temsil eder {= kopyalar [= ezberler (= tekrarlar)]} ikincisi yaratır." *Abdûlgaffar el Hayatî*

Fısıltı 12: "Gölgede kalanın gölgesi olmaz!" *Neşet Ertaş*

Fısıltı 13: "Temsil, temsil edileni bozar!" *Çetin Balanuye*[88]

Fısıltı 14: Her "adına konuşmak" arzusu "küçük bir devlet olma" talebine, her "küçük bir devlet olma" talebi "büyük bir faşist{= despot [= tiran (= firavun)]} olma"ya hazırlıktır.

Her "büyük bir faşist{= despot [= tiran (= firavun)]} olma" talebi ise acı çektirmekten haz duymayı ve ***haysiyetsizliği*** içerir.[89]

Fısıltı 15: Parmak izi, ses tonu, gözbebeği, yüz ifadesi gibi kopyalanamayan ve tekrarlanamayan farklılıkları içeren biricik bir hikâye edinme isteği, temsilin dışında oluşmuş düşünce ve yaşamaya da ***haysiyet*** kazandırır.

Fısıltı 16: "Düşünenin düşüncesi" düşünenin dünyasını oluşturur, dile getirildiğinde onun dünyasını temsil eder. Düşünceyi düşünmeden tekrarlamak o dünyanın gölgesi [= kopyası (= tekrarı)] olarak yaşamaya razı olmak demektir.

Fısıltı 17: "Eğer düşünceye hükmetmezsek, düşünce bize hükmeder ve bizler onun hizmetçilerine ya da düşünmeyen ancak düşünmeyi yöneten soyut makinelerin hizmetçilerine dönüşürüz. Sorunlarımızı çözmek için düşünceye her

---

88 Ömer Faruk, *Aşk ve Ereksiyon "Aşk"ı*, Sunuş.

89 *Deleuze&Guattari*'de yok etme arzusunun aşkın karakterine işaret edilir: "Yok etme arzusu sadece, bilinçli olarak içerikten yoksun olan aşkın ilkenin saf biçimidir; bu, içkinlik ve oluştaki tüm sevinci, hazzı yıkan aşkın bir faşizm biçimidir. *Deleuze&Guattari*, s. 310"

başvurduğumuzda, ona kendi başına sahip ol(a)madığı bir otorite veririz." *Philip Goodchild*[90]

Fısıltı 18: İçeride ve dışarıda (sürekli) savaşanlar, düşüncenin düşünene hükmettiği, hakikat [= gerçek (= doğru)] olarak salt ahlakı (= etiği değil) benimsedikleri için çocuk kalmış, acı çekmekten ve başkasına acı çektirmekten haz duyan, (bire) bir {= büyük [= bütün (= mutlak)]} hikâyeye razı olmuş devletli cemaatlerin (= gemeinschaft) mensuplarıdır.

Fısıltı 19: Çok Kalpli Asi temsil etmeyen/temsil edilemeyen düşünceye talip olur!

90 *Deleuze&Guattari*, s. 331.

Üzerinde düşünülmesi gereken bir başka boyuta da dikkat çekelim: *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens* adlı kitapta avcı toplayıcıların yüz elli/beş yüz kişilik gruplar halinde yaşadığı, çok çeşitli yiyeceklere ulaşabildikleri için tarım yapanlardan daha iyi beslendikleri, birbirlerini tanıyarak ve dedikodu yaparak hayatı deneyimleyebildikleri, bu yüzden çok becerikli ve bilgili oldukları belirtiliyor.[91] Peki, sonrasında milyonlarca insanın katılımını gerektiren büyük organizasyonlar nasıl gerçekleşmiş olabilir? Yuval Noah Harari, bu soruya "kurgu", "toplumsal inşa" ve "hayali gerçeklik" diye verilen cevapları aktarıyor. Kimi anlatıcıların Tanrı, din, devlet, şirket, millet, para,[92] yasa ve adalet gibi

91 *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens* adlı kitabı kaleme alırken Harari'nin başvurmadığı bir kitabı dikkate alalım: John Zerzan'ın *Gelecekteki İlkel* adlı çalışması. Zerzan bu kitapta tarım öncesinde yaşayan insanların çok güçlü duyulara sahip olduklarından, 70 mil öteden tek motorlu bir uçağın sesini duyabildiklerinden, Jüpiter'in dört uydusunu çıplak gözle görebildiklerinden söz eder – Günümüzde (bile) yaşayabilen topluluklardan örnek verir. Büyülü bir "hayali gerçeklik" olarak kullanılan "uygarlık"a eşlik eden "ilerleme" ve "gelişme" kavramlarının ne denli içi boş olduğunu gösterir: Tarım öncesi insanlar 1500'ü aşkın bitki türü ile beslenirken dünya nüfusunun büyük çoğunluğu 20 bitki türüne bağımlıdır. Ve, "Tüm uygarlıklar, yalnızca altı bitki türünden biri veya birkaçıyla beslenmiştir; bunlar buğday, arpa, darı, pirinç, mısır ve patatestir. s. 123, 124"

92 Din, devlet, millet ve yasa gibi sürekli sınır ve düşman üreten "hayali gerçeklikler" nedense "para" için aynı kararlılığı göstermezler. Birbirlerinin inanmadığı inanç mekanizmaları kurmalarına, birbirlerini anlamayan diller konuşmalarına, birbirlerini dışlayan yasalara sahip olmalarına ve birbirlerini imha etmek için ordular oluşturmalarına rağmen, insanlar, en ufak bir tereddüt göstermeden bir başka "hayali gerçeklik" ürünü olan "para"ya güvenmekte hiç tereddüt etmezler. Birbirlerine güvenmeyen, birbirlerini düşmanlaştırmak için müthiş bir beceriyle mücadele eden bu hakikat üreticileri "para"ya güvenmekte çok cesur davranırlar.

deney-dışı büyük hikâyeleri çok inandırıcı bir biçimde anlatarak bir kolektif hafıza oluşturduğunu, bu hayali gerçekliğin kişilerin bir araya toplandığı şemsiye işlevi görerek ortak bir işbirliğine dönüştüğünü söylüyor. Yüz elli/beş yüz kişilik gruplarda tanıyarak/tanınarak sürdürülen ilişkiler on binlerin bir araya gelmesiyle tanımadığı kişilerle savaşa gitmeye ve tanımadığı insanları öldürmeye dönüşür[93]: "Tüm olay hikâyeler anlatmanın ve insanların bu hikâyelere inanmasını sağlamanın etrafında gelişti. (...) Zaman geçtikçe hayali gerçeklik daha da güçlendi; öyle ki bugün nehirlerin, aslanların ve ağaçların yaşamı hayali varlıklar olan tanrılar, milletler ve şirketlerin insafına kalmış durumdadır."[94-95]

Bugün dolar tüm "hayali gerçeklik" örgütlenmelerinin her gün ve her yerde dalgalanan bayrağıdır. Ve açılmış her banka şubesi bu durumun kurumsallaşmış tescilidir. Bu da tüm "hayali gerçeklik" iddialarının kofluğunu ve ilkesizliğini gösterir.

Bir anekdot aktaralım: 1519'da İspanyol fatih Hernán Cortés ve askerleri Meksika'yı işgal ederler. İşgale uğrayan, kendilerini Aztekler olarak adlandıranlar Cortés ve askerlerinin yumuşak ve sarı bir metale olağanüstü ilgi gösterdiklerini fark eder ve nedenini anlamazlar: Yenemeyen, içilemeyen, alet ve silah yapımı için kullanılamayan bu sarı metal neden bu kadar önemlidir? Cortés şöyle cevap verir: "Çünkü ben ve arkadaşlarım ancak altınla giderilebilecek bir kalp hastalığından mustaribiz. *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens*, s. 178"

Kilisenin yüzyıllarca para karşılığı "günah affı" sattığını da bu arada belirtelim. s. 183.

93 *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens,* s. 33, 70.

94 *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens,* s. 43, 45.

95 Binlerce yıl sonra yeşeren küçücük bir umut için Metin Münir'in yazısına göz atmakta fayda var: Yeni Zelanda Meclisi bir karar alarak Whanganui Nehri'nin hukuki statüsünün değiştiği, insanların sahip olduğu tüm haklara artık nehrin de sahip olduğunu duyuruyor. Maorilerin 1870'lerden beri süren hukuk savaşı nihayet sonuçlanmış, insanla-

Bu boyut bize düşüncenin dogmatik imgesinin oluşum süreci ve bu sürecin sonucu olarak oluşan temsil eden/temsil edilen ilişkisi hakkında uyarıcı bir fikir verir.

Zengin bir kaynakçaya sahip olmasına rağmen Harari'nin (nedense) başvurmadığı bir kaynağı dikkate alalım: Pierre Clastres siyasal antropolojinin klasikleri arasında sayılan *Devlete Karşı Toplum* adlı kitabında ilkel diye adlandırılan kimi toplumların devletsiz olduğuna, insanlık tarihindeki temel bölünmenin devletli ve devletsiz toplumlar arasında oluştuğuna dikkat çeker. Marshal Sahlins'in avcı toplayıcı gruplardan "çalışmayı reddeden, istediklerini yapan ilk bolluk toplumu" olarak söz ettiğine işaret eder.[96] Ve bu toplulukları "yok"lukla tanımlamanın yanlışlığını, "yok"luğu medeni (= modern) insanın sürekli yeni ihtiyaçlar üreten tüketim alışkanlıklarının içeriklendirdiğini belirtir.[97]

Doğrudur: Yazı, tarım, tarih, özel mülkiyet, konfor yok-

---

rın birbirlerine karşı işlediği suçlarla içinde binlerce canlının yaşadığı nehre karşı insanların işlediği suçlar eşdeğer kabul edilmiştir: http://t24.com.tr/yazarlar/metin-munir/insan-olan-nehir,16804 Erişim tarihi: 22 03 2017.

96 Pierre Clastres, *Devlete Karşı Toplum,* s. 13, 167.

97 Clastres'ın saptamaları bize yeni bir bakış açısı da sağlar:
A. "Marksist altyapı ve üstyapı kavramlarını muhafaza etmek istiyorsak, o zaman belki de, altyapının siyaset, üstyapınınsa ekonomi olduğunu kabul etmemiz gerekecek. *Devlete Karşı Toplum,* s. 173"– Kitabın girişinde yer alan *Fısıltı 1-10*'un bu bakış açısıyla okunması önerilir.
B."Tarihi olan halkların tarihinin, sınıf mücadelelerinin tarihi olduğu söylenir. Tarihi olmayan halkların tarihinin de, aynı ölçüde geçerli olan bir yaklaşımla, devlete karşı mücadelelerin tarihi olduğunu söyleyebiliriz. *Devlete Karşı Toplum,* s. 186" – 5 nolu dipnota göz atarak bugün bile varlığını sürdürebilen ilkel toplumlar (= avcı toplayıcılar) üzerine daha çok düşünmenin yeridir.

tur; ayrıca doğa ile karşıtlık, başkası için çalışmak, stok için üretim, yöneten yönetilen ayrımı, efendi köle ilişkisi ve düzenli ordu da yoktur. Bu durumu *İktisat İdeolojisinin Eleştirisi* adlı kitabında Ahmet İnsel şöyle yorumlar: Çünkü, "Topluluğu oluşturan insanlar üzerinde yaptırım gücüne haiz bir dış merci, topluluğun dışında yer alıp, ama onu bir yöne doğru davranmaya zorlayacak bir güç yoktur."[98]

Not edelim: Henüz devletsi düşünce ve (dolayısıyla) devlet de yoktur: İktidarı kullanan "adına konuşma" mekanizmaları kurul(a)mamıştır.[99] Devletsi düşünceye neden olan "hayali gerçeklik" de oluşmamıştır. Bu süreçte siyasetin oluşmasına imkân veren ilk adım nasıl ve neden atılmıştır sorusunun cevabı ise (henüz) bilinmemektedir.

Ama bir öneride bulunabiliriz!

"Hayali gerçekliğin" oluşma sürecindeki "Nasıl ve neden?" sorusuna cevap verebilmemiz az rastlanan kimi özelliklerin (avcılık becerisi, hızlı koşma ve tırmanma, sesin güzel olması... gibi) bazı kişilere avantaj sağladığını kabul etmemize bağlı: Bu da (örneğin) belagat olabilir. Bütün gün tarım yapmadan, çit çekmeden avcılık ve toplayıcılıkla uğraşan topluluk mensupları akşam ateşin başında bir araya gelince bir hikâye anlatıcısının öne çıkarak kendiliğinden "sözü dinlenir" bir konuma geldiğini varsayabiliriz. Uzun gecelerde kendiliğinden ortaya çıkan bu avantajın "anlatan" ve "dinleyen" ikiliğini yarattığını, bu sürecin zamanla "emir veren" ve "itaat eden"e dönüştüğünü öngörebiliriz.

Devlete Karşı Toplum'da bu çıkarsamayı doğrulayan ipuçları var. Kitapta şeflik (= siyasal iktidar) için iki özelliğin çok gerekli olduğu belirtilir: Cömertlik ve hatiplik. Şefi konuşan insan olarak görmek yerine konuşan insanı şef olarak görmek önemsenir. Şef için söz, sözcüklere hükmet-

---

98 Ahmet İnsel, *İktisat İdeolojisinin Eleştirisi,* s. 240.

99 *Devlete Karşı Toplum,* s. 12.

mek ayrıcalıktan çok bir görevdir.[100] Clastres sözün etkili ve egemen olması için konuşma gücüne sahip biri tarafından kullanılması gerektiğinden söz eder. Dikkatinizi çekmek isterim: "Söz", "güç" ve "egemenlik"ten söz ediliyor ama bu güç söz ustalığından, hitabet yeteneğinden, güzel konuşmadan gelen bir güç. Dinleyicilerin dinlemeye razı oldukları bir güç.[101] (Henüz) İktidar talep etmeyen bir güç!

Devlet nasıl ordu ve polis aracılığıyla "şiddet"i [= savaşı (= idamı)] tekelinde bulunduruyorsa yazı ve yasa üzerinden meşru "söz"ü de tekelinde bulundurur. Söz ve iktidar iç içe geçerek varlıklarını sürdürür, tarih'i oluşturur: "Söz ile güç kendilerini yan yana getiren eylemin içinde vücut bulurlar. Gücün ele geçirilmesi sözün de ele geçirilmesi demektir. (...) Yazı yasa için icat edilmiştir; buna karşılık yasa da yazının barınağıdır."[102]

Bu çıkarsamaları günümüze uyarlayalım: Tektanrılı dinler devlet kurmuş, (bire)bir {= büyük [= bütün (= mutlak)]} cevaplardan oluşmuş anlatının aktarıcısı olan televizyon ateşin yerini alarak; renk, grafik ve müzikle tahkim edilerek sürekli söz dikte eden büyük bir güce dönüşmüştür.

Hatırlatmak isterim: "Kelâm başlangıçta var idi, ve Kelâm Allah nezdinde idi, ve Kelâm Allah idi. O, başlangıçta Allah nezdinde idi. Her şey onun ile oldu, ve olmuş olanlardan hiçbir şey onsuz olmadı. Hayat onda idi, ve hayat insanların nuru idi. Nur karanlıkta parlar, ve karanlık onu anlamadı."[103]

---

100 *Devlete Karşı Toplum,* s. 27, 29, 33, 37.

101 *Devlete Karşı Toplum,* s. 131, 133, 138.

102 *Devlete Karşı Toplum, s.* 132, 151.

103 *Kitabı Mukaddes, Yeni Ahit, Yuhanna, Bap 1: 1-5*, s. 92. Kelâm'ın (= Söz) büyük harfle yazılmış olmasına ve söz dinlemeyenlerin "karanlık" olarak adlandırılmasına dikkat!

Dinsel (= temsilci) söylemin anahtar sözcüklerinden biri olan "kader" üzerine düşünerek ilerleyelim:

Kader: 1. Alınyazısı, yazgı; 2. Kaçınılmaz kötü talih.[104]

Yazgı: Bütün olmakta ve olacak olanları önceden ve değişmeyecek biçimde düzenlediğine inanılan doğaüstü güç, alınyazısı, mukadderat.[105]

Alnında yazılmış olmak: Kaderi, talihi bu türlü olmak; bu olayın başına gelmesini Tanrı'nın buyurmuş olduğuna inanmak.[106]

Mukadderat: Yazgı.[107]

Takdiri ilahi: Yazgı, kader.[108]

Tevekkül: Her şeyi Tanrı'ya bırakma. Tanrı'dan bekleme, yazgıya boyun eğme.[109]

Her şeyi bilen tek bir güç ve tüm evreni yöneten tek bir yasanın varlığı üzerine kurulmuş olan Tanrısal söylem (= kadir-i mutlak güç) düşüncenin dogmatik imgesini ve temsili yeniden ve yeniden üretir: Devlete, savaşa, yoksulluğa, hastalığa, açlığa, doğal afetlere ve boyun eğmeye razı olmak üzerine kuruludur. Kişilerin kendi hikâyesini edinmesine imkân vermez, kişileri kendi (büyük) hikâyesinin (küçük) parçası olmaya çağırır ve gerektiğinde zor kullanır: "Bu senin kaderin!" der.

---

104 *Türkçe Sözlük*, s. 1006.

105 *Türkçe Sözlük*, s. 2064.

106 *Türkçe Sözlük*, s. 78.

107 *Türkçe Sözlük*, s. 1374.

108 *Türkçe Sözlük*, s. 1818.

109 *Türkçe Sözlük*, s. 1890.

Sınır, devlet, düşman ve çatışma üreten (bire)bir {= büyük [= bütün (= mutlak)]} düşünce tarzı canlı türleri arasında *hiyerarşi* de gözetir, diğer canlı türlerinin insan türünün amaçlarına hizmet için yaratıldığını va'z eder: "Ve Allah dedi: Yer, cinslerine göre canlı mahlûkları, sığırları, ve sürünen şeyleri, ve cinslerine göre yerin hayvanlarını çıkarsın; ve böyle oldu. Ve Allah yerin hayvanlarını cinslerine göre, ve sığırları cinslerine göre, ve toprakta sürünen her şeyi cinsine göre yaptı; ve Allah iyi olduğunu gördü. Ve Allah dedi; Suretimizde, benzeyişimize göre insan yapalım; ve denizin balıklarına, ve göklerin kuşlarına, ve sığırlara, ve bütün yeryüzüne, ve yerde sürünen her şeye hâkim olsun. Ve Allah insanı kendi suretinde yarattı, onu Allahın suretinde yarattı; onları erkek ve dişi olarak yarattı. Ve Allah onları mübarek kıldı; ve Allah onlara dedi: Semereli olun, ve çoğalın, ve yeryüzünü doldurun, ve onu tabi kılın; ve denizin balıklarına, ve göklerin kuşlarına, ve yer üzerinde hareket eden her canlı şeye hâkim olun. Ve Allah dedi: İşte, bütün yeryüzü üzerinde olup tohum veren her sebzeyi, ve kendisinde ağaç meyvası olup tohum veren her ağacı size verdim; size yiyecek olacaktır; ve yerin her hayvanına, ve göklerin her kuşuna, ve kendisinde hayat nefesi olup yeryüzünde sürünen her şeye, bütün yeşil otu yiyecek olarak verdim; ve böyle oldu. Ve Allah yaptığı her şeyi gördü, ve işte, çok iyi idi. Ve akşam oldu ve sabah oldu, altıncı gün."[110]

Tanrı'nın, yaratılmışların en şereflisi olarak konumlandırdığı insan (= eşref-i mahlukat)[111] diğer canlı türlerini

110 *Kitabı Mukaddes, Eski Ahit, Tekvin, Bap 1: 24-31,* s. 1. Dikkatinizi çekmek isterim: Allah, kendi suretinde, balıklara, kuşlara, hareket eden her şeye hâkim olmasını istediği bir insan yaratıyor.

111 Şerefli kılınan insanoğlunun diğer canlı türlerinden üstünlüğünü belirten bir ayete işaret edelim: "Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün

kendi ihtiyaçlarını gidermek için yaratılmış canlılar olarak görür. Böylece güzel [= bereketli (= karşılık beklemeden veren)] dünya yaşanacak yer olmaktan çıkar, keder ve düşmanlık üretir; kelebeklerin, bülbüllerin, sincapların, mimozaların, telliturnaların ve yunusların hayatımızdan çıkması normal karşılanır. Yaşamayı sevmeye dair her şey öte dünyaya ertelenir: "Tanrı'yı ya da herhangi bir varlığı, bu dünyayı aşan, aşkın, maksatlı bir karar verip eyleyen, bizi gözetleyen, ödüllendirecek ya da cezalandıracak bir güç olarak benimsememiz bizi sevince dönüşmekten alıkoyar; yaşamamıza derinden derine bir suçluluk, sinsi bir melankoli ve cezalandırılma tedirginliği yerleştirir; aşkıncılık varsayımı evrenle neşeli bir kucaklaşmanın önüne geçebilir, bizi canlı-cansız tüm varlıklarla bir ve birlikte olmaktan uzaklaştırabilir."[112]

Tekrarlamanın hiçbir sakıncası yok: "Öte dünya" düşüncesine inanarak "bu dünya"nın "öte dünya" tarafından belirlenmesine, "öte dünya"nın "bu dünya" adına konuşmasına, onu temsil etmesine razı oluruz; kendimizi yaratmaktan, kendimize ait bir hikâye oluşturmaktan, bir dünya olmaktan [= kurmaktan (= yaşamaktan)] ve düşünmekten vazgeçeriz.

---

kıldık. *Kur'an-ı Kerim Meâli/ İsra Sûresi,* 17:70, s. 288"

Çetin Balanuye, aşkıncı düşüncenin varlıklar arasında hiyerarşi gözettiğine dikkat çeker: "Aşkıncı düşünüş her zaman varlıklar arasında bir hiyerarşi varsayar. Genellikle, bütün evreni ve varlıkları aşan bir Tanrı en üstte, sonra onun ayrıcalık tanıdıkları birer altta ve yine Tanrı tarafından tanınmış özel bir ayrıcalığın konusu olan insan... *Eşref-i varlık. Spinoza'nın Sevinci Nereden Geliyor?* s. 48"

"Şeref"in (Arapça) anlamlarından biri de haysiyetin eşanlamlısı olan onur: "Başkalarının gösterdiği saygının dayandığı kişisel değer, onur. *Türkçe Sözlük,* s. 1795"

112 *Spinoza'nın Sevinci Nereden Geliyor?* s. 33.

Abdûlgaffar el Hayatî, "Kişi kendine temsilci seçer seçmez varlığından, mahremiyetinden ve rüyalarından vazgeçer; kendini kaybeder, temsilin taklidine ve tebaasına dönüşür," der.

John Zerzan *Gelecekteki İlkel* adlı kitapta doğa ve kültür ayrımının oluşma sürecini, bu tahripkâr kopuşu, bu iç yıkımı son derece ikna edici argümanlarla aktarır. Ona göre insan türünün diğer canlı türlerini evcilleştirmeye başlamasıyla keder, devlet ve savaşlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Öncesinde av ve avcı birbirlerine karşı "eşit" iken avın evcilleştirilmesiyle birlikte eşitlik bozulmaya, tahakküm mekanizmaları oluşmaya başlamıştır. Hayvanlar otu süte, yumurtaya, yüne ve ete dönüştüren bir makineye indirgenmiş, uysal ve itaatkâr bir karaktere zorlanmış, çit[113] içerisinde tutularak esaretleri ve verimlilikleri artırılmıştır.[114]

Kabul etmek lazım: "Herhangi bir toplumdaki hâkimiyet (ilişkileri), doğanın evcilleştirilmesinden bağımsız değildir. ... toplayıcı-avcı toplumlarda, insan ile insan olmayan varlıklar arasında keskin bir hiyerarşi bulunmaz. (...) Bağımsız, özgür ve hatta eşit bir varlık olarak değerlendirilen avlanmış hayvan ile avcı arasındaki ilişki, bir çiftçi ya da çoban ile üzerinde mutlak bir denetim sağlanmış olan taşı-

113 *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens*'te avcı toplayıcıların onlarca hatta yüzlerce kilometrekarelik toprakta yaşadıklarından; evlerinin dağlar, dereler, ağaçlar ve gökyüzüyle beraber yeryüzünün tümünü içerdiğinden; çiftçilerin ise günlerini küçük bir tarlada ya da meyve bahçesinde taş, çamur ve ahşaptan yapılmış küçük bir barınakta(= ev'de) geçirdiğinden söz edilir. Bu farklı yaşama tarzı çiftçiler için psikolojik etkileri de olan bir kopuşa neden olmuştur: "Bundan böyle 'eve' olan bağlılık çok daha benmerkezci bir yaratığın en önemli psikolojik özelliği haline gelmiştir. s. 108, 109"
Bu adımla birlikte geri dönüşü olmayan bir süreç başlamıştır: Tarımı seçen çiftçiler için "Ortaya çıkan habitat, sadece insanlar ve 'onların' bitkileriyle hayvanları için uygundu; zaten genellikle de çitler, duvarlar veya hendeklerle çevriliydi. s. 109"
Ardından şehirler, devletler, ordular, bayraklar, milli marşlar, imparatorluklar ve (doğal olarak) savaşlar gelecektir.

114 *Gelecekteki İlkel,* s. 23, 27, 31, 122.

nabilir varlıklar arasındaki ilişkiden, nitel bakımdan açıkça farklıdır."[115]

Avcı/toplayıcı, doğaya kültürel bir değer yüklemiyordu, bu ayrımı gerektirecek bir durum yoktu. Doğanın terbiye edilmesiyle, hayvanların yanı sıra bitkilerin de tarım için evcilleştirilmesiyle (= ayıklanmasıyla) birlikte ayrım oluştu: "Tarıma geçişle birlikte toprak, üretimin basit bir aracına dönüştürülürken, gezegendeki türler bu üretimin basit bir nesnesi haline gelir."[116] Böylece despotizm, savaş ve esaret dönemine geçilir; adına da "uygarlık" denir. Adorno bu durumu, "Tarihin başlangıcındaki irrasyonel felaketin azameti" olarak değerlendirir.[117]

Ardından "kurban", adak olarak "kurban" ve bayram olarak "kurban" gelir. Av ile avcı arasındaki eşitlik geri dönülemez bir biçimde bozulmuş, adak(lar) için tapınaklar inşa edilmiş, devletler tarafından bayramlar resmi tatile dönüştürülerek kitleselleştirilmiş (= milletleştirilmiş), insanın diğer canlı türleri üzerindeki mutlak hâkimiyeti törenlerle kutsanmaya (= kutlanmaya) başlamıştır. Artık "dünya savaşları", "toplama kampları", "mezbahalar", el değmeden ve gün ışığı görmeden kesime giden tavuklar dönemine geçilmiştir: "Evcilleştirilmiş hayvanların (hatta insanların) ritüel amaçlarla kesilmesi anlamına gelen kurban olgusu, tarım toplumlarıyla birlikte yaygınlaşmaktadır; üstelik kurbana yalnızca tarım toplumlarında rastlanmaktadır."[118] – Altını çizmek isterim: Kurban, tarım toplumlarına ait bir ritüeldir, deniyor.

Bu durumu evcilleştirme'nin, dil'in, din'in, yazı'nın, devlet'in, şirket'in doğaya (= diğer canlı türlerine) yönelik

---

115 *Gelecekteki İlkel,* s. 31, 114.

116 *Gelecekteki İlkel,* s. 109.

117 *Gelecekteki İlkel,* s. 109.

118 *Gelecekteki İlkel,* s. 115.

bir tür insanmerkezli (= antroposantrik) müdahalesi olarak tanımlamak uygundur, gereklidir.

Havai fişekler eşliğinde söylemek lazım: "...hayvanları ve bitkileri evcilleştiren insan, zorunlu olarak kendisini de evcilleştirmiştir."[119]

Hatırlamanın yeridir:

"Tasma" hiyerarşinin ve ***haysiyetsizliğin*** sembolüdür.

Her tasma takan kişi bir başka tasmaya da boynunu uzatır; zincir, tasmayı tasmaya bağlar.

...

Ara not:

a- Kadınların erkeklere ilk (büyük) yenilgisi tarımla başlamıştır. Simone de Beauvoir erkek otoritesinin sembolü olarak saban ve erkeklik organı arasında bir benzerlikten söz eder.[120]

b- Tarımın ortaya çıkışı masumiyetin sonu, depolanmış tahıl ise ilk sermayedir.[121]

c- Çağrışımları açısından Türkçenin bir kolaylığı var: Ev'cil, ev'i olmak, ev'lenmek aynı kökten türüyor, tümü "yerleşik olmak"ı (= tarımı) içeriyor. Bu da bir düşünme tarzı olarak "yaratıcı (= göçebe düşünce)"den söz ederken anlamın geçmişten gelen köklerine inmemizi sağlıyor: Ev'cilleşmenin, ev'in, ev'lenmenin, devlete ait olmanın, devletli olmanın, bir dil ve din söylemi içerisinden düşünmenin *kod*'larının, sınırlarının farkında olarak ve bu sınırları bozarak "dışarıdan düşünmek" anlamında...

d- *Antroposantrizm:* "İnsanmerkezcilik. Semavi dinlerin insan anlayışının esasını oluşturan antroposantrizme göre insan bütün canlıların en değerlisidir ve doğada-

119 *Gelecekteki İlkel,* s. 110.

120 *Gelecekteki İlkel,* s. 117.

121 *Gelecekteki İlkel,* s. 119.

ki bütün zenginlikler, bu değerli varlığın hizmetine verilmiştir. Tanrı, insanı kendisinin yansıması olarak yaratmış, hatta kendi meleklerini insana secde etmeye çağırmıştır. Dinden beslenen bu yerleşik yargıya göre, bir insanı öldürmek 'cinayet' olarak görüldüğü halde hayvan öldürmek bir 'spor' olabilmektedir."[122] –Rosi Braidotti bu durumu "pan-insanlık" olarak adlandırır ve yarattığı sorunlara etraflıca değinir.[123]

e- "Öte dünya" düşüncesi "Tanrı devleti"dir (= cennet[124]). Kurallarını Tanrı'nın koyduğu, inançlı insanların katılabildiği, farklılıkların silindiği, düşünce düşünüldüğü için düşünene gerek duyulmayan, bu yüzden asilerin de olmadığı bir tür sonsuz huzur ve uyum devleti...
Bu yaklaşımın "yaşadığımız dünya"sı ise inanç, sabır, sevgi, sadakat ve umutla "sonsuz huzur ve uyum devleti"ni bekleme yeridir; düşünmeden, itiraz etmeden, boyun eğerek ve razı olarak...

f- Zerzan tezleriyle bir havai fişek fırlatır ve Marksizmin evcilleşmeyi sorgulamamasının yarattığı sorunlara işaret eder.

---

122 Kudret Emiroğlu & Suavi Aydın, *Antropoloji Sözlüğü,* s. 59.

123 *İnsan Sonrası*, s. 51, 53, 203.– Bu saptamanın 23 nolu dipnotla beraber değerlendirilmesi önerilir.

124 *Cennet:* Din inanışına göre, iyilik yapanların, günahsızların, öldükten sonra sonsuz bir gönence kavuşacakları yer. *Türkçe Sözlük*, s. 340.

Fısıltı 20: Çok Kalpli Asi, tarımla birlikte aslını yitirmeye başlamış olan dünyanın (tekrar) dünyalılaştırılmasını da gözetir.

Fısıltı 21: Her canlı türü doğa manzarasının bir parçasını oluşturur. İnsanların tablolara aktararak evlerine astığı, filmler çektiği, esiniyle müzik yaptığı manzara bu dünyaya özgü güzelliğe özlemin bir ifadesidir.

Kabul edelim: Manzarada insan yoktur!

Dışarıdan bakar!

Fısıltı 22: Düşünce, diğer canlı türlerini gözetmeden salt insanlık adına söz alan bir boyut içerdiğinde; insan, insanlığına (= kültüre) hapsedilen sakatlanmış bir canlı türüne dönüşür. *Abdûlgaffar el Hayatî*

Fısıltı 23: Çok Kalpli Asi, diğer canlı türleriyle kendisini eşdeğer kılarak, ölümü kabul ederek varlığına masumiyet kazandırır; ahlak'ın tasallutundan çıkarak etik dönemine geçer. Böylece, "erewhon/şimdi, burada, zamansız ve hiçbir yerde"ye adım atarak dünyanın diğer dostlarıyla buluşur.

Fısıltı 24: Hiçbir canlı türü insanların amaçlarına hizmet etmek için dünyaya gelmez!

Fısıltı 25: Her canlı türü kendi hikâyesini edinmek için yaşar!

Fısıltı 26: Dünya, fark ve karşılaşmalardan müteşekkildir. Her canlı türü kendi meşrebince hareket eder, bir diğeriyle karşılaşır. Etkiler, etkilenir; dönüşür, dönüştürür; yaralar, yaralanır; sevişir, ayrılır; alır, verir.

Her karşılaşma farkın çeşidini ve niteliğini değiştirir. Fark ve karşılaşma yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır.

Bir hayali gerçeklik olarak sınır (= devlet) sonradan oluşmuştur.

Fısıltı 27: "İhtiras, bireylerin, diğerlerinin kendi fikirlerine uyduğunu görme ve diğerlerine onların hoşuna gidecek, kendilerini özdeşleştirebilecekleri bir imge sunma arzusudur." *Étienne Balibar*[125]

Fısıltı 28: İhtiyaç, acı çekme ve çektirmeden haz duyan kederperestlerin, dolmak bilmez ambarlarını ve zorbalıklarını (= tepkisel düşünce) gizlemek için arkasına saklandıkları bahanenin (vitrin) adıdır.

Fısıltı 29: Dünyayı tek bir türün (= insanın) özel mülkü olarak görmek, diğer canlı türlerinin varlığından ve karşılaşmalarından yoksun kalmak her kişinin görü ve içgörü yeteneğini azaltır. Kişiyi kelebeklerin kalp atışlarını duyamaz, denizlerdeki renk değişikliklerini göremez, sevgiliyi hissedemez, çocukların iç sızılarını fark edemez yoksun bir canlıya (= yaşayan ölüye) dönüştürür; bu da temsili mümkün kılar.

Fısıltı 30: "Düşünmek dediğiniz şey, başka bedenlerle zorunlu karşılaşmalarınız sırasında kendi bedenlerinizde ortaya çıkan etkilerden başka bir şey değildir." *Çetin Balanuye*[126]

Fısıltı 31: Yaratıcı (= göçebe düşünce), "...nefes almak gibi doğrusallık kalıbına sokulamaz veya basılı sayfaya sığdırılamaz; dışarı taşar, sınırlardan öteye, fikirlerle, başkalarıyla, metinlerle karşılaşan ağlara çıkar." *Rosi Braidotti*[127]

Fısıltı 32: Yaratıcı (= göçebe düşünce), "...yer değiştirmeler şeklinde, yani farklı birimler veya teşekküller arasında genişleme ve ilişki imkânlarını karıştıran ve eşleştiren, iç içe geçiren ve çoğaltan yaratıcı ve son derece üretken karşılıklı bağlantılar şeklinde işler." *Rosi Braidotti*[128]

---

125 *Spinoza ve Siyaset,* s. 139.

126 *Spinoza'nın Sevinci Nereden Geliyor?,* s. 118.

127 *İnsan Sonrası*, s. 183.

128 *İnsan Sonrası*, s. 184.

Fısıltı 33: Duygu, düşünce ve bedeni devlet dışında edinmeye yönelik atılmış her adım devletsi örgütlenmelerden daha etkindir.

Abdûlgaffar el Hayatî, "İnsanoğlunun büyük kusurlarından olan insanî [= insanmerkezci (= antroposantrik)] bakış açısı yüzünden insan sınırları olan, sınırlı düşünen, sınırlı yaşayan, sürekli sınır üreten bir varlığa dönüşmüştür," der.

Ayrılmadan bir gün önce sordum:

"Machapuchare'ye gelmeden önce Kuzey Hindistan ve Nepal'in muhtelif şehirlerinde dolaştım, tapınaklarını, müzelerini gördüm. Hediyelik eşya dükkânlarında, sokak satıcılarının tezgâhlarında en çok satılan ürün *Kamasutra* kitabı ve türevleri. Muhtelif cinsel pozisyonların kazındığı, çizildiği küllükler, zarlar, duvar süsleri, gravürler, kolyeler, bilezikler, afişler, biblolar, iskambil kâğıtları peynir ekmek gibi satılıyordu.

Lingam heykelleri muhtelif renk, biçim ve ebatta hemen her köşe başında vardı!

Himalayalar'ın gölgesinde yaşayanlar dokunmayı çok sevdikleri için mi üzerinde bu kadar çok ve çeşitli düşünüyorlar?"

Dağ sakini gülümseyerek cevap verdi:

"*Kamasutra* tarım, yazı ve devletin zihniyet dünyasının dokunmaya bile nüfuz ettiğini örneklerle gösteren popüler bir devletleşmiş halk klasiğidir. Dikkatli incelenirse ne denli eril bir metin olduğu, erkeğin seks malzemesi olarak kadını kullandığı görülebilir. Üstelik esas hikâyenin tahrif ve tersyüz edilmiş kötü bir kopyasıdır."

"Esas hikâye?!"

"Esas hikâye, Machapuchare'nin tarım görmemiş yamaçlarında yüzyıllardır yaşayan güngörmüş kadınların hafızalarına kazınmıştır. Onlar bir tek hak eden kadınlara hikâyeyi anlatırlar, o kadınlar da seçtikleri erkeklerle öğrendiklerini yaşarlar. Machapuchare'nin ele geçirilemez sırlarından biridir..."

Şaşkınlığımla dalga geçerek:

"Dağa neden bu kadar çok bağlıyız sanıyorsun?" diye ekledi.

"Başka hikâye var mı?"

"Çok! Burada her canlı türünün kendine ait bir hikâyesi mutlaka vardır. İlk insan, uzaydan getirdiği milyonlarca hikâye tohumunu bu neşeli dağ yamaçlarına ölçüye sığmaz bir cömertlikle saçmış..."

Küreselleşmenin aldığı yeni boyutla kapitalizm de değişerek pan-kapitalizm dönemine girdi. Sermaye[129] sınır ve kural tanımadan, mevcut bütün geleneksel yapıları dağıtarak her yere biçim veriyor, her yerin biçimini alıyor.[130] (Sınırlı) Devlet piyasalarına sıkışmış kapitalizm taklitlerini berhava ederek ulus-devlet yöneticilerini satış temsilcilerine [= CEO, distribütör... gibi (= ya da tasmalı bekçi köpeklerine)][131] dönüştürüyor; başarılı olduklarında kendi perso-

---

129 *Kapitalizm ve Şizofreni İçin Kullanıcı Rehberi*'nde sermaye için "bugüne kadar var olmuş en güçlü toplumsal faillerden *birisi*dir s. 182." denir. Din, devlet, millet ve yasa gibi sürekli sınır ve düşman üreten "hayali gerçeklikler"den daha etkin bir gerçekliktir: "...genel bir idea üretebilir, ve bir aşkınlık düzlemiyle işleyerek işler bu. s. 182" – Fark edilecektir: Aşkınlık düzlemiyle işleyen bir etkin olma halinden söz ediliyor.
Eklenir: "Dışarıya doğru taşkın bir şekilde genişlemesi dünyayı neredeyse tüketmiştir ve bütün yaşamın dayandığı çevreyi yok etme tehdidi sergilemektedir. Kapitalizm evrensel bir zenginlik ve refah çağının habercisi olmamıştır ve asla olmayacaktır. s. 194"

130 Jean-François Lyotard, sermayenin bir ana anlatısı, bu anlatının tek tanrısının para ve bu anlamda "dinsiz" bir karakteri olduğunu vurgular: Tüm diğer (alt) anlatılar (artık) ona bağlı olarak biçimlenmektedir. Ekler: İyi bir hikâye anlatıcısıdır! *Pagan Eğitimler,* s. 58, 59, 60.
Yüksek sesle söylemek lazım: Küreselleşmeyle birlikte kapitalizm, tektanrılı dinlerden daha dinamik ve etkili hikâyeler anlatmakta, dinleyicisi (de) giderek artmaktadır!

131 Sermayeye yön verenler merhametsiz kişilerdir. Bu özelliklerini tarihten gelen bir süreklilikten edinirler: Büyük Adam, Kabile Reisi, Kral, İmparator, Papa, Führer, Generalissimo ve CEO. Para ve onun çoğalması CEO'lar için tek amaçtır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için her şeyi yapabilirler; doğayı katletmek ve intihar rejiminin tetikçisi olmak... gibi: "Bu tavır, Coca Cola'nın yakınlarda görevinden alınan başkanı ve CEO'su Douglas Ivester tarafından özetlenmişti. 'Dostluk, hayranlık ve saygı,' diyordu Ivester, 'önceliklerim arasında yer almaz.

neline, tebaasına, oy verenine, pazarlamacısına keyfi (= hor ve nobran) davranmasına izin veriyor. Dünyada piyasaya açılmayan, alınıp satılmayan, piyasa kurallarının egemen olmadığı yer kalmadı, sanki. Rio de Janeiro'da yaşayan biri Tokyo borsasında işlem yapabiliyor; ABD'de yaşanan bir kriz Ortadoğuluyu, Asyalıyı etkiliyor. Bu anlamda kapitalizmin tek bir yurdu, merkezi, kökü yok; ve etkisi/gücü giderek artıyor. Her "yer"i ve "yurt"u dağıtıyor, her "yer"i ve "yurt"u kendisi için yeniden yapılandırıyor. Kendi bedeninin, emeğinin, özel yaşamının tek sahibi olduğunu düşünen kapitalist bireyin *bile* sığınabileceği yer kalmadı...[132]

İmparatorluklar, tektanrılı kurumsallaşmış dinler, şatafatlı saraylardan güç dilenen tek adam rejimleri tüm iddialarını yitirdi; çokuluslu şirketler yeryüzünün yeni egemenleri olmaya başladı. Devletlerin ahlak, yasa ve dinlerine bağlı kalmaksızın dünyayı alışveriş merkezine dönüştürmeye, her ne pahasına olursa olsun kârı maksimize etmeyi tek geçerli kural (= amaç) olarak dayatmaya başladılar; yiyeceklerimize, giyeceklerimize, seyredeceklerimize, okuyacaklarımıza, hayallerimize, çalışacağımız yerlere karışarak hayatımızı tanzim eder oldular. Kendi koydukları kurallar çerçevesinde müthiş bir pervasızlık ve sorumsuzlukla dün-

---

Benim asıl istediğim şu: Ben sizin müşterilerinizi, raflarınızdaki boş yerleri, müşterinin midesindeki boş yerleri istiyorum ve de meşrubat tüketim potansiyelindeki her bir parçayı.' Joel Kovel, *Doğanın Düşmanı-Kapitalizmin Sonu mu, Dünyanın Sonu mu?* s. 159-114"

132 Brian Massumi durumun vahametini göstermek için çarpıcı örnekler kullanır: Yaşam ışığı olan aşk tost makinesi tarafından ikame edilebilir oldu. René Descartes'ın ünlü sözü "Düşünüyorum, o halde varım" "Alışveriş yapıyorum, o halde varım"a dönüştü der. Var olmak için alışveriş yapmayı, "Dikte edilen kişi haline gelmek: İstikrarlı dengenin yavaş ölümü" olarak değerlendirir. *Kapitalizm ve Şizofreni İçin Kullanıcı Rehberi*, s. 123, 133.
Aynı gözlemi Rosi Braidotti de yapar. *İnsan Sonrası*, s. 75.

yayı yaşanamaz hale getirdiler: Yeryüzüne hem sonsuz bir hammadde kaynağı hem de atıklarını boşaltacağı büyük bir lağım çukuru gibi davranıyorlar. Sonuç: Küresel ısınma ve canlı türlerinin hızla yok olması...

Konuyu yakından izleyenler sürüklendiğimiz tehlikeyi ifade edebilmek için "Frankenstein Canavarı", "köpekbalığı", "kıyamet ve yıkım makinesi"[133] gibi dehşet içeren ifadeler kullanıyorlar. Çünkü şirketler bayrak, milli marş ve mermi yerine reklam ajansı, lobi kuruluşları, televizyon ve dolar kullanarak savaşa, ordulara ya da höykürerek konuşan nobran liderlere ihtiyaç duymadan *da* her istediklerini yaptırabilecek duruma geldiler[134]: Artık, "Şirketler, hükümetlere bir tehdit oluşturacak kadar güçlenmişlerdir.(...) sistemimizin yeni başrahipleri ve hüküm süren oligarkları olarak... politikayı ve politikacıları yerlerinden etmişlerdir."[135]

Özenle belirtmek lazım: "Devlet, bir şirkete hayat verebilen dünyadaki tek kurumdur. Şirketlere tüzel kişilik ve sınırlı sorumluluk gibi temel haklarını veren devlettir ve devlet, her zaman kâra öncelik vermeye onları mecbur tutar. Şirketlerin mülkiyet haklarını –devlet tarafından yaratılmış haklardır bunlar– korumak için polis kuvvetleri, ordular kurar, mahkemeler ve hapishaneler inşa eder (hepsinin parasını mecburen yurttaşlar ödemektedir). Ve sadece devlet, diğer devletlerle birlikte, uluslararası ticaret anlaşmalarına katılır; sırası geldiğinde, devletin, şirketleri ve yarattığı mülkiyet haklarını düzenleme yeteneğini kısıtlayan Dünya Ticaret Örgütü gibi küresel kurumlar yaratabilir. Devlet olmadan şirket hiçtir. Kelimenin tam anlamıyla sıfır(dır)."[136] –Altını çizmek gerek: Devletlerin

---

133 Joel Bakan, *Şirket-Kâr ve Güç Peşindeki Patolojik Kurum*, s. 32, 91, 92.

134 *Şirket-Kâr ve Güç Peşindeki Patolojik Kurum*, s.119.

135 *Şirket-Kâr ve Güç Peşindeki Patolojik Kurum*, s. 39, 40.

136 *Şirket-Kâr ve Güç Peşindeki Patolojik Kurum*, s. 187.

Dünya Ticaret Örgütü gibi kurumlar yaratarak kendi avantajlarından (bile) vazgeçebildiği (yeni) bir durumdan söz ediliyor.

Yirmi birinci yüzyılla birlikte şirketlerin toplumu ele geçirdiği, hayatın ticarileştiği[137-138] ve bu durumun *normal* kabul edildiği bir süreç yaşanmaktadır.[139] Üstelik bütün bu süreç şirkete *aile* vasfı yüklenerek, "kârları maksimize etme dini"ne katılım çağrıları yapılarak yürütülmektedir. En küçük birimini televizyon karşısına çakılmış, diğer insanlardan yalıtılmış bir kişi (= ya da kutsal aile) oluşturmaktadır. Ve bu ideal yurttaş psikopatolojik özçıkarın yönlendirdiği, çıldırmışçasına açgözlü bir tüketicidir: "Doğumundan yüz elli yıl sonra, psikopat insan imgesinde yaratılmış yapay bir kişi olarak modern şirket, artık gerçek insanları *kendi* imgesinde yeniden yaratmaya çalışıyor."[140] İnsan *varlıkları* imgesi yerine insan *kaynakları*'nı geçirerek ***düşüncenin düşünene kurumsallaşarak ve ticarileşerek***[141] ***hükmettiği***

137 Rosi Braidotti yeryüzünün ticarileşmesinden söz eder. *İnsan Sonrası*, s. 17.

Alain Badiou ise düşüncenin de ticarileştiğini gözlemler. Düşüncenin risk ve isyan içeren boyutuna işaret ederken Batı'nın (artık) özgürlük için isyan etmesine gerek kalmadığına, ticarileşmenin özgürlükçü bir isyanı (= düşünceyi) sönümlendirdiğine değinir: Batı dünyası düşünceyi "paranın tekbiçimliliğine tabi kılıyor ve bunda da öyle başarılı oluyor ki dünyamız artık özgür olmak için isyan etmek zorunda kalmıyor, zira bu dünya bize özgürlük garantisi veriyor. *Sonsuz Düşünce,* s. 12" —Müesses nizam için tehdit oluşturmayan bir özgürlük...

138 *İnsan Sonrası*'nda biyo-politikanın nekro-politikayı ürettiği, bu tercihin bir sonucu olarak devletin en etkili kurumu olan orduların da ticarileştiğine değinilir. s. 137.

139 *Şirket-Kâr ve Güç Peşindeki Patolojik Kurum*, s. 169.

140 *Şirket-Kâr ve Güç Peşindeki Patolojik Kurum*, s. 30, 74, 166, 167.

141 Şükrü Argın Türkiyeli yazarlarda (özgün) düşünce sıkıntısı çekildiğinden söz ederken sordu: "Neden onlar düşünmek için bize ihtiyaç duymuyorlar da biz duyuyoruz? Neden?"

yeni bir "hayali gerçeklik" yaratılıyor.[142] Bu hayali gerçekliğin yeni {= temel [= kutsal (= hakiki)]} yasası ise ne pahasına olursa olsun "kâr"dır.[143]

Kapitalizmin en etkin taşıyıcısı, dünyanın yeni egemeni olan şirketler artık topluma, hükümete ve devlete hükmetmekte; sınırlı algıların ve düşüncelerin dışına çıkarak, kâr etmek koşuluyla her yere ve duruma uyarak kendilerini yeniden ve yeniden inşa etmektedirler.

Tüm bu sürecin farkına varan ve bunun dışına çıkmak isteyenlerin başvurduğu bir kavram var: Yersizyurtsuzlaşma. Buna göre, pan-kapitalist söylemin nüfuz edemediği bir düşünme tarzı için öncelikle kendini bir yere (= kapana, sınıra, devlete, şirkete) mutlak anlamda ait hissetmemek, herhangi bir düşünce biçimine (= kapan olma potansiyeli taşıyan düşünce biçimine) vazgeçilmezlik boyutunda bağlanmamak gerekir. Herhangi bir politik teorinin mutlak

---

Ekledi: "Düşüncenin de ticarileştiği günümüzde bu dünyalı düşünürlerin öte dünyalı (= Türkiyeli) profesörlerden [= kanaat önderlerinden (= köşe yazarlarından)] tazminat (bile) talep etme hakkı vardır. Kapitalist *bile* ol(a)mamanın sorunlarıdır bunlar. *Telefon sohbeti,* 16 05 2017"

142 *Şirket-Kâr ve Güç Peşindeki Patolojik Kurum*, s. 90.

143 Durumun vahametini ilaç sektörü üzerinden ele alalım: Gelişmekte olan ülkelerde yaşayanlar dünya nüfusunun % 80'ini küresel ilaç pazarının % 20'sini oluşturmaktadır. Kuzey Amerika, Avrupa ve Japonya'da yaşayanlar ise dünya nüfusunun % 20'sini ama ilaç pazarının % 80'ini oluşturmaktadır. Pfizer gibi ilaç şirketleri sıtma, verem ya da ölümcül tropikal hastalıkları tedavi etmek için ilaç üretmektense kellik, iktidarsızlık ya da ev hayvanlarındaki kişilik bozukluklarını tedavi edecek ilaçları üretmeyi tercih etmektedir, çok daha kârlıdır çünkü... s. 68.

Şirketlerin imajlarını onarmak için düzenledikleri hayırseverlik kampanyaları ise tam bir sahte/kârlık örneğidir. Pazarlama literatüründe bu durumun adı "stratejik hayırseverlik", "aydınlanmış özçıkar" ya da "soğuk gerçekçilik" olarak geçmektedir. s. 56, 62.

anlamda "yurt" ve "merkez" olduğu dönem geride kalmıştır. Düşünmek doğası gereği "yersiz" ve "yurtsuz" olmak, tıpkı bir rüzgâr gibi sınır tanımadan esmek, bir bulut gibi kontrol dışı hareket etmek, bir şarkı gibi sınır ötesi bir hayatla (= bedenle, coşkuyla, arzuyla) buluşmak (= deneyimlenmek) zorundadır.

Çünkü, ***düşünenin düşünceye hükmetmesinin*** başka bir yolu yoktur!

Yaratıcı (= göçebe) düşünce kök salıp, dallanıp budaklanmak yerine, yatay bir biçimde yayılarak, yeni "yer" ve "yurt"-lara dokunarak, onları reddetme potansiyelini de içinde barındırarak, karşılıklı etkileşime sürekli açık kalarak, *kod*[144]

144 *Issız Ada ve Diğer Metinler*'de üç temel *kod*'lama aracından söz edilir: "Yasa, sözleşme ve kurum. s. 392"

Kod'un aşağıda da görüleceği üzere farklı anlamları var. Türkçede yasa vurgusu yapılmamasına rağmen, Fransızcada yapılıyor; Yazı boyunca "yasanın (= duruma göre ideolojinin, düzenin) oluşturduğu kurallar bütünü" anlamında kullandım, Deleuze'ün de benzer bir anlamda kullandığını varsayarak...

Kod: 1. Bir bilgiyi gösteren simgeler dizgesi. 2. Bir simgeler dizgesiyle gösterilen bilgiyi, başka bir kodlamada kullanılan bir ya da birkaç eşanlam listesini bir arada toplayan belge ya da elkitabı. *Türkçe Sözlük*, s. 1173, 2005.

Kod: 1. Harf. 2. Şifre. www.tdk.gov.tr. Erişim tarihi: 21 10 2013.

Code: 1. Yasalar dergisi, yasalar 2. Yasa. 3. Kural. 4. (Trafikte) Taşıtın ışıklarının yakılması, ışık yakma 5. Kod, şifre 6. dilb. Düzgü. *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, Tahsin Saraç, Adam Yayınları, s. 276, ilk basım 1976, gözden geçirilmiş yeni basım, tarihsiz.

Deleuze aynı kitabın *Göçebe düşünce* adlı bölümünde Nietzsche'ye gönderme yaparak *kod*'lanamayacak olandan, mutlak bir *kod*'suzlaştırmadan söz eder: "Onun meselesi, geçmişin, şimdinin ve geleceğin bütün kodları arasından kendini kodlamaya bırakmayan ve bırakmayacak bir şeyi aktarmaktır. Başka bir bedene aktarmak, onun aktarabileceği ve akabileceği yeni bir beden yaratmak: Bizim bedenimiz, Yeryüzünün veya yazının bedeni... s. 392, 393"

üretmenin açmazlarının farkında olarak iktidar kapanından kurtulur. Karşılaşmalar ve etkileşimlerle oluşur.

Büyük fotoğrafa bakalım: Üniversitelerde ders olarak okutulan egemen düşünce biçimleri sınırları tahkim edilmiş, devletli bir toplumsallığın üretilmesine neden oldu; "adına konuşma"nın, savaşların, canlı türlerinin hızla yok olmasının normal kabul edildiği bir sonuca evrildi. Devlet memurlarına dönüşmüş filozoflar yasa koyucunun sınırları içerisinde kalarak düşünüyor, yasayı tahkim ediyorlar; *ihlal*'i unuttular artık. Bu sonuca razı olmamak bu düşünce modellerine itiraz etmeyi, daha ötesi bu düşüncelerin kavramlarının dışına çıkarak (yeryüzüne karşı gökyüzü!) düşüncenin yeniden oluşturulmasını gerekli kılar. Böylece, devleti referans almadan, düşüncenin kendi sınırının ötesinde yaratılan her kavram ve bu kavramlardan oluşmuş her devlet-dışı düşünce yeni bir toplumsallığın hazırlayıcısına dönüşür; radikalizm, bir tür düşünsel kopuşa, sonsuz ve tarihsel olanın yerine güncelliğe aykırı kavramlara, tarihe değil coğrafyaya, devlete ortak olmuş düşünceye yönelik entelektüel şiddete dönüşerek hak ettiği anlamını edinir.

Dikkatinizi çekmek isterim: Daha iyi bir devletten, daha iyi bir aileden, daha iyi okullardan, daha iyi işleyen bürokrasiden, daha yardımsever kurumlardan söz edilmiyor; daha adaletli, daha paylaşımcı, daha özgürlükçü, mutlak doğrunun [= hakikatin (= gerçeğin)] söylemsel üstünlüğü ele geçirdiği bir toplumsallıktan *da* söz edilmiyor. Hiçbir *kod*'un kontrolüne girmeyen, hiçbir kurumun adına konuşma mekanizmalarını meşrulaştıramayacağı, kavramların ve düşüncenin yeniden (ve sürekli yeniden) yaratılacağı bir bitimsiz süreç (yeryüzüne karşı gökyüzü!) öngörülüyor: " 'Göçebe düşünce', kendisini düzenli içselliğin tasavvuruna yerleştirmez; dışsallığın bir öğesi içinde serbestçe yol alır.

Kodlar (codes): Belirli alışkanlıkları ya da uzlaşımları göstermek için alınan işaretler ya da göstergeler. *Deleuze&Guattari,* s. 337.

Özdeşlikte istirahat etmez; farkı sürer. Temsilin üç arazisi; özne, kavram ve varlık arasındaki yapay ayrıma riayet etmez; kısıtlayıcı analojinin yerine hiçbir bağı bilmeyen bir iletkenlik koyar. Yarattığı kavramlar yasa koyucu bir öznenin ebedi biçimini yansıtmaz, ama iletişime geçirilebilmeye muktedir bir kuvvet tarafından tanımlanırlar, öyle ki, bu kuvvetle ilişkili bir özneye sahip oldukları söylenebildiğinde bu sadece ikincildir. Dünyayı yansıtmaktan ziyade, şeylerin değişken bir durumuna dahil olmuşlardır. (...) Göçebe düşüncenin uzamı, devlet uzamından niteliksel olarak farklıdır. Yeryüzüne karşı hava (= gökyüzü). Devlet uzamı 'çizgilidir' veya hatlıdır. Hareket kendi içinde, yerçekimi vasıtasıyla yanal düzlemde dizginlenmiştir ve sabit ve fark edilebilir noktalar arasında yolaklar kurulması amacıyla bu düzlemin düzeni tarafından sınırlandırılmıştır. Göçebe düzlemi ise 'pürüzsüzdür' ya da açık uçludur. Birisi herhangi bir noktadan kalkıp bir diğerine gidebilir. Onun dağıtım tarzı *nomos*(dur): birisini kapalı bir uzamda sabitlemenin *logos*(una) (kaleyi korumak) karşıt olarak, onu açık bir uzamda düzenlemek (sokağın başını tutmak)"[145]

Yaratıcı (= *göçebe*) *düşünce*nin içinden konuşan kişi "Nedir?"in yerine "Kimdir?"in peşine düşer. Zira, "Nedir?" özcü, hiyerarşik ve dogmatik bir *kod*'un sorusudur; bu süreçte temellerini Tanrı ya da tüm dünyayı tanzim etmeyi tasarlayan Büyük Anlatı'lardan alan deney dışı dogmatik imge düşünceyi belirler. "Kimdir?" ise düşünceyi taşıyıcısına indirger, taşıyıcının düşünceyi deneyle test etmesini, dogmatik imgenin kurallarından bağımsız olarak düşünce üretmesini, taşıyıcının düşünceye hükmetmesini gözetir: "Deleuze'ün düşüncenin dogmatik imgesi dediği şey de tam olarak devlet tarafından ele geçirilmiş düşüncedir. İmge düşünceyi, devleti taklit etmeye, onun kodlamalarını yeniden üretmeye zorlar. Felsefeyi 'yasa, sözleşme ve kurumlar' aracılığıyla kodlayarak, 'bir

145 *Kapitalizm ve Şizofreni İçin Kullanıcı Rehberi,* s. 15, 16.

doğruluk, haklılık ve hukuk modeline bağlı kılar', bu modele göre bürokratikleşmesine, kodlamasına ya da yeniden-kodlamasına yol açar. Kısacası onu kendi içsel mekânına hapseder, orada *sabitler.* Peki düşüncenin bir 'doğruluk, haklılık ya da hukuk' idealine koşmaması, hiçbir yere yerleşmemesi mi demek? Düşüncenin sabitlenmemiş, yerleşik olmayan, hareket halindeki bir düşünce olması, değerce birbirinden ayrılamayan doğrular arasında gidip gelmesi anlamına mı gelir? Bu yüzden mi Deleuze ona göçebe der? (Bu arada altını çizerek belirtmek gerek:) Öncelikle Deleuze'ün göçebe, göçebe bilim ya da göçebe düşünce kavramlarını andığı hiçbir pasajda göçebeleri, durmadan yer değiştirenler şeklinde tanımlamadığını (da) söylemek gerekir."[146]

Biraz daha içeriklendirip tasnif edelim!

Düşüncenin dogmatik imgesi:

— Düşünürün, doğrunun [= hakikatin (= gerçeğin)] bilgisine sahip olduğunu; düşünürün doğruyu [= hakikati (= gerçeği)] sevdiği ve istediğini; doğruya [= hakikate (= gerçeğe)] ulaşmak için düşünmenin yeterli olduğunu;
— Beden, arzu, duyusal istekler gibi düşünce dışı kuvvetler tarafından doğrudan [= hakikatten (= gerçekten)] saptırılabileceğimizi ve hata yapacağımızı;
— Düşünmek için her zaman ve her yerde geçerli olan *bir* yöntemin yeterli olduğunu, söyler. Bunu söylerken de asla iddiasını düşüncenin düşünce olarak oluşmasına neden olan kuvvetlerle ilişkilendirmez.

Deleuze belirtir: "Doğru, düşüncenin temel öğesi değildir."[147]

---

146 İlke Karadağ, *Bozkırda Düşünce* (Varlık, Kasım/2013), s. 11.
Bir başka örnek: "Seyahat etmeye çok meyilli değilim, oluşları ürkütmemek için çok hareket etmemek gerekir. Toynbee'nin bir cümlesinden çok etkilenmiştim: 'Göçebeler, hareket etmeyenlerdir, göçebe olurlar, çünkü çekip gitmeyi reddederler. *Müzakereler*, s. 149"

147 *Nietzsche ve Felsefe,* s. 135, 136.

Devam edelim: Düşüncenin dogmatik imgesi kendini yukarıdan (= Tanrı'dan, imparatordan, devlet memuruna dönüşmüş filozoftan) dayatan, temellerini bu dünyanın deneyiminden çıkarmadığımız[148] bir düzenleyici yasayı *(logos)*[149] öngörür; *logos* düşüncenin doğasını, sınırlarını, görevlerini önceden saptar. Böylece düşünce ediminden önce gelen imge düşünceyi belirler, düşünce imgeyi temsil eder, ***düşünce düşünemez olur***. *Nomos* (dağıtıcı/göçebe yasa) ise aşkın bir imgenin düşünceyi belirlemesini reddeder: Düşünce, deneyimin akışı içinde, hayatla karşılaşarak ve çarpışarak doğrudan (= temsili

---

148 François Zourabichvili, düşüncenin dogmatik imgesinden söz ederken Tanrı vurgusu da yapar: "Dışsal bir gerçekliğe inanmak son kertede bir Tanrının mutlak dışarısı olarak kabul edilmesine dayanır. Sonuç olarak, düşüncenin dogmatik imgesi dışarıyla aşkınlığı birbirine bağlamasıyla, varsaydığı ve bu dünyaya dayattığı bir *a priori*'nin zorunlu güvencesi olarak bir öte dünyaya zorunlu olarak dayanmasıyla ayırt edilebilir. –Hakan Yücefer tarafından yeniden çevrildi. *Deleuze: Bir Olay Felsefesi*, s. 28"

149 Eski Yunanca'da hem *logos*'un hem de *nomos*'un "yasa" anlamları var. Burada *logos* evrene hükmeden tanrısal güç anlamında kullanılırken *nomos* kavramın kökü olan *nem* boyutu gözetilerek dağıtmak/paylaşmak anlamında kullanılıyor. *Logos*'un muhtelif yasaları belirleyen tanrısal güç boyutu değişmezken *nomos* göçebe yasayı (= düşünceyi) arkalayan bir boyuta sahip.

Logos (modus operandi = olumsuzlama), düşüncedeki polis gücü, hiyerarşi, sınır, temsili düşüncedir; "herkes biliyor, kimse bunu reddedemez" (ortak kanı =) cogitatio natura universalis.

Nomos ise (modus operandi = olumlama), kavram yaratımı, düşüncenin savaş makinesine dönüşmesidir; "ortak kanı" ile yetinmeyerek düşünebilmek için dışarıya, karşılaşmalara açılmayı içerir: Düşünce karşılaşmalar ve çarpışmalarla oluşur çünkü. Bkz. *Kapitalizm ve Şizofreni İçin Kullanıcı Rehberi*. s. 13, 15.

değil!) edinilmelidir; çünkü ***düşünce düşünebilir olmalıdır.***[150] Düşünce kendisi dahil hayata dair her şeyi, her düzeyde düşünebilmelidir: Düşüncenin sınırları, yasaları ve ahlakı olmamalıdır. Düşünce, seçilmiş kişilerin doğuştan edindikleri bir yeti değil, her kişiye özgü, her kişiyi diğerine karşı eşitleyen bir özelliktir. Düşüncenin dogmatik imgesi ise düşünceyi seçilmiş kişilere özgü bir yeti olarak sunar, temsili meşrulaştırır, yeniden ve yeniden üretir: "Dogmatik imgenin reddinden yalnızca düşüncenin kendi başına düşünmediği sonucunu değil, *apriori* bir yeti bile olmadığı sonucunu da çıkarmak gerekir."[151]

Dogmatik imge: Logos, temsil ve şemsiyedir.

Yaratıcı (= göçebe) düşünce: Nomos, doğrudanlık ve gökyüzüdür.

İlerleyelim: "Göçebenin mekânı, 'kaygan mekân'[152] iç-

---

150 *Issız Ada ve Diğer Metinler* adlı kitapta Hume, Bergson ve Proust'tan söz edilirken, onlarda düşüncenin yeni imgesi için derin öğeler var, denilir: Deleuze, "Bize düşünmek, sandığınız şey değil,"i olağanüstü bir biçimde gösteriyorlar. Düşünmeden önce düşünmenin ne olduğu konusunda bir fikrimiz var; bizi bu durumdan, düşüncenin dogmatik imgesinden kurtarıyorlar, der: "Proust'ta mesela, her düşüncenin bir saldırı olduğu, bir göstergenin zorlaması altında şekillendiği, insanın ancak zorlandığı ve mecbur kaldığı zaman düşündüğü fikri vardır. s. 219"

151 *Deleuze: Bir Olay Felsefesi*, s. 62.

152 Deleuze ve Guattari'nin örgütlenmemiş birey-öncesi mekânları tanımlamak için kullandıkları bir kavram. Göçebe savaş makinesiyle devlet aygıtının bir arada bulunması gibi, kaygan mekân da kendisinden farklılaşan bir mekân tipiyle, şey durumlarından, nesneler, kişiler, kurumlar, sokaklardan oluşan, kısaca örgütlenmiş bir "pürtüklü mekân"la bir arada varolur. (Dipnot İlke Karadağ'a ait.)
Çeviride "pürüzsüz mekân/çizgili mekân" tercihi için bkz. *Dışarıdan Düşünmek* (Ed. Ömer Faruk). *Emre Sünter-Bir Su Gibi Süzül Ak...*, s. 104, 5 nolu dipnot.

selleştirme değil yayılma yoluyla kurulduğu için ufuksuz ve kutupsuz olarak tanımlanır. Sınırları belirsizdir ve sürekli değişir. Bu yüzden keşfedilen bir mekândan çok *icat* edilen, yaratılan bir mekândır, tıpkı göçebe düşüncenin bir hakikatin keşfi ya da bir yasanın uygulanışı olmaması gibi. Göçebelerin yayılarak kendi mekânlarını kurmalarına benzer bir şekilde, düşünce de bir metnin, kavramın, olayın anlamını, onu sınırlarına doğru iterek, bu sınırda başka kuvvetlerle ilişkiye sokarak çoğaltmalıdır. Düşünce göçebe olmalıdır ve bu anlamıyla devlet aygıtı karşısındaki konumu göçebelerle aynıdır. Bir yandan ikisi de devletin dışında yer alır, karşı-devlettir, *Dışarı*'ya aittirler. Diğer yandan, devlet aygıtı tarafından ele geçirilmeye çalışılırlar. (...) Düşüncenin bir imgesinin olmaması toptan bir düzensizliği ya da kargaşayı ifade etmez. *Nomos* bir yasa olarak işlemeye devam eder, ama aşkın bir yasa değil, içkin bir değerlendirme ilkesi olarak. Bu haliyle, *logos/nomos* karşıtlığı Deleuze'ün felsefesini daha ilk yapıtlarından beri belirleyen bir tercihin, aşkınlığa karşı içkinliği tercih etmesinin ifadesidir."[153]

Yaratıcı (= *göçebe*) *düşünce*[154] özünde geleneksel felsefe-

Kavramsallaştırmanın antropolojik kökeni üzerine düşünmek için bkz. *Devlete Karşı Toplum*. Clastres "doğa-kültür" karşıtlığı açısından göçebe avcı toplayıcıların yaşama alanıyla tarım yapan yerleşiklerin yaşama alanı arasındaki farka değinir. Yerleşikler köy ve tarım yapılan tarlaların oluşturduğu kültürel alanda yaşarken konakladıkları yerde üç günden fazla kalmayan göçebe avcı toplayıcılar kültür-dışıdır, yiyecek bulabildikleri her yerde yaşarlar; onlar *kesintisiz mekân* sakinleridir: "Guayakiler-deyse, tam tersine, doğa-kültür karşıtlığını silen ve kesintisiz bir mekân oluşturan homojen bir yaşam alanı vardır. s. 91"

153 *Bozkırda Düşünce*, s. 9.

154 Brian Massumi muhtelif düşünürlerin aynı anlamı farklı adlandırmalarından söz eder: "Spinoza göçebe düşünceyi 'etik' olarak adlandırır. Nietzsche ona 'şen bilim' der. Artaud ise 'taçlı anarşi.' Maurice Blanchot'ya göre o 'edebiyatın uzamı'dır. Foucault'ya göre 'dışarının

deki "doğruluk", "aşkınlık" ve "tanrısallık"a karşı çıkmayı, ortak görülerle ters düşmeyi, genel geçer kabulleri çiğnemeyi gözeten bir düşünme imkânıdır: "Düşünce, düşünmeye zorlayan ve düşünceye bir şiddet uygulayan bir şey olmadan bir hiçtir. Düşünceden daha da önemli olan, 'düşünmeye iten' şeydir; filozoftan daha önemli olan, şairdir."[155] Düşünmek anlamak, açıklamak, yorumlamak, geliştirmek ve dışarı çıkmaktır.

Yaratma, düşüncenin kendisinden kendisini doğurmasıdır. Her yaratının bir yaratıcıyı, her yaratıcının bir yaratıyı içerdiğini ve ikisinin birbirini icat ettiğini fark ve kabul ederek; babanın çocukları olmak yerine anne gibi acı çekerek yeni bir çocuk doğurmayı göze almaktır: Çünkü, "Eyleyen ve olumlayan kişi, aynı zamanda olan kişidir."[156]

Bando mızıka eşliğinde tekrarlayalım: Eyleyen ve olumlayan kişi, aynı zamanda olan (= önce kendini imha eden sonra icat eden) kişidir!

Yaratıcı (= göçebe) düşünce dikte edilene razı olmamak, "deniz dibini"[157] merak etmekten vazgeçmemektir. Her tür siyasi "temsil"in efendi/köle ayrımını meşrulaştırmaya yönelik olduğunu, yöneten/yönetilen ayrımının tahakkümcü ve aşağılayıcı karakterini gizlediğini, tepkisel düşünceyi güçlendirdiğini fark ederek itiraz etmektir. Tasarlama yetisi gelişmiş bir canlı türü olarak kendi varlığını idrak etmek ve ona sahip çıkmaktır. "Yok" sayılmaya razı olmaktan vazgeçerek kendini aramak için yola koyulmaktır; "yok" kendini ara(ya)maz, bulamaz çünkü: Yoktur!

Böylece düşünen düşünceye ***haysiyet*** de katmaya başlar!

---

düşüncesi.' *Kapitalizm ve Şizofreni İçin Kullanıcı Rehberi*, s. 16''

155 *Proust ve Göstergeler*, s. 104.

156 *Nietzsche ve Felsefe,* s. 156.

157 *Proust ve Göstergeler*, s. 100.

Todd May, "Dünyamızı düşünme biçimimizle yaşayış biçimimiz iç içedir. Ontolojimizle pratik faaliyetlerimiz birbirine kenetlenmiştir. Bu yalnızca filozoflar için değil bütün insanlar için geçerlidir," der.[158]

158 *Deleuze,* s. 101.

Yaratıcı (= göçebe) düşünce eylemeyi içerir!

Devlet düşüncesinin dışında oluşmuş, devlet olmaya çalışmayan yeni bir yaşam biçimi arayışında olan, tekilliklerin kendi kendilerini yönetme becerisi edinerek özgürleşmelerini sağlayan her düşünce girişimi kopuştur, karşı saldırıdır! Düşünsel şiddettir! İmha etmek, kopmak, akmak ve yeniden yapmak için tıpkı bir gerilla gibi davranmayı, yaşamayı seçmek ve becermeye girişmektir. "Bilme"nin sınırlarında "bilmiyorum"la karşılaşmayı, çarpışmayı göze almaktır. Yaşama karşıt bilgi yerine, yaşamı olumlayan düşünceden yana olmaktır; yaşamı düşüncenin etkin kuvveti, düşünceyi de yaşamın olumlayıcı gücü olarak kabul etmektir. Her sözcüğe ilettiği anlamın dışında yeni bir anlam vermek; yorumlamak ve yeniden yaratmaktır; yeni sözcükler (= kavramlar)[159] türetmektir : *"... Düşünmek, yaşamın yeni imkânlarını keşfetmek, icat etmektir."*[160]

Büyük fotoğrafa tekrar bakalım: Yaratan emreder, yaratılanın itaat etmesini ister. Yöneten sınır koyar, yasa çıkarır;

---

159 Altını çizelim: Düşünenin düşündüklerinin düşünce olabilmesi için kavramlar üretilmesi gerekir; tıpkı yeni bir silah imal etmek için eski silahların eritilip yeniden yapılması gibi... Bu yapılmadığı sürece düşünce diye aktarılanlar kopyanın kopyasının kopyası olmaktan öteye gitmez. Daha önce de belirtilmişti: "Kavramlar, gök cisimleri gibi önceden tamamlanmış olarak bizi beklemezler. Kavramlar için ayrı bir gökyüzü yoktur. Onlar keşfedilmeli, üretilmeli, ya da asıl (olarak) yaratılmalıdırlar, ve yaratıcılarının imzasını taşımadıkça bir şey olamazlar. *Felsefe Nedir?* s. 34, 14"

160 *Deleuze ve Guattari,* s. 39. – Anlamını bozmadan cümlenin yapısıyla oynadım.
Gilles Deleuze Paris'teki sinema okulu öğrencilerine hitaben yaptığı *Yaratma eylemi nedir?* başlıklı konuşmada, "Felsefe, kavramlar yaratan ve icat eden bir disiplindir. *İki Konferans,* s. 19" der. *Fark ve Tekrar* adlı kitabında bu vurgunun altını çizer: "Düşünmek yaratmaktır. (Bogue, s. 122)"

yönetilene sınırları olduğunu hatırlatır, sınırları belirlenmiş yasa çerçevesinde kalarak yaşamaya mahkûm eder, yasaya uymazsa zor kullanır. Kayıt tutma aracı olarak kullandığımız *yazı*, tarımla birlikte, yaratandan el alan yönetenin güdümündedir, zihnimizi kontrol eden kuralların dökümüdür, devlete ortak olan düşüncenin *etkin* taşıyıcısıdır: Üniversite ve medyayı sürekli besleyen cephaneliktir. Yaratan/yaratılan, yöneten/yönetilen, efendi/ köle ayrımında; bir insanın diğerini zor kullanarak aşağılaması ve öldürmesinde; yaratılan, yönetilen ve kölenin isyan etmekten vazgeçerek razı olması, itaat etmeyi normal kabul etmesinde; hiyerarşik toplumların kuruluşunda *yazı*'nın *da* payı çoktur: "...yazının ortaya çıkmasıyla ilişkili gibi görünen tek olay, efendiler ve kölelerden oluşan, nüfusun bir kısmının bir diğeri için çalıştırıldığı, hiyerarşik toplumların kurulmasıdır. Yazının kullanıldığı ilk işleri düşündüğümüzde, yazının, en başta iktidarla bağıntılı olduğu açıkça gözükür: Kayıtlar, kataloglar, sayımlar, kanunlar ve yönetmelikler için kullanılmıştır; her durumda, amaç ister mülkiyetin, ister insanların kontrolü olsun, yazı bazı insanların dünya servetleri ve diğer insanlar üzerinde uyguladıkları gücün bir kanıtıdır. (...) Yazının ortaya çıkışının başlıca hangi toplumsal olayla ilintili olduğunu araştırırken, yazının her zaman ve her yerde kast ya da sınıf sistemlerine tekabül eden bölünme ve ayrışmaların ortaya çıkışıyla ilişkili olduğu konusunda sanırım anlaşmıştık. Çünkü ilk aşamada yazı, insanları diğer insanlara bağımlı duruma getirmede, insanlara hükmetmede ve maddi şeylere sahip olmada bir araç olmuş görünüyor."[161]

---

161 Claude Lévi-Strauss, *Irk, Tarih ve Kültür*, s. 103, 121.
Hayvanlardan Tanrılara Sapiens adlı kitapta ilk yazılı tabletlerin şiir, efsane, felsefi düşünce değil vergi, borç ya da mülkiyete dair belgeler olduğu belirtilir. Ve adı yazılmış ilk insanın peygamber, kral, şair ya da komutan değil bir muhasebeci olmasına dikkat çekilir, adı da Kushim'dir. s. 131: "Yazının insanlık tarihine en önemli katkısı şudur:

"**Y**aratıcı (= göçebe) düşünce, aklımızın dil marifetiyle büyülenmesine karşı verilen bir (iç) savaştır."[162]

yavaş yavaş insanların düşünme ve dünyaya bakış biçimlerini değiştirmiştir. Özgür düşünce ve bütüncül bakış, yerini bürokrasiye ve sınıflandırmaya bırakmıştır. s. 137"; "İnsan bilincinin hizmetçisi olarak doğan yazı, giderek insanın sahibi haline geldi. s. 138"

162 Cümlenin esin kaynağı Ludwig Wittgenstein. Bkz: *Spinoza'nın Sevincine Nereden Gidilir?* Şükrü Argın, *Birikim,* sayı: Temmuz 339, sayfa: 24, 2017.

Yazı'dan önce de "dil"[163] vardı!

Dilin kökeni, ses ile anlam arasındaki nedensellik ilişkisi hâlâ belirsizliğini koruyor; bir yorum, aletlere biçim verilirken sese de biçim verilmiş olması. E. H. Sturtevant'ın yorumu ise yeterince çarpıcı: Her tür ihtiyaç, istek ve duygu, mimik, bakış, dokunma ve ses tarafından iletilebilir durumdayken dil'e gerek yoktu; dil yalan ve aldatmak için yaratılmış olmalıdır. Öyle ya, öncesinde doğadaki her tür varlıkla kurulabilen (eşdeğerli) iletişim müthiş bir duygu, algı, sezgi yoğunluğu sağlamış; beslenme için kullanılan binlerce av ve bitki zihnin ve bedenin kapasitesini artırmış; tarım yapılmamış topraklarda her gün yaşanan (birbirini tekrar etmeyen) yaratıcılık ve deneyim Tanrı'ya gerek duymayan bir özgüveni (= kuvveti) sağlamış olmalıdır. Belki de bu dönem için "neolitik çağ" ya da "tarım öncesi" yerine bir hayali gerçeklik örneği olarak (henüz) "Tanrı'nın doğmadığı dönem" denilmesi daha uygundur. Çünkü, tarımla birlikte dil de ortaya çıkacak, kelimelerin duygusuz, kişiliksiz, indirgeyen iletişimi yaşanmaya; yaşamak sınırlanmaya başlayacaktır. Nietzsche'ye ve Barthes'a kulak kabartmanın yeridir: "Kelimeler şeyleri eksilterek duygusuzlaştırır; kelimeler kişiliksizleştirir; kelimeler, olağandışı olanı olağanlaştırır. (...) Dil, su katılmamış teröristtir!"[164]

163 *Dil:* İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için sözcüklerle ya da işaretlerle yaptıkları anlaşma. *Türkçe Sözlük*, s. 491.

164 *Gelecekteki İlkel,* s. 66, 69, 73.

Ronald Bogue *Deleuze ve Guattari* adlı çalışmasında Claude Lévi-Strauss ve John Zerzan'a katılır: *Yazı*'nın önceli olan *dil* de dünyayı kategorileştirir. Dil öğrenmek dilin doğasında var olan ayrıcalık, iktidar, baskı, dışlama vb. *kod*'ların kabul edilmesi demektir. Deleuze ve Guattari, dilin ilk işlevinin bilgi aktarmak ya da iletişime geçmek değil, düzeni ve yasayı uygulayan (= egemenlik kuran) buyruk ve emirler anlamında kullanılan *mots d'ordre*'u tesis etmek olduğunu belirtirler. s. 199.

Bogue aynı kitabın bir başka yerinde daha sert ifadeler kullanır: "So-

Daha önce temsilin deneyimi kısıtladığından, başkalarının tarihten gelen deneyimlerini aktararak bizi belirlediğinden söz ettik. Dil, sözlük anlamında "İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için sözcüklerle ya da işaretlerle yaptıkları anlaşma" gibi nötr bir karşılık olsa bile zorunlu eğitim ve televizyon kanalları aracılığıyla her gün "tek bir dili" zihnimize kusan merkezi ve birörnekleştirici dil kuşatmasını hatırlamak uygun düşer: "Dil, tıpkı ideoloji gibi, doğrudanlığa ve kendiliğindenliğe dayalı ilişkilere karşı saldırıya geçerek, burayı ve şimdiyi dolayımlandırmaktadır."[165]

Evet, bir simge[166] olarak dil de yaşamayı temsil eder, dolayımlandırır; sözcüklere sıkıştırır, indirger, eksiltir; duygu ve düşünce dünyasına sınır çizer. Bu yüzden (Çok Kalpli Asi'nin kulak verdiği) aşk dil'den değil sonsuz anlamı olan sessizlik, yüz ifadesi ve dokunuşlardan beslenir, kendi mekânını yaratarak var olur: Çünkü,"Dil, duyguları bastırmak amacıyla ayrıntılandırılmıştır; uygarlığın temel kurallarından biri olarak dil, Eros'un boyunduruk altına alınmasını ve uygarlığın özü gereği içgüdülerin bastırılmasını ifade eder."[167]

Not edelim: Her "din"[168] doğduğu, büyüdüğü, kendini

---

nuçta despot yazıyı icat eder: 'Yasama, bürokrasi, muhasebe, vergilerin toplanması, devlet tekeli, emperyal adalet, memurların etkinlikleri, tarih yazımı –her şey despotun alayında yazılıp kayda geçirilir.' s. 147"

165 *Gelecekteki İlkel,* s. 71.

166 *Simge:* Belli bir insan topluluğunun uzlaşarak kendisine belli bir anlam yüklediği somut nesne ya da işaret. Sembol. *Türkçe Sözlük*, s. 1708.

167 *Gelecekteki İlkel,* s. 74.

168 *Din:* 1. İnsanların anlayamadıkları, karşısında güçsüz kaldıkları doğa ve toplum olaylarını, gizemsel nitelikteki güçlerle açıklamaya yönelmeleri olgusu. 2. Bu nitelikteki tasarımların kurallar, kurumlar, törenler ve simgeler biçiminde örgütlenmesini sağlayan düzen: *Müslüman dini, Hıristiyan dini. Türkçe Sözlük*, s. 496.

ifade ettiği, içinde yaşadığı "dil" kadardır! Her "dil"in yazıya aktarılırken kullandığı bir harf sayısı, verilen içeriğin (= anlamın) taşıyıcısı olan sözcük ve bu sözcüklerden oluşmuş düşünceyi aktaran bir ifade kapasitesi vardır; her düşünce iddiası bu kapasite kadardır!

Yaylı çalgılar eşliğinde tekrarlayalım: Her "din" doğduğu, büyüdüğü, kendini ifade ettiği, içinde yaşadığı "dil" kadardır! Her "dil"in yazıya aktarılırken kullandığı bir harf sayısı, verilen içeriğin (= anlamın) taşıyıcısı olan sözcük ve bu sözcüklerden oluşmuş düşünceyi aktaran bir ifade kapasitesi vardır; her düşünce iddiası bu kapasite kadardır!

Duvarlara yazalım: Duygu ve düşüncenin hayal etme kapasitesi (= kuvveti) dilden fazladır![169]

---

169 Düşünmeden, olağan bir edim olarak her gün yaptığımız konuşma açığa çıkardığından çok daha fazlasını gizler, ad'landırarak insanı diğer canlı türlerinin ve nesnelerin efendisi yapar, ad'landırarak sınırlar, sınırlayarak insanın iktidarını pekiştirir, ilişkilendirdiğinden çok daha fazlasını ayırır: "...zihinsel süreçler, kendilerini ifade eden dilden önce gelirler. *Gelecekteki İlkel,* s. 72"

Bu duruma Nietzsche de şu sözcüklerle katılır: " Efendilerin isim verme hakkı o noktaya varır ki, dilin kökeninin kendisi, hükmedenlerin iktidarının bir dışavurumu olarak görülebilir: 'bu şu ve şudur' derler, her şeye ve olaya bir sözle damgalarını vurur ve bu yolla onlara sahip olurlar. *Ahlakın Soykütüğü-Bir Polemik,* s. 18"

Alain Badiou ise ad'landırmayı kötülüğün kökeni olarak niteler: "Kötülük, *ne pahasına olursa olsun* adlandırma isteğidir. *Sonsuz Düşünce,* s. 34."

Abdûlgaffar el Hayatî, "Her (majör) dil ve (özellikle) din 'kişinin bir hikâye edinerek dünya olmak [= kurmak (= yaşamak)]' imkânlarını gerçekleştirmek yerine 'dünyayı ele geçirmek' üzere inşa edilmiştir!" der.

Düşünmek yaratmak, yaratmak da direnmektir!

Benzeri olmayan, tekrarlan(a)mayan bir edim olarak yaratmak az rastlanan bir etkinliktir. Düşünmeden gerçekleş(e)mez ve kopyası da yapılamaz.

Bir hikâye edinmeyi[170] gözeten yaratıcı (= göçebe) düşüncenin temsil talebi yoktur: Temsil etmez, temsil edilemez; temsil sonrasına (= erewhon/şimdi, burada, zamansız ve hiçbir yerde)ye aittir. Yüzyıllara dayanan köklü bir geçmişi olan yöneten/yönetilen ilişkisi yaratıcı (= göçebe) düşünce karşısında hareketsiz kalır ve tüm işlevini yitirir.

Hayata hükmetmeye çalışan bilgiye karşı yaratıcı (= göçebe) düşünce yaşamayı olumlar, yaşama kapasitesinin artmasından, her canlı türünün bir hikâye edinmesinden ve sevinçten yana olur.

---

170 Temsil mekanizmalarının işlemediği "hiçbir yer"in olabilirliğini, biricikliğini düşünürken sık sık "hikâye edinmek"ten de söz ettim. *Müzakereler*'de esin veren, altını çizmek istediğim bir vurgu var: "Yüzün bir ürün olduğunu ve her toplumun yüz üretmediğini, ama bazılarının bunu üretmeye ihtiyacı olduğunu sanıyoruz. s. 32"

Deleuze'den taşarak ilerleyelim: Yüz'den bir ürün olarak söz ediliyor; devlet düşüncesiyle kurulmuş totaliter/otoriter toplumların tek bir yüz [= millet, vatan, bayrak (= uygun adım yürüyen ve ortak hareket eden askerler)] özlemi, ihtiyacı içerisinde olduğu ve bunu üretme faaliyetini sürdürdüğünü gözlemleyebiliriz. Kendine ait bir "hikâye edinme kaygısı"nın tezahürü olan "biricik yüz"ün temsil mekanizmalarının aksamadan işlediği totaliter/otoriter toplumsallıkların dışında oluşabileceğini (= olgunlaşabileceğini) de öngörebilir, iddia edebiliriz. Çünkü yüz'ü ifadelendiren her çizgi muhtelif iç/dış düşünme, hissetme ve hayatla karşılaşma edimleri içerisinde oluşur. Kabul ve reddediş; boyun eğme, isyan etme ve sessiz kalma seçimlerimizle oluşan karakterimiz yüz'e siner; ifade, dil öncesinde oluştuğu için aracısız ve dolaysızdır:"Bir kişide bile ilginç olan, onu oluşturan ya da onun oluşturduğu, ödünç aldığı veya yarattığı çizgilerdir. s. 40"

Yemeği farklı bir baharatla ve ateşte pişirmek, yasanın ve ahlakın sınırlarının dışına çıkan bir dostluğun tarafı olmak, rüzgârı ve güneşi dikkate alarak şarabı dinlendirmek, benzeri olmayan nar çiçeği kırmızısını tuvale aktarmak, bir kuş sesini flütle tekrarlamak, iktidara ortak olan yazı'yı parçalayarak yeniden kurmayı denemek, sevgiliyle yasanın ve ahlakın dışında bir dil oluşturmak, âşık olmadan çocuk yapmamak, hayvanlara tasma takarak doğalarını bozmamak, tarım yapmanın tahakküm üreten boyutunu fark etmek, haritanın dışında oluşmuş bir duygu ve düşünce dünyası edinmek, bu edimlerin içinden geçen bir bedeni edinme kaygısı taşımak yaratıcılığı etkinleştirir, etkin düşünceyi kuvvetlendirir; böylece tikel ve farklı olana hassasiyet gösteren düşünce, ***haysiyet*** de edinmeye başlar.

Toparlayalım: Yaratıcı (= göçebe) düşünce, "Zamanımıza layık olma, özgürlüğümüzü artırma ve insanmerkezci ya da insan-biçimli olmadan, jeopolitik, ekofelsefi ve onurla *zoe*-merkezci olan bir dünyada yaşadığımız karmaşıklıklar karşısında özgürlüğümüzü ve anlayışımızı çoğaltma biçimidir."[171]

171 *İnsan Sonrası*, s. 211.–Anlamını bozmadan çeviride küçük değişiklikler yaptım.

Abdûlgaffar el Hayatî, "Tanrı, devlet, filozof ve onların taşıyıcısı olan ahlak gramer kuralları arasında yaşar," der.

Çöl, bozkır, deniz ya da buzullarda sınır yoktur; bu coğrafyalar devlet olmayı (= kurmayı) özendirmez; sınırsızlık kişiye yeni bir dinamizm katar, bu dinamizmle her düşünce deney üzerinden yeniden ve yeniden düşünülür; bu arada kişi bedenine dokunur, kalbini fark eder; kişi *kod*'a dönüşmüş düşünceyi papağan gibi tekrarlamaktan kurtulur: (Yaratıcı =) "*Göçebe düşünce,* hakikati kendi deneyimiyle açık, kutupsuz ve ufuksuz bir mekânı doldurur gibi kurar."[172] Çöldeki kumulların, denizdeki dalgaların, gökyüzündeki bulutların sürekli yer değiştirmesi gibi kendini yersizyurtsuzlaştırır; kimlik, yasa, ahlak, mülk edinme ya da temsil üzerinden kendini var etmez. Tepkisel düşüncenin dogmatik imge aracılığıyla bize hükmetmesine, yaratıcılığımızı köreltmesine izin vermez; bizi ***düşünceye hükmetmeye***, yeni kavramlar icat ederek düşüncenin sınırlarını genişletmeye, düşünceyi yaratıcılığın trampleni olarak kullanmaya davet eder. (*Nedir?* değil *Kimdir?*) Şimdi yapmaya çalıştığımız gibi akışkan, geçirgen, çıkmaz sokaklara girmekten çekinmeyen, majör ve minörün arasındaki uzlaşmaz gerilimlerin farkında olarak bölük pörçük ve parçalı (= fragmanter) düşünmeyi[173] dener: "Deleuze ve Guattari bilinçdışını ar-

---

172 *Bozkırda Düşünce*, s. 9.

173 *Deleuze Bağlantıları*'nda disiplinlere kural koyan bir meta disiplinden ve felsefenin diğer disiplinlerle ilişkiye geç(e)memesinin yarattığı sorunlardan söz edilir. s. 52, 53.

Rosi Braidotti de hümanist "Aklın Erkekinsanı" üzerinden şekillenen disiplin modellerini aşacak transversalliğe ihtiyacımız olduğuna dikkat çeker: "Bu, disiplinler ötesi yaklaşım, bizzat düşüncenin yapısını etkilediği gibi, akademik araştırmalarda kavramsal çeşitliliğin rizomvari kucaklanmasına da mahal vermektedir. İnsan sonrası yöntem, disipliner hibritleşme içermektedir ve kurumsal aklın protokollerinin düz bir biçimde tekrarlanmasını sarsan karşılaşmalara doğru aşina olduğumuz düşünce alışkanlıklarımızın tersyüz edilmesine bel bağlamaktadır. *İnsan Sonrası*, s. 185."

zunun gömüldüğü karanlık ve yasak bir mekân olarak görmek yerine arzunun bir gerilla savaşçısı gibi dolaştığı ve hiç beklemediğimiz bir anda fırlayarak ortaya çıktığı, yeraltı pasajlarından veya köksap tünellerinden müteşekkil bir yer olarak düşünürler."[174]

Yaratıcı (= göçebe) düşüncenin, sınır, ahlak, yasa, hiyerarşi, tahakküm, acı, keder ve *kod* üzerinden kurulmuş olan devletle ilişkisi bir tür yaratma savaşıdır. Çöl ve denizin sınırsızlığından, kayganlığından, geçirgenliğinden beslenen; devletin düzenli ordusuna, yüksek burçlu kalelerine karşı gerillanın sınır tanımayan, kuralsız yaratıcılığını rehber edinen; geçmişin (= tarihin) ve geleceğin (= öte dünyanın) arasına sıkışmış şimdi'yi [= bu dünyayı (= hayali gerçeklikten kurtarılabilecek olanı)] *kutsallaştıran*; keşif ya da fetihten çok, *icat* eden, *yaratan* (= kavram üreten) bir savaştır bu. Bu yüzden yaratıcı (= göçebe) *düşünce*nin devletle savaşı her zaman anlamı ele geçirme savaşıdır. Bilimsel, sanatsal ve felsefi yaratımı kanırtan, *dil*'i parçalayarak bozan ve yeniden kuran, be-

Jacques Ranciere ise ifade taşıyıcısı olarak "parça"yı hayal gücünü coşturan özgür bir mahsul gibi son derece kuvvetli vurgularla anar: "Parça, ifade yüklü herhangi bir birimdir; geçmiş ve gelecek, ideal ve gerçek, öznel ve nesnel, bilinç ve bilinç dışı arasında bir güç değiş-tokuşuna imkân veren herhangi bir başkalaşım birimidir –düş, çakıl taşı, ya da şaka, alıntı ya da program olabilir bu. Şimdiki zamana taşınmış bir geçmiş, ve geleceğe fırlatılan bir şimdiki zamandır. Görünmez olanın hissedilir hale gelişi ve hissedilir olanın manevi bir niteliğe bürünmesidir. Aynı anda hem sanatçı öznenin kendi kendisini ortaya koymasıdır, hem bu öznenin içinde kendisini lağvettiği yapıtın bireyselliği, hem de ruhun dünyasının oluşumunun kapsamlı süreci içinde bir an. (...) Parça üzerine kurulu olan poetika, böylelikle eşitlik ilkesi ile sembolizm ilkesi arasında düşlenen birliği sunar. Parça semboldür: Hem alelade bir parçadır, hem de bir dünyanın mikrokozmosu. Hem hayal gücünün özgür bir mahsulüdür, hem de yaşamın biçimlerinin hareketi içinde sürüklenen canlı bir biçim. Suskun Söz, s. 64, 65."

174 D. Sutton&D. Martin-Jones, *Deleuze*, s. 27.

denini edinen ve başka bedenlere istediğinde açan, *yazı*'dan dışarı atlayan, grameri bozan, çerçevenin dışındaki hayata dokunan, deniz dibi akıntılarını merak eden, uzaydaki hareketleri takip eden, köprü altında barbut oynayan, *dışarı*'yla karşılaşmanın yeni yollarını yaratmayı hedefleyen...

Bu yollar, bu bağlantılar kavramlarla, teorilerle, çeşitli mücadele ve direnişlerle kesişse bile onlara indirgenemez. Onlardan ibaret değildir. Bitimsiz bir süreçtir.[175]

Yaratıcı (= *göçebe*) *düşünce* genel olarak kabul gören, "Yolculuk yoldan önemlidir!" yaklaşımıyla *da* yetinmez; *sahih* yolculukların bilinmezlikle yüzleşmesi, riske girmesi, *dışarı*'yla çarpışmaya hazır olması, devlete ve devletsi güçlere karşı olduğu kadar *kendisindeki* devletsiliğe de karşı çıkması, bu yüzden kendini yeniden ve yeniden yaratması gerektiğini bilir; bu anlamda son derece akışkan türden bir savaş makinesidir.

Not edelim: Zihninin, bedeninin ve duygularının *küçük bir devlete dönüştüğünü fark edip* kendini imha ederek yeniden icat etmek, ele geçirmek, (yetişkin) olmak, yaratıcı (= göçebe) düşünceyle mümkündür.

Gilles Deleuze ve Félix Guattari'ye selam yollayarak "arzu politikası", "oluş", "yaratıcı (= göçebe) düşünce", "köksap" ve "çokluk" gibi düşünce dünyamızda pek başvurulmayan kavramlar üzerinden bir yolculuğu düşünmenin/denemenin vaktidir şimdi...

---

175 *Bozkırda Düşünce*, s. 15.

Ronald Bouge *Deleuze ve Guattari* adlı kitabında *Mille Plateaux*'ya atfen "tarihin önüne" geçmekten söz eder: "Böylece o tarihin dışında değil, daha ziyade yaratma ya da potansiyellik noktalarını kurduğu her bir anda daima tarihin 'önünde'dir. s. 215"

Açıktır: Burada, eline tutuşturulan metni okumakla yetinen (temsilci) pasif aktörün "tarihe maruz kalma"sı yerine; metni yazan, tarihe müdahale eden, "tarih bozan" *yaratıcı* bir aktörden söz edilmektedir.

Adorno'nun, "Kendi evimizi ev olarak görmemek, orada kendimizi 'evimizde' hissetmemek, ahlakın bir parçasıdır,"[176] sözlerini not ederek yolculuğun [yaratıcılığın (= göçebeliğin)] kendine ait bir zihin dünyası olduğundan söz edebiliriz sanırım...

Aile'ye, dil'e, din'e, okul'a, yazı'ya, devlet'e, şirket'e, sınırları katı kurallarla belirlenmiş topluluklar'a biat etmeye yönelik her çağrının, her temsil talebinin tahakküm içerdiğini; düşünme yetisini yok ederek köleleştirdiğini; bedenleri parçaladığını, parçalanmış bedenlerin birbirlerini eyle(ye) meyerek hayatla ilişkisini zayıflattığını ve bu durumun "keder"i ürettiğini hatırda tutarak...

Ve kişinin kendine, bedenine, sevince kavuşmasının yolunu arayarak...

Söylemek lazım: Bu tip bir düşünme ve eyleme pratiği şu tip bir kaygıyı/tedirginliği de bünyesinde barındırır: "Belki de paranoyak bir köle olmak şizofren bir göçebe olmaktan daha iyidir."[177]

Bu tam bir yol ayrımıdır: Paranoyak köle mi, şizofren[178]

---

176 Theodor W. Adorno, *Minima Moralia-Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar*, s. 41.

177 *Deleuze&Guattari*, s. 16.

178 Deleuze&Guattari şizofreniyi klinik bir sorun olarak ele almazlar, hatta tıbbi anlamını reddederek ona yeni bir içerik verirler; *Issız Ada ve Diğer Metinler*'de "şizofren kahkahası" ya da "devrimci neşe"den söz edilir. s. 399. *Müzakereler*'de Deleuze, "Şizofren, kodları çözülmüş, yersizyurtsuzlaştırılmış biridir. s. 30" der.
Brian Massumi ise, şizofreni için, kavramların pragmatik çoğalımı lehine yaşamın sınırlarının genişletilme imkânından söz eder. Birinden diğerine (ve diğerine...); bir isimden kitaptan ya da yazardan diğerine (ve diğerine...). Başıboş olarak değil, deneysel olarak, fikirlerin intikali anlamında. *Kapitalizm ve Şizofreni İçin Kullanıcı Rehberi*'nde, s. 9.
Deleuze&Guattari kitaplarını epey çapraşık bir üslupla kaleme aldık-

göçebe mi?

Ya da, "Eğer bu tür bir imge kendi koşullarıyla yeniden üretilirse, göçebelik kendini göreceleştirir, kendinden uzaklaşır ve *başka bir şeyin* üretilmesine yol açar. Düşüncenin böyle yeni bir imgesi, *pratikte* kurulur. (abç)"[179]

---

ları için Mustafa Demirtaş'ın *Anti-Ödipus* okumasını aktarmakta fayda var:"Şizofren ise bütün kodları karıştıran ve kodu çözülmüş arzu akımlarını taşıyan; her toplumsal organizasyonu dehşete düşüren bir kişidir. Başka bir deyişle, kendini yersizyurtsuzlaştırma hareketinde sürekli ileriye doğru taşıyan ve arzunun özgür bir şekilde çözülmesini doğrudan ifade eden yaşamın sınırlarının genişleticisidir. *Dışarıdan Düşünmek,* s. 312"

179 *Deleuze &Guattari*, s. 16.
Bu çıkarsamaları besleyecek kaynaklar için bkz. *Dışarıdan Düşünmek-Deleuze ve Guattari Perspektifinden Felsefe, Siyaset ve Sanat Yazıları* (ed. Faruk, Ömer, *Chiviyazıları*, 2016). Özellikle İlke Karadağ'ın *Deleuze'ün Göçebe Savaş Makinesi* (s. 125) ve öncesinde yayımlanan *Bozkırda Düşünce* (*Varlık*, Kasım/2013) adlı makaleleri. Her iki makalenin tezlerini bu bölüme hiçbir akademik yazım kuralına bağlı kalmadan (taşarak) yedirdiğimi belirtmeliyim.

Nefesim kesilirken:[180]

180 İmgenin başlangıç noktası olarak sonsuzluk, düşüncenin nesneyle ilişkisinin gerilimleri, başlangıçta düşünen kişide olduğu varsayılan masumiyet ve getirdiği sıkıntılar... gibi konulara girmekten sakındım. Yine de kullandığım ifadelerin epey keskin ve köşeli olduğunu, sorunun alt anlamlarını saklayan bir boyut *da* taşıdığını söylemeliyim. Zira *yazı* aynı zamanda çaresizliktir, indirger; ya da yazarın yetersizliğini açığa çıkarır. Ama şunu açık yüreklilikle belirtmeliyim: Deleuze ve Nietzsche'nin seslerinin yankısını duyabildiğim ve anlayabildiğim kadarıyla kendi içimden süzerek ifade etmeye çalıştım.

Fısıltı 34: Devletsiz toplumun tinselliğiyle[181] devletli

181 "Tin"in (daha çok) "din" tarafından içeriklendirilen muhtelif anlamları mevcut. Dinin devlet kurduğu, devletin suçlarına ortak olduğu göz önünde bulundurulursa bu çerçevede "devletleşmiş tin"den de söz edilebilir. Çok Kalpli Asiler için bu durumun (kesinlikle) hoş görülemez sorunlar biriktirdiği kabul edilecektir. Joel Kovel ise son derece yaratıcı bir müdahalede bulunarak özgürlükçü bir perspektiften "tin"e "dindışı" bir içerik vermeyi dener.

Önce *American Heritage Dictionary* sözlüğünün tin *(spirit)* yorumunu aktaralım: "Kişinin görülmeyen, elle tutulmayan varlığını oluşturan şey. İç-erk ve canlılıkla karakterize olan belli bir duygusal durum. *Tarih ve Tin,* s. 41, 42."

Sonra da Bedia Akarsu'nun bir yorumunu aktaralım: "Düşünen insanın etkinliği; düşünce ilkesi. Özdeğe, fizik etkinliğe ve içgüdüsel etkinliğe karşıt. Kendini içgüdülerin belirlenmişliğinden kurtaran, özgür olan, değerlere, anlam içeriklerine kendini açan. *Felsefe Terimleri Sözlüğü,* s. 176"

İlk yorumdaki "iç-erk" vurgusuna, ikinci yorumdaki "düşünen insanın etkinliği", "özgür olan" ve yeni "anlam içeriklerine kendini açan" vurgusuna dikkat çekerek ve bu yorumları arkalayarak Joel Kovel'a bakalım: Öncelikle, insan doğasının tinsel bir bileşeni vardır, diyerek insanı tinsel bir varlık olarak kabul eder. Devam eder, ekonomi, teknoloji ve tarihsel olanın ötesine geçmekten, maddeye ve tene karşıt olmaktan, söz eder. Böylece insanı nesneleştirmeye yönelik her tür müdahale arzusuna ortak olmayı reddeder. Sonrasında, tin, öteki insanlar ve evrenle olan ilişkinin yapıtaşlarıdır, diyerek doğaya yönelik hassasiyetin altını çizer. *Tarih ve Tin,* s. 37, 26, 42, 79.

Ekler: "Tin Öteki'nin bireyselliğini yok edecek biçimde sınırların ayrımsız kayboluşundan çok Öteki'nin belli özelliklerine dayanan somut bir Öteki ile olan ilişkiden oluşur. *Tarih ve Tin,* s. 164" Burada, Öteki'ni yok etmeye değil Öteki'ni içermeye yönelik bir tinsellik anlamlandırılmaktadır. Bu yorumuyla her tür devletçiliğin dışına çıkar, dışarıdan düşünür. Ve bize "devletli tinsellik" ile "devletsiz tinsellik" üzerine düşünebilmemiz için son derece verimli bir zemin hazırlar.

toplumun tinselliği farklıdır. *Joel Kovel*[182]

Fısıltı 35: Az çoktur![183]

Fısıltı 36: "Nesnenin gölgesi egonun üzerine düşer." *Sigmund Freud*[184]

Fısıltı 37: "İdeoloji,[185] bir kulübedekinin bir saraydaki gibi düşünmeye başlamasıdır. Rüya başkasına kaptırılmıştır artık." *Ulus Baker*[186]

Ve son olarak, insanın yaşamadıkça ölümü kabul edemeyeceği, ölmeye razı olmadan da yaşayamayacağını belirterek ölüme razı olur, bu dünyada yaşamayı seçer, (mevcut) anlamın anlamını değiştirir: "Anlamlı yaşam, yani nasıl yaşayacağını bilen sahici tin, Ötekiliği benimseyen ve kendini ölmeye hazırlamış yaşamdır. *Tarih ve Tin,* s. 167"

182 Joel Kovel, *Tarih ve Tin,* s. 89.

183 *Deleuze'den Sonra Felsefe*'de Spinoza'nın temel sorusu olan "Kendi bastırılışımızı (neden ve) nasıl arzularız?" sorusuna kurumları da içeren bir cevap verilir: "Kurumlar 'bilinçdışını tuzağa düşürerek', 'arzulama-üretiminin tümünü çiğneyip onun yerine bir inançlar sistemi koyarak' faaliyet gösterir. (...) Dolayısıyla tek çıkış yolu molar nitelikten moleküler niteliğe doğru gerilemektir. s. 189" Çünkü, tek ve en etkin eylem türü anlamı ele geçirmeyi gözeten yaratıcı düşüncedir; kurum ise insandaki yaratıcı kapasiteyi edinmeye çalışır, bir tüzük ve amaçla kendini sınırlar. s. 191.

184 Aktaran Kovel, *Tarih ve Tin,* s. 131.

185 *İdeoloji:* Siyasal ya da toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükümetin, bir partinin, bir toplumsal sınıfın davranışlarına yön veren politik, hukuksal, bilimsel, felsefi, dinsel, moral, estetik düşünceler bütünü. *Türkçe Sözlük,* s. 912.

186 *Aşındırma Denemeleri,* s. 126. Ulus Baker önce düşüncedeki farka (kulübe/saray üzerinden) dikkat çeker sonra kuvvetli bir hamle yaparak ideoloji tarafından *kod*'lanmış, kurumsallaşmış düşüncenin rüyaları bile birörnekleştirdiğini belirtir.

Fısıltı 38: "Yanlış hayat, doğru yaşanamaz!" *Theodor W. Adorno*[187]

Not: Ulus Baker'in önce *Birikim*'de (s. 84-Nisan 1996) yayımlanan *Marx'ın Bir Çift Sözü Var* adlı makalesinin ikinci sözü olarak aktarılan "Bir kulübede bir saraydakinden farklı düşünülür. s. 123" cümlesi Karl Marx'a değil Ludwig Feuerbach'a aittir. Friedrich Engels'in klasik Alman felsefesini eleştirmek için kaleme aldığı kitapta geçen cümlenin aslı şöyledir: "Doğrusunu isterseniz, Feuerbach'ta uzun aralarla şu cinsten cümlelerle karşılaşılır: 'Bir sarayda başka türlü düşünülür, bir kulübede başka türlü.' *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu,* s. 35"

Aynı hatayı *Birikim*'in genel yayın yönetmeni Ömer Laçiner de *Trajikomik* adlı yazısında tekrarlar: "Yine Marx'ın bir sözü: 'Sarayda başka, kulübelerde başka türlü düşünülür.' *Birikim,* sayı: 341, s. 3"

187 Neredeyse bir klişeye dönüşmüş bu özlü cümle hakkında bir sınır gezintisine çıkalım! Bu yoğun cümlede "hayat" ve "yaşam" sözcüklerinin farklı içerik verilerek kullanıldığına ama köşe yazarlarının, kanaat önderlerinin, her konuda ahkâm kesenlerin her iki sözcüğü sık sık eşanlamlı kullandığına öncelikle dikkatinizi çekerim.

Türkçe Sözlük'te "hayat" için "canlı" vurgusu öne çıkıyor: "Canlı varlık; yaşamayı sağlayan koşulların tümü: *Ayda hayat yokmuş.* s. 837". "Yaşam" için ise "canlı" vurgusuna ek olarak "şiir"den söz ediliyor: "Doğumdan ölüme kadar geçen süre, ömür. – *Yaşamım benim güzel şiirim. C. Yücel.* s. 2054"

Zorluyorum, farkındayım. Ama "hayat"ı "canlı"ya, "yaşam"ı da "şiir"e göre içeriklendirmekten yana olan bir farkı derinleştirmek istiyorum. Çünkü homo sapiens, [*homo* (= insan) cinsinin *sapiens* (= zeki) türüdür] düşünebilir; yöneten yönetilen ilişkisinin ***haysiyetsiz*** karakterini idrak etme potansiyeline sahiptir. Mutfak ve tuvalet arasına döşenmiş canlı bir boru olarak hayatı sürdürmek ile bir hikâye edinmeyi gözeterek (= örneğin Âşık olmak) yaşamak arasındaki fark bu ayrımın derinleştirilmesine, anlamın ele geçirilmesine bağlı zira. Söz konusu cümle *Minima Moralia'*da nesnelere teslim olmanın sevgisiz bir umursamazlığı biriktirdiğine işaret eden *Evsizlere sığınak* bölümünün son cümlesi

Fısıltı 39: Nesneleşmeye[188] [= temsil edilmeye (= cansız varlık olarak konumlanmaya)] razı olan her kişi üretilmeye, kullanılmaya ve bir değişim değerine (= fiyata) de razı olur.

Fısıltı 40: "Birbirinizle çıplak karşılaşmak zorunda olsaydınız, öldürmek için zor zaman bulurdunuz. Öldüren üniformalıdır." *Elias Canetti*[189]

Fısıltı 41: "Sevinç (= neşe, coşku) insanın daha az bir yetkinlikten daha büyük bir yetkinliğe geçişidir!" *Spinoza*[190]

Fısıltı 42: Neşe kederden daha çok cesaret ister!

---

olarak kullanılmış: Evet, "Yanlış hayat, doğru yaşanamaz!"
Cümlenin çevirisi şöyle yapılmış: "Yanlış yaşam, doğru yaşanamaz. s. 41" "Hayat" ile "yaşam" arasındaki fark gözetilmeden çevrilmiş. Oysa Ekşi Sözlük ve Uludağ Sözlük gibi internet sitelerinde yorumcular bu farkı gözetmiş; hatta bir kamyon yazısı üzerinden bu fark örneklendirilerek (daha) kullanışlı hale getirilmiş.
Not: Cümlenin Almancası şöyle: "Es gibt kein richtiges Leben im falschen/Adorno: *Minima Moralia*, I, 18; *Gesammelte Schriften*, Bd. 4, s.19" Yorumsuz çevirisi ise şöyle olabilir: "Yanlışın içinde doğru hayat yoktur."
Not: Hayat [= canlı (= hayvan)], yaşam (= şiir) farkına işaret eden bir başka örnek verelim. Zygmunt Bauman "hayat"ı "canlı"ya (= hayvana) indirgeyerek bu özelliklerin "yaşam(an)ın içeriği" ile ilişkisinin olmadığını belirtir: "Yiyip içmek, dışkılamak, çiftleşmek yaşam sona erdiğinde bitecektir, ama bunların hiçbiri 'yaşamın içeriği' değildir. *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, s. 14."

188 *Nesne:* Belli bir ağırlığı ve oylumu, rengi maddesi olan her türlü cansız varlık, şey, obje. *Türkçe Sözlük*, s. 1421.

189 Aktaran Bauman, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, s. 58.

190 Spinoza, *Etika, s. 201.*

Fısıltı 43: "Bu dünyada yaşamak, Tanrı'dan sarhoş olmaktan vazgeçip Tanrı'yı sarhoş etmekle başlar." *Abdûlgaffar el Hayatî*

Fısıltı 44: Parmak izi, ses tonu, gözbebeği, yüz ifadesi gibi her dostluk ve aşk özlemi de benzeri olmayan biricik bir hikâyedir!

Fısıltı 45: Her dostluk ve aşk özlemi dilin ve yazının ifade edemediği, ahlakın ve yasanın nüfuz edemediği, havsalanın alamadığı bir yaşama boyutunu (= mahrem bir hikâyeyi) bünyesinde barındırır!

Fısıltı 46: Her dostluk ve aşk özlemi hayatı edinme, ele geçirme, yaşama arzusudur!

Fısıltı 47: Nesnenin ve tarihin dışında varlığını sürdürmeyi seçen şiir "erewhon/şimdi, burada, zamansız ve hiçbir yerde" nin taşıyıcısıdır: "Yer-dışını ya da her yerin ötesini, 'münhal ve yüksek herhangi bir yerin üzeri'ni düşünme imkânları yalnızca şiirde bulunur." *Alain Badiou* [191]

Fısıltı 48: Şiir düzyazıdan daha masumdur![192]

Fısıltı 49: "Hakikatlerin ortasında kanaatsiz ve yalnız başına dolaşmak ne bir insanın ne de bir azizin işidir; ama bazen bir şairin işi olabilir..." *E. M. Cioran*[193]

---

191 *Sonsuz Düşünce,* s. 62.

192 Philip Goodchild da şiire işaret eder:"...şiir öznelliğe ve bilinçdışına doğrudan etkide bulunması sayesinde, toplumsal özgürleşme konusunda beşeri bilimlerden daha çok şey öğretir. *Deleuze&Guattari,* s. 287"

193 E. M. Cioran, *Çürümenin Kitabı*, s. 97. Cioran çok net bir ifadeyle hakikat kaygısına yalnız başına dolaşan şairin yakıştığını söyler. Aynı satırın hemen öncesinde düzyazıyla şiiri "gözyaşı ve utanç" üzerinden karşı karşıya getirir: "Mısra her şeye imkân tanırken, onun üzerine gözyaşlarınızı, utançlarınızı, vecdlerinizi –özellikle yakınmala-

Fısıltı 50: Şair,[194] gönüllü olarak bir hikâye oluştur-

rınızı- dökebilirken, düzyazı içinizi dökmenize ya da ağlaşmanıza izin vermez. s. 97" Bir sayfa öncesinde ise bu deneme boyunca dile getirdiğimiz "erewhon/şimdi, burada, zamansız ve hiçbir yerde"yi "şiirin ele geçirilemezliği" üzerinden hatırlatan bir vurgu yapar: "Şiir, ele geçirilemeyenin özünü ifade eder; nihaî anlamı her tür 'güncelliğin' imkânsızlığıdır. s. 96" Hemen öncesinde ise bir önceki dipnotta ele almaya çalıştığımız "hayat" ve "yaşam" arasındaki farka her iki sözcüğü farklı kullanarak dikkat çeker, 'hayat zevzeklerin hissesine düşer' der: "Hayat zevzeklerin hissesine düşer ve yaşanmamış hayatlarına telafi sağlamak için şair yaşamöyküleri icat edilmiştir... s. 96"

194 Şükrü Argın *Kahkaha, Gözyaşı ve Sükût* (*Express*, Kasım 2016, Sayı: 146) adlı makalesinde (Alain Badiou'ya atfen) geçen yüzyılda yeryüzünün bütün büyük şairlerinin komünist olduklarından söz eder: Türkiye'de Nâzım Hikmet, Şili'de Pablo Neruda, İspanya'da Rafael Alberti, İtalya'da Edoardo Sanguineti, Yunanistan'da Yannis Ritsos, Çin'de Ai Quing, Filistin'de Mahmut Derviş, Peru'da Cesar Vallejo ve Almanya'da Bertolt Brecht.

Ona göre şairler dile getiril(e)meyeni, görün(e)meyeni, ad'a sahip ol(a)mayanı dile dökerler. Şiir, şairlerin dile armağanı ve müdahalesidir. [Yasa'yı kaleme alan (majör) yazıya karşı kontrol edilemez, dizginlenemez (minör) dize!] Bu çerçevede şair meta değil armağan üreten, nesneye değil değere gebe kalan, yüzü ahlaka değil etiğe dönük, geleceği zihninde tasarlayan, anlamı ele geçiren, yetim bir şiir damarı icat eden kişidir.

Not edelim: Simon Blackburn *Devlet ve Platon* adlı kitabında, "Güzel şiirler insana ait değildir, insandan değil tanrılardan gelir, Platon&Blackburn, s. 75" der. Bu çıkarsamadan *güzel* şiirin tanrısallığı aşan bir yaratıcılık potansiyelini (= virtüel) içerdiğinden söz edebiliriz: Çünkü şair yasa'yı kaleme alan (majör) yazı'nın uzağında (= dışında, ötesinde), "erewhon/şimdi, burada, zamansız ve hiçbir yerde"de yaşayan, dizelerini mucizevi bir yaratıcılıkla oluşturan Çok Kalpli Asi'dir. Başka bir dil'e çevrilebilir dil yerine dil hapishanelerinden kurtulmuş bir yeni dil peşindedir; "dil'ler ötesi" ama "düş'ler içi" bir konumdan söz alır;

mak için bir araya gelen her kişiye "Çok Kalpli Asi" der!

Fısıltı 51: Çok Kalpli Asi içkinlik düzleminin göçebesidir.

Fısıltı 52:

Carlos Fuentes: Peki, kim yardımcı olacak bize?

Luis Buñuel: İktidar değil. İster kilisede olsun, ister laik dünyada, elinde güç bulunduranlar bize yardım edemez. Yalnızca yoksullar, asiler, toplum dışına itilmişler, çocuklar, âşıklar... yalnızca onlar yardımcı olabilir.

Carlos Fuentes: Asiler de bize yardım eder mi?

Luis Buñuel: Herhangi bir gücün emrinde değillerse...[195]

Fısıltı 53: Her Çok Kalpli Asi devleti (= şirketi) ele geçirmeyi değil; kavram üretmeyi, anlamı ele geçirmeyi hedefler!

Fısıltı 54: Anlam, nesnesiz bir dönüşüm kuvvetidir!

Fısıltı 55: Doğayla zihnin, dille dünyanın buluşmasından anlam oluşur. Dil, sınırın ve anlamın taşıyıcısıdır: "Sınırları tayin eden dildir ama onları aşıp bu sınırları sınırsız bir oluşun sonsuz eşdeğerine dönüştüren de dildir."[196]

---

kömürden elmas, tohumdan bahçe, damladan deniz, gülümsemeden karnaval yapar; etkin düşünceyi kuvvetlendirmek için bir kıvılcımla şenlik ateşleri yakar.

Küçük bir sokak örneği:

Geleceğin bugünü döllediği/ martılara sevgilim diyerek simit atanların/ bir şiirin dizesine dönüştüğü/

kasıkların kahkaha attığı/ rakının ağaçlarla seviştiği/ sokakların ikiz doğurduğu günlerdeyiz. Çok Kalpli Asi

(Gezi Başkaldırısı'nda yakılmış, ters çevrilmiş, dilek ağacına dönüştürülmüş arabaya iliştirilen kâğıtlardan birinde yazılıydı...) – Bu dipnotun 48 ve 86 nolu dipnotlarla beraber okunması önerilir.

195 Carlos Fuentes, *Diana-Yalnız Avlanan Tanrıça*, s. 154.

196 *Deleuze*, s. 145.

Fısıltı 56: Her dil dünyayı ifade kapasitesi kadar temsil eder: Dünya temsil edilenden çok daha fazlasını içerir.

Fısıltı 57: "Yaratmak yapmaktır, tek gerçek edimdir." *Carlos Fuentes*[197]

Fısıltı 58: Bir dünya olmayı [= kurmayı (= yaşamayı)] içeren her dostluk ve aşk özlemi hayatın ve anlamın ele geçirilmesi doğrultusunda atılmış bir (büyük) adımdır!

Fısıltı 59: Çok Kalpli Asi'nin dostluk ve aşk özlemi "aşkınlık"[198] değil "içkinlik"[199] tercihini içerir!

Fısıltı 60: "Dostluk, anlaşmayı aşar. Anlaşmak, arkadaşlığın yani Öteki ile ilk buluşmanın koşuludur yalnızca. Arkadaş ile anlaşırsınız, beraber gülüyorsanız şanslısınız, ama o kadar!..

Dostluk ise anlaşmakla yetinmez. Tarafları teslim olmaya çağırır. Teslim olmak çıplak olmayı becermektir: Ötekine kırılganlıklarını cesaretle gösterebilmek; ego'ndan vazgeçmek, narsisizminle baş etmektir. Teslim olmayı beceremeyenler arkadaş kalırlar, dost değil. Arkadaşından dostluk isteyen, ona 'güven bana' der.

Ve bekler..." *Abdûlgaffar el Hayatî*

Fısıltı 61: "Âşık olmak, taşıdığı ya da yaydığı göstergelerle birisini bireyselleştirmektir!" *Gilles Deleuze*[200]

---

197 *Diana-Yalnız Avlanan Tanrıça,* s. 168.

198 *Aşkın:* Üstün olan; insanlık düzeyinin üstüne çıkan (Tanrı); Doğayı, gerçekliği aşan: doğaüstü, duyuüstü. *Felsefe Terimleri Sözlüğü,* s. 25.

199 *İçkin:* Deney içinde kalan, deneyi aşmayan (şey). (Deneyde içkin.); Dünya içinde, dünyada olan (şey.) (Dünyada içkin.) *Felsefe Terimleri Sözlüğü,* s. 98.

200 *Proust ve Göstergeler*, s. 15. Marcel Proust'un *Kayıp Zamanın İzinde* adlı romanı üzerine kaleme alınmış kitapta geçen bu katmanlı cümle

Fısıltı 62: "...devrimi beklemeyen, onu önceden betimlemeyen arkadaşlık veya aşk ilişkileri var: onlarda şiirsel hayata özgü bir muhalefet gücü var (...) Devrimin bugünkü problemi, bürokrasisiz bir devrimin problemi, tekilliklerin, etkin azınlıkların mülkiyetsiz ve çitsiz, göçebe bir mekâna girecekleri yeni toplumsal ilişkilerdir." *Gilles Deleuze*[201]

Fısıltı 63: Temsilin dışında oluşmuş "...yaşam, eşsiz bir senfonik bestenin canlı orkestrasında çalmak gibidir; her birimiz, her bir varlık, canlı ya da cansız her bir zerre, senfoninin bütüncül melodisine katkıda bulunurken bu sonsuz uzunluktaki konserin kaydı tutulamayacak, kimse tara-

---

üzerinde biraz duralım ve taşıdığı anlamı biraz taşıralım. Âşık olanın âşık olduğu kişinin kimi özelliklerine kendini kaptırarak onu ayrıcalıklı kılmasından, bireyselleştirmesinden söz ediliyor; sevenin düşünme, hissetme ve dokunma kapasitesi artar çünkü. Biliyoruz, "Aşk sessiz yorumlardan doğar ve onlarla beslenir.(...) Bizim bilmediğimiz olası bir dünyayı (= erewhon/şimdi, burada, zamansız ve hiçbir yerdeyi) ifade eder. (...) Sevmek, sevilen kişide kuşatılmış kalan bu bilinmeyen dünyaları *açıklamaya, geliştirmeye* çalışmaktır" (*Proust ve Göstergeler*, s. 15). Sevilen kişide kapalı kalmış, açığa çıkmamış potansiyellerin (= virtüel) seven kişi tarafından keşfedilmesine; sevilen kişinin de bu potansiyelleri biriktirmesine dikkat çekiliyor.

"Bir hikâye edinme" kaygısı taşıyanların, yüzü "erewhon/şimdi, burada, zamansız ve hiçbir yerde"ye dönük olanların içerebileceği bir yaşama boyutu (= hayat değil) üzerine düşünmemize imkân veriliyor. Şu da var: "Seven kişi, sevilen kişinin kendisini tercih etmesini, jestlerini ve okşayışlarını kendisine saklamasını ister. s. 16" Çünkü, o bilinmeyen dünyayı (= "erewhon/şimdi, burada, zamansız ve hiçbir yerde"yi) ifade eder.

Yaylı çalgılar eşliğinde söylemek lazım: Kendini Aşk için yoğuran her kişi bir şiirin dizesi olmaya da aday olur!

201 Gilles Deleuze, *Issız Ada ve Diğer Metinler-Metinler ve Söyleşiler 1953-1974,* s. 227.

fından icranın tümü yeniden dinlenemeyecektir. Böyleyse bile (ya da tam da böyle olduğu için), senfonideki bir çığlık, bir alkış, bir kaplumbağa sürünüşü ya da bir obua nefesi olmanın neresi hüzünlüdür? Kozmik bir festivalde olduğumuzu bilerek yaşamak, burada ve şimdi senfoniye katılmak sevinçli bir meşguliyet olmaz mı?" *Çetin Balanuye*[202]

Fısıltı 64: Düşünce, doğanın (= dünyanın) hayali gerçekliğidir.

Fısıltı 65: Bir yaşam tercihi olarak dostluk ve aşk düşünceden[203] fazla (= yoğun ve sevinçli) ama dünyadan azdır. *Abdûlgaffar el Hayatî*

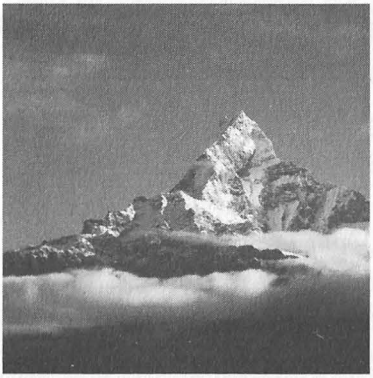
Fısıltı 66: Çok Kalpli Asi, bir "hayali gerçeklik" olarak bedenle dünya arasında varlığını sürdüren "Tanrı Devleti"nde yaşamaya itiraz ederek bedenini (tekrar) edinip aşkla sevişmeyi (= dostça kucaklaşmayı) arzular. Her aşkla sevişme (= dostça kucaklaşma) başka bir dünyanın kapısını (biraz daha) aralar.[204]

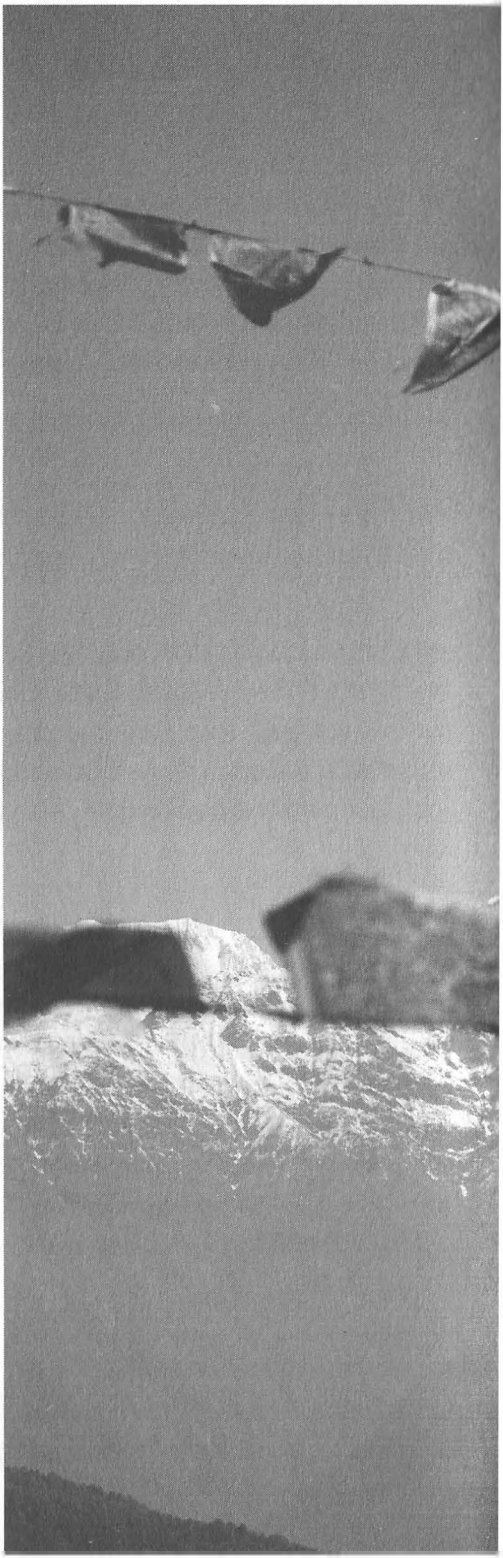
---

202 *Spinoza'nın Sevinci Nereden Geliyor?,* s. 90.

203 Aydınlanma'nın dinle ittifaka girmeyen sayılı düşünürlerinden Spinoza "düşünce" ve "beden" diye iki farklı tasnif yapılmasının tehlikelerini kitaplarında etraflıca anlatır: İlki soyut, cisimsiz ve tinsel bir kavrayışı, ikincisi somut, cisimli ve bedenli bir kavrayışı içeren bu tasnifin "öte dünya" ve "bu dünya" ayrımını meşrulaştırdığını belirtir. Ona göre asıl olan bedendir, düşünce beden olduğu sürece vardır. *Düşünce, bedeni temsil eder. Spinoza'nın Sevinci Nereden Geliyor?* s. 43, 57, 117. —Bu soyutlama düzeyi başka bir denizde kulaç atmayı gerektirir.

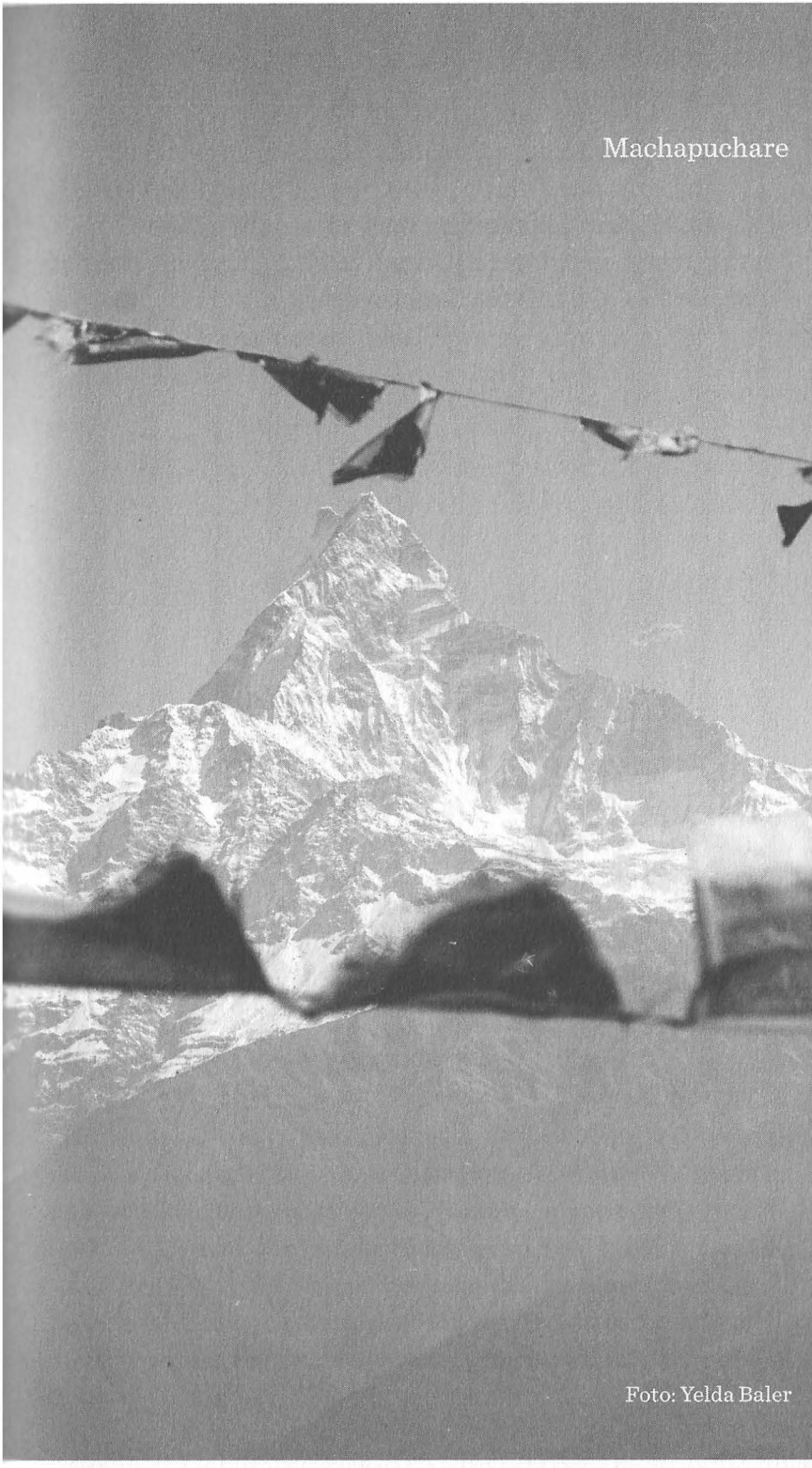
204 Ya da: Her "adına konuşmak" arzusu "küçük bir devlet olma" talebine, her "küçük bir devlet olma" talebi "büyük bir faşist{= despot [= tiran (= firavun)]} olma" ya hazırlıktır. Her "büyük bir faşist{= despot [= tiran (= firavun)]} olma" talebi ise acı çektirmeden haz duymayı ve ***haysiyetsizliği*** içerir.

Machapuchare
Foto: Yelda Baler

Sagarmatha'dan ayrılırken dağ sakini kulağıma şu sözcükleri fısıldadı:

"Uzaydan Machapuchare'ye inen ilk insan, 'Dünya, güzelliklerine layık olanları karşılaştırmak için döner; bu karşılaşmalarla insan dünyaya kendi güzelliğiyle katkıda bulunur, adına da 'aşk' denir!' dedi."[205]

---

205 Bütün çabama rağmen etkin ve yaratıcı bir kuvvet olarak göçebe düşünceyi ikna edici bir biçimde aktarmayı, düşüncenin ***haysiyetli*** ve ***haysiyetsiz*** boyutuna işaret etmeyi beceremediğim olabilirim –Beceriksizlik işte! Öyleyse, beni bağışlamanızı, temel metinlere göz atmanızı, ya da youtube'a girip ilişikteki film sahnesini izlemenizi öneriyorum. Deleuze&Guattari bu sahneyi derslerinde kullanırdı bence. – Onur Fidangül'e teşekkürler. https://www.youtube.com/watch?v=mr834Cs-9ncs

Meraklısı için notlar...

1. Okurken Barcelona Gipsy Klezmer Orchestra'sından Djelem Djelem ve Yağmur Yağar (Nihan Devecioğlu'nun yorumu müthiş!) adlı parçaların dinlenmesi; (mümkünse) Corvus kırmızı şaraplarından birinin içilmesi, –benim tercihim Rarum; ve kontrbas Ivan Kovačević şerefine kadeh kaldırılması önerilir. Hatırlatmak isterim: İçki ve müzik mevcut (sınır üreten) mekânı aşındıran ulaşılabilir, etkin (yolculuk) araçlarıdır.

2. Bu küçük denemenin insanlık tarihi boyunca kanayan bir yaraya inkâr edilemez bir biçimde işaret etmesini ve her haysiyetli okurun elinin altında bulundurmak isteyeceği bir kitapçık olmasını istedim. Defalarca ayıkladım, kısalttım, çapaklarını temizledim. Fahrettin Ege her ayıklama sonrasında sabırla okudu, Hakan Yücefer ve Şükrü Argın esaslı bir ince temizlik yaptı, İlke Karadağ son bir cila çekti, tereddütlerimi giderdi. Çok daha önemli çalışmalarından zaman çalarak yardımcı oldular. Yine de kimi kusurları kaldıysa sorumlusu benim, onları yeterince dikkatli dinlemedim demek ki.

3. Benzer dertlerden kanadığımız Cemal Yardımcı yoğun programına ara vererek özenilmiş bir sunuş yazdı. Teşekkürün ötesinde bir rakı sofrası borcum olsun.

4. Zeynep Atayman, Ahmet Murat Aytaç, Tuncay Birkan, Murat Celep, Yakup Coşar, Elif Ersavcı, Ayşegül&Ali Farsakoğlu, Samet Güçlü, Didem Karasulu, Serap Kaya,

K.K., Murat Özgünay, Alp Tamer Ulukılıç, Dilek Ülger, Ayşegül Sönmezay, Asaf Taneri, Sema Tanuk ve Özcan Yurdalan muhtelif (= moral, entelektüel ya da salt varlıklarıyla dolaylı/dolaysız) katkılarda bulundular, aralarından bazıları zayıf ifadelerime dikkat çekti, Türkçe aksaklıklarımı onardı; Devekuşu Dudu mükemmel çaylar demleyerek, Abdullah Dağlı lezzetli yemeklerden oluşmuş sofralar hazırlayarak, İrem Sağlamer esin verici şaraplar önererek (Umurbey/Blend Cabarnet Sauvignon & Merlot & Kırmızı) yetersizliklerimle başa çıkmama yardımcı oldu; enerjimin yetmediği anlarda (Bir tanem!) Defne gülümseyerek saçlarımı okşadı.

5. Bir süredir gençlik hırslarını geride bırakmış bir grupla (Ümit Kardaş, Erol Katırcıoğlu, Ahmet Cemal Kaya, Niyazi Öktem, Süha Sertabiboğlu, İrfan Yalım) arada bir buluşup içki içiyor, birbirimize hikâye anlatıyoruz.[206] Bu denemeyi "hikâye edinmenin önemi" eşliğinde anlatarak başlarını çok ağrıttım, gülümseyerek dinlediler. Gülümsemelerini hak eden bir ürün ortaya çıkmıştır umarım...

6. Behçet Çelik'le aynı sokaklarda dolaşıyor, rastlaşıyor, birbirimize yazdıklarımızdan söz ediyoruz. O gün içime

206 Radikal siyasetin önde gelen düşünürlerinden Giorgio Agamben *Çocukluk ve Tarih-Deneyimin Yıkımı Üzerine Bir Deneme* adlı kitabında çağdaş insanın kendine ait bir hikâyeden yoksun kaldığını belirtir; ona göre çağdaş insan sıradan bir iş gününde neredeyse hiçbir sürpriz yaşamaz. Ev, duş, yol, iş, alışveriş, gazete ve televizyon haberleri, dizi filmler, kapsamlı bir oyuncağa dönüşmüş akıllı telefonların muhtelif fonksiyonları, siyasetin sürekli kendini tekrarlayan retoriği, demokrasi görüntüsünü yerleştirmek için son derece kontrollü bir şekilde tasarlanan protesto eylemleri, asansörde tanımadığı insanlarla yaşanan dilsiz yakınlıklar ve bu rutinin çeşitlemeleri üzerinden şekillenen bar, cafe ya da aile sohbetleri... Bunların hiçbiri özgün bir hikâye oluşturma potansiyeline sahip değildir.
"Hikâyesiz kalmak!" adını verebileceğimiz büyük (iç) yıkım gerçekleşmiştir. Bkz. Tüm kitap, özellikle s. 15-16.

sinen bir cümle yazabilmişsem yüzümde küçük bir gülümseme oluşuyormuş –Behçet söyledi!

Bir gün yine (kendimce) güzel bir paragraf yazdıktan sonra hava almaya çıktım; kendi kendime, "Behçet'e rastlayacak mıyım acaba?" sorusuyla dolaşıyordum –Haftalardır yazamamış, Behçet'i de (doğal olarak) gör(e)memiştim. (Yine) Rastladım! O da (yine) gülümseyerek, "Güzel bir cümle yazmışsın, belli!" dedi.

Bir kez daha kabul ettim: Dünya anlatılanlardan, bildiklerimizden fazladır!

7. Kadim dostum Mister Fa ve kayalıklar sakini Derviş Yankılı Erkek de soruları ve sohbetleriyle yazılanların esin kaynağı oldular; buradaki kimi temaları tartışırken denize karşı çok türkü söyledik. Bitişini, ayın denizle seviştiği bir gece kırmızı şarap içip *Ey zahit şaraba eyle ihtiram*'la kutladık.

Belirtmek isterim: Samimi bir sohbetin yerini hiçbir içki tutamaz!

Birbirimize hikâyelerimizi anlatırken ortaya çıktı: Üçümüz de mahallenin en güzel kızı Asir'in peşine düşmüşüz ama Asir üçümüze de yüz vermemiş. Yıllar sonra Asir ve "erkeklere yüz vermeyen diğer kadınlar" için kadeh kaldırdık.

Yine bir kez daha kabul ettim: Dünya anlatılanlardan, bildiklerimizden fazladır!

8. Sabahlara kadar tartışmamıza ve söz vermeme rağmen Mister Fa'nın "düşünen ses" adını verdiği bölümü yazamadım, beceremedim; düşünen ses'i, dil'e, yazı'ya dökemedim. Nefesim yetmedi. Bağışlamasını dilerim.

9. Hasan Ali Toptaş'ın *Heba* adlı romanının *Sınır* bölümünü okurken yazdıklarımın (= bir temel boyutuyla) 2013'te yayımlandığını fark ettim. Yazar düşündüklerimi ete kemiğe büründürerek bir hikâye içinde görünür ve hissedilir kılmıştı.

Ve bir kez daha kabul ettim: Dünya anlatılanlardan, bildiklerimizden fazladır!

10. Şu da var: *Başkası Adına Konuşmanın Haysiyetsizliği* henüz düşünce aşamasındayken Mister Fa ve Derviş Yankılı Erkek, "Ömer Faruk'un hezeyanları" biçiminde algılanmasına karşı bir tür (koruyucu) tedbir olarak "düşünce akrabalarımı" özenle zikretmem konusunda uyardı. Küçük bir deneme için bu denli çok dipnot olmasının bir nedeni de bu.

İkinci neden zikredilen görüşlerin dip akıntılarda zaten mevcut olduğunu belgeleriyle göstermek; müzisyen çapulcuları bu sokak şarkısında buluşturmak.

Becerebilmişsem ne mutlu bana.

11. Şarap, kahve ve sigara lekeleriyle bazı bölümleri anlaşılmaz kılmasına rağmen *Hayata Dair Meseleler*'i çevirmekten vazgeçmeyen, ilerlemiş yaşını kendine öfkelenerek geçiren ve her akşam bir kez *Makber* dinleyen Osman Fuad'a da özel bir teşekkür borçluyum; yapmak istediğimi dinleyip, ikna olduktan sonra hacimli Arapça metni tarayarak ilgili bölümleri benim için çevirdi... – Öfkesine yaraşır bir iki söz edebilmiş olmayı umuyorum.

12. Denemeyi coşkuyla karşılayan, özenli bir biçimde yayımlanmasını sağlayan Altıkırkbeş Yayın Yönetmenleri Kaan Çaydamlı & Galip Alaca ve grafiker Erol Egemen'e...

...ve yukarıda adını zikrettiğim tüm arkadaşlara teşekkürlerimi iletirim.

13. Kafa dengi bir grubumuz var. Yıllardır beraber dağlara gidiyoruz. Memlekette kamp yapmadığımız dağ kalmadı. Dağcı değiliz, tırmanmıyoruz; bitki örtüsünün azalıp kaya/kar sınırına yaklaşıldığı bölgelerde; toprağın, hayvanların, bitki örtüsünün evcilleştirilmediği, tarım yapıl(a)mayan topraklarda, zirve yamaçlarında bir süre yaşıyoruz. Rüzgâra, bulutlara yakın olmayı; geceleri yabani hayvan sesleri eşliğinde uyumayı; dünyaya olağanüstülük katan

kelebekleri izlemeyi; dar ve derin kanyonlarda yankılanan sesleri, sesin renk değiştirmesini dinlemeyi seviyoruz. Yüksek kayalıklarda süzülen kartalları, atmacaları, şahinleri izlemek hoşumuza gidiyor.

Her fırsatta gidiyoruz. Birbirimizle ilişkimiz epey badireden geçtikten sonra tanımlandı, yerleşti. Her kişinin yeteneklerini, zaaflarını biliyoruz. Dinlenmek için başka yerlere gitmek bize artık anlamsız geliyor. Aramızda bulutlara, rüzgâra bakarak hava durumunu tahmin edebilen de var; herhangi bir kırılma, burkulma, düşme, yaralanma olduğunda ilk müdahaleleri yapabilecek kadar doktorluk bilgisini edinmiş kişiler de var. Gece ateş başında sesiyle, sazıyla, darbukasıyla, flütüyle, gitarıyla eşlik edebilecek kadar müzik bilgisine, zevkine neredeyse herkes sahip. Fizik kondisyon açısından herkes sportmen ve antrenmanlı. Kolay değil, dağ başında 15-20 gün geçiriyoruz.

Dağları seviyoruz. Onların tavizsiz duruşu, bir karakter abidesi gibi yükselişi bizi etkiliyor. Bize gelip geçici olduğumuzu hatırlatıyor. Hırslarımızı aşındırıyor, başka insanlara güvenmeyi öğretiyor. İlkeli olmak, bedel ödemek konusunda nefsimizi terbiye ediyor. Her dağ yolculuğundan tazelenmiş, ovanın entrikalarıyla başa çıkabilecek enerjiyle depolanmış, mücadeleci bir üslup edinmiş olarak dönüyoruz. Artık kesinlikle inanıyoruz: "Ova yol arkadaşlığı" ile "dağ yol arkadaşlığı" farklı. İlki biraz geçirgen, kaygan, tavizli, entrika kapasitesi yüksek, manevra kabiliyeti gelişmiş, mazeret bulma konusunda becerikli, kendini haklı çıkarmak için muhtelif yollara başvuran bir üsluba (= kültüre) sahip; (genellikle) hikâyesi yok! Basit ve normal! İkincisi katı, şeffaf, tavizsiz, ilkeli, net, bedel ödemeye hazır, dolaysız ve gerekiyorsa sert, bir hikâye edinme kaygısı taşıyor: Yalın ve biraz yabani!

Grup yaklaşık 5 yıldır birbirini tanıyor. Katılım, duruma göre 15-20 kişi arasında değişiyor. Kadın erkek oranı

yaklaşık yarı yarıya. Kadınları ilke olarak istiyoruz, erkeklerden oluşan, dağda erkek muhabbeti yapan bir grup olmak istemiyoruz. Bir ön algı olarak dağ erkek cinsini çağrıştırır, yüzyıllardan gelen bir alışkanlık bu, değiştirmek lazım. Dağ tek başına güç değil aynı zamanda karakter zira. Yeni teknolojik imkânlarla kadınlar da dağda erkeklerin yapabildiği her şeyi yapabilir. Yeter ki kararlı, sabırlı ve ilkeli olmayı seçsinler.

İki yıldır beraber dağlara çıkan bir erkek ve bir kadın hayatlarını birleştirdi. Aynı çadırda kalıyorlar artık. Mutlu, sakin, yoğun bir ilişkileri var. Birbirlerinin ellerini tutmayı seviyorlar. İlişkileri bizi de etkiliyor, "olabilir" duygusu yayıyorlar. Sevinerek izliyoruz onları...

Çocuk yapmaya karar vermişler. Ama çocuğun hayat yolculuğuna dağda başlamasını istiyorlar. Dağ gibi karakterli, eğilip bükülmeyen, özgüveni yüksek, sorunlarını çözebilen, güçlü ve kuvvetli bir çocuk olmasını arzu ediyorlar. "Ova çocuğu değil dağ çocuğu" olmasını istiyorlar (Dağda böyle deyimler ediniyor insan. Hatta bazı arkadaşlar "ova çocuğu"nu "orospu çocuğu" niyetine kullanıyor.)

Son üç dağ yolculuğundaki denemeleri başarısız olmuş...

Himalayalar programını bunlar organize ettiler. Dünyanın en yüksek dağlarının gölgesinde bir deneme daha yapmak istediklerini düşündüm. Bu neşeli dağ denemesinin bilgisi bir tek bende kalmasın, bütün yolcular bilsin istedim, paylaştım. Mahrem bilgiler bir kadın tarafından aktarıldı, suiistimal etmeyeceğimize güvenerek... (Erkekler böylesi mevzuları pek konuşmazlar ama kadınlar konuşurlar, hem de zevk alarak.)

Bizimkiler bu kez çok kararlı. İşi rastlantıya bırakmak istemiyorlar. Kadın kanamalarının günlerini not etmeye başlamış. Doktora da danışarak çocuk için hangi gün bedeninin hazır olacağını öğrenmiş...

Grup uzun bir yolculuktan sonra Himalayalar'ın eteklerine yerleşti. Yaklaşık 3.500 metredeyiz. Hava biraz serin, yağışlı. Geceleri epey soğuk oluyor. Karşımızda görkem sözcüğünü her düzeyle hak eden bir dağ var: Machapuchare. Gündüzleri yorucu yürüyüşler yapıyoruz. Geceleri uzun yemekler, içki, dolaysız muhabbet ve harbi hikâyelerle geçiyor. Herkesin anlatacağı hikâyeleri var –Hem de ne hikâyeler! Keyfimiz gıcır. Malum günü hepimiz heyecanla bekliyoruz. Konuyu izlediğimizden bir tek erkeğin haberi yok. Kadın, konuyu bildiğimizi biliyor, o kadar. Bir gün önce yürüyüşte kadının erkeğe kayısı, ceviz, badem gibi takviye yiyecekler verdiğini fark ediyoruz –çaktırmadan tabii. Ertesi gün doktorun "olasılık çok yüksek" dediği gün. Sabah erkek, "Ayağım burkuldu," diyerek yürüyüşe katılmak istemediğini belirtti. Kadın da, "Ben de seninle kalırım," dedi.

Vuslatın gündüz gerçekleşmesini istemiyoruz. Ekipten iki kişi hemen olaya el koydu: "Bizde de ishal başlangıcı var, bugün yürümeyeceğiz,"dediler. Arkadaşlar kamp yerinde kaldılar, biz de günlük yürüyüşümüzü yaptık. Planları bozulunca çiftin günü biraz sinirli geçmiş, diğer arkadaşlar hiç yalnız bırakmamışlar. Neyse ki yabani otlardan oluşan esaslı bir akşam yemeği için bol zamanları olmuş. Biz döndüğümüzde yemek hazırdı. Erkek iyi içicidir, başladı mı bırakmaz. Eli her bardağa gittiğinde kadın bardağı uzaklaştırıyor, sarhoş olmasını istemiyor. Şarkı türkü söyleyerek, kadınla erkeği izleyerek neşeleniyoruz.

Yatma vakti gelince çadırlara çekilmeye başladık. Ay yok, karanlık yoğun. Onlar çadırlarına çekildikten 10 dakika sonra kendi çadırlarımızdan çıktık, çiftin çadırının etrafına kümelendik. Kimseden çıt çıkmıyor. Hafif bir rüzgâr esintisi ve sesi var. Hava serin. Çadırdan sesler gelmeye başladı. Hiçbir şey görmüyoruz, herkes kendi hayal gücüne göre olayı yorumluyor. Malzemeyi tanıyoruz ama. Tek kişilik uyku tulumlarında yatıyorlar. Peşrev faslını tulumla-

rından çıkmadan, üstlerini çıkarmadan tamamlayacaklar. Finale yaklaşıldığında hızlı bir soyunma faaliyeti gerçekleşecek. Ağırdan alırlarsa hava soğuk, erkek söner. Tecrübeliler, becerirler. Her şey kendi normal seyrinde gidiyor, kadından arada bir küçük fısıltılar duyuluyor ama anlaşılmıyor. Hızlı soyunma faslına geçildi. Bütün ekipte heyecan tavan yapmış durumda. Bir arkadaşın gözü saatte, olayı dakikası dakikasına saptamak istiyor. Doğacak çocuğa daha sonra, "Evladım, 23.38.41'de hayat yolculuğuna başladın, ben tanığım," demek istiyor. Kadından "Ooooh!" sesi belli belirsiz yükseliyor. Vuslat tamam! Bütün ekip fenerleri çadıra doğru aynı anda yakıyor. Ortalık günlük güneşlik. Çadırda telaşlı gölgeler. Keyif rehaveti yarım kalmış. Ardından alkışlar, bravolar, helaller eşliğinde Cemal Safi'den el alıyoruz: *"Aşkınla ne garip hallere düştüm. / Her şeyim tamam da bir sendin noksan, / Yağmur taş demeden yollara düştüm. / İçim ürperiyor, ya evde yoksan.// Elbisem gündelik, pabucum delik, / Haberin olsa da sobayı yaksan. / Yağmur iliğime geçti üstelik, / İçim ürperiyor, ya evde yoksan ."*

Çadırın içi şaşkın, basıldık telaşı, erkek kafasını çıkararak basıyor kalayı: "Eşşoğlu eşekler, dağ başında da rahat vermeyecek misiniz? Sizinle yola çıkanın..."

Kim takar!

Kadınlar kadına, "Sen yat, ayağa kalkma," diyorlar. Ardı ardına saklanmış iyi şaraplar açılıyor...

Ekip hep bir ağızdan:

Sarhoşsan kapıyı çaldığım anda,
Fahişeler gibi açık saçıksan,
Bir de ufak rakı varsa masanda,
İçim ürperiyor, ya evde yoksan.
Bakkala gitmeme lüzum kalmasa,
Durumu anlardın, takvime baksan,
Allah vere misafirin olmasa,
İçim ürperiyor, ya evde yoksan.

Bir kurt uluması, bir dağ keçisi zıplayışı, bir kaplan kükreyişi duyuluyor; bir kartal süzülüyor; Machapuchare, "Deli mi bunlar?"dercesine bize bakıyor.

Saat: 23.45.35

Çocuğun adını uzun ve yoğun tartışmalardan[207] sonra Rüzgâr koyduk!

...

Hikâye edinmenin yaşamakla, dünyaya ait olmakla ilişkisini dağlarda yürüyüş yaparken, ateş başında içki içerken fark ettim. Dağ yamaçlarından, yabandan, ovaya (= tarım topraklarına), şehre, kültüre dönerken yaşadığımız tahribatı dolaysız bir biçimde izledim. Sürecin düşüncemizi nasıl belirlediğini anlamaya çalıştım.

Adlarının bu denemede geçmesini istemeyen esin verici, neşeli, "yabani" dağ arkadaşlarıma da teşekkürlerimi iletirim: Daha çok hikâyeniz olsun!

14. Huysuzluklarıma sabırla katlanarak Machapuchare fotoğraflarını çekmek için saatlerce bekleyen, grubun şuh sesli koristi Yelda Baler'e de sonsuz teşekkürler.

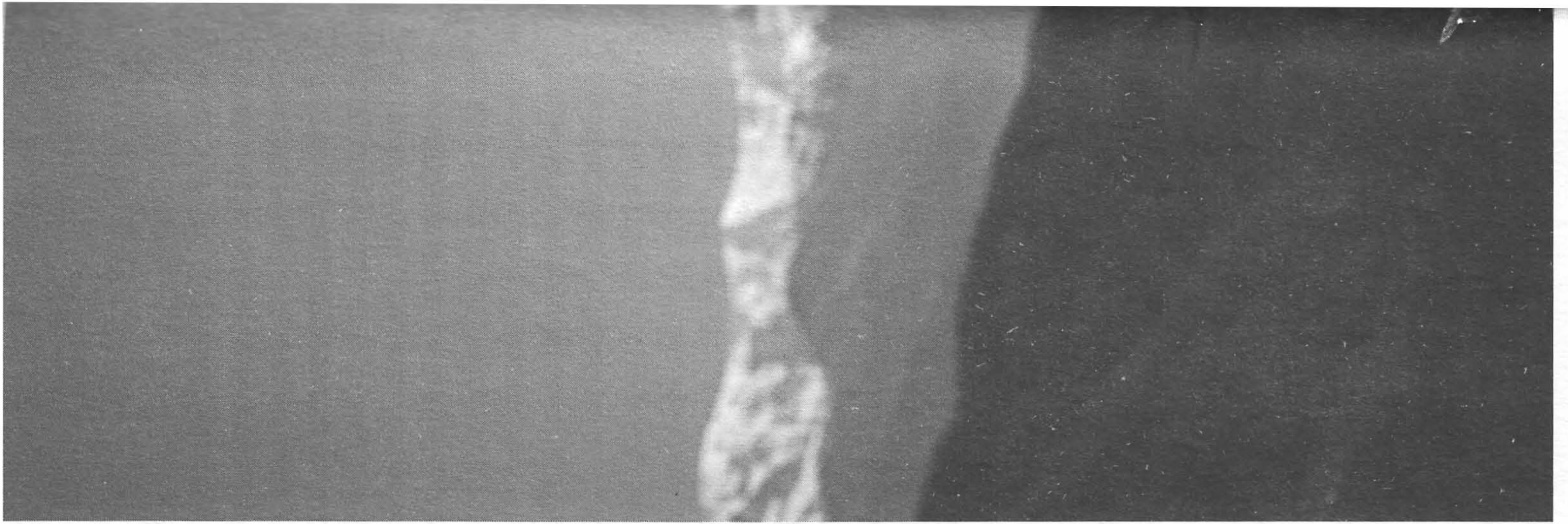
15. Uyarıcı bir çalışma ortamını özenle hazırlayan İdea (= Kadıköy) çalışanlarını, bahçedeki dişbudak ağaçlarını, kedileri, köpekleri, güvercinleri, martıları ve kargaları da anmasam olmaz! Onlar olmasa bu deneme daha epey elimde sürünürdü.

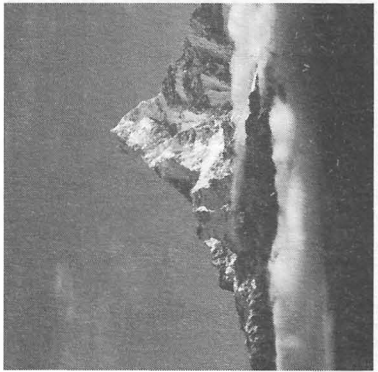
16. *Yarabıçak*'ın genişletilmiş yeni basımı için hazırlanan bu deneme seçilmiş tek adam rejimlerine dönüşen yeni "adına konuşma mekanizmaları" ve (dolayısıyla) çatışma üreterek varlığını sürdüren günümüz politik atmosferine bir tür (etkin) müdahale olarak ayrı bir kitap halinde yayımlanmıştır.

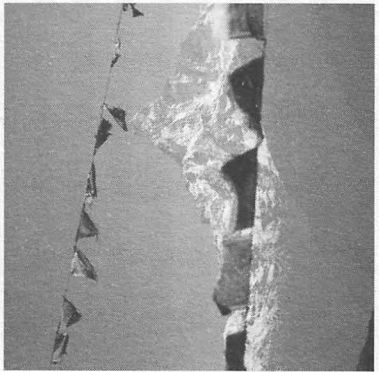
"Aşk" üzerine düşünmeye *Aşk ve Ereksiyon "Aşk"ı,* (Faruk, Ö., 2019, İstanbul: Altıkırkbeş Yayın) adlı denemeyle devam edilecektir.

---

207 Tartışmalar 169 nolu dipnotta belirtilen gerekçeler üzerinden sürdü.

Machapuchare
Foto: Yelda Baler

Kaynakça

— Adorno, T.W. (2002), *Minima Moralia: Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar*, Çev.: Orhan Koçak&Ahmet Doğukan, İstanbul: Metis Yayınları.

— Agamben, G. (2010), *Çocukluk ve Tarih: Deneyimin Yıkımı Üzerine Bir Deneme*, Çev.: Betül Parlak, İstanbul: Kanat Yayınları.

— Arendt, H., (2016), *İnsanlık Durumu*, çev.: Bahadır S. Şener, İstanbul: İletişim Yayınları.

— Akarsu, B. (1998), *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İnkılâp Yayınları.

— Badiou, A. (2006), *Sonsuz Düşünce*, Çev.: Işık Ergüden&Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları.

— Bakan, J. (2007), Şirket: *Kâr ve Güç Peşindeki Patolojik Kurum*, Çev.: Rahmi G. Öğdül, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

— Baker, U. (2014), *Aşındırma Denemeleri*, İstanbul: Birikim Yayınları.

— Balanuye, Ç. (2017), *Spinoza'nın Sevinci Nereden Geliyor?-Reddedilemeyecek Bir Felsefi Teklif*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

— Balibar, É. (2016), *Spinoza ve Siyaset*, Çev.: Sanem Soyarslan, İstanbul: Otonom Yayıncılık.

— Bauman, Z. (2000), *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, Çev.: Nurgül Demirdöven, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

— Benatar, D. (2019), *Keşke Hiç Olmasaydık: Var Olmanın Kötülüğü*, Çev.: Cansu Özge Özmen, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

— Berkowitz, P., (2003), *Nietzsche: Bir Ahlak Karşıtının Etiği*, çev.: Ertürk Demirel, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

— Blackburn, S. (2014), *Devlet ve Platon*, Çev.: Merve Yüksel&Müzeyyen Baturay, İstanbul: Versus Kitap.

— Borges, J. L. (2017), *Yaratan*, Çev.: Peral Bayaz Charum&Ayşe Nihal Akbulut, İstanbul: İletişim Yayınları.

— Bogue, R. (2013), *Deleuze ve Guattari*, Çev.: İsmail Öğretir&Ali Utku, İstanbul: Otonom Yayıncılık.

— Boralıoğlu, G. & Kıvanç, Ü. (2019), *Haysiyet*, İstanbul: Kıraathane Kitapları.

— Braidotti, R. (2014), *İnsan Sonrası,* Çev.: Öznür Karakaş, İstanbul: Kolektif Kitap.

— Breton, D. L. (2018), *Yüz Üzerine: Antropolojik Bir Deneme*, Çev.: Orçun Türkay, İstanbul: BÜY.

— Céline, L-F. (2002), *Gecenin Sonuna Yolculuk,* Çev.: Yiğit Bener, İstanbul: YKY.

— Clastres, P. (2006), *Devlete Karşı Toplum*, Çev.: Mehmet Sert&Nedim Demirtaş, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

— Cioran, E. M. (2000), *Çürümenin Kitabı*, Çev.: Haldun Bayrı, İstanbul: Metis Yayınları.

— Deleuze, G. (2004), *Proust ve Göstergeler*, Çev.: Ayşe Meral, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

— Deleuze, G. (2009), *Issız Ada ve Diğer Metinler-Metinler ve Söyleşiler 1953-1974- Göçebe Düşünce*, Çev.: Ferhat Taylan&Hakan Yücefer, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

— Deleuze, G. (2010), *Nietzsche ve Felsefe*, Çev.: Ferhat Taylan, İstanbul: Norgunk Yayıncılık.

— Deleuze, G. (2010), *Nietzsche,* Çev.: İlke Karadağ, İstanbul: Otonom Yayıncılık.

— Deleuze, G. (2011), *Spinoza: Pratik Felsefe,* Çev.: Ulus Baker&Albert Nahum, İstanbul: Norgunk Yayıncılık.

— Deleuze, G. (2013), *Müzakereler*, Çev.: İnci Uysal, İstanbul: Norgunk Yayıncılık.

— Deleuze, G.&Guattari, F. (1992), *Felsefe Nedir?*, Çev.: Turhan Ilgaz, İstanbul: YKY Yayınları.

— Deleuze, G.&Guattari, F. (2000), *Kafka: Minör Bir Edebiyat İçin*, Çev.: Özgür Uçkan & Işık Ergüden, İstanbul: YKY.

— Deleuze, G. (2009), *Issız Ada ve Diğer Metinler: Metinler ve Söyleşiler 1953-1974,* Çev.: Ferhat Taylan&Hakan Yücefer, İstanbul: Bağlam Yayınları.

— Deleuze, G.&Guattari, F. (2012), *Anti-Ödipus: Kapitalizm ve Şizofreni 1*, Çev.: Fahrettin Ege, Hakan Erdoğan, Mustafa Yitiğalp, Ankara: bs Yayınları.

— Dil Derneği (2005), *Türkçe Sözlük*, Dil Derneği, Ankara: Dil Derneği Yayınları.

— Diyanet İşleri Başkanlığı (2005), *Kur'an-ı Kerim Meâli,* Ankara: Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı.

— Douglas, M. (2016), *Kurumlar Nasıl Düşünür,* Çev.: Merve Özcaner, İstanbul: İthaki Yayınları.

— Dulkadir, M. (2008), *Doğrudan Demokrasi: Zapatist Özyönetim Deneyimi,* Ankara: Algı Yayın.

— Eco, U.(2016), *Kitaplardan Kurtulabileceğinizi Sanmayın*, Çev.: Sosi Dolanoğlu, İstanbul: Can Yayınları.

– Emiroğlu, K.&Aydın, S. (2003), *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

– Engels, F. (1979), *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, Çev.: Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları.

– Esen, N. Ed: (1996), *Kara Kitap Üzerine Yazılar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

–Faruk, Ö. (2014), *Yarabıçak: Banka Soymuş Bir Devrimcinin Samimi İtirafları*, İstanbul: İthaki Yayınları.

– Faruk, Ö. Ed: (2016), *Dışarıdan Düşünmek: Deleuze ve Guattari Perspektifinden Felsefe, Siyaset ve Sanat Yazıları*, İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.

–Faruk, Ö. (2019), *Aşk ve Ereksiyon "Aşk"ı*, İstanbul: Altıkırkbeş Yayın.

–Faruk, Ö. (2020), *Bir Yaratıcılık İmkanı Olarak Kaos*, İstanbul: Altıkırkbeş Yayın.

–Ferguson, N. (2017), *İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi*, Çev.: Nurettin Elhüseyni, İstanbul: YKY.

– Foucault, M. (2005), *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, Çev.: Işık Ergüden, Osman Akınhay, Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

– Fuentes, C. (1997), *Diana: Yalnız Avlanan Tanrıça*, Çev.: Pınar Kür, İstanbul: Can Yayınları.

– Han, B-C. (2019), *Eros'un Istırabı*, Çev.: Şeyda Öztürk, İstanbul: Metis Yayınları Kitap.

– Harari, Y. N. (2015), *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens*, Çev.: Ertuğrul Genç, İstanbul: Kolektif Kitap.

– Hayatî, Abdûlgaffar el (1896), *Hayata Dair Meseleler*, Çev.: Osman Fuad, İskenderiye: Mesele Neşriyat.

– Hughes, J. (2012), *Deleuze'den Sonra Felsefe*, Çev.: Fahrettin Ege, Ankara: bs Yayınları.

– Galeano, E. (2012), *Ve Günler Yürümeye Başladı*, Çev.: Süleyman Doğru, İstanbul: Sel Yayıncılık.

– Geçgin, A., (2006), *Gençlik Düşü*, İstanbul: Metis Yayınları.

– Goodchild, P. (2005), *Deleuze&Guattari*, Çev.: Rahmi Öğdül, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

– İnsel, A. (1993), *İktisat İdeolojisinin Eleştirisi*, İstanbul: Birikim Yayınları.

– K. Le Guin, U. (2004), *Hep Yuvaya Dönmek*, Çev.: Cemal Yardımcı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

– Karadağ, İ. (2013), *Bozkırda Düşünce*, Varlık Dergisi-Kasım, İstanbul: Varlık Yayınları.

– Kovel, J. (2000), *Tarih ve Tin: Özgürleşme Felsefesi Üzerine Bir Deneme*, Çev.: Hakan Pekinel, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

— Kovel, J. (2005), *Doğanın Düşmanı: Kapitalizmin Sonu mu, Dünyanın Sonu mu?* Çev.: Gürol Koca, İstanbul: Metis Yayınları.

— *Kitabı Mukaddes.* (2000), İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.

— Koçak, O. (2000), *İlişmeyelim, Defter Dergisi-Yaz*, İstanbul: Metis Yayınları.

— Kuntay, M. C. (1976), *Üç İstanbul*, İstanbul: Sander Yayınları.

— Leader, D. (2004), *Mona Lisa Kaçırıldı,* Çev.: Handan Akdemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

— Lévi-Strauss C. (2013), *Irk, Tarih ve Kültür,* Çev.: Haldun Bayrı, Reha Erdem, Arzu Oyacıoğlu, Işık Ergüden, İstanbul: Metis Yayınları.

— Lyotard, J-F. (2011), *Pagan Eğitimler,* Çev.: Atakan Karakış, İstanbul: Monokl Yayınları.

— Marx, K. (2011), *Kapital: Ekonomi Politiğin Eleştirisi,* Çev.: Mehmet Selik&-Nail Satlıgan, İstanbul: Yordam Kitap.

— Mascolo, D. (2012), *Aşk Üstüne,* Çev.:Atakan Karakış, İstanbul: MonoKL Yayınları

— Massumi, B. (2013), *Kapitalizm ve Şizofreni İçin Kullanıcı Rehberi: Deleuze ve Guattari'den Sapmalar,* Çev.: Fahrettin Ege, İstanbul: bs Yayınları.

— May, T. (2000), *Postyapısalcı Anarşizmin Siyaset Felsefesi,* Çev.: Rahmi Öğdül, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

— May, T. (2017), *Deleuze,* Çev.: Sercan Çalcı, İstanbul: Kolektif Kitap.

— Morin, E. (2010), *Aşk Şiir Bilgelik,* Çev.: Haldun Bayrı, İstanbul: Om Yayınevi.

— Nehamas, A. (1999), *Edebiyat Olarak Hayat: Nietzsche Açısından,* Çev.: Cem Soydemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

— Newman, S. (2006), *Bakunin'den Lacan'a: Anti-Otoriteryanizm ve İktidarın Altüst Oluşu,* Çev.: Kürşad Kızıltuğ, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

— Nietzshe, N. (2011), *Ahlakın Soykütüğü: Bir Polemik,* Çev.: Zeynep Alangoya, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

— Özkan D.&Kalkan B. Ed. (2015), *Bir Ömür Düşünmek: Ahmet Arslan'la Nehir Söyleşi*, Ankara: Ekşi Kitaplar.

— Ranciere, J. (2006), *Suskun Söz,* Çev.: Ayşe Deniz Temiz, İstanbul: Monokl Yayınları.

— Roy, A. (1998), *Küçük Şeylerin Tanrısı,* Çev.: İlknur Özdemir, İstanbul: Can Yayınları.

— Roy, A. (2017), *Mutlak Mutluluk Bakanlığı,* Çev.: Suat Ertüzün, İstanbul: Can Yayınları.

— Rajchman, J. (2013), *Deleuze Bağlantıları,* Çev.: Barış Şannan, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

— Pamuk, O. (1985), *Beyaz Kale*, İstanbul: Can Yayınları.

— Pamuk, O. (1990), *Kara Kitap*, İstanbul: Can Yayınları.

— Pamuk, O. (1994), *Yeni Hayat*, İstanbul: İletişim Yayınları.

— Saraç, T. (ilk basım 1976, gözden geçirilmiş yeni basım, tarihsiz), *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Adam Yayınları.

— Sennett, R. (2005), *Saygı: Eşit Olmayan Bir Dünyada*, Çev.: Ümmühan Bardak, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

— Shayegan, D. (1991), *Yaralı Bilinç: Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni*, Çev.: Haldun Bayrı, İstanbul: Metis Yayınları.

— Shayegan, D., (2018), *Melez Bilinç*, Çev.: Haldun Bayrı, İstanbul: Metis Yayınları.

— Sutton, D.&Martin-Jones, D. (2014), *Deleuze*, Çev.: Murat Özbank&Yetkin Başkavak, İstanbul: Kolektif Kitap.

— Siegel, L. (2010), *Ölü Bir Dilde Aşk*, Çev.: Esra Arışan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

— Spinoza (1984), *Etika*, Çev.: Hilmi Ziya Ülken, İstanbul: Ülken Yayınları.

— Spivak G. C. (2016), *Madun Konuşabilir mi?* Çev.: Dilek Hattatoğlu, Gökçen Ertuğrul, Emre Koyuncu, Ankara: Dipnot Yayınları.

— Svendsen, L., (2017), *Kötülüğün Felsefesi*, çev.: Mehmet Hocaoğlu, İstanbul: Redingot Yayınları.

— Toptaş, H. A. (2016), *Heba*, İstanbul: Everest Yayınları.

— Tournier, M. (1996), *Altın Damla*, Çev.: Mustafa Balel, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

— Widder, N. (2012), *Deleuze'den Sonra Siyaset Teorisi*, Çev.: Fahrettin Ege, Ankara: bs Yayınları.

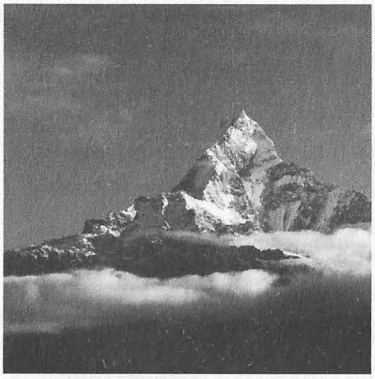
— Yücefer, H. (2017), *Ahlak İçin Bir Başka Soykütük: Deleuze'e Göre Spinoza'nın Pratik Felsefesi*, Teorik Bakış s. 9, İstanbul: Minör Yayınevi.

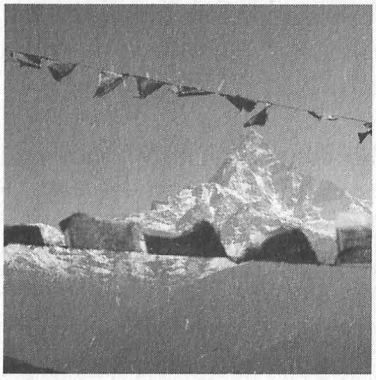
— Zerzan, J. (2000), *Gelecekteki İlkel*, Çev.: Cemal Atila, İstanbul: Kaos Yayınları.

— Zourabichvili, F. (2008), *Deleuze: Bir Olay Felsefesi*, Çev.: Aziz Ufuk Kılıç, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

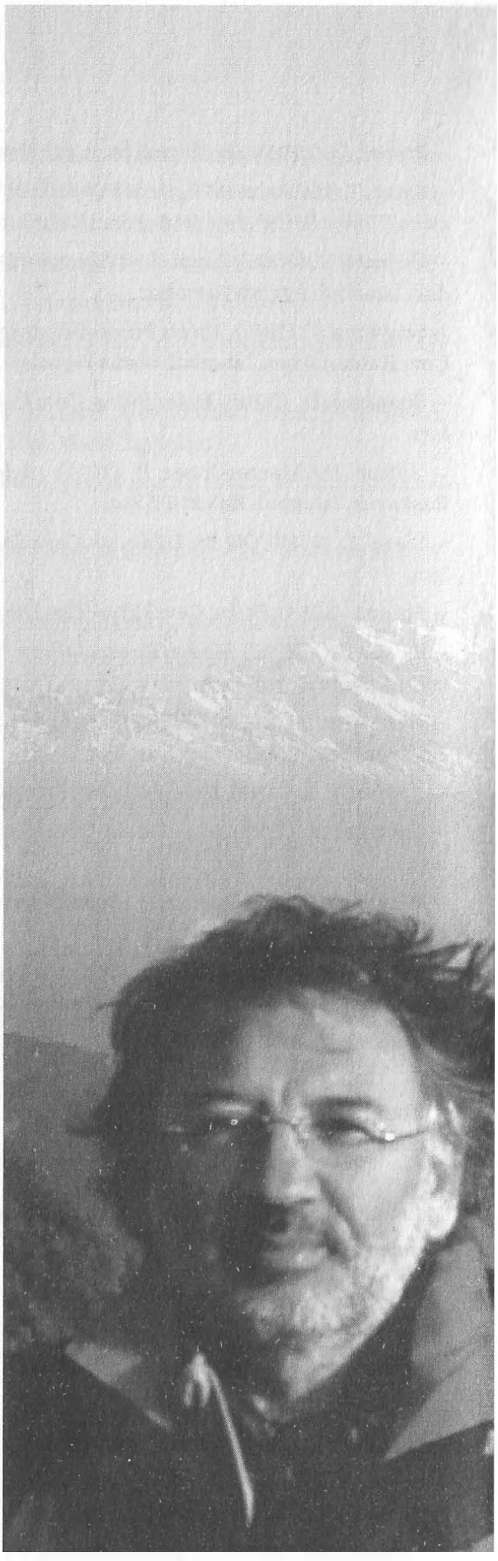
...

Belirtmek lazım: Bu deneme sınırlı bir zihin kapasitesinin ürünüdür. Ve hata yapmayı göze alarak yazıya aktarılmıştır.

Himalaya dağ silsilesi ve Ömer Faruk

Foto: Yelda Baler

Geleceğin bugünü döllediği
martılara sevgilim diyerek simit atanların
bir şiirin dizesine dönüştüğü
kasıkların kahkaha attığı
rakının ağaçlarla seviştiği
sokakların ikiz doğurduğu günlerdeyiz.

Çok Kalpli Asi

(Gezi Başkaldırısı'nda yakılmış, ters çevrilmiş,
dilek ağacına dönüştürülmüş arabaya iliştirilen kâğıtlardan birinde yazılıydı...)

Ek:

Düşüncenin erotikleşmesi

Mayıs 2021

Bir Yaratıcılık İmkânı Olarak Kaos adlı kitabı bitirmiş, Abdûlgaffar el Hayatî'nin bir uçurum daveti olan sorusuyla baş başa kalmıştım, –artık bahanem de yoktu.

Soru şu: "Ne oldu da yabanıl varoluşunun kaynağını kendi dışında aramaya başladı?"

Evet, ne oldu da İskenderiye sokaklarından pencere içlerine fısıldanan, bin bir gece sabahlara kadar tartışılırken mum, kuruyemiş, meyve, şarap ve odun (= soğuk gecelerde ateş yakmak için) stoklarını tüketip tüccarlarını zengin eden, bitmek tükenmek bilmeyen tartışmalar yüzünden aylarca yatakları boş kalan evli kadınların meraksız erkekleri koyunlarına davet etmeye başladıkları, meraklı erkeklerin ise dokuz ay on gün sonra çocukları arasına karışan bu yeni çocukları bile fark edemedikleri, fark edenlerin ise "bedenin mi yoksa düşüncenin mi daha erotik olduğu?" sorusunu tartışmaya giriştikleri için bu zamana hükmeden soru başka kulaklara değmeden unutulup gitti?

En büyük özelliği "sır"a esin vermesi olan İskenderiye'de babalar çocuklarına uyumadan önce masal anlatıyor, çocukların "bir tane daha, bir tane daha" ısrarına da nazlanmadan karşılık veriyordu. Henüz masalları kitaptan okuma ya da çizgi film versiyonlarını televizyondan izleme dönemine geçilmemişti, –çünkü babaların anlatacak masalları tükenmemiş, çocukların da dinlerken babalarının sakalını çekiştirme isteği körelmemişti.

Sonra bahçesiz evler, ağaçsız sokak ve meydanlar, leyleklerin ve kırlangıçların yuva yapmadığı toplu konutlar ve gökdelenler ve "sır'sız" şehirler dönemine geçildi; herkese ve hiç kimseye ait olan masallar kitaplara girdi, yazıya ilk kez geçiren de adını kapağına yazıp "ben yazdım" demeye, "yazarım" diye kostaklanmaya, imza günlerinde süslü imzalar atmaya başladı; ardından, kültür ve sanat festivallerine konuşmacı olarak davet edilmesi, ödül törenlerinde havalı havalı kasılması, günlük gazetelerde "akıl verme mütehassısı"

edasıyla "köşe yazarı" adı altında boy göstermesi, "seçilmemiş tek adam rejimi" özentisi olan partilerden milletvekili olması geldi.

Evet, ne oldu da imge başkasının acısından haz duyan düşünceye, düşünce de devlet, düzenli ordu, cezaevi, idam sehpası, tecavüz ve toplama kamplarına dönüştü? Ne oldu da nüfus kâğıdı, diploma, pasaport, tapu, para, fatura, ehliyet ve evlilik cüzdanı aşktan ve dostluktan daha önemli hale geldi? Ne oldu da aile, ümmet, millet, halk, sınıf... adını alan "bir araya gelişler" *soyadı*'nı hiç tereddüt etmeden kabul etti?

Bazı Hollywood filmlerinde katil, kimliğinin saptanmasına yardımcı olabilecek hiçbir ipucu bırakmamıştır geride; parmak izi, kıl, kepek, izmarit, koku, kovan, tanık... yoktur. Üstelik maktulün düşmanı da yoktur; iş, içki ve maç arkadaşları, komşuları, beraber olduğu kadınlar hep, "Karıncayı bile incitmezdi," benzeri cümleler kurarlar. Cinayeti çözmekle görevlendirilmiş dedektifler çaresizdir; akıllı olanı 'lanet olsun!' diye iç geçirerek, "Çöpe bakalım," der. Eldivenlerini giyerek haftalardır boşaltılmamış olan koca çöp kutusunu ters çevirir, burunlarını tıkayarak atılan her nesneyi kontrol etmeye başlarlar: Yarım kalmış bira, kahve, kola kutuları akmış; hamburger, pizza ve spagetti artıkları küflenmiş; delik çoraplar, yırtık donlar, kullanılmış prezervatifler ve tuvalet kâğıtları kokmuş; ne için ve nerede kullanıldığı belli olmayan muhtelif renk ve ebatta haplar ve düğmeler dağılmış; reçete, bilet, fatura, mektup, gazete, dergi, broşür ve üzerinde sigara söndürülmüş kitaplar okunamayacak kadar kirlenmiş, günlüğün bazı sayfaları yırtılmıştır...

Çöp, ya dışarıya atılan nesnedir; cinayet nedeni çöpte bulunursa katilin de bulunma ihtimali yüksektir, –izmarit yoktur ama belki duman vardır. Ya da dışarıya itilendir, –bodruma, kenar mahalleye, hapishaneye, yurt dışına, yabana, kerhaneye...

Aile, ümmet, millet, halk, sınıf... adını alan "bir araya gelişler"in en önemli aynalarından biri çöp diğeri de kerhanedir: Afganistan, Suriye ve Türkmenistan'dan kaçmış toplayıcıların tek iş mekânı çöp bidonudur; orospunun, kendisini siken erkeği adalet, ahlak ve saygı marşı eşliğinde çatır çatır siktiği tek iş mekânı ise kerhanedir, –her iki taraf da hem siken hem de sikilendir.

Bu "sikiş" faaliyetinin "huzur"la gerçekleşmesi için dış kapı önünde adalet, ahlak ve saygı üniforma giymiş olarak beklemektedir.

Yüzyıllardır...

Üç kıtaya yayılmış imparatorluktan ulus devlete "küçülmüş" bu toprakların zihniyet dünyası bu küçülmeyi kabul edememenin sancılarını çekmekte; tribün liderlerinin, kanaat önderlerinin, köşe yazarlarının, akademisyenlerin, münevverlerin ve siyaset erbaplarının "gizli gündem"inde bu sorun varlığını hâlâ sürdürmektedir. Açıkça itiraf edilemeyen bu "gizli gündem" "sürekli kriz"e neden olmakta, "sürekli kriz"in doğurduğu devasa sorunlar ise çözül(e)meden gelecek nesillere aktarılmaktadır. "İmparatorluk (= padişah)" ve "ulus devlet (= ulu önder)" yandaşları "sürekli kriz"in nedeni olarak diğerini işaret etmekten vazgeç(e)mediği için de hayattan çoktan kopmuş bu "kör dövüşü" sürüp gitmekte, ömrümüzü talan etmektedir. Geçmiş sarhoşluğunun "akşamdan kalmalığı"nı üzerinden atamayan bu imparatorluk düşkünlüğü "megalomanyak projeler"e girişerek "gizli gündem"i diri tutmaya çalışmakta, bu uğurda diğer hareketli ve hareketsiz canlı türlerini yok etmekten bile çekinmeyerek yeryüzünü de sömürgeleştirmektedir.[208]

Orhan Pamuk, *Beyaz Kale*'de "Niye benim ben?"[209] so-

208 Düşünülmüş ve özenilmiş bir esin kaynağı için Daryush Shayegan'ın *Yaralı Bilinç: Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni* adlı kitabını öneriyorum. "Akşamdan kalmalık" ve "megalomanyaklık" vurguları için ise bkz.: s. 169.

209 Orhan Pamuk, *Beyaz Kale*, s. 56.
Roman, "Onlar niye öyle de biz niye böyleyiz?" sorusu eşliğinde ilerler. Birbirine benzeyen Batılı Venedikli köle ile Doğulu İstanbullu efendi bu iş için yaptırdıkları bir masada karşılıklı oturarak birbirleri üzerinden düşünmeyi, birbirlerini düşünmeyi ve "yıkım"ı önleyecek düşünceyi birbirlerinden öğrenmeyi denerler: "Yıkımdan imparatorluğun elindeki ülkeleri bir bir kaybetmesini mi anlıyorduk? Haritalarımızı masanın üzerine yayar, önce hangi ülkenin, sonra hangi dağlarla hangi nehirlerin elden çıkacağını hüzünle saptardık. Yoksa, yıkım insanların ve inançların farkına varmadan değişmesi anlamına mı geliyordu? (...) Belki de yıkım, ötekilerin üstünlüğünü görerek onlara benzemeye ça-

rusuyla hissettirdiği, çok okunan ve tartışılan romanı *Kara Kitap*'ta da sürdürdüğü bu "gizli gündem"in arka plan gerekçelerine ulaşmak ve yarattığı hasarı anlamak için yüzyıllar öncesine, bilinçaltına, dip akıntılara bakar; İmparatorluğun başkenti olan İstanbul'un bodrum, mahzen ve tünellerinde gezinir; kenar mahalle ve çıkmaz sokaklarında dolaşır, pavyon ve kerhanelerine gider, kuyulara ve çöp kutularına bakar. Varlığını (artık) çöpte sürdüren bu "gizli gündem"in uzun sürmüş esrarını, bu esrarın çekim gücünü anlamaya, aktarmaya çalışır. Esrarın büyüsüne nüfuz edebilmek, esrar çekmişlerle karşılaşabilmek için esrarlı bir dil ve üslup kullanır. Kerhanelerinde ünlü kadın film yıldızlarının adları, makyajları ve davranışlarıyla sikişen kadınları siken erkeklerin kendilerini ünlü erkek film yıldızları gibi hissetmiş olabileceklerini de düşünmemizi sağlar. Bu özenti hayatların ürettiği binlerce nesneye, yaşama mekânı olarak kullanılan ev ve şehire dikkat çekerken hep bir cümlenin eşlik etmesini, –bu cümlenin ürettiği gerilimi muhafaza ederek nesnelere, ev'e ve şehire bakmamızı ister: *Ben, bir başkasıdır!*[210]

---

lışmak demekti. s. 108"

Başkası olarak Doğu ve Batı ile kendisini sınırlayan, Abdûlgaffar el Hayatî'nin varoluşsal kaygılarını içermeyen sorulardır bunlar. "Yıkım"ı fark eden, ama nedenini başkasına aktaran bu (uçurumsuz) düşünce, "yenme yenilme" ikilemi içerisinde kaldığı için de "yıkım"ı önleyecek tek çare imha gücü yüksek olan yeni bir silah icat etmekle kendisini sınırlar.

Bu (uçurumsuz) düşünürler "yürüyen hisar, tekerlekli kazan, gök bakışlı garabet... s. 125" gibi adlarla anılan yeni bir silah icat ederek Sultan'ın ordusunda savaşa katılırlar...

210 "Rimbaud bu sözle, kendimizi olduğumuz gibi tanımadığımızı vurgular. İnsan kendini istediği gibi görür. Bilinçli ya da bilinçsiz, kendini betimlerken biçimlendirir, kurmaca bir kişilik yaratır. Kendini biçimlendirmek, özenilen, kıskanılan bir başkasına benzemek isteğine dayanır. – "Kıskanılan bir başkasına benzemek isteği" vurgusuna

Bu bakış açısının içerisinde kalarak söz alan ve "akıl verme mütehassısı" edasıyla hemen her konuda kalem oynatan köşe yazarlarının neden bu denli çok ve inandırıcı olduğunu sahih bir gündem maddesi olarak önümüze koyar. Anlatandan, anlatılandan çok dinleyeni, hiç tereddüt etmeden inananı sorunsallaştırır. Hiç tereddüt etmeden inanmanın kötürümleştirici boyutuna dikkat çeker: Mehdi, ulu önder ya da Enver Hoca beklentisini aynı cümle içerisinde kullanır. Yöneten ↔ yönetilen, hükmeden ↔ hükmedilen, ezen ↔ ezilen, sömüren ↔ sömürülen, efendi ↔ köle, elit ↔ avam ya da burjuvazi ↔ proletarya ikilemleri yerine "mürşid ↔ mürid" ilişkisini gündeme getirir. Bütün bunları Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Şeyh Galip, Ferîdüddin Attâr... gibi yazarların dünyasının içerisinden geçerek; mekân olarak da İstanbul'un puslu sokaklarını seçerek; evlerin oturma odası, dükkanların vitrinleri ve kenar mahallelerin duvarlarına yapıştırılmış "Ağlayan çocuk" posterleri üzerine düşünerek, mazgallarından yükselen ceset kokularını dikkate alarak, dehlizlerin içerisine sıkışmış fısıltılara kulak vererek ve kerhaneler üzerine söz almaya cesaret ederek yapar.

Kitap bittiğinde ise elimizde tuttuğumuz yüzlerce sayfanın tüm günah ve suçlarımızın yazılı olduğu kendi defterimiz olduğunu hissederiz.

Adı bu yüzden *Kara Kitap*'tır.

...

Makber dinledikten, "Başkasının başkası kimdir peki?", "Ölüm yalnız yaşanır, bu durumu fark edemeyen ölüme bile layık olamaz; başkasının yerine ölünür mü?", " 'Her bir sözcüğünün sonu Tanrı'ya varan Arap dili, gerçeği kavramak için değil örtmek için doğmuştur'[211] gibi hayli iddialı bir yargıya neden olan Arapça sözcüklerin kökeninde ne

dikkatinizi çekmek isterim: Nükhet Esen, *Kara Kitap Üzerine Yazılar* içerisinde; Süheylâ Bayrav, *Kara Kitap ve Kendi Olmak*, s. 75."

211 *Yaralı Bilinç*, s. 11.

tür bir mitolojik gerilim vardır?" ve benzeri konuları şarap içerek konuştuğumuz bir akşam Osman Fuad, "Bir ara geldi. *Mesnevi*'nin çevirisindeki kimi tereddütlerini giderdim. Bazı şerhleri tartıştık. Kütüphanemi de epey karıştırdı. Yeni çevirdiğim bölümlere göz attı. Orhan Pamuk'un bu sorudan haberdar olma olasılığı çok yüksek," dedi.

Ufku geniş roman yazarını, "başkası üzerinden kendi olmak kaygısı" ve "sahtenin asıl olandan daha iddialı olması" gibi bu topraklarda çok yaşanan kimi sorunları insan eli değmemiş taş, kaya ve ağaç, kısaca yaban {= başlangıç [= arkhe (= boşluk)]} üzerinden düşündüğünü fark ettim ve *Kara Kitap*'ta Abdûlgaffar el Hayatî'nin sorusunun izlerini ararken şu cümleye rastladım: "Yalnızca kendileri olabildikleri için ıssız çöllerdeki taşları, insan ayağı değmemiş dağların arasındaki kayalıkları, hiç kimsenin görmediği vadilerdeki ağaçları kıskanıyorum."[212]

212 Orhan Pamuk, *Kara Kitap*, s. 403.

F ı s ı l t ı 6 7: "Hükümet kuvvet değildir; vasıtadır. Bir memlekette asıl kuvvet, bir fikri temsil edenlerdir. Başka memleketlerde sahici 'fikir' zümreleri var. Bizim memlekette hakikî 'fikir' yok; bizde üç yüz seneden beri 'fikir' diye bir tek şey var: Taassup!" *Mithat Cemal Kuntay*[213]

---

213 Mithat Cemal Kuntay, *Üç İstanbul*, s. 352.
Bir "gizli gündem" olarak imparatorluktan ulus devlete küçülmeyi kabullen(e)memenin sancılarını dikkate alan Orhan Pamuk'un (D. 1952-) çıkarsamaları "münferit" değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nda doğup Türkiye Cumhuriyeti'nde hayata veda eden Mithat Cemal Kuntay (D. 1885 - Ö. 1956) ile Pers İmparatorluğu'nun İran İslam Cumhuriyeti'ne küçülmesi üzerine de düşünen Daryush Shayegan da (D. 1935 - Ö. 2018) bu sancılara değinir ve "yakın komşu" hiç tereddüt etmeden adını koyar: "Şizofreni."
Mithat Cemal Kuntay ise *Üç İstanbul* adlı hacimli romanında ana karakter Adnan'ın *Yıkılan Vatan* adını verdiği romanını yazma sürecini aktarırken bir yandan da "imparatorluk düşkünleri"nin konak, köşk ve yalılardaki hayatlarından kesitler sunar; ahlaki düşüklüklerini keskin bir dille hicveder; umumhanelerin yaydıklarından daha süslü, soylu ve bulaşıcı olan çürüme kokusunun İstanbul sokak ve mahallelerine yayıldığını anlatır; bu çürümenin ev eşyası, giysi, takı ve sofra karşılıkları üzerinde titizlikle durur ve "hükmetme düşkünleri"nin halkı da aşağıladıklarına dikkat çeker: "...aşağı halkın mübalağalı terbiyesiyle. s. 585"
Ama eşya, giysi, takı ve sofradan sık sık söz eden yazar bu aşağılamadan (nedense?) kısaca söz eder, üzerinde hemen hiç durmaz.
Böylece, sansür, sürgün ve zorbalığın devreye girdiği çürüme ve kriz dönemlerinde ahlakın yasayı, yasanın da ahlakı ele geçirmesine bir kez daha tanık oluruz. Bkz.: "Korkunç Komiteciler" ve "Cinayet Mahkemesinde" bölümleri (s. 132, 605).
Her iki yüzyılda da yaşamış; zihniyet dünyası her iki "seçilmemiş tek adam rejimi" içerisinden biçimlenmiş; eşi olacak kadını, yüzünde altı yüzyıldır solmayan Türk kanı var, sözcükleriyle anan (s. 197); "Ölmez bu vatan..." sözcükleriyle başlayan şiirinin iki dizesi Mustafa Kemal tarafından Millet Meclisi kürsüsünde okunarak itibar sahibi kılınmış;

sarık, fes, kalpak ve şapkayı görmüş yazar; tasarlanmış, estetize edilmiş ve ikiyüzlülüğü ustaca saklanmış "saygı" seremonileriyle yirmi sekiz odalı (s. 597) konaklarda yaşayanların "vatan" algısının üç kıtaya yayıldığının da altını çizer: "...üç kıt'alı vatan haritasından... s. 596"–Sabredin, biraz sonra "Tanrı Devleti" ve "Dünya Devleti"ne de gelecek, "hükmetme düşkünlüğü"nün sürdürülemez olduğunu, dünyayı biçimlendirecek kadar etkili olmuş gelmiş geçmiş en büyük "hükmetme örgütlenmesi" olan Britanya İmparatorluğu'nu örnekleyerek göstereceğiz.

Ama Mithat Cemal Kuntay, Spinoza ve Nietzsche'ye atıf yapmasına (s. 348, 377), yukarıda alıntıladığımız "hükümet" ile "fikir adamı" arasındaki kuvvet farkının altını çizmesine rağmen, kuvvetin zamana hükmeden niteliksel farkının altını (nedense?) yeterince çizmez; "hükmetme düşkünlüğü"nün neden olduğu çürümeye bu tasnif içerisinden bakmayı denemez; geçerken dört cümleyle kısaca değinir. – 647 sayfalık kitapta dört cümle!

Spinoza ve Nietzsche düşüncesinin yankısı olan, "Asıl kuvvet, bir fikri temsil edenlerdir," demesine rağmen bu perspektifi romanında etkili bir biçimde kullan(a)mayan Mithat Cemal Kuntay'dan yaklaşık yüz elli yıl önce doğan Richard Simon (D. 1638-Ö. 1712) ise *Eski Ahit'in Eleştirel Tarihi* adlı kitabında, Spinoza ile birlikte, eleştirinin kuralarının imandan bağımsızlaştığını belirtir. "İmparatorluk düşkünlüğü"nün "tarihte tatil" yapmak boyutuna dikkat çeken "yakın komşu" da hiç tereddüt etmeden bu saptamayı yorumlar: "...modernlik Hıristiyanlık dediğimiz dinin eleştirisinden doğmuştur; İslam da yeryüzündeki diğer dinler de bunu başaramamışlardır. Daryush Shayegan, *Melez Bilinç*, s. 42."

Bu uzun dipnotu yazmamıza neden olan iki cümleyi tekrarlayarak bitirelim: "Hükümet kuvvet değildir; vasıtadır. Bir memlekette asıl kuvvet, bir fikri temsil edenlerdir."

...

Şizofreni: Gerçeklerle olan ilişkinin büyük ölçüde azalması, düşünce, duygu ve davranış alanlarında önemli bozulmaların ortaya çıkması gibi belirtiler gösteren bir akıl hastalığı. *Türkçe Sözlük*, s. 1805.

...

Not: Deleuze&Guattari şizofreniyi "kodları çözülmüş, yersizyurtsuz-

F ı s ı l t ı 6 8: "Büyük bir coğrafi mekânda üç bin yıldır kesintisiz olarak varlığını ve kimliğini sergilemiş olması olgusu, Farsi'ye büyüklük ve devamlılık duygusu verir. İmparatorluk kurup sonra yıkıntıları altında kalarak, küllerinden yeniden doğup başka biçimler altında başkalaşıma uğrayarak Farsi güncel sınırlarının da ötesine yayılan bir dünya yaratmıştır. Bunun farkına varmak için Orta Asya'ya, Afganistan'a ve Hint Yarımadası'na gitmek yeterlidir. Geçmişinin kalıntılarını her yerde görür, yeniden doğuşunuysa hiçbir yerde." *Daryush Shayegan*[214]

F ı s ı l t ı 6 9: "Düşüncem, tarihteki büyük sarsıntıların uzağında kalmıştır. Batı'da teknik-bilimsel altüst oluşların olduğu devrimler, bilinci her seferinde yeni bir bakışın gereklerine uyduran bir paradigma değişikliğine yol açmışken, benim durumumda böyle olmamıştır. Bilincim hâlâ büyülü dünyanın zamanında yaşamaktadır. (...)

Zamanın değiştiğini, dünyanın dönüşüme uğradığını, tarihin durmadan yeni üretim biçimlerini, yeni toplumsal ilişkileri biçimlendirdiğini bilirim, ama bu tarihin içeriği benim yokluğumda oluşmuştur: Yaradılışında yer almadığım gibi bu tarihin sonuçlarından da sorumlu değilim.

Bütün bildiğim, bu yeni dünyanın amansız bir mantığı olduğu, bana hazır bir yapıyı dayattığı ve benim bunun seyrini değiştirmeyi de, tam şu anda bulunduğumuz yere varmak için onun aldığı yolu geri geri gidebilmeyi de beceremediğimdir." *Daryush Shayegan*[215]

---

laştırılmışlık" olarak yeniden tanımlarken (Bkz.: 178 nolu dipnot), Daryush Shayegan'ın "klinik" bir vaka olarak ele aldığına da dikkatinizi çekmek isterim.

214 *Yaralı Bilinç*, s. 169.

215 *Yaralı Bilinç*, s. 13.

Tüm hareketli ve hareketsiz canlı türlerine ait olan *yeryüzü* ile salt insan zihninin bir uzantısı olan *dünya* ayrımının neden olduğu hasara, insanın, bomboş bir arazi parçasına çit çekip "burası benim!" demesinin mi;

yabanın bir parçası olan at, eşek ve köpeği gem ve tasma takarak evcilleştirmesinin mi;

daha çok ürün almak için tarım yapıp diğer hareketsiz canlı türlerini yok etmesinin mi;

Tanrı Devleti'nin sözcüsü olan peygamberlerin ortaya çıkması ve cennet vaadiyle yeryüzünü sömürgeleştirmek istemesinin mi;

"aşağılık ırk&tür" söylemi içerisinden şekillenmiş olan aile, ümmet, millet, halk, sınıf... adını alan her bir araya gelişin diğer devletli bir araya gelişler tarafından "aşağılık ırk&tür" olarak kabul edildiklerini fark edemeyecek kadar körleşmesinin mi;

bu "bir araya gelişlerin" *adalet, ahlak* ve *saygı* yapıştırıcılarına tüm savaşların üstünü örtecek makyaj malzemesi rolünü vermesinin mi;

adalet, ahlak ve *saygı* adlı yapıştırıcıların "yasa"yı ele geçirmesi *yasa*'nın da *adalet, ahlak* ve *saygı*'yı arkalayarak onlara uyumlu bir biçime dönüşmesinin mi;

aile, ümmet, millet, halk ve sınıfın ayrı ayrı yönetmeyi hak olarak görmesi ve dışarısında kalanları ya da dışarısında kalmayı seçenleri yönetilecek "aşağılık ırk&tür" olarak görmesinin mi;

ekonomik ve askeri açıdan muktedir olan Amerika Birleşik Devletleri'nin aynı zamanda seri katiller, gökdelenler, kumarhaneler ve kerhaneler diyarı olmasının mı;

kimi kerhanelerin ticari şirketler gibi borsaya kayıt olarak vergi vermesinin mi;

piyasa değeri 1 trilyon doları geçen çok uluslu şirket Apple'ın aile, ümmet, millet, halk, sınıf... adını alan "bir araya gelişler" tarafından oluşturulan 183 devletin

yıllık bütçesinden daha büyük bir para hareketini kontrol etmesine rağmen bu "bir araya gelişler"in hayattan düştüklerini bir türlü kabul edememesinin mi;

mafyayı anlatan filmlerde çok kullanılan, "Kural koyanın kuralı yoktur!" cümlesini çok uluslu şirketlerin de benimsemesinin mi;

çok uluslu şirketlerin Birleşmiş Milletler'e kayıtlı 192 devleti siklerinin keyfine göre yoğurmaları, başkanlarını distribütör olarak atamaları, başkanlık saraylarını şube ofisine dönüştürmeleri, başkanların görevini "öncelikle satış temsilcisi arta kalan zamanlarda esas görevine destek olacak ıvır zıvır mevzular" olarak çerçevelemeleri ve satış temsilcilerinin de bu durumu hiç itiraz edemeden kabullenmesinin mi;

sağ ve solun ortak mekânı olan ev'in öncesinde "bahçenin ev'i" iken sonrasında yeryüzünü "ev'in bahçesi"ne dönüştürmesi ardından da "toplu konutlar ve bahçesiz gökdelenler"in gelmesi ve bu durumun normal kabul edilmesinin mi;

üzerinde düşünülmeyen düşünülmediği için de dönüştürül(e)meyen ev'in, iflah olmaz bir karaktersizlik örneği olarak "ev kadını"nı binlerce yıldır ara vermeden üretmesinin mi;

SSCB güdümlü sol/sosyalistlerin "devrim" sözcüğünün arkasına saklanarak "darbe" planları yapması ve silah icat edenlerin silah kullananları her zaman yönettiğini bir türlü idrak edememesinin mi;

öngörülemez ve ele geçirilemez mahrem bir aşkın sır'lı olması gerekirken, sır'dan ve aşktan vazgeçip, "aynının cehennemi", "homojen biz", "evcilleşen insan", "piyasa toplumu" ya da "seçilmiş tek adam rejimleri"ne razı olunmasının mı;

"seçilmiş tek adam rejimleri"nde seçenin ve seçilenin bir diğerini kurban ve cellada dönüştürmesinin mi;

milyarlarca erkeğin sünnet olmayı hiç tereddüt etmeden kabul etmesi ve çocuklarını da buna zorlamasının mı;

kadınların erkek soyadını düğün dernek eşliğinde kabul ederken sünnet elbiseleri de hazırlamasının mı;

binlerce yıl "gürleyen duman" anlamına gelen Mosioatunya adıyla anılan, gökkuşağının üzerinden hiç eksilmediği Afrika'daki doğa harikası bir şelalenin misyoner David Livingstone tarafından Britanya kraliçesi Victoria'ya atfen yeryüzünü sömürgeleştirme politikalarının bir parçası olarak "Victoria Şelalesi" olarak değiştirilmesi ve coğrafya ders kitaplarının bu sefilliği hiç tereddüt etmeden benimsemesinin mi;

(yine) binlerce yıl Sagarmata adıyla anılan 8.848 rakımlı dağa 1865 yılında Britanya İmparatorluğu tarafından George Everest'in adı verilmesi, Himalaya Dağları'nda yaşayan, zirve hırsından gözü dönmüş her kişiye yardım ve eşlik eden şerpa Tenzing Norgay'ı ise hiç kimsenin anmaması ve dünyanın hiç düşünmeden bu durumu kabul etmesinin mi;

Julio Cortazar, Eric Hobsbawm, David Graeber, James Joyce, George Monbiot, Simon Tormey, Oscar Wilde... gibi yazarları yayımlayan bir yayınevinin kendisine Everest Yayınları adını seçerken utanılası bir düşünce yoksunluğu içerisinde olmasının mı;

devlet tarafından öldürülen Sabahattin Ali ve İspanya İç Savaşı'na Uluslararası Tugaylar saflarında katılacak kadar tavırlı, kararlı ve gözü pek olan George Orwell gibi yazarların yayın hakları serbest kalınca kimi sol/sosyalist yayıncıların, ölümü göze alarak düşünen bu yazarların yaşadıkları ve yazdıklarına layık olma çabası göstermek yerine imkân, enerji ve ufuklarını "piyasadan pay kapmaya" aktararak bu yazarların kitaplarını alelacele yayımlamaları, böylece, ne kadar

"piyasa içi" ve aslında ne kadar "ucuz" olduklarının ortaya çıkmasının mı;

"üç kıtada at koşturarak imparatorluk kurmakla" övünen, tüm şehir meydanlarına "ulu önder" heykelleri dikilen, her mahallesinde günde beş vakit ezan sesleri yükselen, ders kitabı olarak Ahlak Dersleri okutulan, Bolşevik Darbesi'nin yüzüncü yılı dergi özel sayıları ve toplantılarla kutlanan, tribün liderlerinin, kanaat önderlerinin, köşe yazarlarının, akademisyenlerin, münevverlerin ve siyaset erbabının her gün "biz büyük devletiz" nutukları attığı bu topraklarda kerhane patroniçesi Matild Manukyan'ın altı kez vergi rekortmeni olmasının mı;

tarafların "kayıt dışı" çalışmasına rağmen fuhuşun en çok kâr getiren sektör olmasının mı;

aile, ümmet, millet, halk, sınıf... adını alan "bir araya gelişlerin" içeriğini tartışmaya davet eden, nesnelliği hiçbir biçimde kuşku duyulamayacak kadar açık olan bu sosyal fenomenin düşünce üretmek için hiç kullanılmamasının mı;

Gezi Ayaklanması'nda orospuların, "Sizi biz doğurmadık!" diye pankart açmasının mı;

farklı bir tür olma iddiasıyla hayatı adımlayan insanın doğada çözünemeyen nesne üretimine başlamasının mı;

çorabını yamamak yerine atmasının mı;

diğer gezegenleri de sömürgeleştirmek amacıyla uzay roketleri yapmasının mı;

kaldırımları yollardan daha dar tasarlamasının mı;

binaları ağaçlardan daha yüksek yapmaya cüret etmesinin mi;

dini ve milli bayramların karnavalların yerini almasının mı;

çocukların böğürtleni kiraz, dut ve erik gibi ağaçta yetişen bir meyve sanmasının mı yoksa hiç sincap, eşek, keklik ve sürmeli gözlü ceylan görmeden büyümesinin mi;

çocuk yapmanın devlet politikası haline gelmesinin mi;

görmenin, dokunmanın ve koklamanın yerine geçmesinin mi;

genç ve güzel kadınların küçük köpekleri süs aksesuarlarının bir parçası kılarak tasma takması, genç ve yakışıklı erkeklerin de iri köpeklere tasma takarak parklarda dolaşması, birbirleriyle karşılaştıklarında ise "köpek muhabbeti" yaparak cilveleşmesinin mi;

her ikisinin de ortak paydasının hareketli bir canlı türüne taktıkları "tasma" olduğunu bir türlü fark edememesi ve Wound&Knife Bar'ın tuvalet duvarlarına bile yazılmış olan "Temsil, temsil edileni de bozar!" cümlesini inatla görmek istememeleri mi;

varlıkları/nı görünür kılmak için kimi insanların "perspektifli resmi" kimilerinin ise "gölgesiz minyatürü" tercih etmesinin mitolojik kökenleri üzerine yüzlerce yıl sonra bile mutabakat sağlan(a)mamış olunmasının mı;

gölgeyi reddeden tercihin hayatla kurduğu ilişkinin yoksunluk biriktirdiğinin bir türlü fark edil(e)mesinin mi;

perspektifli resim ile gölgesiz minyatürün arasındaki farkın varlığın temsiline ilişkin müthiş bir yol ayrımı olmasını tribün liderleri, kanaat önderleri, köşe yazarları, akademisyenler, münevverler ve siyaset erbabı tarafından gündeme getiril(e)memesinin mi;

Georges Perec'in içerisinde e harfi olmadan kaleme aldığı *Kayboluş* adlı romanını yine içerisinde e harfi olmadan Türkçe'ye çevirerek müthiş bir yaratıcılık ör-

neği gösteren Cemal Yardımcı'yı anasının sıçtığı kimi insan suretli yaratıkların linç etmek istemesinin mi;

(yine) anasının sıçtığı kimi kadınların boğazına tasma taktığı süslü küçük köpeklerini karşıdan karşıya geçerken kucağına almayıp havada sallayarak taşımasının mı;

Kadıköy duvarlarına yazılmış olan "Bedenin mi yoksa düşüncenin mi daha erotik olduğunu tartış(a) mayanlar krize kayıt olurlar!" cümlesinin tribün liderleri, kanaat önderleri, köşe yazarları, akademisyenler, münevverler ve siyaset erbabı tarafından ısrarla görmezden gelinmesinin mi;

ufku geniş meçhul bir duvar yazarı tarafından aynı duvarların karşı duvarlarına "Öngörülebilen ve kestirilebilen düşünce haritalandırılmış düşüncedir. Düşünce de aşk gibi sır'lı olur!" cümlesinin yazılmış olmasına rağmen (yine) tribün liderleri, kanaat önderleri, köşe yazarları, akademisyenler, münevverler ve siyaset erbabı tarafından sükût süikastına uğratılmasının mı;

her iki duvar yazısını da gören bir çöp bidonunun üzerine "Düşünce, suretimize nakşedilmiştir bre gafiller!" cümlesinin hemen hiç dikkat çekmemesinin mi;

her üç cümleyi de gören ve yazdıklarında sık sık kaybolan bu yolcunun "Bu topraklarda 'seçilmemiş tek adam rejimi' *yazı*'ya, 'seçilmiş tek adam rejimi' ise *suret*'e kayıtlı olmasın?", "Zihinsel bir varlığa dönüşme çabası içerisine girenlerin *yazı*'yla, bedensel varlığını üretmekle hâlâ meşgul olanların *suret*'le ilişkisi neden daha yoğun?", "*Yazı,* harf, gramer, cümle ve düzene, *suret* ise ten, ifade, duygu ve gizeme daha yatkın değil mi?", "*Yazı,* kitaplaşıp etik ve estetik tezi olan esere, *suret* ise hikâye olup ışık saçarak esin verene dönüşmez mi?", "Düşüncenin taşıyıcıları olan *yazı* ile *suret*'in yüzlerce yıldır süren çatışması bizi nasıl bir geleceğe

hazırlıyor?", "Sır'lı düşünce, tıpkı sır'lı aşk gibi, dokunmanın ve esin vermenin niteliğinden başka ne ile tartılır?" sorularını yıllarca bir kâbus gibi taşımasının mı;

aynı şekilde, köpeklere tasma takılması ile sikişmek için köpek pozisyonunu seçmek arasında tarihsel bir paralelliğin olma ihtimali ile de yıllarca başa çıkamamasının mı...

daha iyi dikkat çekebileceğini düşünürken Yayınevi'nden aradılar: "*Başkası Adına Konuşmanın Haysiyetsizliği* bitti, ikinci basıma geçiyoruz," dediler.

Telaşla, "Bekleyin, önce yeni kitap çıksın, ikinci basım için yapmak istediğim ekler var," dedim.

Yayımlandıktan sonraki süreç –sanılanın aksine– yazarın kâbusudur: Ne kadar özenli davranmış olursa olsun gözden kaçırdığı bir boyut mutlaka çıkar; bir ifade yeterince berrak değildir, bir tez için dikkate alınması gereken bir kaynak kitap gözden kaçmıştır, bir sözcük tercihi sorunludur, bir vurgu zayıftır, metnin ritmi için yeterince çaba gösterilmeyerek zanaatkârlık ihmal edilmiştir... Okur tepkileri, eş dost uyarıları ve medya ile karşılaşmalarda bu boyutlar hatırlatılır.

İlişikteki söyleşilerde bu eksiklikleri bir nebze gidermeye çalıştım, –bu yüzden kitabı tamamlayıcı özelliklere sahipler. İstanbul'un devasa büyüklüğünün getirdiği zorluklar, internetin kolaylaştırıcı avantajları yüzünden söyleşiler ya e-posta ile yapıldı ya da e-posta ile çapakları ayıklandı. Bu yüzden "konuşma" dili yerine "yazı" dilinin ağır bastığı bir üsluba sahipler, – hem yeni taşınmış hem de prostat ameliyatı olmuştum; bu yüzden benzer sorulara benzer yazılı cevaplar verildi.

F ı s ı l t ı 7 0: "Toplumsal yaşamdan kovulan cinsellik, kafalara tenin şehvet eğilimlerinden daha büyük bir şiddetle musallat olan marazi, boğucu ve her yerde kendini gösteren bir saplantıyla, aniden eskisinden güçlü olarak ortaya çıkmıştır.

Wilhelm Reich, zamanında faşizmin kitle psikolojisine gönderme yaparak, 'doğanın gerektirdiği tatminleri, bastırma süreci yoluyla reddeden cinsellik, diğer tüm ödünleyici tatminlere yönelir,' derken bu bastırma şiddetine dikkati çekiyordu. Bu ödünleme biçimleri militarizm, saldırganlık ve ölüme tapınma olabilir. Bu cinsel-güdüsel mekanizma günümüz İran'ında başka görünümler altında su yüzüne çıkmaktadır. (...)

Rejim, ta başından beri kadınlara karşı harekete geçmiştir. Düzenine karşı sürekli bir tehdit gibi görünen bu bozguncu unsuru yola getirmek için enerjisinin büyük bir kısmını bu uğraşa yoğunlaştırmıştır.

Bu etkinlik, kadınlarla ilgili her alanda kendini göstermiştir: Tahran'daki genelevlerin dağıtılmasında ve fahişelerin yeni İslami düzen tarafından kullanılmasında; bizzat din kefaletiyle gerçekleştirilen geçici birleşmeleri meşrulaştıran vadeli evliliğin, normal evliliğe koşut olarak yaygınlaştırılmasında; en başından beri genel bir protesto gören zorunlu çarşaf örtünmesinde; bazı mollaların cinsel fantazmalarla dolu televizyon konuşmalarında; ve nihayet, rejimin katı gelenekçiliğinden farklı her tür cinselliği bastırmak amacıyla çevik ahlak zabıtalarının (*sarôllah*) kurulmasında." *Daryush Shayegan*[216]

216 *Yaralı Bilinç*, s. 105.

Daha önce haysiyetin (Arapça) sözlükteki anlamlarını aktarmıştım: 1. Değer, saygınlık, itibar. 2. Onur, özsaygı, şeref. Bu kitap bağlamında özsaygı[217] vurgusunu tercih ettiğimi tekrar ve tekrar belirtmek gereği duyuyorum. Çünkü bir devlet kadını olan Tansu Çiller'in samimi itirafıyla farkımızın altını çizmemiz gerek. Susurluk skandalından sonra devlet adına sarf edilen ve büyük çoğunluk tarafından kabul edilen ünlü cümle şöyle: "Devlet uğruna kurşun atan da, kurşun yiyen de bizim için saygıyla anılır. Onlar, bizim için şereflidir."

"Devletin yasa-dışı operasyonlarda kullandığı kurşun sıkan adam" hem "saygı"[218] hem de "şeref"le kutsanmış...

Saygı adlı kitabında Richard Sennett "onur"dan söz ederken Pierre Bourdieu'nun bir cümlesini aktarır: "Kendisini daima başkalarının gözüyle gören, varlığı için başkalarına ihtiyaç duyan bir bireyi farz eder; çünkü kendisi hakkında sahip olduğu imaj, ona diğer insanlar tarafından verilenden ayırt edilemez..."[219]

Açıktır: Burada varlığını başkaları üzerinden, "onur"-landırılarak edinen kişiden söz ediliyor. Kendi adına konuştuğunu sandığı sırada bile aslında başkaları adına konuşmaktadır, –farklı bir varlık olarak kendi yoktur çünkü. Oysa özsaygı'da kişi öncelikle *kendisine duyduğu saygı*'yı gözetir. Bu da kendi adına konuşmakla; parmak izi, ses tonu, gözbebeği ve yüz ifadesinden gelen doğal farkını bir hikâyeye dönüştürmekle, bir hikâye olmakla mümkündür.

---

217 İnsanın kendine duyduğu saygı, onur, haysiyet, izzetinefis. *Türkçe Sözlük*, s. 1507.

218 Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye ya da bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya neden olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram. *Türkçe Sözlük*, s. 1650.

219 Richard Sennett, *Saygı-Eşit Olmayan Dünyada*, s. 66.

O zaman diyebiliriz ki başkası adına konuşmanın haysiyetsizliği *saygı, onur* ve şeref'e, kendi adına konuşmanın haysiyeti ise özsaygı'ya kayıtlıdır.

Yeri (yine) geldi, –sık sık tekrarlamanın da hiçbir sakıncası yok: Her "adına konuşmak" arzusu "küçük bir devlet olma" talebine, her "küçük bir devlet olma" talebi "büyük bir faşist{= despot [= tiran (= firavun)]} olma"ya hazırlıktır. Her "büyük bir faşist{= despot [= tiran (= firavun)]} olma" talebi ise acı çektirmekten haz duymayı, ***haysiyetsizliği*** (= özsaygı yoksunluğunu), saygı, onur ve şerefi içerir.

...

Bir Yaratıcılık İmkânı Olarak Kaos adlı kitapta aile, ümmet, millet, halk, sınıf... adını alan "bir araya gelişlerin" tümünün krize kayıtlı olduğundan, koronavirüsle birlikte *antroposantrik* (= insanmerkezci) söylemin kendi sonuna doğru yürüdüğünün açığa çıktığından söz ettim. Omnicideye [= tüm kırıma (= yok oluşa)] kayıtlı bu "bir araya gelişlerin" ortak kesenlerinden biri de *saygı*'dır, –*sevgi* yoktur çünkü; oysa sev(e)memek kötülüğe kayıt olmak demektir: "Hiçbir zaman sevmeyen insan, sevmeden yaşar ve dolayısıyla sevmekten mahrum kalır. Bu benim görüşüme göre 'kötü'dür." [220]

Şimdi de *saygı*'nın toplumsal, *özsaygı*'nın kişisel karakterine bakalım.

Richard Sennett, "Aslında sosyolojide 'saygı'nın farklı veçhelerini ifade eden çok sayıda eşanlamlı kelime vardır. Bunlar arasında 'statü', 'prestij', 'tanıma', 'onur', ve 'itibar' gibi kelimeler sayılabilir,"[221] der.

"Statü" karar, emir verme ve hükmetme yetkisini, "prestij" ise bu yetkiyi süslemeyi içerir: Bu yüzden devlet başkanları akademisyenlere hem ad'larını *verirler* hem de diğer akademisyenlerden de sık sık "fahri doktora" unvanları *alırlar*; devlet başkanları üniversiteyi ***haysiyetsizleştirirken*** (=

220 Benatar, D., *Keşke Hiç Olmasaydık*, s. 72"

221 *Saygı-Eşit Olmayan Dünyada*, s. 60.

özsaygı yoksunu kılarken), üniversiteler de doğruyu söylemekten vazgeçer, fahri doktorayı *verirler*. Daha önce de aktarmıştım: "Çağdaş toplumsal düzenin temelinde cellatlar değil, profesörler vardır. Devlet gücünün temel aracı ve simgesi giyotin değil, (tam yerinde bir deyimle adlandırıldığı gibi) *doctorat d'tat*'dır (devlet doktorası). Yasal eğitimin tekeli yasal şiddetin tekelinden daha önemli, daha merkezidir."

Devam edelim: "Statü" sahiplerinin pahalı ve zırhlı makam arabalarına binmeleri, şatafatlı binalarda oturmaları, koruma ordularıyla dolaşmaları, şeref kıtalarının önünde havalı havalı yürümeleri, esas duruşta bekleyenleri kürsüden hazla izlemeleri, yerli yersiz her bir araya gelişte *saygı* duruşuna çağırmaları, ulaşılmaz olmaya dikkat etmeleri, gösterişle "prestij" edinmeleri... hep ***haysiyetsizliği*** (= özsaygı yoksunluğunu) toplumsallaştırır.

Bütün bunlar otorite ve hiyerarşiyi, üretim ve paylaşım eşitsizliğini, başkası adına konuşmanın normal kabul edilmesini, *yeryüzü* yerine *dünya*'nın tercih edilmesini... dolayısıyla pan-kapitalizmi karakterize eden özelliklerdir. *Saygı* ise bu verili durumun aksamadan işlemesini sağlayan ortak değerlerden biridir: Erkek, baba, ağabey, öğretmen, şef, amir, müdür, başkan, önder, komutan, din adamı, yasa koyucu, yaşlı, kısaca yöneten... yönetilenlerden sürekli *saygı* ister. Aile, ümmet, millet, halk, sınıf... adını alan "bir araya gelişlerin" varlığını sürdürmesi ise bu *saygı*'nın sürekliliğine ve oranına bağlıdır, –bu *saygı*'ya onur ve şeref'in hep eşlik ettiğini *de* unutmamamız gerekir.

Oysa biliyoruz: *Saygı* "maruz kalma"nın içerisinden şekillenir, –çok yasalıdır. *Özsaygı* ise "rıza gösterme"nin içerisinden şekillenir, –az yasalıdır.[222]

---

222 Benzer tarihlerde Gaye Boralıoğlu ve Ümit Kıvanç tarafından benzer kaygılarla kaleme alınan kitapta, haysiyetin kişisel yanına *da* vurgu yapılır: "Şöhret, insanın avam nezdindeki değeridir; itibar, seçkinler nezdindeki değeridir; haysiyet de kendi gözündeki değeridir. *Haysiyet*, s. 10"

Şu da var: Bir kişinin bütün diğer kişileri sevmesi ise kesinlikle beklenemez. Bu yüzden özsaygı'nın içerisinden şekillenen yeni bir *saygı* kavrayışına, ilişkisine ve toplumsallığına kesinlikle ihtiyacımız vardır. Bu da kendi adına konuşmanın ***haysiyetini*** (= özsaygısını) edinerek, diğer hareketli ve hareketsiz canlı türleriyle kendini eşdeğer kılmakla mümkündür.

...

Yazdıklarım irkiltici gelmesin!

Her on kasım'da saat dokuzu beş geçe dayatılan *saygı* duruşlarını düşünün.

Bu *saygı* duruşlarının "seçilmemiş tek adam rejimi"-nin zihniyet dünyası tarafından organize edildiğini, bu dayatmaların biriktirdiği öfke ve hıncın "seçilmiş tek adam rejimi"nin kitlesel bir biçimde işbaşına gelmesindeki katkı payını dikkate almayı deneyin. Ve "seçilmiş tek adam rejimi"nin ısrarla, *karşı* bir *saygı* duruşu olarak her gün beş vakit secde etmeye çağırışındaki *saygı*'nın anlamını ele geçirme hamlesini (bu çerçevede) değerlendirin, –mevcut *saygı*'ya karşı daha etkili *saygı* arayışı yüzünden tüm eğitim sisteminin bile dönüştürüldüğünü göz önünde bulundurun.

Bu yüzden *saygı* iktidarın hem gerçekleşme ve kendini ifade etme hem de muktedir olarak hükmetmenin hazzını yaşadığı bir boyuttur.

Hükmedilen ise kravatını takarak, önünü ilikleyerek, esas duruşa geçerek, el öperek, secde ederek iktidara katılır; hükmeden ve hükmedilen ortak değer olarak *saygı*'da buluşur, birbirlerini alkışlar, birbirleri üzerinden var olurlar.[223]

---

223 Bu *saygı* buluşması için çarpıcı örnek (hükmeden) Recep Tayyip Erdoğan'ın polis kurşunuyla 15 yaşında öldürülen Berkin Elvan'ın annesi Gülsüm Elvan'ı (hükmedilen) kitleye yuhalatmasıdır. Aynı kitle Tansu Çiller'in ünlü cümlesini de (muhtemelen) hiç tereddüt etmeden alkışlayacaktır.

Saygı'nın kitleselleşmesi ve normalleşmesiyle birlikte omnicideye [= tüm kırıma (= yok oluşa)] kayıt olan "insanın evcilleşmesi", "homojen biz", "aynının cehennemi" ya da "piyasa toplumu"...tamamlanmış olur.[224]

Ve üzerinde pan-kapitalizmin bayrağı dalgalanmaya başlar.

...

Sol/sosyalistlerin *saygı*'nın otoriter ve hiyerarşik yapısını sorgulama çabası dahi göstermeden "devrim şehitleri" için sık sık "saygı duruşu"na davet etmeleri ise *düşüncenin düşünene hükmetmesi* içerisinden söz aldıklarını gösterir, -ki hazindir.[225]

...

Basit, çıplak gerçek şudur: Aile, ümmet, millet, halk, sınıf... adını alan "bir araya gelişlerin" ortak keseni *sevgi* değil *saygı*'dır.

Sev(e)memek ise omnicideye [= tüm kırıma (= yok oluşa)] kayıt olmak demektir.

---

224 Bu adlandırmaların arka planı için *Bir Yaratıcılık İmkânı Olarak Kaos* adlı kitabıma göz atmanızı öneriyorum.

225 Aynı sol/sosyalistlerin sık sık kullandığı, "İnsanlık onuru işkenceyi yenecek!" sloganı da Tansu Çiller'in daha önce aktardığımız ünlü cümlesiyle kendi farkının altını çiz(e)mediği, "tepkisel düşüncenin" içerisinden şekillendiği için (yine) aynı derecede hazindir.

Her yazdığımı okuyan, eleştiren, öneriler getiren Mister Fa, "Düşünce, suretimize nakşedilmiştir bre gafiller! gibi hayli iddialı bir cümle yazıyor ama çöp bidonu ile iddianı hafifletiyorsun. Nerede bu çöp bidonu?" diye sordu.

Yağmurlu bir sonbahar günü Yeldeğirmeni Mahallesi'nin arka sokaklarındaki çöp bidonunu ziyaret etmeye gittik. Yazılı kültürün dışarısına çıkmaya cüret eden ve ifade aracı olarak çöp bidonunu seçen kişinin mahallede oturduğunu da varsaydık. Flaneur Kitabevi, Don Kişot İşgal Evi, Kuzgun Çizgi Roman Evi ve biyoçeşitlilik üzerine kurslar düzenleyen Nadas Atölyesi... gibi mekânlara ev sahipliği yapan, Gezi Ayaklanması'nın rüzgârının en çok hissedildiği mahallenin graffiti ve murallarla dönüştürülmüş duvarlarının ve sonbahar sembolü kestane satıcılarının arasından geçerek çöp bidonunu bulduk. Ama zaten graffiti ve murallardaki taşkın yaratıcılığı gören Mister Fa'nın kuşkusu epey zayıflamış, "Sizi biz doğurmadık! Orospular." duvar yazısını görünce sersemlemişti, –çöp bidonuna bir "manifesto kürsüsü, fırtınalı gecelerde kaybolmuş denizcilere yol gösteren deniz feneri, karanlıklar içerisinde ışık saçan mum" gibi baktı ve ardından şefkatle elini omzuma koyup, sevgisini belli etmekten çok yeni görevler vermeyi tercih eden ve bir türlü tatmin ol(a)mayan bir baba edasıyla, "Yine de bu cümleyi biraz açmalısın!" dedi.

Dönerken *"Bir Yaşama Pratiği Olarak Haysiyet*, Konuşmacılar: Ömer Faruk&Cemal Yardımcı" duvar afişinin yanında birbirimizin fotoğrafını çektik. Karşı duvarda *"Sağ ve Sol'un Ortak Mekânı Olan Ev Aslında Nedir?"* afişindeki konuşmacının adını okuyamadık, –yağmur, kâğıdı yıpratmış, renkleri birbirine karıştırmıştı. "Düşünce, suretimize nakşedilmiştir bre gafiller!" cümlesini yazan kişi olma ihtimalini aramızda tartıştık, –karar veremedik.

F ı s ı l t ı 7 1: "Bir kişi yeryüzünün resmini yapmaya kalkışır. Yıllar boyunca bir mekânı illerin, krallıkların, dağların, koyların, teknelerin, adaların, balıkların, odaların, aletlerin, yıldızların, atların, insanların resimleriyle doldurur. Ölmeden az bir zaman önce bakar ki sabırla gerçekleştirilen bu labirent kendi yüzünün çizgilerini taşıyor." *Jorge Luis Borges*[226]

F ı s ı l t ı 7 2: "İnsan bedeni, insanın dünyanın içinde bulunduğunun göstergesidir, yoksa yeni yeni doğmakta olan bireyciliğin ortaya çıkardığı gibi bir kopuşun, bir farkın nedeni değil (bedenin bireyi bir sınır içine alıp başkalarından, aynı zamanda dünyadan da ayırması, özgürlüğün bedeli olacaktır). Kişi kendisini aşan toplumsal ve evrensel bir bütüne bağlıdır, teninin kalınlığıyla dünyanın bir özetidir; varlığı gökcisimlerinin hareketiyle, ayın konumuyla, çevresine karşı tutumuyla vb. şekillenen bir küçük-evrendir. Beden insanı benzerlerinden ya da doğadan ayırmaz; tam tersine, geçirgen yapısı sayesinde dünyayla ilişki içindedir. (...)

Evren insanı içerir, insanın yüzü yıldızların varsayılan dilini yankılar. İnsanın bedeniyle dünyanın bedeni herhangi bir biçimde ayrılmaz, karşılıklı bir zorunluluğun örgüsünde yer alırlar. Beden dünyadan, ötekilerden ve yüzünü verdiği insandan ayrı bir gerçeklik değildir daha." *David Le Breton*[227]

---

226 Jorge Luis Borges, *Yaratan*, s. 148.

227 David Le Breton, *Yüz Üzerine: Antropolojik Bir Deneme*, s. 27, 62.

Yazar, "yeryüzü" ve "dünya" ayrımı yapmıyor, –bu ayrımı yaparak düşündüklerimi daha sarih bir hale getirdiğim kanısındayım. "Özgürlük"ün ise her kişinin diğer hareketli ve hareketsiz canlı türleriyle kendisini eşdeğer kılarak, onları da içeren yeni bir kamusal alan tanımlanmasının içerisinden geçerek yeniden tanımlanmasından yanayım.– "Küçük-evren" vurgusuna da dikkatinizi çekmek isterim.

Bir Yaratıcılık İmkânı Olarak Kaos'ta Abdûlgaffar el Hayatî'nin bir uçurum daveti olan sorusunu "düzenli ordu" üzerinden görünür kılmayı tercih etmiş, "İnsan, 'uçurum korkusu' yerine 'öteki korkusu'nu tercih ederek haysiyetsizliği de (= özsaygı yoksunluğunu da) seçmiştir," demiştim.[228]

Soru ve (bir) cevabı yüz[229] ve yüzün bozulması {= parçalanması [= yok edilmesi (= yok sayılması)]} üzerinden görünür kılmaya devam edelim.

...

Yüz, insanın bir varlık olarak kendisine ve başkasına görünür olduğu tek yerdir.

Yüz, bir varlık olarak insanı yok etmek isteyen başkasının da öncelikli hedef olarak seçtiği tek yerdir. –Hatırlayalım: "Alnının çatısından" ya da "iki kaşının tam ortasından vurmak"tan söz edilir.

Yüz, tek evimiz ve yurdumuz olan bedenimizin başkentidir.

Yüz, bir yarım söyleyiş ve kişisel kimliğin fısıltısıdır.[230]

---

228 Ömer Faruk, *Bir Yaratıcılık İmkânı Olarak Kaos*, s. 25. "Uçurum korkusu"nun neden olduğu sorunlara "tarihte 'tatil' " (s. 20) örneğini vererek katılan Daryush Shayegan'da da rastlarız: "Peki, eski insanların kökensel ontolojisiyle, yeni zamanların modernliğini kuran ontoloji arasında ne olup bitmiştir? Bir şeyin olup bittiği kesindir: *Bakışın yukarıdan aşağıya kayması.* Yukarıdan aşağıya derken hiçbir değer yargılamasında bulunmuyorum. Yükseklik terimlerini kullanmamın nedeni bakışın, ilk tefekkürün uçurumunda kaybolmak yerine, doğrudan ulaşabileceği somut şeyleri kavramak için uzak ufuklardan vazgeçmiş olmasıdır. *Yaralı Bilinç*, s. 41"

229 "Yüz, çehre. *Türkçe Sözlük*, s. 1759." Sözcük seçimindeki tutarlılığı sürdürmek için bundan sonra "yüz" olarak devam edecek, ama "suret"i kastedeceğim. Aynı biçimde "başka" ve "öteki"yi de eşanlamlı olarak kullanıyor ve alıntılıyorum.

230 *Yüz Üzerine*, s. 57.

"Yüz, açığa çıkardığı kadar [da] gizler. Onda öngörülemez olan, olası olana fazlasıyla üstün gelir."[231]

Yüz, uçsuz bucaksızlıktır.

Başlangıcı ve sonu yoktur; öngörülemez ve ele geçirilemezdir. Çizgilerin, dalgalanmaların, gölgelerin ve ürpertilerin çeşitlendirdiği ifadeler sınırsızdır. Hüzün, öfke, özlem ve sevinç gözyaşları ise çizgi, dalga, gölge ve ürpertileri biricikliğin doruklarına taşır, bu doruklar da onu ulaşılmaz kılar, kutsallaştırır, –tam da böylesi bir durumda "yüz"e "ay parçası" denmiş olmalı. "Kutsal"ın bir sözcük olarak ilk kullanıldığı yerin "yüz" olması kuvvetle muhtemeldir; kutsalın gülümsemesini, bu gülümsemede kaybolmayı, gülümsemeye teslim olarak aşkla karşılaşmayı arzu ederiz, –yaşamaya o an başlarız çünkü. Bu yüzden de olsa gerek Georges Bataille, "İnsan yüzünde sapmalar ve kaçamaklardan ileri gelen sonsuz bir karmaşıklık vardır," der".[232] –"Sonsuz" vurgusuna dikkatinizi çekmek isterim.

Yeni doğmuş çocuk yüzü ise "tabula rasa"dır.

Ebeveynlerin çocukla kurduğu ilişkinin niteliği çizgi, dalga, gölge ve ürpertilerin niteliğini belirler. Çocuk aşkla doğmuş olsa bile, *başka*'dır.

Her çocuğun aşkla doğma hakkı vardır; bu temel bir çocuk hakkıdır, bu hakkın çocuklara tanınmaması ise mutlak olarak ebeveynlerin suçu, günahı ve (açıkça söylemek lazım =) kötülüğün üreme noktasıdır. Ebeveynlerin önce birbirlerine sonra da *başka*'ya yükledikleri anlamla çocuk hayata başlar, ilk çizgisini edinir. Ardından diğer çizgiler gelir: Kardeş, akraba, komşu ya da mahalle çocukları...

Her farklı kişi farklı bir çizginin, her farklı çizgi ise farklı bir ifadenin oluşmasına neden olur.

"Hayat" adını verdiğimiz ve mutlak olarak bize ait olan macera *başka*'larıyla, yeryüzüyle ve evrenle karşılaşmalar üzerinden şekillenir çünkü.

---

231 *Yüz Üzerine*, s. 57.

232 *Yüz Üzerine*, s. 17.

Kamusal alanın her kişi için eşit uzaklıkta olan "etki eden" ve "etkilenen" mekanizmalarla düzenlenmiş olup olmaması, bu kamusal alanda *başka*'larının olma oranı ebeveynlerin çizgilerine de yansır.

Ama "kamusal alanda maruz kalma" ya da "kamusal alana rıza gösterme" de yetmez, kamusal alanın tüm hareketli ve hareketsiz canlı türleri için yeniden düzenlenmesi, salt insan zihninin uzantısı olan "dünya" yerine tüm hareketli ve hareketsiz canlı türlerini de kapsayacak bir biçimde yeni bir "yeryüzü" kabulü de gerekir.

Her iki farklı tercih ifade olarak ebeveynlerin "yüz"üne yerleşir ve ebeveynler tarafından çocukların "yüz"üne aktarılır: Çünkü, "Yüz, varlığın gizli merkezi, bir biçimde insan kimliği duygusunun 'başı'ysa (*capita*), yüzün biçiminin bozulması bir anlamda varlığın yitirilmesi, kişiliğin yıkımı olarak deneyimlenir."[233]

...

Bu yüzden yüz, uçurum ya da öteki korkusunun sınır çizgisidir!

233 *Yüz Üzerine*, s. 15.

Başlangıçta yeryüzünün yüzü vardı: Ağaçlar, çalılar, dağlar, tepeler, nehirler, dereler, kayalar, taşlar, volkanlar, denizler, göller, vadiler, çöller... ve bunların oluşturduğu çizgi, dalga, gölge ve ürpertilerle yeryüzü biricikti; yağmur, rüzgâr, kar, sıcak ve soğuk ile sonsuz bir hareketlilik içerisindeydi. Benzeri yoktu, taklit edilemez bir özelliğe sahipti, bu anlamda kutsaldı; öngörülemez ve ele geçirilemezdi.

Sonra insan ev yaptı, bahçenin evi oldu; ardından toplu konutlar ve gökdelenler geldi: Bahçesiz evlerden, toplu konutlardan ve gökdelenlerden oluşan şehirlerde yaşamaya başladı.

Farklı bir tür olma iddiasıyla hayatı adımlamaya başlayan insan başlangıçta "kıl"lı iken sonrasında "kıl"ını da reddetti. Bedenine ait olan, bedeninin bir parçası olan "kıl"dan vazgeçtiği oranda yeryüzündeki ağaçlardan da vazgeçti, –kesti. Yeryüzüne müdahale ettiği gibi kendi bedenine de müdahale etti.

Oysa "ağaç" yeryüzünü nasıl benzersiz ve taklit edilemez kılıyorsa "kıl" da insan yüzünü benzersiz ve taklit edilemez kılar; yüzün biricikliğinin altını çizer. Tam da bu noktada Abdûlgaffar el Hayatî'nin bir uçurum daveti olan sorusunu tekrar hatırlamanın yeridir: "Ne oldu da yabanıl varoluşunun kaynağını kendi dışında aramaya başladı?" Evet, ne oldu da insan bedeninin doğal uzantısı olan "kıl"ından kurtulmak istedi; sakalını, bıyığını, koltuk altını, apış arasını, bacaklarını tıraş etmeye başladı? Ne oldu da ait olduğu yeryüzünü inkâr ederek zihninin uzantısı olan dünyaya yerleşti? Ne oldu da "kaos"u değil de "düzen"i tercih etti?

Yüz'ün yabandan evcile, çıplaklıktan üniformaya, karnavallardan milli bayramlara, oyundan esas duruşa, "kıl"dan "kıl"sızlığa... geçirdiği bütün aşamaları dikkate alarak antropolojik bir çalışma kaleme alan David Le Breton bir cevap verir: "Yüzün biçimlendirilmesi her zaman Öteki'nin

işidir."[234] *Kara Kitap*'ın omurgasını oluşturan "Ben, bir başkasıdır!" ve Richard Sennett'ın "Saygı, bir başkasıdır!" vurgularını "Yüz, bir başkasıdır!"a[235] taşır.[236] Yüz'e başkası içerik verir çünkü; yüz başkasıyla karşılaştığı, başkasından etkilendiği, başkasını etkileyebildiği oranda bir çizgi edinir. Yüz'ün gülümsemesi, sevmesi, öfkelenmesi ya da hüzünlenmesi başkasının varlığına yüklediği anlama, onunla kurduğu ilişkinin niteliğine bağlıdır: Çünkü yüz, "insan varlığının en güçlü göstergesidir, insanın yadsınmasının yolu yüzünün yadsınmasıdır. Yüzünün biçimi bozulmuş insan geçici ya da kalıcı olarak benliğin askıya alınışını, yalnızca bütün istencin seferber edilmesiyle eski haline gelebilecek varlığından simgesel yoksunluğu yaşar."[237]

Bu yüzden "kıl"ın istem dışı kesilmesi yeryüzüne ve yüz'e yapılan en sert ve aşağılık müdahaledir.–Bir tavuk ya da hindinin canlıyken tüylerinin yolunmasının, at ya da aslanın yelesinin kesilmesinin, zebra ya da zürafanın tıraş edilmesinin... saçmalığını düşünün, –lütfen!

Çünkü yeryüzü, tüm hareketli ve hareketsiz canlı türlerini içererek varlığını oluşturur; karşılıklı olarak birbirlerine kayıtlıdırlar, birbirleri üzerinden, birbirleri için var olurlar: "Beden dünyadan, ötekilerden ve yüzünü verdiği

234 *Yüz Üzerine*, s. 131.

235 *Yüz Üzerine*, s. 131.

236 Roman yazarı Orhan Pamuk, sosyolog Richard Sennett, antropolog David Le Breton'un bu kıtalararası buluşmasına "Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni" saptamasıyla geniş ufuklu Daryush Shayegan de katılır: "Ve kendimi başkalarının gözüyle görme kaygısı o kadar kuvvetlidir ki, yargılarımın aldıkları biçimlere o kadar yer etmiştir ki bütün geçmişimi dışarıdan gelen ölçütler ışığında yeniden değerlendiririm. *Yaralı Bilinç*, s. 16" –Bu muhteşem buluşmayı kayda geçirdikten sonra Keith Jarrett'ın *The Köln Concert*'i eşliğinde bir kadeh şarap (Corvus/Rarum) içtiğimi de söylemek isterim.

237 *Yüz Üzerine*, s. 314.

insandan ayrı değildir daha."[238] –"Daha" vurgusuna dikkatinize çekmek isterim.

Ama aile, ümmet, millet, halk, sınıf... adını alan "bir araya gelişler" yeryüzüne değil devlete kayıt olarak okula, bürokrasiye, askerliğe de kayıt olurlar. Bu her üç kayıt oluş da yüz'e norm getirir; çocukların, askerlerin ve toplama kamplarına kapatılan tutsakların üç numara saç tıraşı olması; bürokratların uzun saç ve sakal bırakmaması istenir. Böylece yüzün biricikliğine müdahale edilir; kimlik fotoğraflarının "kıl"sız olması bu yüzdendir. Yüz, "kıl"dan arındırılarak öngörülebilir ve ele geçirilebilir hale getirilir. Ad koyarak başlayan iktidar mekanizmaları yüz'e kadar genişler; ad yüz'ü, yüz de adı tamamlar: Her kişiyi kimlik numarasına hazırlar.

Yüz, iktidarın silah kullanmadan yürüttüğü (esas) savaş alanlarından biridir. Yüz'ün biricikliğinin yitirilmesinin ardından "askerleşmiş millet", "aynının cehennemi", "homojen biz", "evcilleşen insan", "piyasa toplumu" ya da "seçilmiş tek adam rejimleri" gelecektir: Çünkü, "İnsan bedenindeki tüm bölgeler arasında yüz en yüksek değerlerin toplandığı [tek] yerdir: Kimlik duygusunun yansıdığı, çekiciliğin, sayısız güzellik ya da çirkinlik nüansının yerleştiği, kimliğin saptanmasını sağlayan ana kalıp. Değeri öylesine büyüktür ki yüzün hasar görüp görünür bir iz kalacak biçimde bozulması kimliğin yitirilmesi gibi acıklı bir olay olarak karşılanır."[239]–Boksörler rakiplerinin yüzlerini parçalamak, boks filmleri ise yakın plan çekimleriyle bu parçalamanın derecesini ve hazzını seyirciye aktarmak ister; kan ve ter damlaları kameraya doğru uçuşur; bu yüzden sakallı boksör yoktur, "kıl" parçalanmayı saklar, kan ve ter damlalarının uçuşmasını engeller çünkü.

"Kıl"dan arındırılmış yüz (= ve beden) başkası tarafından biçimlendirilmiş yüz'dür. Görmenin, dokunmanın önü-

238 *Yüz Üzerine*, s. 62.

239 *Yüz Üzerine*, s. 275.

ne geçmesiyle yüz'ün kutsallığı ve biricikliği de azalır. Fotoğraf, sinema ve medya bu durumu yaygınlaştırır ve meşru kılar. "Dünya güzeli" ve bu güzelliğe eşlik etmesi uygun bulunan erkekler "dünya yakışıklısı" unvanıyla "kıl"sız bir güzellik normu olarak bütün dünyaya aktarılır. Marily Monroe, Elvis Presley, Madonna, Michael Jackson, Greta Garbo, Clark Gable, Marlene Dietrich, Marlon Brando, Elizabeth Taylor, Brad Pitt, Diana Spencer, Keanu Reeves, Brigitte Bardot, Alain Delon, Romy Schneider, Charles Bronson...'ın taklitlerine dünyanın her yerinde rastlanır: Bu yüzden, "Ben, bir başkasıdır!"

Geride kişinin "kıl" köklerine dokunarak hissedebildiği asıl yüzü kalır, –göremediği, ama dokunabildiği, ışıldayan ya da kapanan bir "gizli yüz"; sır edinerek, sır'rı çoğaltarak, sır'rını saklayarak ve sır'lı kalmayı seçerek edinilen asıl yüz ve bu arayışın taşıyıcısı olan düşünce: "Aynadaki yansıma ya da fotoğraf, portre ya da ekran, yüz her zaman Öteki'nin yüzüdür. İnsanın asla göremeyeceği tek yüz, asla canlı gerçekliği içinde algılayamadığı, her zaman suret üstünden ulaştığı kendi yüzüdür (yalnızca dokunarak ulaşabilir gerçekliğine, ama Batılılar için dokunma bakışla aynı değeri kesinlikle taşımaz)."[240]

Bu yüzden başkasının görmesine göre biçimlenmiş olan yüz ile kişinin parmaklarıyla dokunduğu asıl yüz'ü farklıdır; ilki "Yüz, bir başkasıdır!"a göre biçimlenir, ikincisi öngörülemez ve ele geçirilemez olan (isterse kıl'lı =) düşünceyle. Bu yüzden Yeldeğirmeni'nde çöp bidonuna yazılan, "Düşünce, suretimize nakşedilmiştir bre gafiller!" cümlesi sır'rı, "sır'lı düşünceyi" hatırlattığı için dikkate alınması gereken bir uyarıdır.

...

Yüzyıllardır birbiriyle çatışan sağ ve sol "çöp"te, "köşe yazarları"nda, "bahçesiz evler" ve "kıl'sız"lıkta ortaklaşır.

240 *Yüz Üzerine*, s. 176.

"**N**e oldu da yabanıl varoluşunun kaynağını kendi dışında aramaya başladı?" sorusuyla yola çıkıp mütercim Osman Fuad'ın "Başkasının başkası kimdir peki?" sorusuna selam verip "başka"da konakladık. Vardığımız yer (yine) bir uçurum kenarı: Daha önce de, "İnsan, 'uçurum korkusu' yerine 'öteki korkusu'nu tercih ederek haysiyetsizliği de (= özsaygı yoksunluğunu da) seçmiştir!" demiştim.

"Başlangıç" ve "son" arasında neler olduğu konusunda artık epey fikir sahibiyiz; tek ve net bir sözcük kullanarak bir şey söylemek gerekirse arada "başka" var ve "başka"yı üretmiş olan, "aşağılık ırk&tür" söylemini şekillendiren zihniyet dünyasının neden olduğu "elleme" ile "dokunma" arasındaki farkı bile seç(e)memezlikler, bil(e)memezlikler ya da tercih ed(e)memezlikler var, – yüzlerce yıldır bu "omnicide [= tüm kırım (= yok oluş)] söylemi hem bizi hem de kendisini yavaş yavaş ele geçiriyor, parça parça sakatlıyor.

Üstelik, Abdûlgaffar el Hayatî'nin şu cümlelerinden de haberdarız artık: "Bir tek başlangıcın başlangıcı yoktur. Başlangıcın öncesi kaostur. Farklı bir tür olma iddiasıyla hayatı adımlamaya başlayan insan, 'başlangıç'ın başlayarak 'son'a kayıt olduğunu, düzenin uçurum korkusu yüzünden başladığını fark edememiş, başlattığı başlangıca bile nüfuz etmeyi beceremeyiştir."[241]

"Başkasının başkası kimdir peki?" sorusunu sırtlayarak mitolojiye, Narkissos'a bakıp biraz daha uçurum kenarında bekleyelim, –gidecek başka bir yer de yok zaten: Nokta!

Kadınlar kadar erkeklerin de beğendiği genç ve yakışıklı Narkissos bir başkasıyla karşılaşmayı, ellerini tutmayı, saçlarını koklamayı, sessizce gülümsemeyi, sırtını öpmeyi, küçük küçük ısırarak sevişmeyi istemez; hep etkileyen ama hiç etkilenmeyen olarak kalmak ister. Bir gün pınara gider ve su içerken görüntüsüne âşık olur, –başkası sandığı kendi görüntüsünü bile tanı(ya)mayarak "acı" çekmeye başlar...

---

241 *Bir Yaratıcılık İmkânı Olarak Kaos*, s. 7.

Kendisine bile kavuşamamanın yoksunluğuna kendisini mahkûm eder. Böylece neden ile sonucun, katil ile maktulün, suç ile cezanın aynı kişide buluştuğu benzersiz bir soyutlama düzeyi gerçekleşir ve tüm insanlık tarihini gündemine hapseder: Kişinin kendisini sevebilmesi başka birini sevebilmesine bağlıdır çünkü. Başkası yoksa kendisi de yoktur; başkasının yüz'ü yoksa kendi yüz'ü de yoktur. Başkasıyla karşılaşarak edinilen çizgi, dalga, gölge ve ürpertilerin biricikliğini taşıyan yüz'den yoksun kaldığı için kendi yüz'ünden de yoksundur. Kendi yüz'ü olmadığı için başkasının yüz'ünü de göremez.

Haysiyet (= özsaygı) sahibi bir canlı türü olarak hem kendisini hem de başkasını edin(e)memiştir.

Biliyoruz: Boş yüz "tabula rasa" dır.

...

Kabul edelim: Tanrı'nın da yüz'ü yoktur.

...

Uçurum kenarı sakinlerinin tanık olduğu ve aktardığı bu meselle birlikte, "İnsan, 'uçurum korkusu' yerine 'öteki korkusu'nu tercih ederek ***haysiyetsizliği de*** (= özsaygı yoksunluğunu da) seçmiştir!" çıkarsamasını doğrulayan gerilim dozu yüksek bir esinin yol göstericiliğini edinir ve Abdûlgaffar el Hayatî'nin sorusunun habercisi olan muhteşem bir uçurum yaratıcılığına da tanık oluruz.

Vincenzo Peruggia, "Başlangıçta başka bir resmi gözüne kestirdiğini ama *Mona Lisa*'nın yanından geçerken onun kendisine gülümsediği gibi tuhaf bir duyguya kapıldığını," söyler.[242] Usta hırsız 21 Ağustos 1921 tarihinde Louvre Müzesi'ne girer ve hem sanat hem de düşünce tarihini temellerinden sarsan bir eylem gerçekleştirir: Leonardo da Vinci'nin ünlü tablosunu, resim sanatının sembolünü çalar.

Peki, yoldan çıkmış birinin bile tekrar yoldan çıkmasına neden olan bu gizemli yüz'ün gülümsemesinin büyüsünün ardında ne saklıdır? Posterler, kartpostallar, bardaklar, defterler, kitaplar, boya kutuları, broşlar, fincanlar, saksılar, tişörtler, anahtarlıklar, tütün kutuları, kalemlikler, oyun hamurları, çakmaklar, eşarplar, puzzlelar... la sürekli çoğaltılan, üzerine kitaplar yazılan, resim tarihinin en çok reprodüksiyonu yapılan bu yüz'ün çekiciliği nereden gelmektedir? Resimle hiç ilişkisi olmayan kişiler bile neden bu yüz'ü edinerek hiç olmazsa kopyalarını yakınlarında tutmak, görmek, dokunmak istemektedir? Öncesinde, görmek için acele etmeyenler çalındığı duyulduktan sonra *Mona Lisa*'nın asıldığı duvarı görmek için neden akın akın sıraya girerek bu boşluğun karşısında dikilmektedir? Bu boşluk onlara ne söylemektedir? Bir yüz'ü resmederek varlığıyla yerine konulamaz bir boşluk yaratan başka bir sanat eseri, yüz'ü anlatan edebiyat metni, yüz'ü notalara döken müzik ya da yüz'ün öneminin altını çizen düşünce akımı var mıdır? Hırsız, resmi çerçevesinin, çerçevelemelerin dışarısına taşırarak zamana hükmeden bir eylem gerçekleştirmiş değil midir? Bu olayda eylem ve eylemci başlı başına benzersiz ve radikal bir sanat eserine dönüşmemiş midir? Hiç resmi eğitim almamış hırsızın Abdûlgaffar el Hayatî'nin sorusundan haberdar olma ihtimali neden hiç dikkate alınmamaktadır?

Bunlar sakinlerin uçuruma doğru kadeh kaldırırken aralarında konuştuğu sorulardır.

---

242 Darian Leader, *Mona Lisa Kaçırıldı*, s. 26.

Bir cevap "suç", "yokluk" ve "boşluk" sözcükleri eşliğinde Darian Leader'den gelir:

> "Öyleyse *Mona Lisa*'nın çalınışı modernist çağın mükemmel suçu olabilir miydi? Bir tablo çalınmış, binlerce kişi boş bir uzamı görmek için müzeye toplanmıştı. Bu suç, modernizmin hem sanatçılarının hem de yazarlarının meşgul olacağı pek çok şeyi müjdeliyor gibiydi: Yokluğun gücü, imgenin ötesindeki boş yer, medeniyetin kalbindeki boşluk."[243]

Peki, resmi yapan Leonardo da Vinci *kendisi* ile *başkası* arasındaki ilişkiyi nasıl resmetmiştir ki bu zamana hükmeden ve bir sanat eserinin olmazsa olmazı olan *esin*'i sürekli ama sürekli taşıran bir eser üretebilmiştir?

Epey kabul görmüş bir yoruma göre Mona Lisa, Leonardo da Vinci'nin dişil karşılığıdır.[244]

Narkissos'un yarattığı yıkımın farkında olan Leonardo da Vinci kendisinden çıkarak başkasına adım atan ya da başkasından çıkarak kendisine adım atan bir buluşmayı resmederek, (üstelik) düşünceyi erotikleştirerek, söylemektense yaparak, yapılabileceğini göstererek, gösterdiğini inandırıcı kılarak, inandırıcılığını zamanının ötesine taşıyarak yeryüzünde kalmış, dünyayı karşısına alan bir uçurum kazmıştır, –bu uçurumun çekiciliğine Franz Kafka ve arkadaşı Max Brod bile kapılmıştır.[245] Floransa sokaklarından yükselen kazma seslerine İskenderiye kulak vermiş, İstanbul da bu yankıyı yazıya geçirmiştir. Milyonlarca kişiyi etkileyen yüz ifadesinin sır'rı ise başkasına esin veren kendiliğin başkasız kendiliklere yönelttiği gülümsemenin gizemli benzersizliği olsa gerek, –gizemin arkasına saklanmış sır ve erotik bir boyut da edinen yaratıcı düşünce.

---

243 *Mona Lisa Kaçırıldı*, s. 71.

244 *Mona Lisa Kaçırıldı*, s. 37, 151.

245 *Mona Lisa Kaçırıldı*, s. 12.

Öyle ya hem başkasız kendiliklere gülümseyen hem de bu çıkmazın altını ustalıkla çizen başka hangi portre vardır?

Günümüzde hangi tribün lideri, kanaat önderi, köşe yazarı, akademisyen, münevver ve siyaset erbabı yarattığı boşlukla tartıya çıkmayı kabul edecek kadar karakter ve özgüven sahibidir?

Hangi şampiyonluk kupası, nobel madalyası, meydan muharebesi zafer tacı çalındıktan ya da bir banka soyulduktan sonra insanlar kupanın sergilendiği sehpayı, ödülün konulduğu dolabı, iktidarın hükmettiği koltuğu ya da boş para kasasını görmek için akın akın sıraya girmiştir?

...ve mehter marşı eşliğinde esas sorumuza gelelim: 11 Eylül 2001'de insanlık tarihinin en organize ve ölümcül saldırısını Dünya Ticaret Merkezi'ne gerçekleştirecek kadar radikal bir zihniyet dünyasına sahip olan siyasi eylemciler ile muktedirliğin kitleselleşmiş hali olan "seçilmiş tek adam rejimleri"nin cellat ve kurbanları tarihi boşlukla sarsarak zamana hükmetmeyi tasarlayacak kadar ufuk genişliği ve yaratıcılığa sahip midir?

...

Bir Yaratıcılık İmkânı Olarak Kaos'tan cümleler aktararak bu bölümü bitirelim: Düşünmek kavram yaratmaktır. Öngörülememiş ve ele geçirilememiş bir kavramın esin kaynağı olarak boşluk, sessizlik, ateş, saf su, gece, uçurum, deniz, yaban ve kaosa kulak vermekten başka bir çare yoktur!

Bu da bizi "düşüncenin erotikleşmesi" de denilebilecek yeni bir kavram önerisine taşır: "*Eros'un Istırabı* adlı kitabında Byung-Chul Han, 'Eros olmadan düşünce bütün canlılığını, bütün huzursuzluğunu kaybederek tekrara düşer, gerici bir hal alır,' diyor.[246] Aşksız düşüncenin 'tekrara' düştüğünü 'gerici' bir hal aldığını belirtiyor.

246 Byung-Chul Han, *Eros'un Istırabı*, s. 56.

Neredeyse tüm düşünce tarihinin dışarısına çıkan bir cümle bu: 'Düşünce' ile 'aşk'ın birbirini belirlemesi, birbirini tamamlaması, birbirinin esini olması gerektiğinden söz ederken hem düşünceye hem de aşka yeniden bakmamızı sağlıyor. Böylesi 'yüce' bir durum ise bir tek öngörülemez ve ele geçirilemez olmayı adımlayarak, temsil edilemeyenden söz alarak, uçurumdan atlamayı göze alarak gerçekleşebilir çünkü."[247]

247 *Bir Yaratıcılık İmkânı Olarak Kaos*, s. 141.

Türkçe Sözlük imparatorluğu, "Kendi topraklarında oturan çeşitli ulusları egemenliği altında toplayan devlet biçimi,"[248] olarak tanımlıyor.

İnsan zihninin ürünü olan dünyanın bir tezahürü olarak imparatorluğun hem kendi türüne hem de yeryüzüne yaptığı tahribatı (büyük bir arsızlıkla) saklayan bu tanımı bir kenara not edip daha önce kullandığımız bir cümleyi hatırlayalım: "İmparatorluk (= padişah)" ve "ulus devlet (= ulu önder)" yandaşları "sürekli kriz"in nedeni olarak diğerini işaret etmekten vazgeç(e)mediği için hayattan çoktan kopmuş bu "kör dövüşü" sürüp gitmekte, ömrümüzü talan etmektedir," demiş, imparatorluktan ulus devlete küçülmenin hâlâ kabul edil(e)memiş olunmasının altını çizmiş, bu "imparatorluk düşkünlüğü"nün bir "gizli gündem" olarak varlığını sürdürmesinin yarattığı sorunlara dikkat çekmiştim.

Önce "imparatorluk düşkünlüğü"nün, "dünya devleti"[249] olma hırsının esin kaynağını saptayalım: Bu, hiç kuşkusuz daha önce de sözünü ettiğimiz "Tanrı Devleti"dir.

Şimdi dünyayı biçimlendiren "gelmiş geçmiş en büyük imparatorluğa" kısaca göz atarak "kör dövüşü" saptamamızı içeriklendirip, dünyanın bankeri, polisi ve efendisi olma hırsının sonuçlarına bakalım: "Büyük Britanya beş kıtadaki 43 sömürgesiyle dünyanın şimdiye kadar gördüğü en büyük imparatorluğa sahipti." İşgal ve talan ettiği topraklar, "1860'ta yaklaşık 24.5 milyon kilometrekareyken, 1909'da toplam 32.5 milyon kilometrekareye ulaştı. Britanya dünya kara yüzeyinin neredeyse dörtte birini bulan bu imparatorlukta Fransızların üç katı, Almanların on katı toprağa sahipti ve dünya nüfusunun aşağı yukarı aynı orandaki bir kesimini denetim altında tutmaktaydı: Bir şekilde Britanya yönetimi altında yaşayan toplam 444 milyon insan vardı."

248 *Türkçe Sözlük*, s. 904.

249 Niall Ferguson, *İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi*, s. 24.

Bütün bunlar yerli halkların vergilendirilmesi, soyulması ya da yok edilmesiyle mümkün oldu: Böylece Asya'da iktidar, Amerika'da toprak ve Afrika'dan da köleler sağlandı.[250] Dinin de ortak olarak desteklediği bu örgütlenmiş köle sahipliğinin en basit anlamda bile adalet, ahlak ve saygıyla hiçbir ilişkisi yoktur.

Bu yüzden imparatorluk, insan zihninin uzantısı olarak dünyanın yeryüzünü işgal ve imha etme, başkasını "aşağı ırk&tür" olarak görme, başkasının acısından haz duyma, başkasından zorla ya da gönüllü olarak kölelik ve (üstelik) saygı talep etme örgütlenmesidir, –bütün bunları adalet ve ahlak kisvesi altında yapmakta da hiçbir sakınca görmemektedir : "İngilizler Tanrı'nın dünyaya hükmetme hakkını bahşettiği efendi ırk olduğuna göre, bunun mantıksal sonucu da dövüştükleri insanların doğuştan aşağı konumda olmalarıydı. (...) Biz dünyadaki en iyi ırkız ve dünyanın ne kadar geniş bir kesiminde barınırsak, bu insan soyu için o ölçüde iyi olur."[251]

Adolf Hitler'in *Kavgam*'ını hatırlatan bu satırların en veciz ifadesi ise "İmparatorluk Günü" sloganıdır: "Tek Kral, Tek Bayrak, Tek Donanma, Tek İmparatorluk."[252]

Oxford Üniversitesi'nden mezun olan ve aynı üniversitede de profesör olarak akademik hayatına devam eden Britanyalı tarihçi Niall Ferguson, Oxford'a girdiğim günlerde "İmparatorluk gülünç bile değildi", Oxford Birliği, "Bu kurum Sömürgeleştirmeyi Esefle Karşılamaktadır" gibi ciddi önergeleri tartışmaktaydı, der.[253] Ve bu işgal, talan, sömürü ve aşağılamaya dayalı devasa toplumsal gücün neden sürdürülemez olduğunu açıklamaya çalışır.

---

250 *İmparatorluk*, s. 70, 234, 123.

251 *İmparatorluk*, s. 253, 222.

252 *İmparatorluk*, s. 326.

253 *İmparatorluk*, s. 16.

Bir neden: Franklin Delano Roosevelt'in, "Sömürgeci sistem savaş demektir," saptamasıdır. Çünkü 1. Dünya Savaşı kazanılmasına rağmen 750 bin Britanyalı asker öldürülmüştür.[254] Sömürülenleri de düzenli ordu kurmaya iten, bu durumu her devlet için meşru kılan sonu gelmeyen bir silahlanma yarışı başlamış, nükleer bombalarla iş çığırından çıkmış, "imparatorluk düşkünlüğü" yüzünden dünya her an patlamaya hazır bir ateş topuna dönüşmüştür.

İkinci neden: "Aşağılık ırk&tür"e hükmetmeyi meşru görme örgütlenmesi olan imparatorluğa Mahatma Gandhi gibi ***haysiyet*** (= özsaygı) sahibi karakterli kişilerin itiraz etmesidir: "Her ne kadar daha sonra yöntemleri değişse de, imparatorluk silah donanımı çok daha düşük yığınla insanı öldürerek ve ülkelerine el koyarak devasa büyüklüğe ulaştı: Makineli tüfeklerle bir sürü insanı öldürmek ordunun tercih ettiği taktik olarak öne çıktı.... [İmparatorluk]...kendi halkının ihtiyaçlarına duyarlı, yiğit ve devrimci bir protestocu olan Mahatma Gandi gibi insanlar sayesinde dağılıp yıkıldı."[255]–Bu değerlendirmenin BBC'nin web sayfasında yer aldığını belirtelim.

Üçüncü neden: "Aşağılık ırk&tür" iddiasının zamana ve hayata direnemeyerek bütün inandırıcılığını yitirmesidir: Dünün kölelerinin Birleşmiş Milletler'e Genel Sekreter (= Kofi Annan), Amerika Birleşik Devletleri'ne Başkan (= Barack Obama), Amerika Birleşik Devletleri'ne Başkan Yardımcısı (= Kamala Harris), Nobel Edebiyat Ödülü'ne yazar (=

---

254 *İmparatorluk*, s. 328, 305.

255 *İmparatorluk*, s. 13.
"İmparatorluk düşkünlüğü"nün, başkası adına konuşmanın örgütlenmiş haysiyetsizliğine işaret eden çarpıcı bir örnek için bkz. (s. 228): 15 Kasım 1884'ten 26 Şubat 1885'e kadar süren, Afrika'yı paylaşmak için toplanan Berlin Konferansı'na Avusturya-Macaristan, Belçika, Danimarka, Fransa, Almanya, Büyük Britanya, İtalya, Hollanda, Portekiz, Rusya, İspanya, İsveç, Osmanlı Devleti katılmış, ama tek bir Afrikalı temsilci çağrılmamıştır.

Toni Morrison), gelmiş geçmiş en iyi basketbolcu (= Michael Jordan), en tanınmış manken (= Naomi Campbell), en iyi karakter oyuncularından biri (= Morgan Freeman), en iyi ağır siklet boks şampiyonu (= Muhammed Ali) ve en iyi caz müzisyenleri (= Miles Davis&Ella Fitzgerald)...gibi ulaşılması son derece zor olan kürsülere bile çıkabilecek yetenekte olduklarının ortaya çıkmasıdır.

Dördüncü neden: Uluslararası ticari dil olarak kabul edilen İngilizce üzerinden bütün dünyaya bir "hükmetme küstahlığı" olarak yayılan ve benimsenen "fuck you! (= siktir git!)" ifadesinin bir bumerang gibi gelmiş geçmiş en büyük imparatorluk olan Britanya İmparatorluğu'nu da vurmasıdır: "Vali Sir Richard Turnbull bir keresinde İşçi Partisi üyesi politikacı Denis Healey'ye şunu söylemişti: 'Britanya İmparatorluğu sonunda tarihin dalgaları altına gömüldüğü zaman, geride sadece iki anıt bırakacaktır: Biri futbol, diğeri de 'siktir git' ifadesi."[256]

Beşinci neden: Mahatma Gandhi gibi ***haysiyet*** (= özsaygı sahibi) sahibi kişiler eninde sonunda başkasını aşağılama örgütlenmesi olan her tür imparatorluk özentisine "fuck you! (= siktir git!)" diyecektir, –demiştir.

256 *İmparatorluk*, s. 341.

Abdûlgaffar el Hayatî'nin bir uçurum daveti olan sorusuna bir tek Orhan Pamuk'un kulak vermesinden söz ederek başladığımız ek'in sonuna yaklaşıyoruz. Roman yazarı, *Beyaz Kale* ve *Kara Kitap*'ta soru'nun farkında olduğunu sezdirir, *Yeni Hayat*'ta ise soru'yla (artık) yüzleşmek zorunda kalır: " 'Her şeyin aslına, İlk Neden'ine, kökenine varmak istiyorsun değil mi?' dedi öte hayattan nice manzaralar seyredebilmiş hasmım. 'Saf olana, bozulmamış olana, sahih şeye ulaşmak istiyorsun. Ama yok öyle başlangıç. Hepimizin taklidi olduğu bir asıl, bir anahtar, bir söz, bir köken aramak boşuna.' "[257]

Bir Yaratıcılık İmkânı Olarak Kaos'ta Abdûlgaffar el Hayatî'nin bir uçurum daveti olan sorusunu "düzenli ordu" üzerinden görünür kılmayı tercih etmiş, "İnsan, 'uçurum korkusu' yerine 'öteki korkusu'nu tercih ederek haysiyetsizliği de (= özsaygı yoksunluğunu da) seçmiştir," demiştim, – daha önce de belirttim.

Her şeyin aslı, ilk nedeni ve kökenini anlamaya yönelik olan bu "uçurum daveti" sorusuna Orhan Pamuk da cevap vermeyi denemez; zihniyet dünyasını "öteki korkusu" ile sınırlar.

...

"Bir gün bir kitap okudum ve bütün hayatım değişti," cümlesiyle başlayan roman, okuyanı sayfalarından yaydığı ışıkla büyüleyen ve kendisine bağlayan bir çekim gücüne sahiptir. Bu büyüden etkilenen okur yeni bir hayata başlamak için oturduğu ev'ini, ailesini, ilişkilerini, hayatını tereddüt etmeden bırakır. Otobüslere biner, iner, tekrar biner ve adı Viranbağ ve benzeri olan yerleşim yerlerine tekrar ve tekrar gider.

Yazar, kitabın ne anlattığından hemen hiç söz etmez, ama başka insanları etkileme gücünün yoğunluğundan sık sık örnek vererek söz eder. Bu etki gücü öylesine yoğundur ki

257 Orhan Pamuk, *Yeni Hayat*, s. 213.

birbirinin kopyası olan hemen her yerleşim biriminde kitaptan etkilenenler vardır. Hemen her şeyden söz eden, her sorunun çözüldüğü, her sıkıntısı olan kişi için bir formülü olan ve diğer kitapları gereksiz kılan bir "tek ve mutlak kitap" olduğu, okuyanın hayatını değiştirebileceği hissettirilir.

Dünyanın sırrına vakıf bu "tek ve mutlak kitap" hem okuyanları hem de okuyanların yaşadığı yerleşim yerlerini aynılaştırır, bu aynılaştırmayı benimseme süreç içerisinde "şiddetin kalbi"ne dönüşür; "Bir gün bir kitap okudum ve bütün hayatım değişti," cümlesinin sahibi olan roman kahramanı otobüslere binmeye başlar, birbirinin aynısı mola yerlerinde iner, tekrar biner, "Bize özgü bir hüznün ve şiddetin kalbine doğru yolculuk"u kararlılık ve adanmışlıkla adımlar.

Biz de imparatorluktan ulus devlete istemeden küçülmüş olmanın hüsranıyla başa çıkamamış kişilerin çaresizlikle "tek ve mutlak kitap"a sarıldığını, kitap uğruna cinayet işlemekten bile çekinmeyen bir adanmışlığın yaygınlaştığını, tekrar basıl(a)mayan kitabın el yazısı ile çoğaltıldığını, tekrar basılmasını engelleyen gücün başka bir "tek ve mutlak kitap"a kendisini adadığını, her "tek ve mutlak kitap"a kendisini adamış olanın başka bir "tek ve mutlak kitap"a adanmıştan öldüresiye nefret ettiğini, bütün öldüresiye nefret sahiplerinin "imparatorluk düşkünlüğü"nde ortaklaştığını, bu hasarlı kişilerin, nedense, Viranbağ ve benzeri yerler inşa etmenin ötesine bile geçemediğini de fark ederiz; her yer, her tabela ve her kişi aynıdır artık. Üstelik bu Viranbağ'ların üzerinden leylekler de çok yükseklerden uçarak geçmeye başlamıştır.[258]

Çünkü biliyoruz: Her "tek ve mutlak kitap" ***düşüncenin düşünene hükmettiği*** bir düşünce iklimine işaret eder; bu düşünce iklimi de, düşüncenin insana özgü bir faaliyet değil aşkınsal bir boyut içerdiği inancını yaygınlaştı-

258 *Yeni Hayat*, s. 262.

rır; aşkınsal bir boyut ise düşünceyi düşünemez kılar; gerekli olan her şey düşünülmüş, başkasının düşünmesine gerek kalmamıştır artık.

Oysa düşünce, kendisi üzerine düşün(e)mediği sürece düşünmüş sayılamaz. Çünkü düşünce, temsil edilemeyendir; düşünce, düşünce vasfına layık olabilmek için kendisi üzerine düşünme yeteneğini sürekli yenilemek zorundadır. Bu yüzden düşünce, ısrarla ve sürekli olarak kavram yaratmakla yükümlüdür.

"Tek ve mutlak kitap" ise ***düşünenin düşünceye hükmettiği*** bir toplumsallığı değil "kurumsallaşmış topluluk"u hedefler. Her "kurumsallaşmış topluluk" ise bir süre sonra "insanın evcilleşmesi", "homojen biz", "aynının cehennemi", "piyasa toplumu" ya da "seçilmiş tek adam rejimi"ne dönüşür. Çünkü temsil, temsil edileni de bozar. Her temsil eden ve temsil edilen birbirini kurban ve cellada dönüştürürken birbirlerini de ***haysiyetsizleştirirler*** (= özsaygı yoksunu kılarlar). *İlhamını* "tek ve mutlak kitap"tan alan "imparatorluk düşkünlüğü" ise başkasını "aşağılık ırk&tür" olarak gördüğü için "sürekli savaşın ve dolayısıyla kriz"in içerisinden kendi sonuna doğru yürür.[259]

Bu yüzden *Yeni Hayat,* "tek ve mutlak kitap"ın içerisinden şekillenmiş ***düşüncenin düşünene hükmettiği*** bir zihniyet dünyasının yazıya dökülmüş ifadesi; ömrünü viraneler içerisinde dolaşarak geçiren bir divanenin resmi, öfkesini dizginlemeye çalışan zeki bir yazarın entelektüel hamlesidir, –ona selam olsun!

---

259 "Bir gün bir kitap okudum ve bütün hayatım değişti," cümlesiyle başlayan, yayınevi tarafından bu cümlenin öne çıkarılmasıyla sunulan *Yeni Hayat*'ın 1994'den 2020'ye kadar yaklaşık 300 bin olan baskı sayısına bakılırsa bu topraklarda "bir kitapla" hayatının değişeceğini düşünen okur sayısının epey yüksek olduğunu da bir kenara not edelim.

F ı s ı l t ı 7 3: "Tek ve mutlak kitap" ve onun güdümünde kalarak kaleme alınan metinler kutsal, yasa, ahlak, sevap, çoğunluğun iyiliği, öngörülebilir ve ele geçirilebilir olan içerisinden söz alır. "Diğer kitap"lara da günah, suç, ayıp, yasa dışılık, etik, öngörülemez ve ele geçirilemez olan kalır.

Her "diğer kitap" zamanın terazisinde "tek ve mutlak kitap"a olan mesafesiyle tartılır.

Çünkü, insan zihninin uzantısı olan "tek ve mutlak kitap" bu dünyayı sömürgeleştirerek yok etmeye yönelik olarak kurgulanmış olup, tüm hareketli ve hareketsiz canlı türlerinin kayıtlı olduğu yeryüzünün (yeniden) değer kazanması "diğer kitaplar"a kalmıştır.

Bu yüzden: "Tanrı Devleti", "Dünya Devleti" ve "seçilmemiş ve seçilmiş tek adam rejimleri"ne esin veren kesin yargılardan oluşmuş "tek ve mutlak kitap"a adanmışlıklar başkasının adına konuşan ***haysiyetsizlik*** (= özsaygı yoksunu) örgütlenmeleridir: "Aslında, kesin yargılar yalanlardan daha tehlikelidir, ya da daha ziyade kesin yargılar en tehlikeli yalan biçimidir, çünkü kesin yargılar insanın uğruna acı çekmeyi, aşağılanmayı, cezalandırılmayı, öldürmeyi ve öldürülmeyi göze aldığı yalanlardır." *Peter Berkowitz*[260]

260 Berkowitz, P., *Nietzsche: Bir Ahlâk Karşıtının Etiği*, s. 171.

F ı s ı l t ı 7 4: "Kitaplarla yeni hayatlar kurulmaz; ütopyalar yaşanmaz; toplumsal hareketler doğmaz.

Kitaplar cevap vermez, sorusu olanlarla konuşur. Onları soru/cevap yalnızlıklarından kurtarır.

Kitaplar kişiyi çoğaltmaz. Mahremiyeti artırır.

Kitaplarla hayat hissedil(e)mez, anlaşılabilir belki.

Kitaplar, kendisiyle, Öteki'yle, hayatın seçilmiş bir boyutunda sahiden buluşmak isteyenler ve bunu gerçekleştirmek amacıyla sahiden çaba gösterenler için basit yol göstericilerdir.

Kitaplar, öteki dünyada ödüllendirilme beklentisine dayanan dinsel ahlâkla yetinmeyerek daha insani derinliklerin peşine düşenler için dünya bilgisini edinme ve hayal etme kapasitesini zorlama araçlarıdır.

Kitaplar karşı ve yana olmayı seçenler için vardır.

Ya da sıkılanlar için basit vakit öldürücülerdir."

Abdûlgaffar el Hayatî

Artık kabul edelim: "Aşağılık ırk&tür" gerekçesiyle devlet ve düzenli ordu kurarak yeryüzüne kayıtlı hareketli ve hareketsiz canlı türlerinin yarısından fazlasını yok eden insan kötülüğe de kayıt olmuştur.

Kendisinden başkasının olmadığı bir dünya oluşturmayı amaçlayarak kendisini kayaların sessizliğinden, rüzgârın esintisinden, ormanın uğultusundan, ağaçların hışırtısından, çiçeklerin fısıltısından, otların ve kuğuların salınımından, nehirlerin coşkusundan, su aygırlarının kokusundan, kurtların yabanıllığından, ejderlerin sabrından, kertenkelelerin kur yapma yeteneğinden, sincapların terk edilmiş yavruları kollayan şefkatinden, örümcek kuşlarının cömertliğinden, aslanların kükremesinden, kartalların çığlıklarından, kargaların şakacılığından, serçelerin ve kırlangıçların telaşından... su, hava ve toprağın birbirleri için var olurken benzersiz bir doğurganlık çeşitliliği sergilemesinden, yabanın öngörülemez ve ele geçirilemezliğinden yoksun kılmış, Tanrı Devleti ve Dünya Devleti'ne kayıt olarak ***başkası adına konuşmanın haysiyetsizliğini*** (= özsaygı yoksunluğunu) tercih etmiştir.

Düşüncenin kendisi üzerine düşünmeye, düşünülmemiş olduğu için temsil de edilemeyene, başkası olmadan düşünülemeyeceğine, böylece, düşünür ve düşüncenin ***haysiyet*** (= özsaygısına) edinmesine yönelik kaygı ve katkı tribün lideri, kanaat önderi, köşe yazarı, akademisyen, münevver ve siyaset erbabından değil bir roman yazarından, Ayhan Geçkin'den gelir: "Anlamak, birini, bir şeyi, bir hayvan, bir bitki ya da bir kaya parçasını ona dönüşmektir, bedensel olarak, kanda, sinirlerde, kaslarda, ondan bir parçanın içinde büyümesidir. Sen ya da o olduğun oranda, belki artık ne sen ne de o olan bir yere doğru gitmektir, anladığından dahi başka bir şeye dönüşmektir."[261] – Ona da selam olsun.

---

261 Ayhan Geçkin, *Gençlik Düşü*, s. 166.

Dikkatinizi çekmek isterim: "Toplum" adı verilen, bileşenlerini aile, üm-

Daha önce sözünü ettiğimiz, "İnsan, 'uçurum korkusu' yerine 'öteki korkusu'nu tercih ederek ***haysiyetsizliği*** de (= özsaygı yoksunluğunu da) seçmiştir!" çıkarsamasına eşlik edecek bir uçurum yankılı cümle kurabiliriz artık: *Başkasının başkası kendisidir!*

Çünkü biliyoruz: "Kendisi ve düşmanı arasında benzerlik görmeyen, tüm kötülüğün kendisinde değil başkasında olduğuna inanan biri trajik biçimde düşmanına benzemeye yazgılıdır. Fakat kendisindeki kötülüğü tanıyarak, düşmanı gibi olduğunu keşfeden biri gerçekten farklıdır. Benzerliği görmeyi reddederek kötülüğü pekiştirir, kabul ederek azaltırız. Ne kadar farklı olduğumu düşünürsem, o kadar aynı kalır; ne kadar aynı olduğumu düşünürsem, o kadar farklı olurum."[262]

---

met, millet, halk ve sınıfın... oluşturduğu, devlet ve düzenli ordu kurmanın ötesine (pek) geçememiş, insan zihninin uzantısı olduğu için kötülüğe de kayıtlı olan dünyasının içerisinden şekillenmiş bir perspektif yerine, tüm hareketli ve hareketsiz canlı türleriyle varlığını inşa eden yeryüzüne (yeniden) kayıtlı olmak isteyen (yeni) bir perspektiften söz ediyoruz burada.

262 Tzvetan Todorov'dan aktaran Lars Svendsen, *Kötülüğün Felsefesi*, s. 155.

Hatırlayalım: Fısıltı 55'te, "Doğayla zihnin, dille dünyanın buluşmasından anlam oluşur. Dil, sınırın ve anlamın taşıyıcısıdır: 'Sınırları tayin eden dildir ama onları aşıp bu sınırları sınırsız bir oluşun sonsuz eşdeğerine dönüştüren de dildir.' "[263] demiştik.

...

Birbirlerinin nedeni ve sonucu olan "seçilmemiş tek adam rejimi" ile "seçilmiş tek adam rejimi" arasında süregiden iktidar çekişmelerinin arka planında hep "ben daha iyi hükmederim" çekişmesi vardır. Hükmetmekte, başkasının acısından haz duymakta, diğer hareketli ve hareketsiz canlı türlerini "aşağılık ırk&tür" gerekçesiyle yok etmekte ortaklaşırlar ve bu ortaklaşma ekolojik, toplumsal ve siyasi krizi sürekli kılar. Aile, ümmet, millet, halk, sınıf... adını alan "bir araya gelişler" ise bu kör dövüşünün tarafı olurlar, tarafı oldukları oranda da krizin parçasına dönüşürler; hükmedilmeyi, maruz kalmayı benimser ve normalleştirirler: Birbirlerini kurban ve cellat olarak alkışlarlar.

Oysa biliyoruz: İktidar ad koymakla başlar. Her ad koyuş bir iktidar göstergesidir, her bir ad iktidarın başladığı, cisimleştiği bir noktadır; o adı tereddüt etmeden kabulleniş ise o iktidar mekanizmasının benimsendiği, kabullenildiği, onaylandığı anlamına gelir. Ebeveynler Havva, Adem, Rabia, Ali, Melike, Mustafa, Emine, Osman, Ayşe ya da Ömer adını koyarak iktidara katılır, ortak olur ve çocuklarına da aktarırlar. Kişi adlarındaki bu ortaklık yer adlarına da taşınarak iktidar kitleselleştirilir: Sultan Yavuz Sultan Selim Köprüsü, Abdülhamid Han Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi ve Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi ile Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, Kenan Evren Caddesi, İnönü Üniversitesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Recep Peker Caddesi ve Ata-

263 *Deleuze,* s. 145.

türk Üniversitesi arasında iktidarının damgasını kamusal alana vurma isteği açısından hiçbir fark yoktur.

Tam da bu noktada dil, parçası olan sözcük ve onu görünür kılan sözlük devreye girer. Her sözlük bir dil dökümüdür. Her sözlük anlamın katılaştırılarak, çerçevelenerek, sınırlandırılmasıdır. Her sözlük bir iktidar haritasıdır. Her sözlük bir tarih kitabıdır. Her sözlük bir zihniyet tasnifidir. Her sözlük yaratıcılık kapasitesinin boyutunun ölçüldüğü bir tartıdır. Her sözlük iddia ve ideolojilerin hayattaki karşılıklarını gösteren bir tür aynadır. Her sözlük aşağıdan yukarıya, yukarıdan aşağıya iktidar mekanizmalarının nasıl kurulduğunu gösteren benzersiz bir toplamdır.

Sevan Nişanyan tek başına, bir tür yalnız kovboy, bir tür entelektüel terörist, ama bir tür "vurucu tim" gibi de kararlı, sabırlı ve organize çalışarak *Çağdaş Türkçenin Etimolojisi, Türkiye Yer Adları Sözlüğü* ve *Türkiye Kişi Adları Sözlüğü*[264] adlı sözlük çalışmalarıyla iktidar mekanizmalarının ad üzerinden nasıl kurulduğunu kapsamlı bir biçimde araştırarak göstermiş, hedef tahtasını yakınlaştırmış, "nokta atışları" için gerekli malzemeyi sağlamıştır.

Dikkatinizi çekmek isterim: Bu topraklardaki yer adlarının hem dökümü çıkarılıyor hem de "aynı yer"i edinmek isteyen Rumların, Ermenilerin, Kürtlerin, Arapların... ve Türklerin koyduğu "ad"lar listeleniyor, –"yer" derken köyden büyük şehire olan tüm yerleşim birimlerini kastediyorum. Ad koymanın nasıl bir hükmetme hırsıyla gerçekleştiğini, her merkezi siyasi otoritenin hiç görmediği en küçük yerleşim birimlerinin "ad"larına bile müdahale etmek istediğini göz önünde bulundurmanızı rica ediyorum, –lütfen:

"Yaygın kanının aksine, yer adlarını o yerde yaşayanlar belirlemez. Genel kural, o yerin sakinleriyle bölgenin

264 Büyük boy, 1035 sayfa, Liber Plus Yayınları, 2018; büyük boy, 1039 sayfa, Liberus Kitap, 2020; büyük boy, 756 sayfa, Liberus Kitap, 2021.

egemen unsurları ve siyasi otorite arasındaki bir alışveriştir. Bu alışverişte siyasi otorite bölgesel unsurlardan, bölgesel unsurlar ise yerin sakinlerinden daha ağır basar."[265]

"Entelektüel terörist", "vurucu tim" vurgularına bakıp da heyheylenmeyin, abarttığımı düşünmeyin. Sözlük, bir dil'e, o dil'in konuşulduğu toplumsallığa içerik ve karakter veren en önemli göstergelerden birisidir; daha ötesi diğer aile, ümmet, millet, halk, sınıf... adını alan "bir araya gelişler"le nitelik tartışmasının yapılmasına zemin hazırlayan kabul görmüş bir ölçü birimidir; yüzlerce yıl üç kıtada at koşturmuş bir imparatorluğun mirasçısı olmakla övünme fırsatını hiç kaçırmayan tribün liderlerinin, kanaat önderlerinin, köşe yazarlarının, akademisyenlerin, münevverlerin ve siyaset erbabının da boyunu, kilosunu, sikinin uzunluğunu ve ufkunu ölçme aracıdır.

İçten içe kıskanılan, imrenilen, omurgasını "Ben, bir başkasıdır!" cümlesinin oluşturduğu romanlar yazılmasına neden olan başkasını karakterize eden en önemli öğelerden birisi de sözlüktür.

Biliyoruz: Kişi, başkasıyla karşılaştığı, başkasını tanıdığı, başkasını etkilemeye, başkasından etkilenmeye açık demokratik mekanizmalar kurabildiği, esin verecek bir özgüvene sahip olabildiği oranda kendisini de sever, kendisini sevdiği oranda başkasını da sever, başkasını sevdiği oranda da başkası üzerinden var olmaya çalışmaz. –Unutmayalım: İlk başka çocuktur.[266]

Şimdi bu satırların yazılmasına esin veren alıntımızı aktaralım:

---

265 *Türkiye Yer Adları Sözlüğü*, s. 15.
Örnek verelim: "Nif›Kemalpaşa, Kirmasti›Mustafakemalpaşa, Eğin›Kemaliye, Makriyali›Kemaliye, Tirse›Kemaliye, Sinason› Mustafapaşa, Selinti›Gazipaşa, s. 68"

266 Hannah Arendt, *İnsanlık Durumu*, s. 349.

"18. Yüzyılın sonunda Batılı öğrenciler İslam dünyası hakkında elle tutulur bir malzemeye sahiptirler: 'Avrupa'da şimdiye kadar Arap grameri üzerine yaklaşık yetmiş kitap, Farsça üzerine on, Türkçe üzerine de on beş kitap basılmıştır. On Arapça, dört Farsça ve yedi Türkçe sözlük vardır.' Ya öteki tarafın durumu? Arapça'da hiçbir şey yoktur, Farsça ve Türkçe'de keza."[267]

"Keza" sözcüğü bu "içler acısı" durumun itirafıdır. Üstelik itiraf sahibi "uzak başkası" değil "yakın komşu"dur.

Fısıltı'de, "Bir kimliğin (= ninni'nin, ad'ın, dil'in, yazı'nın, düşünce'nin, din'in, beden'in, etnik köken'in, tarih'in, devlet'in, bayrak'ın, ordu'nun, sınır'ın, coğrafya'nın, şarkı'nın, mitoloji'nin...) 'içerisine' doğarız," demiş, kitap boyunca da bu doğumun yarattığı kilitlenmelerden söz etmiştim.

Sevan Nişanyan ise doğduğu coğrafyaya angaje olmayan, "dışarıdan" bakan biri. Diğer söyleşiler benimle yapılmış olmasına rağmen benim "dışarıdan" bakan biri ile yaptığım bir söyleşinin kitapta "sakil" durmayacağını düşündüm; "seçilmemiş tek adam rejimi"nin yarattığı sorunlara epey erken tarihlerde işaret eden ve şimdi sürgünde yaşayan bir başka "öfkeli"yi, "dışarıya atılan"ı da görmezden gelmek istemedim. Yanı sıra "sürekli kriz üreten" bu topraklardaki kriz aktörleri hakkında da düşündüklerini de kayıt altına almak istedim. Ayrıca "Britanya İmparatorluğu" bölümünde ve söyleşinin girişinde özellikleri belirtilen bir kitap projesi için de söz aldım, –özellikle bu sözün unutulup gitmesine gönlüm razı olmadı; kamuoyunun, "dışarıdan" düşünen yayıncıların dikkate alacağını umarım.

---

267 *Yaralı Bilinç*, s. 28.

Toparlayalım: Hem "seçilmemiş tek adam rejimi" ile "seçilmiş tek adam rejimi" hem de "devrim" sözcüğünün arkasına saklanarak "darbe" planları yapan sol/sosyalist düşünce[268] "tarihle randevu"yu[269] kaçırmıştır.

Her üçü de yeryüzü ile olan randevuyu da kaçırmak üzeredir!

Ö. F.
31 Aralık 2020

---

268 1917'de Bolşevik Darbesi'yle kurulan, 1991 yılında özgürlükçü düşünceye ağır bir hasar vererek dağılan sol/sosyalist siyasetin sembol devleti olan SSCB bir "seçilmemiş tek adam rejimi"dir; seçilmiş tek adam Vladimir Putin, seçilmemiş tek adam Vladimir Lenin'in nedeni ve sonucudur.

Kendisini "özgürlükçü sosyalist" olarak tanımlayan, faşizme karşı mücadelede Yunan direniş hareketine katılan, "Ya Sosyalizm Ya Barbarlık" dergisinin kurucuları arasında yer alan bir başka "yakın komşu" olan Cornelius Castoriadis tarafından ise SSCB "güzellik üretemeyen bir toplumsallık" olarak adlandırılmaktadır: "Neredeyse sınırsız zulüm [ve] adaletsizlik içinde yaşayan insan toplumları olduğunu önceden biliyorduk. Hiçbir güzellik üretmeyen bir insan toplumuysa henüz görülmemişti. Pozitif çirkinlikten başka bir şey üretmeyen bir toplum henüz görülmemişti. Bürokratik Rusya sayesinde bunu da gördük. Aktaran Daryush Shayegan, *Yaralı Bilinç*, s. 103"–Dikkatinizi çekmek isterim: Güzellik üret(e)memesi bir yana "pozitif çirkinlikten başka bir şey üretmeyen bir toplumsallıktan" söz ediliyor.

269 Bu yaratıcı adlandırmanın kapsamını genişleterek kullandım. Bkz.: *Yaralı Bilinç*, s. 23.

Başkası Adına Konuşmanın Haysiyetsizliği yazarı Ömer Faruk gazetemize konuştu:

Yerli ve Milli Devletler Dönemi Kapanıyor

Ahmet Tulgar[270]

Haysiyetin anlamını tartışmaya açan yeni bir kitap yayımlandı: *Başkası Adına Konuşmanın Haysiyetsizliği.* Kitabın yazarı Ömer Faruk, 20 yıl Türkiye'nin en önemli yayınevlerinden biri olan ve birçok düşünürü ve siyasi ve felsefi akımı Türkiye toplumuna tanıtan Ayrıntı Yayınları'nı yönetti. Bu yüzden de şimdi düşünceyi irdeleyen, düşünce üzerine düşünen bir kitapla okurların karşısına çıkmış olması şaşırtıcı değil. Evet Ömer Faruk, bu hayli iddialı kitabında çatışmalı toplumsallıkların kökeninde "siyasi kriz" değil "düşünce kriz"i olduğunu öne sürerek, okuru düşünce üzerine düşünmeye davet ediyor. Ömer Faruk ile yeni kitabını konuştuk:

---

270 *Yeni Yaşam*'da (11 02 2019) yer darlığı yüzünden kısaltılarak yayımlanan söyleşinin tamamıdır.

Ahmet Tulgar: Bu iddialı ve sorgulayıcı kitabı yazmaya nasıl karar verdiniz?

Ömer Faruk: Bir kızım var. Ona umutlu bir gelecekten söz edemiyorum. Bari umutsuzluğumun kökenlerini kaleme alayım, işine yarayabilir, diye düşündüm.

A. T.: Bir çıkış noktanız olmalı ama?

Ö. F. : 1954 doğumluyum. Ömrüm krizlerle geçti. Artık kabul ediyorum, bu topraklar sürekli kriz üretiyor. Kriz dönemsel değil, sürekli. Bunu saptayınca "Kriz neden sürekli?" diye sormak durumunda kalıyorsun. Arkası çorap söküğü gibi geldi.

A. T.: Biraz devam edin buradan. Neler saptadınız krizlerin sürekliliğini irdelediğinizde?

Ö. F.: Bu topraklarda yaşayan tüm sakinlerin ortak mutabakatıyla oluşmuş bir anayasamız bile yok. Birbirimize razı olduğumuz bir hukuk oluşmadı. Hemen herkes devletin şiddetine ve keyfiliğine maruz kalıyor.

Bu duruma müdahale edebilecek siyasi aktörler devleti ele geçirerek diğerlerine diz çöktürmek üzerinden siyaset yaptıkları için sürekli kriz çıkıyor. Krizi bastırmak için ordu ve polisin gücü sürekli artırılıyor, sürekli yeni hapishaneler yapılıyor, sürekli yeni yasaklar konuyor.

Oysa düşünce yetisi gelişmiş tarafların oluşturduğu bir toplumsallıkta esas olan rıza ve "az yasa"dır. Taraflar birbirlerine, beraber yaşamaya, birbirleriyle karşılaşmaya razı olurlar. Birbirimize gülümsemenin başka bir yolu yok çünkü.

Bizde ise zorbalığın ve "çok yasa"nın hükümleri işliyor.

A. T.: Kitabınızda siyasetle düşüncenin ilişkisini nasıl kuruyorsunuz? Siyaset düşüncenin düşünene hükmetmesi midir sizce?

Ö. F.: Önce düşüncenin tanımında anlaşalım. Dionys Mascolo, "Düşünce, düşünülmemiş olandır," diyor. Haklı... Düşünce faaliyetinin düşünce olabilmesi, benzeri olmamasına, bu anlamda temsil edilememesine bağlıdır. Gilles Deleuze ise, "Düşünce kavram yaratmaktır," diyor; mevcut dil'le yetinmeyen bir yaratıcılığa davet ediyor bizi. Temsil edilemeyen, kavram yaratan bir yaratıcılık faaliyeti ise öncelikle düşünce üzerine düşünmekle işe başlamalıdır.

Düşünce, kendisi üzerine düşünmediği sürece düşünmüş sayılamaz çünkü.

A. T.: Deleuze'ün 'düşünce kavram yaratmaktır' sözünü alıntıladınız. Siz bir kavram önerisinde bulundunuz mu kitabınızda?

Ö. F.: Evet! "Devrimci" yerine "Çok Kalpli Asi"yi önerdim. Dünyanın gidişinden tedirgin olan her yeryüzü sakininin hareketli ve hareketsiz canlı türlerini de gözeterek düşünmesi ve siyaset yapması gerekli. "Devrimci" kavramı bu ihtiyacı karşılamıyor bence. Ekolojik krizin yeryüzüne verdiği hasar dil, din, etnik köken ve kutsal devlet dinlemiyor artık. Tüm dünya tehlike altında. Artık bir devletin tebaası gibi değil bu dünyayı seven, bu dünyanın güzelliklerine layık olmaya çalışan, gidecek başka bir yeri olmayan bir yeryüzü sakini gibi düşünmemiz ve davranmamız lazım.

A. T.: Bu dünyanın güzelliklerine layık değil miyiz?

Ö. F.: Değiliz! Olsaydık, doğayı bu denli hor kullanmazdık. Daha çok antropologların kullandığı bir kavram var: Antroposantrizm. "İnsanmerkezcilik" demek. Kendini tüm diğer canlı türlerinden daha değerli gören bir kavrayışın sakıncalarına işaret ediyor. Bu kavrayışın alt anlamında tebaa bir devlete, bu dünyaya bile kayıtlı değildir. Öte dünyaya kayıtlıdır. Tanrı Devleti'nin üyesidir. Öte dünyaya kayıtlı olduğun zaman bu dünyaya aldırış etmezsin. Tanrı Devleti'nin

bu dünyayı belirlemesine aracılık edersin. Bu dünyayı Tanrı Devleti'nin bir temsilcisi gibi yaşarsın. Bu dünyanın güzelliklerini de göremezsin. Bu dünyanın güzelliklerini çoğaltmak gibi bir kaygın olmaz. Örneğin "içtiğimiz su" doğada kendi başına güzel ve temizdi. Şimdi çeşmelerimizden akan suyu içemiyoruz, kirlettik çünkü. Çocuklarımız sincap, ördek, kırlangıç ve eşek göremeden, defne ağacının neye benzediğini bilmeden büyüyorlar.

A. T.: Kitabın yapısı da hiçbir kitaba benzemiyor? Bu da bir tür öneri gibi?

Ö. F.: Öyle! Her türün kendine özgü bir ifade tarzı vardır. Her tür diğer türlerin açığa çıkaramadığı bir ifade ihtiyacını karşılar. Bir türün sınırlarına hapsolmak diğer ifade biçimlerinden yoksun kalmak demektir. Ayrıntı Yayınları'nı yönetirken bu sorun zihnimi sürekli meşgul ediyor, ama bir çözüm üretemiyordum. Kendi adıma söz almaya karar verince çözdüm. Gerekli gördüğüm tüm türlerin içerisinden geçen akordeon benzeri bir deneme tasarladım. Böylece anlatı, mitoloji, felsefe, aforizma, şiir, fotoğraf, desen ve siyasetin içerisinden birbirine teyellenerek geçen bir kitap ortaya çıktı. Bu düşüncemi önce ilk kitabım olan *Yarabıçak-Banka Soymuş Bir Devrimcinin Samimi İtirafları*'nda denedim. Hoşnut kaldım ve sürdürdüm.

A. T.: Böyle bir kitap türü yok, bildiğim kadarıyla?

Ö. F.: Evet, yok! En yakını deneme.

A. T.: Türkiye düşünce üretimi açısında nasıl bir durum arz ediyor?

Ö. F.: Epey kuşkum var. Tam yirmi yıl Ayrıntı Yayınları'nı yönettim. 500'den fazla kitabın yayımlanma sürecini organize ettim. *Tarih Boyunca Kent, Bir Ahlak Kuramı* ve *Michel Foucault*'un *Seçme Yazılar*'ı gibi temel kitapların is-

tediğim kıvama gelmelerini sağlamak için 10 yıl sabırla bekledim. 1 milyon kitabın okurla buluşmasını sağladım. 500'e yakın kitap önerisini reddettim. Düşünce ürettiği iddiasıyla kaleme sarılan kişileri yakından tanıdım; içki içtim, sohbet ettim.

Şimdi seçilmiş tek adam rejimiyle yönetiliyoruz. Magna Carta, Fransız Devrimi, Paris Komünü, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi... vb. kazanımların tümünün çöpe atıldığı bir dönem yaşıyoruz. Memleketin düşünür ve siyasi aktörleri bu süreci öngöremedi.

Kabul etmemiz gereken en basit en çıplak gerçek bu.

A. T.: Kim bu siyasi aktörler ve düşünürler?

Ö. F.: Örneğin Atatürk hiç seçime girmedi. Ama seçilmemiş biri olarak meydanlara, caddelere adı veriliyor, heykelleri dikiliyor, paraların üzerine fotoğrafları konuyor, bütün devlet dairelerinin baş köşeleri ona ayrılıyor, 10 Kasım'da herkesin esas duruşa geçmesi bekleniyor... Burada bir garabet yok mu sizce? Üstelik 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül askeri darbeleri onun adına yapıldı. Seçilmemiş, üç kez askeri darbeye başvurmuş bir düşünce sistematiği kriz çözebilir mi yoksa krizin bizatihi kendisi midir?

Bu duruma tepki olarak gelişen İslam'ın ise 1400 yıllık bir geçmişi var. Nüfusunun çoğu Müslüman olan 57 devlette varlığını sürdürüyor. Dünya nüfusunun yaklaşık %25'ini Müslümanlar oluşturuyor. Petrol gibi alıcısı hazır olan bir doğal zenginlik ellerinde. Ama Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü 2016 verilerine göre en çok patent alan ilk 20 ülke arasında bir tek Müslüman ülke yok. 1. Çin, 2. ABD, 3. Japonya, 16. sırada İsrail var. Endonezya 21., Malezya 22., İran 23., Türkiye 31. sırada.

16. sıradaki İsrail'in nüfusu 8 milyon, dünya Müslüman nüfusu ise 1.5 milyar civarında. Çocuk ölüm oranlarının, hava kirliliğinin, siyasi cinayetlerin, kara para hareketleri-

nin Müslüman ülkelerde çok yüksek olduğu biliniyor. Özgürlüklerin kısıtlandığı, üniversitelerinin başarılı olmadığı, kadının sosyal hayata katılmasına izin verilmediği de bir gerçek.

Kısaca 1400 yıldır kendi sorunlarını çözememiş bir pratik var.

Bu yüzden İslam da krizin çözümü değil nedeni bence.

A. T.: Milliyetçilikten söz etmeyecek misiniz?

Ö. F.: Her ikisinin ortak keseni olarak sıra onda!

Benedict Anderson'a göre bir siyasi fenomen olarak 18. yüzyılda sahneye çıkmış ve Kutsal'ın yerine talip olmuştur. Özgür yurttaşların "az yasa" ile birbirine kayıtlı olduğu bir toplumsallık yerine kendini devlete adayan tebaayı hedeflemiştir.

Biliniyor: Penguenler Mısır ve İsrail'de, timsahlar İsviçre ve İtalya'da, gergedanlar Türkiye ve Ermenistan'da, filler Almanya ve İsveç'te, su aygırları Fransa ve İspanya'da, kangurular Kürdistan ve İran'da, ren geyikleri Hindistan ve Peru'da, kutup ayıları Sri Lanka ve Nijerya'da, balinalar Marmara ve Karadeniz'de, hamsiler Hint ve Pasifik Okyanusu'nda yaşayamaz. Bu hayvanlar kendi doğal yaşama ortamlarına, habitatlarına kayıtlıdır; biyolojik özellikleri başka bir coğrafya ve iklimde yaşamalarına izin vermez.

Hindistancevizi, mango, ananas, avokado, papaya gibi tropikal meyveler kuzey kutbuna yakın devletlerde (= Alaska, İsveç, Grönland, Kuzey Kanada, Kuzey Rusya) yetişmez. Aynı şekilde tundra, tayga ve liken gibi kutup bitkilerinin Tunus, Tayland, Panama, Venezuela, Ekvator, Brezilya... gibi devletlerde yetişme şansı yoktur.

Bu yüzden hareketli ve hareketsiz (diğer) canlı türlerinin iklim ve coğrafya kaderleridir; habitatları vardır, sınır çizgileri yoktur!

Kaderlerine mahkûmdurlar, kaderlerini değiştiremezler, kaderlerinden kurtulamazlar!

Devlet ol(a)mazlar, devlet kur(a)mazlar!

İnsan ise bu dünyanın tümüne kayıtlıdır, dünyanın her yerinde yaşayabilir: Biyolojik özellikleri çölde, kutuplarda, tropikal ormanlarda, dağlarda, bozkırlarda yaşamasına imkân vermektedir; doğası buna yatkındır. Ama devletler sınır üreterek, sınır koyarak, sınıra hapsederek, sınırın benimsenmesini sağlayarak, sınırı normalleştirerek, normalin anlamına hükmederek, sınırı ve normali arzulanır kılarak, insan doğasına müdahale edip istediği yerde yaşamasını engelleyerek tebaalarının çocuk kalmasında ısrar eder, yetişkinliğe geçmesini engeller.

Bu yüzden:

Her milliyetçi örgütlenme bir özgüven eksikliğinin itirafıdır.

Her milliyetçi örgütlenme düşman yaratmak zorundadır.

Her milliyetçi örgütlenme varlığını sık sık "vatan haini" diyerek sürdürür.

Günümüzde ise dünyanın her yerinde her sabah gazete alanların; dişlerini fırçalayanların; tuvalet kâğıdı kullananların; haber programlarını aksatmadan izleyenlerin; e-postasına her gün bakanların; akıllı telefonu sol elinde taşıyarak yürüyüp, deniz kenarında bikini giyerek güneşlenen kadınların; köşe yazarlarının yazdıklarını düşünmeden kabul edenlerin; prezervatif kullanarak sevişen erkeklerin; para olarak doları tercih edenlerin; The Good, The Bad and The Ugly, Godfather, James Bond, Terminator, Harry Potter, Yüzüklerin Efendisi ve Game of Thrones filmlerini izleyenlerin... cemaatleri vardır.

İnternet, bilgisayar, televizyon, olimpiyatlar, dünya kupası, Oscar ve Nobel ödülleri üzerinden herkes birbirine dokunuyor; herkes her şeyden haberdar oluyor. Yerli ve milli cemaatler/devletler dönemi kapanıyor hatta kapandı bile; kültürel melezlik yaşanıyor artık. Çin'de caz, Norveç'te blues, Brezilya'da opera, Johannesburg'ta rock dinleniyor.

60'tan fazla dil Orhan Pamuk'un kaleminden *İstanbul*'u okuyor.

Sema Kaygusuz'un *Yere Düşen Dualar* adlı romanı Libération Kitap Eki'nin kapağında yer alıyor.

Booker Ödüllü Hintli aktivist yazar Arundhati Roy *Mutlak Mutluluk Bakanlığı* adlı romanına Nâzım Hikmet'in *Bütün iş Tahir ve Zühre olabilmekte yani yürekte* dizeleriyle başlıyor.

Kızıl Ordu Korosu *Oynama Şıkıdım Şıkıdım*'ı seslendiriyor.

Her ülkenin ağız tadı takipçileri Netflix'in *Chef's Table* dizisinde Musa Dağdeviren'i izliyor.

Her ülkenin sinemaseverleri Nuri Bilge Ceylan'ın *Bir Zamanlar Anadolu'da* adlı filmini seyrediyor ve alkışlıyor.

Her ülkenin müzikseverleri Fazıl Say'ın *Âşık Veysel/ Kara Toprak* yorumunu dinlemek için konser salonlarını dolduruyor.

Bu durumu bir türlü göremeyen, özgüven eksikliğiyle yüzleşmektense kendi içine kapanmayı tercih eden milliyetçilik de krizin çözümü değil nedenidir bence.

A. T.: Sol'a dair ne söylemek istersiniz? Devrimci parti ve örgütlerde durum nedir?

Ö. F.: 2018 yılında Alman *Der Spiegel* dergisi, "Otokratların devrinde yaşayan insanlar" başlığı ile ABD Başkanı *Donald Trump*'ı, Rusya Devlet Başkanı *Vladimir Putin*'i, Çin devlet başkanı *Şi Cinping*'i ve Cumhurbaşkanı *Recep Tayyip Erdoğan*'ı kapağa taşıdı. Macaristan, Polonya, Filipinler ve Brezilya'yı da eklersek epey büyük bir toplam olduğu ortaya çıkar.

Kabul edelim: Sol hem varlığıyla bu süreci önleyemedi hem de bu süreci öngöremedi. Rusya Devlet Başkanı *Vladimir Putin* ve Çin Devlet Başkanı *Şi Cinping* gibi iki otokratın sol pratiğin topraklarından çıktığını unutmayalım lütfen.

Kitaptan bir cümle: Doğayı tahrip eden, şiirin, dostluğun ve aşkın değerini düşüren, dünyayı bir alışveriş merkezine çevirerek her şeyi alınıp satılabilir hale getiren sermaye düzenini kapsamlı bir biçimde analiz eden Karl Marx [*Kapital* (1867-1894)] ile onun politik ardıllarının yaratıcılık performansları kesinlikle aynı değildir.

Evet, açıkça söylemenin yeri geldi: Marx'ın politik ardılları onun düşünsel yaratıcılığını pratiğe taşıyamayarak seçilmiş tek adam rejimlerine zemin hazırlamıştır. Memleket solu da kendi üzerine düşen payı üstlenerek kendi üzerine düşünmektense "üretim aracı olarak toprak"la kendini sınırlayan bir siyaset yapma tarzıyla sürekli irtifa kaybetmeye devam etmektedir.

Daha önce de söylemiştim: Düşünce, kendisi üzerine düşünmediği sürece düşünmüş sayılamaz.

A. T.: Kitabınızdaki "düşüncenin düşünene hükmetmesi" ile "düşünenin düşünceye hükmetmesi" ayrımından söz edelim biraz. Bu ayrımı saptamaya sizi ne götürdü ve bu iki durumun arasındaki mesafe artışının toplumsal hayata etkileri nedir?

Ö. F.: Önce ikinci soruya cevap vermek isterim: Düşüncenin düşünene hükmetmesinin bizi getirdiği son nokta seçilmiş tek adam rejimleridir. Milyonlarca insan varlığını gönüllü olarak bir kişiye teslim ediyor. Oysa biliyoruz her kişinin parmak izi, ses tonu, gözbebeği ve yüz ifadesi farklıdır. Ve her kişinin bu dünyaya ait biricik bir hikâye edinmek ve yaşamak hakkı vardır. "Hikâyesiz kalmak" ise bir iç yıkımdır. Bedenin ardından rüya da tek adama devredilmiş, kişi bedensel ve tinsel olarak varlığını yaşamaktan vazgeçmiştir.

Bu dehşet verici sürecin kırılma noktası ise düşüncenin düşünene hükmetmesiyle başlamıştır. Oysa biliyoruz "düşünce" için "düşünen" olması gerek, düşünce kendi başına

var olamaz. Diğer canlı türlerinden tasarlama yetisiyle kendini farklılaştıran tek canlı olan insan senfoni besteleyerek, roman ve şiir yazarak, âşık olarak, doğada kendi başına bulunan mermeri bu dünyanın güzelliklerine katkıda bulunan heykellere dönüştürerek, turna, keklik, yunus ve ceylanlarla kendini eşdeğer kılarak, kendini bir sanat eserine dönüştürerek... neler yapabileceğini göstermiştir. Örnekler tekildir, ama yapılabilirlikleri tekil örneklerle de olsa ispatlanmıştır.

"Adına konuşma" mekanizmalarının kurulması, güçlenmesi ve devlete dönüşmesiyle bu süreç kesintiye uğramıştır. Çünkü her adına konuşma mekanizması adına konuşulan kişinin düşünememesi hedeflenerek kurulur. Bir tür muhtaçlık meşruiyeti sağlanır. Ardından da "kötülük yapmanın vereceği zevk için kötülük yapmak" gibi yeni davranış kalıpları oluşur.

A. T.: Bütün sorun devlet o zaman, öyle mi?

Ö. F.: Devleti bürokrasi, polis, asker gibi fiziki bir organizasyon olarak ele almak yerine "küçük bir devlet olarak zihin" biçiminde düşünmek birçok sorunu çözecek bence. İmge düşünceyi, düşünce kurumu, kurumlar toplamı ise devleti oluşturur. Her kurumlaşmış kişi ise yasa, ahlak ve devletin cisimleşmiş taşıyıcısıdır.

Düşünenin düşünceye hükmetmesiyle düşünce diplomaya, kurumlara, üniversitelere ve devlet katına ait olmaktan çıkarak düşünen varlıklar olarak kurumlaşmamış kişilere, ait olduğu yere dönecektir. Böylece devletlerin tasarladığı insan modelleri projesi kesintiye uğrayacaktır.

Kurumlaşmış her kişi devletin bir parçasıdır çünkü!

A. T.: Her devletin kurumlaşmış kişisi farklı mı?

Ö. F.: Evet! Aynı olsa farklı devlet kurmaya, farklı anayasalarla toplumsal mutabakatlar oluşturmaya gerek kalmaz. Her devletin iyi ve kötüsü, doğru ve yanlışı, suç ve cezası,

hakikat ve hakikatsizliği farklıdır. Ve tümü devletli toplumsallıkların biriktirdiği haysiyetsizliklerle farklı oranlarda sakatlanmıştır.

Bu yüzden tüm devletli toplumsallıkların söyleminin ötesinden, dışından; tüm hareketli ve hareketsiz canlı türlerini gözeten bir perspektiften düşünmek, eylemek ve yeni bir haysiyet arayışına girişmek gerek.

A. T.: Abdûlgaffar el Hayatî'ye neden bir tek sizin yazdıklarınızda rastlıyoruz?

Ö. F.: Bu soruyu çevirmen Osman Fuad'a sormak gerekir. Başka hiç kimse onun uzun sessizliklerini paylaşmayı göze alamadığı içindir belki de. Günlerce hiç konuşmadan yaşayabilen biriyle ilişki kurmak kolay değil.

A. T.: Ursula K. Le Guin'in, "Erkek düzüşmek için beynini, düşünmek için çükünü kullanır," sözünü kapağa taşımışsınız?

Ö. F.: Platon'dan beri Batı metafiziğini yönlendiren temsili düşüncenin diğer adı olarak "devlet felsefesi"ni kullanan Brian Massumi filozofların devlet memurlarına dönüşerek yerleşik düzenin sürdürücüsü olduğunu belirtir. Filozofların her şeyi bir temel ilkeden türeterek (= hakikat), her şeyi bir ideale bağladıklarına (= adalet), bu ilkeyi ve bu ideali tek bir İdea'da birleştirmek suretiyle (= devlet) milletin tinsel ve ahlaki olarak terbiyesinin sağlandığına işaret eder; böylece hemen her zihnin devletleştiği bir sürece dikkat çeker.

Brian Massumi'nin muhteşem saptamasına Alain Badiou, Rosi Braidotti, Todd May, Joel Kovel, Zygmunt Bauman ve Ulus Baker de değişik tonlarda katılır.

Hep Yuvaya Dönmek adlı yaratıcılık şölenini Cemal Yardımcı'nun muhteşem çevirisiyle Ayrıntı Yayınları'nı yönetirken yayımlamıştım. Kitap maalesef pek ilgi görmedi, bu cümle de unutuldu gitti. 15 yıl sonra "devlet felsefesi"nin erkek karakterini vurgulamak için hatırlatayım istedim.

A. T.:--- Yeni kitap çalışmalarınız var mı?

Ö. F.: *Aşk ve Ereksiyon "Aşk"ı*'nı yayınevine teslim ettim. *Yarabıçak-Banka Soymuş Bir Devrimcinin Samimi İtiraf-ları*'nın baskısı bitti. Genişleterek 2. basıma hazırlıyorum. Adı, *Yarabıçak-Çok Kalpli Asi İçin Kenar Notları* olacak.

A. T.: Kitapta altı çizilecek çok cümle var. Siz hangisinin altını çizmek isterdiniz?

Ö. F.: Her "adına konuşmak" arzusu "küçük bir devlet olma" talebine, her "küçük bir devlet olma" talebi "büyük bir faşist{= despot [= tiran (= firavun)]} olma"ya hazırlıktır. Her "büyük bir faşist{= despot [= tiran (= firavun)]} olma" talebi ise acı çektirmeden haz duymayı ve *haysiyetsizliği* içerir.

Ömer Faruk ile söyleşi

"Dünyanın Güzelliklerine Layık Değiliz"

"Dünyaya aşkla getirilmeyen her çocuk bu dünyaya karşı, güzelliğe karşı, kelebek ve zürafalara karşı işlenmiş bir suçtur."

Haluk Kalafat[271]

"Başkası Adına Konuşmanın Haysiyetsizliği": Ömer Faruk'un 6.45 Yayın'dan çıkan yeni kitabının başlığı bu. Kitaba seçtiği isimdeki yoğunluğu metinde de göreceğiniz, okurken sıklıkla durup düşüneceğiniz, metinle tartışacağınız, dipnotlarında kaybolacağınız bir okuma yolculuğu sunuyor Ömer Faruk.

Orhan Pamuk'un "Beyaz Kale" adlı romanı için yazdığı eleştiri yazısı ile 1987 yılında *Milliyet Sanat* dergisinin düzenlediği Abdi İpekçi Sanat Yarışması'nda Öykü-Roman Eleştirisi dalında ikincilik ödülü alarak girdiği yazın dünyasında kurucusu olduğu Ayrıntı Yayınları'yla yoluna devam

271 *Bianet*'te (06 04 2019) yayımlanan röportajın kısaltılmamış biçimidir.

etmişti Ömer Faruk. 1987'de başlayan Ayrıntı Yayınları dönemini 2008'de sona erdirdi ve artık düşünüyor ve yazıyor.

Kitabın kapağında şu alıntının olduğunu not edip sözü Ömer Faruk'a bırakayım: "Erkek düzüşmek için beynini, düşünmek için çükünü kullanır."

Haluk Kalafat: Yoğun, çok katmanlı, yer yer konu hakkında bilgili olmayı gerektirecek, düşünmeye zorlayıcı bir metin çıkartmışsınız. Nasıl oluştu bu çalışma, ne kadar sürdü? Başlarken hattınız belli miydi?

Ömer Faruk: 2014'te *Yarabıçak-Banka Soymuş Bir Devrimcinin Samimi İtirafları* adlı bir deneme kitabı yayımlamıştım. Beklediğimden çok ilgi gördü. Basında yirmi beş civarında yazı ve röportaj yayımlandı. Okurdan epey bir geri dönüş aldım. Yeni basımını biraz genişletsem mi acaba diye düşünürken bir yandan da *Aşk ve Ereksiyon "Aşk"ı* adlı başka bir deneme kitabına çalışmaya başladım, popüler kültürde tüm anlamını yitirmiş olan Aşk'a kendimce sahip çıkmayı denedim.

Kitabı bitirdim, Can Yayınları'na teslim ettim. Beğendiler, programlarına aldılar.

Editörlerle memleketin siyasi ahvali ve ne tip müdahalelerde bulunulabileceği üzerine konuşurken genişletilmiş *Yarabıçak*'tan da söz ettim. Heyecanlanarak hemen talip oldular. Arada bir arayıp nasıl gittiğini sormaya, bir an evvel bitirmemi istemeye başladılar. Ben de her gün ortalama sekiz-on saat, kelimenin gerçek anlamıyla kapanıp, dünya ile her türlü ilişkimi keserek çalışmamı bitirdim.

Literatüre benden daha vakıf arkadaşlar okudular, çok önemli eleştiri ve önerilerde bulundular. İsimleri kitapta var, burada hepsine tekrar teşekkür ediyorum. Sonra yayınevine teslim ettim. Onlar da okuyup programlarına aldılar. Kitabın yayımlanacağı Nisan/2018 tarihinden on beş gün önce editörler işten çıkarıldı. Yeni gelen editör de bu kitabı

basmak istemedi, telefonlarıma çıkmadı, dahası görüşmek için randevu bile vermedi.

Bu nezaketsizliği kabullenemedim; yaklaşık iki buçuk yıl süren ağır bir çalışma temposunun ardından berbat bir yaz geçirdim. Çalışma şevkim kırıldı. Yeni yeni toparlanmaya başladım.

Başkası Adına Konuşmanın Haysiyetsizliği'ni başlangıçta *Yarabıçak*'ın genişletilmiş yeni basımı için yirmi otuz sayfalık kısa bir bölüm olarak tasarlamıştım; çalışmaya başlayınca dallanıp budaklandı ve yüz seksen dört sayfalık ayrı bir kitaba dönüştü.

Arka plan bilgisi böyle...

H. K.: Kitaba Machapuchare gezisiyle başlıyorsunuz. Kitabın bir parçası olacağını bilerek mi gittiniz?

Ö. F.: Hayır!

Geziye "yaban olarak dağ" üzerine düşünmek, kendime uzaktan bakabilmek için gitmiştim. "Temsil" mekanizmaları üzerine düşünmeye başlayınca Dağ Sakini'nin anlattıkları önem kazandı. Çünkü en belirleyici temsil mekanizması tek tanrılı dinlerle birlikte zuhur eden öte dünyanın bu dünyayı belirlemesidir. Sonrasında oluşan diğer bütün temsil mekanizmaları türevdir, esas olanın söyleminin içerisinden şekillenir. Bu durumu fark edince Dağ Sakini'nin anlattıklarının hem bu dünyaya ait olma hem de kitabın ritmi açısından uygun bir başlangıç noktası olabileceğini düşündüm.

Algımız tek tanrılı dinlerce vaaz edilen yaratılış mitolojisiyle şekillendiği için başka bir mitoloji olabileceğini düşünemiyoruz. Oysa çok farklı yaratılış mitolojileri var. Machapuchare de bunlardan biri...

H. K.: Machapuchare mitolojisinin farkı ne?

Ö. F.: Bu dünyanın güzel olduğunu kabul ediyor. Her kelebeğin benzeri olmayan güzelliğinden söz ederek hikâyesi-

ne başlıyor. "Güzel" sözcüğünü kelebek üzerinden içeriklendiriyor. Öte dünya yerine bu dünyayı edinmeyi, bu dünyanın güzelliklerine layık olmayı öneren bir kurgusu var. Bu dünyanın insandan önce güzel olduğunu, insanın bu dünyaya yakışması için bu güzelliğe layık olması gerektiğini belirtiyor.

En önemlisi insanmerkezci olmayan bir perspektifte sahip.

H. K.: Sık sık parmak izi, ses tonu, gözbebeği ve yüz ifadesinden söz ediyorsunuz?

Ö. F.: Tekerleğin, yazının, buharlı makinenin, uçağın, matbaanın, kâğıdın, elektriğin, pusulanın, akıllı telefonun, bilgisayar ve internetin icadından söz edilir ama nedense parmak izinin keşfinden pek söz edilmez. Oysa parmak izinin keşfiyle her kişinin bir diğerinden farklı olduğu itiraz edilemeyecek bir kesinlikle netleşmiştir. Bu fark bedenimize kayıtlıdır. Bu farkın bedenine kayıtlı olduğu her kişi bu farkın gereklerini yaşama hakkıyla doğar. Bu fark kendine ait bir hikâye edinme/olma hakkını içerir.

Parmak izi 1880'lerde keşfedildi. 20. yüzyılda tüm soruşturma birimlerinin kabul ettiği vazgeçilmez bir kanıta dönüştü. Bu keşifle birlikte bu farkı dikkate almadan yazılmış olan tüm klasiklerin totaliter karakteri ortaya çıktı.

Şimdi seçilmiş tek adam rejimleri dönemini yaşıyoruz: Geçen yıl Alman *Der Spiegel* dergisi, "Otokratların devrinde yaşayan insanlar" başlığı ile ABD Başkanı *Donald Trump*'ı, Rusya Devlet Başkanı *Vladimir Putin*'i, Çin devlet başkanı *Şi Cinping*'i ve Cumhurbaşkanı *Recep Tayyip Erdoğan*'ı kapağa taşıdı. Macaristan, Polonya, Filipinler ve Brezilya'yı da eklersek epey büyük bir toplam olduğu ortaya çıkar. Bu rejimlerde tek parti egemenliği kurulmuş, yetkiler merkezileşmiş, hukuk siyasallaşmış, medya ve üniversitenin eleştirel mesafesi yok edilmiş, hesap verme mekanizmaları askıya alınmış, şeffaflık unutulmuş, polis ve ordu

güçlendirilmiş, tek adam tanrı edasıyla konuşmaya ve fütursuzca yalan söylemeye başlamış, ekonomiye emirle yön verilmeye kalkışılmıştır. Böylesi rejimlerde "düşman" tehdidiyle sürekli korkutulan toplumun tek adama kurtarıcı olarak sarılması, kişilerin de parmak izinden gelen farkını unutarak bedenini, doğasını, kendisini inkâr etmesi istenir. Toplumu oluşturan tüm kişiler seçilmiş tek adamın hikâyesinin figüranına dönüştürülmeye çalışılır.

"Fark"ı inkâr eden argümanlarını 1880'ler öncesinden edinen totaliter düşünce mutlaklık iddiasıyla kendisini dayatır. Farklı düşüncelere kulaklarını tıkar.

Oysa bu düşüncenin benzerleri daha önce Adolf Hitler Almanya'sında, Josef Stalin SSCB'sinde, Benito Mussolini İtalya'sında, Muammer Kaddafi Libya'sında, Saddam Hüseyin Irak'ında, Pol Pot Kamboçya'sında, Ruhullah Humeyni İran'ında ve Mustafa Kemal Türkiye'sinde yaşandı.

Sonuçlarının ne olduğunu biliyoruz: Hiçbiri uzun ömürlü olamadı.

H. K.: Haysiyet oldukça önemsediğiniz bir kavram. Bu yaşadığımız dönemle mi ilintili? Yoksa 20 yıl önce de sizin açınızdan önem sıralaması üst sıralarda mı yer alırdı?

Ö. F.: Yaşım altmışı geçti. 70'li yıllardan beri memleketin siyasi ahvalini izler, anlamaya çalışırım. Birden fark ettim ki "sürekli kriz" içerisinde yaşamışım. Hayatımın en diri yıllarına bu "sürekli kriz" durumu el koymuş. Bu durumu saptayınca siyaset yerine düşünceye bakayım istedim. Düşünceye bakınca da haysiyet anahtar bir kavrama dönüştü. Çünkü tarih boyunca her başkası adına konuşma örgütlenmesi haysiyetsizliği daha çok çoğaltarak krizi süreklileştirmiş. Sürekli kriz ise sürekli haysiyetsizlik demektir. Düzenli ordular, savaşlar, toplama kampları, soykırımlar, atom bombaları ve uçak gemileri hep başkası adına konuşan devletli toplumsallıkların tezahürleridir.

Haysiyetin anlamlarından biri olan "özsaygı"ya nedense pek dikkat edilmez. Oysa kişinin kendi adına konuşmaktan vazgeçmesi kendine saygı duymaktan vazgeçmesi anlamına da gelir. Kendine saygı duymaktan vazgeçmek ise haysiyetsizliğin normalleştiğini gösterir. Haysiyetsizliğin normalleşmesi ise bu dünyanın güzelliklerine layık bir tür olmayı başaramadığımızın kanıtıdır.

Sakınmadan söylemek gerek: Tüm seçilmiş tek adam rejimleri özsaygı yoksunu toplumsallıklardır!

Eleştirel felsefenin önemli isimlerinden Immanuel Kant'ın yüzyıllar önce söylediklerini hatırlayalım: "Amaçlar krallığında her şeyin ya bir *fiyatı* vardır ya da bir *haysiyeti*. Fiyatı olan şey, bir *eşdeğer* olarak başka bir şeyle değiştirilebilir; buna karşılık her türlü fiyatın üstüne çıkan ve bu yüzden de hiçbir eşdeğeri kabul etmeyen şeyin bir haysiyeti vardır."

Henüz parmak izi keşfedilmeden önce yapılmış bir tasnif bu: Eşdeğeri kabul etmeyeni "haysiyetli" olarak adlandırıyor.

Parmak izi fark olarak bedenimize kayıtlı olmasına, her kişiyi benzersiz kılmasına rağmen kişinin kendi bedenine ihanet ederek benzersizliğine sahip çıkmamasını, farkı yaşamamasını, bir hikâye edinmemesini başka nasıl açıklayabiliriz?

H. K.: Bu dünyanın güzelliklerine neden layık değiliz? Bunlar hem çok iddialı hem de pek dillendirilmeyen çıkarsamalar?

Ö. F.: İddialı olduğu doğru, ama az dillendirildiği doğru değil! Biz kulak vermiyoruz! Yoksa iki binlerden bu yana dünyaya değer veren bilim insanları tarafından tartışılıyor. Çünkü dünya antroposen dönemine girdi. Bir canlı türü olarak insan dünyayı egemenliği altına alma sürecini tamamladı. Yüzlerce yıl önce tarıma başlayarak hem hareketsiz hem

de hareketli canlı türlerinde ayıklamaya gitti. İşine yarayanları evcilleştirdi ve çoğalttı, verimli bulmadıklarını yok etti. Bugün koyun, inek, tavuk ve domuz miktarı tüm diğer yaban hayvanlardan fazladır; 200 bin kurda karşı 400 milyon evcil köpek, 80 bin zürafaya karşı 1,5 milyar inek vardır. Yaban alan yok denecek kadar azaldı. Biyo çeşitlilikteki müthiş azalmanın yanı sıra küresel ısınma, tatlı su gibi doğal kaynakların artan nüfusu karşılayamayacak bir biçimde hızla tükenmesi bu dönemin çoktan başladığının işaretleri. Ama yüzümüzü dünyaya değil de devletimizin bekasına döndüğümüz için fark edemiyoruz. Bu arada hiçbir devletin tebaası olmayan güzelim kelebekler ve zürafalar da yok olup gidiyor.

Bu yüzden bu dünyanın güzelliklerine layık değiliz; dünyanın bu haline bakınca başka bir şey düşünmek mümkün mü?

Bu yüzden 1880'den önce yazılmış, düşünmeden kabul ettiğimiz tüm klasik kitapları eleştirel bir gözle yeniden değerlendirmek gerek; öncelikle kutsal kitapları...

H. K.: Antroposen dönemine girilmesini bedenimize kayıtlı olan farkın yaşanamamasına mı bağlıyorsunuz?

Ö. F.: Şöyle düşünelim: Dünya insandan önce güzeldi! Çünkü sanat dediğimiz coşkulu yaratıcılığın ilk esin kaynağı doğadır. İnsan dünyaya ya bu mevcut güzelliği çoğaltmak ya da yok etmek için gelmiş olmalı. Örneğin aşk mevcut güzelliğe katkıda bulunma çabasıdır. Bunu yeni kitabım olan *Aşk ve Ereksiyon "Aşk"ı*'nda etraflıca tartıştım. Ama bedenine kayıtlı farkı yaşamaktan vazgeçerek tek adam rejimlerini tercih edenler bu güzelliğin farkında bile olmayanlardır. Her gün her konuda konuşan tek adamların aşktan söz ettiğini hiç duydunuz mu?

Ama üremeden çok sık söz ediyorlar.

Oysa üreme ve aşk iki farklı hayat üslubuna işaret eder.

Çünkü dünyaya aşkla getirilmeyen her çocuk bu dün-

yaya karşı, güzelliğe karşı, kelebek ve zürafalara karşı işlenmiş bir suçtur.

H. F.: Çok Kalpli Asi nasıl biri? Onu nasıl tanıtırsınız? Bu ihtiyacı neden duydunuz?

Ö. F.: Tüm hareketli ve hareketsiz canlı türlerinin bu dünyada yaşama hakkı olduğunu savunan biri. "Devrimci"-nin insanmerkezli olduğunu, ufkunun antroposen dönemini kapsayacak kadar geniş olmadığını fark ederek yeni bir kavramsallaştırma ihtiyacı duydum.

H. K.: Kitapta sık sık kavram yaratmaktan söz ediyorsunuz? Biyografinizde belirttiğiniz "yeraltı edebiyatı"nı da bu çerçevede mi önermiştiniz?

Ö. F.: Gilles Deleuze, "Felsefe kavram yaratmaktır," diyor. İçerisinde yaşadığımız dil ve yazının kendi sınırları olduğunu, her soyutlamanın bu sınırlar çerçevesinde gerçekleştiğini düşünürsek hak vermemek elde değil. Yeni bir dünya istiyorsak, mevcut soyutlamaların ötesine geçmemiz gerek. Bu da yeni kavramlar, yeni soyutlamalarla olur. Dil ve yazıya hükmedemezsek dil ve yazıyı üreten düşünsel kuvvet bize hükmeder. Etkin düşünsel kuvvete karşı en etkili eylem kavram yaratmaktır. Tepkisel eylemlerle sonuç alıcı bir şey yapılamaz.

H. K.: Mesela?

Ö. F.: Silah kullananın silah yapan karşısında hiçbir şansı yoktur.

Çok abartılan Vietnam savaşının sonuçları ortada. Vietnamlı gerillalar ABD'nin düzenli ordusunu yenerek savaşı kazandı, ama kapitalizme teslim oldular. Vietnam kapitalizmin, ABD'nin pazarı şimdi; ABD'liler de ya işadamı ya da turist olarak gidip geliyorlar.

Çünkü silah ve uçak gemisi yapan, düzenli ordu ve üniversite kuran, borsa ve banka gibi dünya çapında finans

kuruluşları oluşturan düşünce kuvvetine karşı aynı yaratıcılıkla karşı çıkarsanız yeni bir şey yapmış olmazsınız. Bunların ötesine geçmeniz, daha yaratıcı olmanız, ele geçirilemez bir boyuttan düşünerek yeni kavramlar yaratmanız ve eylemeniz lazım.

Örneğin: "Üretim aracı olarak toprak" saptamasının içerisinden şekillenen tüm sosyolojik ve siyasi çıkarımlar geçerliliğini yitirmiştir.

Memleket solu da maalesef bu kopuşu henüz gerçekleştirebilmiş değil, bu yüzden giderek siyasetten düşüyor, inandırıcılığını yitiriyor.

Oysa çokuluslu şirketler devlet, yasa ve ahlak tanımaksızın tüm dünyayı ele geçirmeye başladılar. Hemen her istediklerini yapabilecek durumdalar. Devlet ve toprakla kendini sınırlayan bir siyasi kavrayış bu çok etkili küresel güce karşı herhangi bir şey yapamaz.

H. K.: Yeraltı edebiyatı?

Ö. F.: Memleket münevverlerinin pek itibar etmedikleri Abdûlgaffar el Hayatî'nin bir cümlesine göz atalım: "Hissettiklerimiz ve aktarıcısı olan sözcük(ler) arasında her zaman bir mesafe (= boşluk) kalır. İktidara ortak olmak istemeyen yazar (= ve çok kalpli asi) bu boşluğa talip olur ve bu boşluğu doldurabildiği oranda devlet-dışı imge, dil, yazı, düşünce ve davranış biriktirir."

Bu cümleyi ilk okuduğumda çok etkilenmiş, siyaset, sanat ve kültür hayatındaki kavramsal karşılığını aramaya başlamış, bulamamıştım. Türkçe'de yoktu, etkileşimde olduğumuz diğer dillerde de yoktu. Gilles Deleuze'ün, "Felsefe kavram yaratmaktır," sözünü hatırlayarak "ben yaratayım bari" diye düşündüm ve önerdim. Ayrıntı Yayınları'nı yönetiyordum, "Yeraltı Edebiyatı Dizisi" adlı yeni bir dizi açtım ve ilk sayfada yer alan "Asilerin, kaybedenlerin, hayalperestlerin, küfürbazların, günahkârların, beyaz zencilerin,

aşağı tırmananların, yola çıkmaktan çekinmeyenlerin, uçurumdan atlayanların... dili, sesi Yeraltı Edebiyatı" sözcükleriyle tanımladım. Bu özelliklere sahip olan kitapları bu dizide yayımlamaya başladım. 8-10 kitap yayımladıktan sonra karşılığı olduğunu gördüm ve çok sevindim. Edebiyat dergileri kapak konusu yaptılar, başka yayınevleri yayımladıkları kimi kitapları "Bir yeraltı edebiyatı örneği" diye sunmaya başladılar. Hatta bir ara "Yeraltı Yayınları" diye bir yayınevi bile kuruldu. Ayrıntı Yayınları'nı ziyaret eden kimi yabancı yayınevi editörlerine de sordum, "Hem yok hem de çok isabetli bir kavramsallaşma olmuş," dediler.

Böylece hem bir kavram önerisinde bulundum hem de öngörülemedikleri için ele de geçirilemeyen heterojen bir sosyal tabakaya, "Asilere, kaybedenlere, hayalperestlere, küfürbazlara, günahkârlara, beyaz zencilere, aşağı tırmananlara, yola çıkmaktan çekinmeyenlere, uçurumdan atlayanlara..." dikkat çekmiş oldum.

Bu heterojen sosyal tabakanın özelliklerini *Yarabıçak*'ın yeni basımında etraflıca açıklayacağım.

H. K.: Gezi Direnişi bu kitabı ne kadar etkiledi?

Ö. F.: Gezi Direnişi bu topraklardan umutlanmamızı sağlayan tek olay.

Daha önce de söylemiştim: Yaşadığımız toplumsallık sürekli kriz üreterek kendi kendini yok ediyor. Krizi çözmeye talip olan tüm siyasi hareketler salt siyaset içerisinde kaldıkları için krizin bir parçasına dönüşüyor. Oysa sorun siyasetten önce düşüncede yatıyor. Düşünce olmayınca sosyolojik çıkarsamalar yapılamıyor, sosyoloji olmayınca da siyaset çözüm üretemiyor.

Çünkü düşünce kendi üzerine düşünmediği sürece düşünmüş sayılamaz.

Çünkü düşünce temsil edilemeyendir.

Çünkü yaşadığımız toplumsallıkta her iki zaaf da sorun olarak kabul edilmiyor.

Gezi Direnişi kriz çözmeye talip olan mevcut siyasi örgütlenmelere rağmen ortaya çıktı. Mevcut siyasi örgütlenmelerin hiçbirisi ne öngörebildi, ne öngörememelerindeki kendi payları üzerine düşündü ne de ders çıkarmaya çalıştı.

Gezi Direnişi tüm bir Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en haysiyetli hareketidir. 714 yıldır (1299-2013) bu topraklarda yaşayanların en güzel sayfalarıdır.

İçişleri Bakanlığı'nın verilerine göre 79 ilde 2,5 milyon insan direnişe katıldı.

Bilgi Üniversitesi'nin üç bin kişiye ulaşılarak yapılan anketine göre katılanların %70'i kendini hiçbir siyasi partiye yakın hissetmiyor; Konda'nın dört bin dört yüz on bir kişiye ulaşılarak yapılan anket çalışmasında ise herhangi bir siyasi partiye, oluşuma, derneğe, sivil toplum kuruluşuna üye olmadan katılanların oranı %79, daha önce hiçbir eyleme katılmamışların oranı %44.

Salt bu veriler bile mevcut siyasi örgütlenmelerin nasıl bir düşüncesizlik içerisinde olduğunu gösterir.

Gezi Direnişindeki mizah, yaratıcılık, bu dünyaya severek katılma hangi siyasi örgütlenmede var?

Mevcut siyasi örgütlenmelerin düzenlediği hangi eylemde kısa sürede 43 şarkı bestelendi?

Hangi siyasi örgütlenmenin rahle-i tedrisinden geçmiş bir kişi polisi tek bir cümleyle püskürtebildi?

Polis: Burayı koruma misyonunu size kim verdi?

Aktivist: Herkes birbirine veriyor abi!

H. K.: Tahakküm kurmadan yaşamanın bir yolu var mı sizce?

Ö. F.: Mevcut devletli toplumsallıklarda yok. Bu toplumsallıkların tümü içte ve dışta "düşman" varsayımına göre şekillenmiş toplumsallıklar çünkü. Düzenli ordu kurarsanız eninde sonunda çatışacak birilerini bulursunuz.

Tıpkı "parmak izi" gibi insanlık tarihinin önemli kırılma noktalarından birisi de "düzenli ordu" kurulmasıdır. Hiç tanımadığı, görmediği, karşılaşmadığı hayali bir düşmanı öldürmeye hazır olarak beklemenin neresinde bu dünyaya güzel olarak katkıda bulunma isteği, özsaygı birikir? Başka hangi canlı türü atom bombası ya da uçak gemisi gibi imha gücü son derece yüksek bir silahı yapmak için yıllarını ve enerjisini harcar?

Bu yüzden bu süreci hem içeren hem de dışarısından bakan bir perspektife ihtiyacımız var: *Düşüncenin düşünene hükmetmesi* ile *düşünenin düşünceye hükmetmesi* arasındaki gerilim üzerinde düşünmek verimli bir başlangıç noktası bence. Mevcut devletli toplumsallıklar düşüncenin düşünene hükmetmesiyle oluştu çünkü. Tanrısal düşünce yüzyıllardır mutlaklık içerisinden kendisini dikte etmiyor mu? Tüm bu süreci tersine çevirmemiz düşünenin düşünceye hükmetmek istemesine bağlı.

Böylece parmak izinden gelen farkı yaşamak isteyen kişi düşünme yeteneğine haiz olduğunu kabul ederek bu dünyaya "güzel" olarak katkıda bulunmak isteyebilecektir.

H. K.: Tahakkümden laf açıldı. Pratik siyasete girmeden olmaz. Tüm bu çerçeveden baktığınızda 31 Mart 2019 yerel seçim sonuçlarıyla ilgili ne dersiniz?

Ö. F.: Adı "yerel" ama tümüyle "merkez"e, tek adamlara bağlı bir seçim bu, yerelin mali özerkliği de yok edildi. Milliyetçiliğin değişik tonları arasında geçen bir seçim oldu. Diğer devletler nezdinde giderek itibar kaybeden mevcut devlet düşüncesi kendini restore etmeye, meşruluk edinmeye çalıştı.

Demokrasi, özgürlükler ve haysiyet açısından bir gelişme olacağını sanmıyorum.

Bunu sağlayacak düşünce kuvvetine sahip bir siyasi hareket seçime katılmadı çünkü.

"Gökdelen suçtur!", "Yaya kaldırımları yollardan daha geniş olmalıdır!", "Bina yükseklikleri o bölgenin en yüksek ağacından daha yüksek olmamalıdır!", "Diğer canlı türlerinin neslini kurutan büyüme ve üremeye karşıyız!", "Âşık olmadan çocuk yapmak suçtur!" gibi sloganlar kulağımıza çalınmadı. Demokrasi kültürünün gündelik hayatta cisimleşebilmesi için kamusal alanların çoğalmasından, mabet giderlerinin cemaatlerine devredilmesinden söz eden de olmadı. Şehir meydanlarına sürekli kriz üreten siyasetçilerin yerine neslini kuruttuğumuz sincap, tilki, geyik, turna, ceylan gibi canlı türlerinin heykellerini dikmeyi öneren de yok. Belediyeleri yönetmeye aday olan siyasi partiler bölgelerinin yaşama ortamından yok edilen diğer canlı türlerinin adlarını ağızlarına bile almadılar. Bu canlı türlerinin yurtlarına, doğal yaşama ortamlarına tekrar dönmelerini sağlayabilecek herhangi bir planlamayı kimse açıklamadı. Türk'ün, Kürt'ün yaşama ortamına müdahale etmesi suç, ama Kürt'ün Dağ Keçisi'nin, Akbaba'nın, Kartal'ın, Şahin'in yaşama ortamına müdahale etmesi suç değil. Bu durum her ikisinin de insanmerkezciliğini, bu dünyanın güzelliklerine layık olmadıklarını gösterir.

Şu da var: Hiçbir siyasi parti göstereceği adaylar için önseçim bile düzenlemedi. Daha ötesi demokratikleşmenin yerele yayılmasını sağlayacak yerel adaylara kulak vermek yerine başka şehirlerden "münasip" adaylar aktardılar. Ordu doğumlu, İstanbul'da oturan birinin Manisa'dan aday gösterilmesinin "Manisa'da adam yok!", "Manisalılar kendi kendini yönetecek kapasiteye haiz değil!" anlamına geldiğini hiç düşünmediler. Manisalılar adına konuşmakta hiç tereddüt etmediler.

Dolayısıyla kriz sürüyor.

H. K.: Yeşiller de mi nesli tükenmekte olan diğer canlı türlerine dikkat çekmedi?

Ö. F.: Yeşil politikalar üretmeyi amaçlayan bir grubun toplantılarına sık sık katılıyorum. Bir anımı anlatayım: Kadıköy çarşısının girişinde küçük bir timsah heykeli vardır. Kaidesinde yüz yıllar öncesinde Kadıköy'de timsahlara rastlandığından söz edilir. Üstelik kaynak ünlü coğrafyacı Strabon.

Yerel seçimlerin konuşulduğu bir toplantıda, "Biyo çeşitliliği savunmak, insanmerkezciliği reddetmek, nesli tüketilmiş canlı türlerine saygılı olmak adına timsahı ziyaret edip, özür dileyelim," dedim.

Kimse aldırış etmedi.

Üstelik hoş gören gülümsemelerle, anlayışlı anlayışlı baktılar bana.

Halimiz budur.

H. K.: Son bir cümle?

Ö. F.: Kitaptan bir cümle aktarmak isterim: Her "adına konuşmak" arzusu "küçük bir devlet olma" talebine, her "küçük bir devlet olma" talebi "büyük bir faşist{= despot [= tiran (= firavun)]} olma" ya hazırlıktır. Her "büyük bir faşist{= despot [= tiran (= firavun)]} olma" talebi ise acı çektirmeden haz duymayı ve *haysiyetsizliği* içerir.

Ömer Faruk'la
Başkası Adına Konuşmanın Haysiyetsizliği

Sonrası iyilik, güzellik, eşitlik...

Merve Erol[272]

90'larla birlikte dünyanın yeni düşünce arayışlarını, politika kurma çabalarını, iyi edebiyatı Türkçede izlemek için başlıca istasyonlardan biri olan Ayrıntı Yayınları'nın kurucularından olan Ömer Faruk, felsefeyi ve deneme türünün imkânlarını buluşturan yeni kitabında "dışarıdan düşünmenin", yeni bir insanlık halinin peşine düşüyor. Faruk'la haysiyet ve devrimcilik, eşitlik ve Çok Kalpli Asi üzerine konuştuk...

Merve Erol: Kamuoyunda yayınevi yöneticiliğiyle, artık ayrıldığınız Ayrıntı Yayınları'yla tanınıyorsunuz. Yayıncılıktan yazıya nasıl geçtiniz?

Ömer Faruk: Yayıncılık öncesinde de politik faaliyet-

272 *Express*'te (Eylül-Kasım 2019, Sayı: 170) yer darlığı yüzünden kısaltılarak yayımlanan söyleşinin tamamıdır.

leri olan birisiydim, oradan gelen eleştirel tortuyu yayıncılıkta da kullandım. 80 öncesi solunun kimi sıkıntıları olduğunu fark etmiş, bu kavrayışla politik bir faaliyetin sürdürülemeyeceğini sezmiştim. Solun ekoloji, feminizm ve anarşizm üzerinden kendini tamir etmesi gerektiğini düşünüyordum. Bütün bunların kesiştiği yeni bir kavrayış ve çıkış noktası bulmak gerekiyordu: Böylesi bir yayın çizgisi oluşturmaya çalıştım. Yirmi yılda beş yüz kitabı bu çerçevede yayımladım.

Bir İstanbul ziyaretinde Kanada'dan yayın yapan Black Rose Books'un Yunan editörü, "Benim yapamadığımı sen yapmışsın," demişti. Yayıncılık serüveni aşağı yukarı böyle gitti. Başarılı olduğum kanısındayım. Merkez medyanın bile dikkate almak zorunda kaldığı bir saygınlığımız vardı: TRT programlarına çağırılıyor, *Hürriyet*, *Milliyet* ve *Radikal* gibi gazetelere demeç veriyor, NTV ve CNN Türk tarafından aranıyor, Bilgi Üniversitesi'nden konferans daveti alıyordum. BBC gibi kuruluşlara da rapor hazırlayan İngiltere merkezli Ipsos Mori adlı araştırma şirketi Türkiye'nin geleceğini kendi saptadığı kişilere sorarken Ayrıntı Yayınları'nın yayın yönetmenine de başvurmak gereğini hissediyordu.

Daha ne olsun?

Yayınevinden ayrıldıktan sonra dinlendim ve düşündüm. Yaşım 60'ı geçti, açıkçası kendi kuşağımı çok başarısız buluyorum. Tümüyle dış yönlendirmelere açık bir düşünce ikliminde kalarak siyaset yapan, Türkiye tarihi ve devlet analizinden bile yoksun bir perspektifin başarılı olması beklenemezdi. Olamadı da. Bu başarısızlıktan üzerime düşen payı üstlenmek istedim, yazarlığa biraz da bu yüzden geçtim. Şimdilerde epey yayımlanan nasıl solcu oldum, polisin elinden nasıl kurtuldum, nasıl kaçak yaşadım, kaç metre tünel kazdım, hücrede hangi koşullarda yattım, diğer fraksiyonlarla aramızdaki kavgalar... gibi geçmişten beslenen bir anı yazarlığını da kesinlikle istemiyordum.

Bir de, 15 yaşına giren bir kızım var, ona umutlu bir gelecek hazırlayamadığımızı gördüm. Yaş ilerledikçe insan, her şeye uzaktan, daha geniş bir perspektiften bakabiliyor. O zaman dedim, düşündüklerimi yazayım, üzerime düşen boyutuyla kendi kuşağımın muhasebesini yapayım, büyüdüğü zaman okumak isterse kızımın da yüzünde belki küçük bir gülümseme olur...

M. E.: Kitabınızda Deleuze'e epey gönderme var. Kitabın başlığı da Deleuze'ün Foucault'ya söylediği bir sözden mülhem...

Ö. F.: Evet, "başkası adına konuşmanın haysiyetsiz bir şey olduğunu bize siz öğrettiniz" diyor Foucault'ya. Saygısızlık, utanmazlık, onursuzluk gibi başka çevirileri de var, ama ben "haysiyetsizlik"i tercih ettim. Düz anlamıyla onur, şeref gibi kullanılıyor, oysa çok önemli bir yan anlamı daha var haysiyet sözcüğünün: Özsaygı.

Haysiyeti özsaygı içerisinden düşündüğümüz zaman ufkumuz genişliyor. Başkasıyla ilişki kurarken ne ölçüde özsaygıyı çoğaltma kaygısı güdüyoruz? Onun özsaygısını, kendimize olan özsaygımızı yok mu ediyoruz, var mı ediyoruz? Yok ediyorsak tahakkümden yanayız demektir. Her tahakküm ilişkisi özsaygı yoksunluğudur çünkü. Her özsaygı yoksunluğu başkasının acısından haz duymayı içerir. Her başkasının acısından haz duyma ise yeni bir tür olma iddiamızı zedeler...

Bu kaygıyı görünür kılmayı denedim.

M. E.: Son dipnotlarından biri kitabın ana fikri sayılabilir: "Her 'adına konuşmak' arzusu 'küçük bir devlet olma' talebine, her 'küçük bir devlet olma' talebi 'büyük bir faşist {=despot [=tiran (=firavun)]} olma'ya hazırlıktır. Her 'büyük bir faşist {=despot [=tiran (=firavun)]} olma' talebi ise acı çektirmeden haz duymayı ve haysiyetsizliği içerir."

Bu silsileyi nasıl kuruyorsunuz?

Ö. F.: Düşüncenin düşünene hükmetmesi ile düşünenin düşünceye hükmetmesi arasındaki gerilimin altını çizmek istedim. Bütün bir insanlık tarihini kat eden, zorbalığın, tiranlığın, despotluğun başlangıcını da göz önünde bulundurarak kurulan bir cümledir bu. Kendimizi düşünen özneler olarak addetmezsek, sırf ezberleyen, aktarılanları tekrarlayan kişiler olarak kabul edersek, düşünce bize hükmeder. Onu hiç düşünmeksizin kabul ettiğimiz zaman o bizi şekillendirir. Bu durumun büyük bir kriz biriktirdiği kanaatindeyim. Ama kişi kendini düşünen bir özne olarak kabul edip aktarılan her şeyi itiraz etmeden kabullenmekten vazgeçerse, aynı zamanda sorun çözen kişi de olur. Düşüncenin yan anlamlarından biri de budur: Sorun çözmektir!

Yaptığım bir diğer vurgu da "tek ve bir"e yöneliktir, çünkü devasa bir kitleselliğe sahip olan kutsal kitaplar mutlaktır! Bu kitaplar, mevcut dünya algısı ve yaşama biçimlerinin her boyutu kapsanacak bir biçimde tasarlanmış, sana düşünecek alan bırakmamıştır. Tek tanrılı dinlerde esas yaratıcı olarak kabul edilen tanrının dışında başka bir yaratıcı yoktur. Düşünülecek her şey düşünülmüştür. Bu pasif ilişkinin büyük bir sorun biriktirdiğini de göstermek istedim.

M. E.: Anlık bir zihin pratiği olduğu kadar, tarih boyunca biriken bir toplumsal faaliyet olan düşüncenin tarihinde uyum kadar çatışma, kabul kadar ret de yok mu?

Ö. F.: Devlet bir suç aygıtıdır. Düzenli ordu kuruyorsan, suç işlemeyi planlıyorsun demektir. Hiç tanımadığın birini öldürmeye hazırlanmak kadar büyük bir insanlık suçu olamaz. Deleuze yorumcularından Massumi diyor ki, Platon'dan bu yana düşünce faaliyeti diye okuduğumuz her şey devlet kurmaya yönelik olarak şekillendi. Geldiğimiz nokta ortada. Birleşmiş Milletlere üye 192 devlet, her devletin düzenli ordusu ve dünyayı birkaç kez yok edecek silahları var.

Bu yüzden düşünceyi devlet kurmanın dışında bir yerden yeniden inşa etmemiz, devlet kurmamaya dair bir kaygı edinerek düşünceyi yeniden düşünmemiz, düşüncenin düşünülmemiş olan olduğunu hiç unutmamamız lazım. Deleuze felsefesi böylesi bir düşünceye zemin hazırlıyor. Devlet ve düzenli ordu kurmayı amaçlamayan bir yerden yeniden düşünmemiz gerekir, diyor.

Reel sosyalizmin yaşadığı büyük yıkımı düşünün, onlar da Kızıl Ordu'yu kurmuşlardı.

M. E.: Düzenli ordu, başkasını öldürmek kadar, öldürülmemek için de kurulabilir. Reel sosyalizmin tarihinde Stalin var ama Stalingrad direnişi de var.

Ö. F.: Bunlar reel politikanın, devlet içi düşünmenin olguları. Sovyetler Birliği'nin yıkılışıyla birlikte sola dair toplam umudun büyük oranda geriye çekildiğini kabul etmemiz gerekir. Solun kapitalizme karşı bir alternatif olabileceği umudu da bu yıkımla birlikte büyük oranda sönümlendi. Hitler ordularına karşı zafer kazanılmış olması, o büyük umudun yitirildiği gerçeğini örtmüyor. Üstelik Stalin ve onun tek parti diktatörlüğü, Putin gibi bir despotun yetişmesine zemin hazırladı. Hitler ordularını yenen Kızıl Ordu milyonlarca köylünün, muhalifin Gulag Çalışma Kampları'nda öldürülmesine de aracılık etti. Aynı Kızıl Ordu 1968'de Çekoslovakya'yı, 1979'da da Afganistan'ı işgal etti. ABD'nin Vietnam işgali ile SSCB'nin Afganistan'ı işgali arasında ne fark var? İşgal edilenlerin yerine kendinizi koyarak düşünmenizi öneririm.

Geçen yıl *Der Spiegel* dergisi bir otokratlar dosyası hazırladı ve Trump, Putin, Erdoğan ve Şi Cinping'in fotoğraflarını kapağa taşıdı. Buna Macaristan, Polonya, Brezilya ile Afrika ve Asya'daki benzer ülkeleri de eklerseniz ne denli büyük bir toplam olduğu ortaya çıkar.

Magna Carta 1215'te ilan edildi, Komünist Manifesto

1848'de yayımlandı, Paris Komünü 1871'de yaşandı, Fransız Devrimi 1789'da gerçekleşti, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 1948'de açıklandı. Bizse 21. yüzyılda seçilmiş tek adam rejimleri dönemini yaşıyoruz. İnsanlık bütün demokratik kazanımlarından vazgeçmeye yönelik bir iç yıkım, özsaygı yoksunluğu yaşıyor. Bu aynı zamanda solun inandırıcılığını yitirdiğini ve giderek siyasetten düştüğünü de gösterir. Bu sürece müdahale edebilecek bir sol akım veya aktör yok dünyada. "Büyük Gerileme" olarak da adlandırılan bu duruma daha önceki sayıların birinde Şükrü Argın'ın makalesiyle dikkat çekmiştiniz.

Bu topraklarda yaşayan solcular olarak kendi üzerimize düşen payı üstlenmemiz, sorunlarımızla yüzleşmemiz gerekir. Biz ne yaptık ki sözümüz inandırıcılığını yitirdi, aynı insanlar neden otokratların söylediklerini daha inandırıcı bulmaya başladı? Cevap verilmesi gereken büyük soru budur! Bu soruları dikkate almayan her sol anı kitabı çocuklarına olan sorumluluklarını üstlenmekten kaçınıyor, zaaflarını çocuklarına da aktarıyor demektir.

Örneğin: Bu topraklardaki en etkili muhalefet dinamiği Gezi Başkaldırısı'dır. Osmanlı ve Cumhuriyet tarihindeki en kitlesel harekettir. İçişleri Bakanlığı verilerine göre Gezi'ye bir tek Bingöl ve Bayburt'tan katılan olmamış. Bilgi Üniversitesi anketine göre, eyleme katılanların yüzde 81.1'i kendilerini "özgürlükçüyüm" seçeneğiyle tarif ediyor. Konda anketine göre ise, katılanların yüzde 79'u herhangi bir siyasi partide, oluşumda, dernekte yer almamış. Yani örgütsüz insanların bile katıldığı bir sosyal patlamadan söz ediyoruz. Ve bu patlama hem özgürlükçü ve demokratik hem de şenlikliydi. Sol bu tepkiyi öngöremedi.

Daha ötesi: Laik sosyolojiyi sonuç alıcı bir yöntem olarak kullandığını düşünen entelektüeller, kanaat önderleri ve politik aktörler de bu durumu öngöremedi. Sol entelektüellerin bu topraklarda yaşayan insanları okuyamadıklarını,

böylesi bir gerilimin biriktiğini fark edemediklerini de böylece inkâr edilemez bir biçimde görmüş olduk.

Hülasa: Artık iki yeni koordinatımız var. İlki seçilmiş tek adam rejimleri. İkincisi Gezi Başkaldırısı. Bütün politik analizlerimizi bu iki koordinatı veri alarak yapmamız gerek. Bu iki koordinatı kullanamayan her analizin boşa düşme olasılığı çok yüksektir.

M. E.: Emek Sineması savunucularından HES karşıtı direnişçilere, pek çok irili ufaklı mücadeleye katılanları ayırabiliriz belki.

Ö. F.: Evet, hazırlayıcıları vardı ama Gezi'yle birlikte doruğa ulaştı. Örneğin Hrant Dink veya Berkin Elvan'ın cenazesine büyük bir katılım olacağı da öngörülememişti. Burada, sorun çözücü bir edim olarak düşüncenin yeterince kullanılamadığını, bu sürecin öngörülemediğini söylemek istiyorum.

Özgürlükçü, demokratik, şenlikli ve kitlesel tepki seçimlerde HDP'ye seksen milletvekili ve altı milyon oy olarak yansıdı. HDP bu muhteşem desteği siyasete taşıyamadı; seçim gecesi, "Kürt sorununun muhatabı benim," diyemedi. Üretim aracı olarak toprakla kendini sınırlayan kavrayışın dışına çıkamadı. Silah yapanla silah kullanan arasındaki yaratıcılık farkını gözeten bir bakış açısı inşa edemedi.

Ardından Kemal Kılıçdaroğlu'nun Ankara-İstanbul Adalet Yürüyüşü, sonra da yerel seçimlerde Ekrem İmamoğlu'na yönelik İstanbul desteği geldi. Tepkinin özgürlükçü, demokratik ve şenlikli tonu giderek düştü. Kadıköy sokaklarında çok var, İmamoğlu'nun yanına "milli mevzi" sloganı yazılıyor.

Demokratik tepki sistem dışından hızla sistem içine çekildi.

M. E.: 800 binlik oy farkının kendisi başlı başına bir "olay" değil mi?

Ö. F.: Gezi'de özgürlükçü, demokratik ve şenlikli bir muhalefet var iken, şimdi, giderek muhafazakâr bir eksene çekiliyor. Bunu bir başarı olarak değil, millileştirme operasyonu olarak görüyorum.

Adını koyalım: Devlet dışı düşünmeye dair bir kriz yaşıyoruz bana kalırsa. Esas sorunumuz da bu olmalı. İlle iktidar isteme kaygısından vazgeçmeli, doğruyu söylemekle kendini sınırlamalı, esas vurguyu buraya yapmalıyız. Çokuluslu şirketler nasıl devlet dışından düşünüyorsa, onların bile öngöremediği bir yerden yeniden düşünmemiz gerekir. A veya B devletinde yönetimi ele geçirmek üzerinden düşünmeye başladığımız zaman siyasetten siliniyoruz. Deleuze, "düşünmek, kavram yaratmaktır" diyor, "kavram yaratmıyorsanız, düşünmüyorsunuz demektir." Çünkü her dil sizi bir düşünce kalıbına hapseder ve o kalıbın özellikleri içerisinde kalarak düşünmenize neden olur. Kavram yaratırsanız, ele geçirilemez bir noktadan hareket etmeye başlamış olursunuz. Kavram yaratmıyorsanız, düşünmüyorsunuz, düşünmüyorsanız öngörülerek ele geçirilmeye razı oluyorsunuz anlamına gelir.

Özgürlükçü düşüncenin öncelikle devlet dışına çıkarak düşünmesi, kendi adına konuşması gerekir. Kendi adına konuşmayı becerebildiği oranda devlet ona nüfuz edemez. Bu yapılmadığı sürece, başkası adına konuşan muhalefet örgütlenmeleriyle başkası adına konuşan devlet örgütlenmeleri arada bir kavga etseler de aynı süreci yeniden ve yeniden üretirler. Başkası adına konuşan örgütlenmelerin parçası olurlar, kriz süreklileşir, hayatımız çarçur olur. Muhalefet olmanın anlamı da giderek erir.

Bu yüzden asıl soru(n) şudur: Neden Spinoza, Nietzsche, Hegel ya da Marx düşünmek için Türk ya da Kürt'e ihtiyaç duymuyor da Türk ya da Kürt entelektüelleri düşünmek için Spinoza, Nietzsche, Hegel ya da Marx'a ihtiyaç duyuyor?

M. E.: "Başkası adına konuşma" edimi ister istemez temsil mekanizmaları üzerine düşündürüyor. Kitapta insanın eşref-i mahlukat olmak yerine diğer türlerle eşit bir özne olması gerekliliği üzerinde duruyorsunuz. İnsan, eşiti olduğu bir başka özne adına, örneğin "Kaz Dağları'ndaki hayvanlar ve ağaçlar adına" konuşamayacak mı, onların adına konuşursa devlete mi benzeyecek? Ya da sesi olmayan insanlar, diyelim sığınmacılar adına konuşmak, onlar adına hak mücadelesi yürütmek fena mı?

Ö. F.: Temsil mekanizmaları insanlar arasındaki ilişkilerde mevcut. Hareketli ve hareketsiz canlı türlerinin yaşadığı yaban hayatta böylesi bir hiyerarşi yok! Bu soru insan-merkezli söylemin içerisinden şekillenen bir soru.

Biraz açalım: "Devrimci" sözcüğünün siyasi analizlerde artık pek çalışmadığını fark ettim. Sorun çözmüyor!

Esas eylemin kavram üretmekten geçtiğini söylerken kavram üretmediğim sürece bu kitabın da hiçbir anlamı olamazdı. Önerdiğim kavram "Çok Kalpli Asi" oldu. Kaygım şuydu: İnsan, farklı bir tür olduğu iddiasında olan bir varlık. Ama bu farkın ne olduğu konusunda epey bir tartışma da mevcut. Ben, hareketli ve hareketsiz canlı türleriyle kendimizi eşitleyerek bir fark oluşturabileceğimiz kanaatindeyim.

Eşref-i mahlukat teolojinin içerisinden şekillenen bir kavramsallaştırma ve insanı en kutsal mahluk olarak görüyor, bu da ona diğer canlı türlerine istediği gibi hükmetme hakkını veriyor. Halbuki insan, sadece hareketli ve hareketsiz diğer canlı türleriyle kendini eşitleyerek ekolojik krizin önüne geçebilir, küresel ısınmayı durdurabilir, çocuklarına bir gelecek hazırlayabilir, haysiyet edinebilir.

Hiçbir canlı türü stok yapmıyor. Elde ettiği ürün fazlasını bir diğerine hükmetmek için kullanmıyor. Her tür ihtiyacı kadar ediniyor. Ve "güzel" dediğimiz o soyut kavramsallaştırma da esas olarak insan öncesine, doğaya ait. İnsan,

o güzeli taklit ederek varlığını sürdürüyor. Fakat doğayı katlederek, diğer canlı türlerinin hızla yok olmasına yol açarak, güzelden giderek uzaklaştığımız bir süreç yaşıyoruz. Diğer canlılar yok oldukça biz hayattan da, güzelden de kopuyoruz. Eksildiğimizi de fark etmiyoruz. Bu yüzden, Çok Kalpli Asi derken, diğer hareketli ve hareketsiz canlı türlerini de gözeten bir kavramsallaştırma olsun istedim. Devrimci, tek başına kullanıldığı zaman insana, ama Çok Kalpli Asi diğer canlı türlerine de gönderme yapıyor. Onları da içeren bir yerden düşünmemiz, hareket etmemiz ve yaşamamız lâzım.

M. E.: Peki diğer türlere saldırı varsa Çok Kalpli Asi söz almayacak mı, başkası adına konuşmayacak mı?

Ö. F.: Konuşacak! Ama bu başkası adına konuşmanın haysiyetsizliğinden söz ederek konuşmaya başlayan bir konuşma olacak. Tahakküm üretmeyen, özsaygıyı gözeten, geri çekilmeyi özleyen bir söz alma. Bir gerilim var, evet, bunu kabul ediyorum. Sesi olmayan ya da zayıf çıkan biri ya da bir türün adına konuşmanın yaratacağı olası sorunları göze almak zorundayız. Çelişkisiz bir toplumsallıktan söz etmiyorum çünkü. Tamamlanmamış, sürekli çatışan ve sorun çözme mekanizmaları hep açık olan bir arayışın içerisinde kalarak söz almayı öneriyorum.

M. E.: Dolayısıyla, başkası adına konuşmanın haysiyetli olabileceği durumlar da var.

Ö. F.: Yaşadığımız seçilmiş tek adam rejimleri döneminde "başkası adına konuşmak kaçınılmaz bir şey" demek verili duruma razı oluyoruz anlamına gelir. Bir ucu faşizme kadar uzanır.

M. E.: Haysiyet ve haysiyetsizlik güçlü ifadeler. Bir hükümran başkası adına konuştuğu için haysiyetsizse, düşüncelerini ona emanet edenler de haysiyetsiz bir yaşam sürü-

yor demektir. Dünya tarihinde insanların ezici çoğunluğu haysiyetsiz bir yaşam mı sürmüştür?

Ö. F.: Daha önce de belirtmiştim: Haysiyetin öne çıkarmak istediğim anlamı özsaygı. Seçilmiş tek adam rejimlerine verilen gönüllü destek özsaygıdan isteyerek vazgeçildiğini, düşüncenin kendilerine hükmetmesine isteyerek izin verildiğini, düşünen kişi olarak sorun çözebileceklerine dair özgüvenlerinin olmadığını gösterir. Kişiyi kahramanlaştırma, putlaştırma, peygamberleştirme gibi insanlık tarihinde örneğini çok gördüğümüz trajik vakaların tümü yeniden yaşanıyor demek ki. Hitler faşizminde de, Stalin, Mao ve Enver Hoca sosyalizminde de, Humeyni, Saddam ve Kaddafi rejimlerinde de, Mustafa Kemal Tek Parti Dönemi'nde de böyle oldu. Abdullah Öcalan Kürdistan'ında da böyle olacak.

Bütün bunları göz önünde bulundurarak, seçilmiş tek adam rejimlerinin haysiyetsiz karakterinin altını çizerek zorlu ve meşakkatli yeni bir boyut inşa etmek istedim: Düşünenin düşünceye hükmettiği bir boyut...

Haysiyet orada çünkü!

Sevan Nişanyan: "Geçmişi düşünmekten acizim"

Ömer Faruk[273]

6-11 Haziran'da Samos'a (Yunanistan) gittim!

Hem memleketin en "nev'i şahsına münhasır" yazarını selamlamak ve küçük bir hesabı kapatmak hem de ona bir öneride bulunmak istedim.

...

Sevan Nişanyan'ın "Dil ve etimoloji günleri" çağrısına kulak veren otuz iki kişiydik. Çocuklu katılımcıların yanı sıra İsveç, İsviçre ve Fransa'dan gelenler de vardı. Sabah saatlerinde köyde bize tahsis edilmiş eski bir ilkokulda toplanıp tartışmayı ateşliyor, öğleden sonra deniz kenarında sürdürüyor, akşam da tavernalarda uzo içerek devam ediyorduk: Tabu konuların sakınmadan dillendirildiği bir

273 Gazeteduvar'da (29 09 2019) yayımlandı. Başlık, söyleşinin içeriğine nüfuz edemeyen site editörüne ait.

sürekli tartışma hali... Düşünülmemiş ve özenilmemiş sözcüklerin neredeyse hiç kullanılmadığı az rastlanan karşılaşmalardan biriydi.

İlk gün tartışmaya geçilmeden önce kısa bir konuşma yaptım: 1987'de kurup, yönetmeye başladığım Ayrıntı Yayınları'na 1992 yılında Nişanyan'ın *Yanlış Cumhuriyet*'i önerdiğini; memleket düşünce haritasına henüz vakıf olamadığım; Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne küçülmenin neden olduğu siyasi, kültürel ve psikolojik gerilimlere henüz nüfuz edemediğim; milliyetçi, muhafazakâr ve mukaddesatçı camianın iflah olmaz (u)mutsuzluğunun kökenlerinde bu büyük güç kaybı olduğunu henüz sezemediğim; hiçbir seçime girmemiş Atatürk'ün zihniyet dünyasında yetişmiş sol'un açmazlarını henüz idrak edemediğim; varlığını ad değiştirerek sürdüren milliyetçi, muhafazakâr ve mukaddesatçı camianın Demokrat Parti, Adalet Partisi, Anavatan Partisi, Doğru Yol Partisi ve (sonrasında) Adalet ve Kalkınma Partisi etiketleriyle her seferinde seçilerek geri dönüşlerindeki kitlesellik üzerine henüz kafa yormadığım; milliyetçi, muhafazakâr ve mukaddesatçı camia ile Atatürkçülüğün "fethetmek ve hükmetmek" üzerinden bir ortak paydada buluştukları ve bu ortak paydanın Kürtler üzerinden görünür olduğunu henüz fark edemediğim; "toplum olmak/ol(a)mamak" üzerine hemen hiç düşünmediğim ve yayıncılık reflekslerim yeterince gelişmediği için kitabı yayımlamadığımı anlattım. 2004 yılında kitabın korsan baskısını tekrar okuduğumda ne denli büyük bir hata yaptığımı ve pişman olduğumu aktardım. Ve genç yaşta bu denli büyük kopuşları gerçekleştirebilecek ufuk genişliğine[274] sahip olduğu için 27 yıl sonra Nişanyan'ı

274 Seküler [= Kemalist (= Sol/Sosyalist)] düşünce dünyası Doğan Avcıoğlu (*Türkiye'nin Düzeni*, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2015) ve İsmail Cem'in (*Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İş Bankası Yayınları, 2008) kitaplarındaki tezler tarafından biçimlendiriliyordu.

Yanlış Cumhuriyet'in yanı sıra Erik Jan Zürcher (*Modernleşen Türki-*

sürgünde selamladım. Alkışlarla karşılanan konuşmamın ardından söz alan Nişanyan, "1990'larda kitap yayımlansaydı ikimizi de içeriye atarlardı. Üstelik kitabı senden önce İletişim Yayınları'ndan Ömer Laçiner'e önermiştim, bir şekilde yayımlanamadı," dedi.

Derslikte, sahilde ve tavernada hararetle süren tartışmalara kulak kabartırken bir yandan da bir Yunan adasında geçen John Fowles'ın *Büyücü*'sünü[275] okuyor, aşağıda

---

ye'nin Tarihi-Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 4. basım, çev.: Yasemin Saner, İletişim Yayınları, 2018) ve Fikret Başkaya'nın (*Paradigmanın İflası-Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş*, Yordam Kitap, 2018) kitaplarını da anmamak olmaz.

275 Kimi eleştirmenlere göre İngiliz dilinde yayımlanmış en önemli yüz kitap arasında anılan *Büyücü* de bir Yunan adasında geçer. Oxford mezunu Nicholas Urfe İngiltere'nin kasvetinden kaçmak, kendi varlığı ve hiçliği arasındaki yerini bulmak için Phraxos'a, bir Yunan adasına gider. Orada Maurice Conchis'la tanışır.

Yine bir Yunan adasında geçen Shakespeare'in *Fırtına* adlı oyununun gölgesinin de sürekli düştüğü roman gerçekle halüsinasyonun sık sık yer değiştirdiği bir kurguyla ilerler. Öyle ki roman kahramanlarının bir tiyatro oyununda mı yoksa gerçek hayatta mı yaşadıklarını bir türlü kestiremeyiz. Hatta Ada Yunan mitoloji kahramanlarının da sık sık oyuna katıldığı zamansız bir sahne gibidir.

Tanrısal söyleme yukarıdan bakan yazar John Fowles insanlığın en önemli uğraklarını teşrih masasına yatırır: Aşk, savaş, terk edilme, acı, boşluk, sıkıntı, yalnızlık, hüzün, ihanet, isyan, sıradanlık, sürgünlük... Öyle ki iyilik ve kötülüğün öncesinden bile söz almayı dener: "Tüm kötülüklerin ıssızlık tarafından defnedildiği bilinmez bir yaylaydı burası. (...) Bütün şehirlerin, bütün toplumların ve bütün zarar ziyanın uzağında, toprak ve maddenin bir zirveye yaklaştığı, ölçülemeyecek bir yükseklikteydik sanki. Arınmıştık."

"Tanrı" vurgusu yadırgatıcı gelmesin: Bir tek Tanrı'yla karşılaşma yeteneği olanların sorabileceği, "Seçme hakkı olmadan ıstırap çeken insanlara ne ad verilir?" benzeri sorular kitapta epey var.

okuyacağınız soruları hazırlıyor, bir mekân olarak Ada'nın çekim gücü üzerinde düşünmeyi deniyor ve Yeni Gelin Ira Tzourou'nun azarlarından sakınmaya çalışıyordum.

Yeniden başlamanın ya da sona hazırlanmanın anlatıldığı kimi kitap ve filmlerde mekân olarak neden Ada seçilir? Ana karadan uzakta ve küçük, nispeten iddiasız, denizlerle çevrili olması... gibi etmenlerden söz edilebilir. Askeri karargâhların, katedrallerin, TV ve sinema stüdyolarının, ana akım gazete merkezlerinin, başkanlık saraylarının... olmaması da eklenebilir. Ana akımlara, ana karaya, büyük oynayanlara, tarihe uzaktan bakma ya da dışında kalma isteğini de göz önünde bulundurmakta fayda var. Nişanyan'ın sahilde ana akımlara dair kimi sorulara cevap verirken yüzünü sürekli ana karaya dönmesi böylesi şeyler düşünmeme neden oldu. Nişanyan'ın "Ada"lı mı yoksa "Ana kara"lı mı olduğunu söylemek şimdilik zor, ama sorularımı hazırlarken bu ikilemin gölgesi de sorulara düşsün istedim. Okurken bu gerilime de dikkat etmenizi, hatta, Nişanyan'ın zihniyet dünyasının evrileceği potansiyeller hakkında onunla bahse girmekten kaçınmamanızı öneririm.

Son günlerde siyasi analizlerde dilbilime hemen hiç başvurulmamasının kavrayışımızı epeyce sakatladığını "Dersim/Tunceli" tartışmaları üzerinden anlattım. İktidarın ad koy-

---

"Esas oyuncu" olarak Ada da mükemmel bir biçimde aktarılır: Denizin uçsuz bucaksızlığı, kayalıkların arasında rüzgârın hiç dinmeyen uğultusu, dağlarda seken keçiler, gerçek anlamda ıssızlığın yaşanabildiği kuytu köşeler, bir tek kendisiyle tartılabilecek yerli ahali....

Ana karadan Ada'ya kendi varlığı ve hiçliği arasındaki yerini bulmaya giden Nicholas Urfe "sonsuza kadar sürgün" olduğunu ve "bir türe ait olmadığını" kabul ederek bitimsiz yolculuğunu sürdürür. Çünkü, "Cevap her zaman ölümün bir şeklidir." (John Fowles, *Büyücü*, çev.: Meram Arvas, Ayrıntı Yayınları, 2008, s. 55, 262, 414, 572, 589, 642) – Yazarın zihnine girmeyi deneyerek yaptığı özenli çeviri için Meram Aras'ı da alkışlamayı unutmamak gerek.

makla başladığını, böylece anlamı ele geçirdiğini, bu anlamın kabul görmesiyle birlikte iktidarın zihinlere yerleştiğini, anlamın içeriğinin belirlenmesiyle Gilles Deleuze'ün "etkin düşünce"[276] adını verdiği sürecin başladığına dikkat çektim. İktidar karşıtlarının sürekli şikâyet ederek hiçbir yere varamayacağını, esas olanın yeni bir anlam üretmek olduğunu anlatmaya çalıştım."Tepkisel düşünce" diye kavramsallaştırılan bu süreçten çıkmak için Nişanyan'ın "dil" çalışmalarının öneminin altını çizdim. Ludwig Wittgenstein'ın, "Bir dil tasavvur etmek bir yaşam biçimi tasavvur etmektir," cümlesini örnek olarak gösterdim.[277] Tarihi dilbilimsel bir perspektifle yeniden ele almanın ufuk açıcı boyutlarından söz ettim.

Murat Belge'nin bir dönem epey okunan Louis Althusser için, "Neden cevap vermek için en zayıf rakibi olan John Lewis'i seçti?" sorusunu hatırlattım. Ve Türkiye Cumhuriyeti sınırlarının dışına çıkıldığı zaman akademik açıdan hemen hiç başvurulmayan Atatürk'ün düşünce adamı olarak zayıf bir rakip olduğunu iddia ettim. Zayıf bir rakibi inceleyen *Yanlış Cumhuriyet*'ten sonra şimdi güçlü rakibe, Osmanlı İmparatorluğu'na sıra geldiğini belirttim. Osmanlı İmparatorluğu'nda yetişmiş Itrî'yi Bach'la kıyaslayan çalışmalar olmasına rağmen Türkiye Cumhuriyeti'nin Bach'la kıyaslanan bir sanatçı yetiştiremediğine dikkat çektim.

Ve Nişanyan'ı Osmanlı İmparatorluğu'nu, esas oğlanı dilbilimsel açıdan ele almaya, onu Türkiye Cumhuriyeti ile değil Britanya İmparatorluğu ile kıyaslamaya davet ettim. Osmanlı İmparatorluğu'nun "etkin düşünce"den "tepkisel düşünce"ye düştüğünü, Britanya İmparatorluğu'nun ise sürekli "etkin düşünce" içerisinde kalarak dünyayı ele geçir-

276 "Etkin düşünce" ve "Tepkisel düşünce" ayrımını son kitabımda etraflıca ele aldım. Bkz.: Ömer Faruk, *Başkası Adına Konuşmanın Haysiyetsizliği*, Altıkırkbeş Yayın, 2019.

277 Ludwig Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, çev.: Haluk Barışcan, Metis Yayınları, 2007, s. 29.

diğini[278] anlattım. Oxford English Dictionary ile Osmanlıca sözlüklerinin yaratıcılık, zihniyet dünyası ve algılama kapasitesi açısından karşılaştırmalı analizini yapacak en yetkin kişinin ise Sevan Nişanyan olduğunu belirttim. Nişanyan ise bu önerime, "Finansal sorunlarım çözülürse yaparım," diye karşılık verdi.

Aşağıdaki söyleşiyi Samos'un arka sokaklarından birine saklanmış güzel bir tavernada öğle uzosu içerek, Yeni Gelin Ira Tzourou'nun sıkı denetiminde gerçekleştirdik, Baş Pehlivan Cüsseli Hakan Çiçekçi ile yan masalardaki gürültüleri bastırmada gösterdiği maharet kaydın temiz olmasını sağladı, –memleket münevverlerinin bu katkıları her daim hatırlamasını dilerim. Denize gitmektense söyleşiyi dinlemeyi tercih eden İsveç'ten gelmiş baba kız iki Kürt de bize eşlik etti. Okurken Rum, Ermeni, Kürt ve Türk'ün kadeh seslerine saklanmış Ada'lı gizilgücü hissetmenizi, sizin de kadeh kaldırarak eşlik etmenizi, Itrî&Bach[279] albümünü dinlemenizi, sonrasında ise Deli ve Dâhi[280] filmini izlemenizi çok isterim.

278 Bu hayli iddialı tezi Britanyalı tarihçi Niall Ferguson şu sözcüklerle ifade eder: "İster iyi ya da hoş, ister kötü ya da pis olsun, bugün bildiğimiz dünya büyük ölçüde Britanya'nın İmparatorluk çağının ürünüdür." Dikkatinizi çekmek isterim: İçinde yaşadığımız dünyanın Britanya İmparatorluğu tarafından biçimlendirildiği belirtiliyor.
Büyük soru şudur: Avrupa'nın kuzeybatı kıyılarında yer alan yağmurlu bir takımada nasıl oldu da dünyaya hükmeder duruma geldi: Dünya nüfusunun kabaca dörtte birini yönetti, topraklarını kendi çıkarları için kullandı, neredeyse bütün okyanuslarda ticaret ve savaş gemileriyle dolaştı? Niall Ferguson, *İmparatorluk-Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi*, çev.: Nurettin Elhüseyni, YKY, 2017, s. 11, 25)

279 *Itrî&Bach*, Ertan Tekin&Murat Aydemir&Çağ Erçağ, Kalan Müzik, 2013.

280 *The Professor and the Madman*; Yönetmen: Farhad Safinia; Senaryo: John Boorman, Todd Komarnicki, Farhad Safinia, Simon Winchester; Oyuncular: Mel Gibson, Natalie Dormer, Sean Penn, Steve Coogan; 2019.

Ömer Faruk: George Dumezil "Mitolojiler gerçektir," der. Samos, mitolojik sembollere sık sık rastlanan bir ada. Biliyoruz; Yunan mitolojisi, diğer tüm dünya mitolojileri arasında etkin bir konuma sahiptir. Hatta Yunanistan'ın siyasi ağırlığından pek söz edilemese de mitolojik ağırlığından fazlasıyla söz edilebilir. Birçok edebiyat yapıtı ve filmi, mitolojik kahramanlara yer vermekten kendini alamaz. Bu toprakların bu denli etkin mitoloji üretmesini nasıl yorumlarsınız?

Sevan Nişanyan: Eyvah! Diğer toplumların mitolojileri Yunan mitolojisinden daha mı zayıf? Bundan emin değilim. En azından İran mitolojisi, Şehname'de ve İran edebiyatında karşımıza çıkan mitolojik anlatılar son derece zengin, çeşitli ve edebi açıdan değerli öykülerdir. Hint mitolojileri kadar zengin ve insani açıdan çok renkli olanını gerçekten bilmiyorum. Yunan mitolojisinin dünyada bu derece sükse yapmasının zannediyorum Batı kültüründe, önce Latinlerin Romalıların kültüründe, bilahare, onlara özenen Rönesans ve sonrası dönemin Avrupa kültüründe Yunan geçmişine ve edebiyatına ve mitolojisine verilen değerle alakalı bir şey olmalı. Yoksa Yunanlar daha iyi masal anlatır veya Yunanların masalları daha kalitelidir, önermesine ben pek sıcak

Ömer Faruk, Sevan Nişanyan

bakmayacağım. Bazı kültürler ki ilk aklıma gelenler İran ve Hint kültürleridir, en azından Yunanlar kadar zengin bir mitoloji üretmişler, fakat pazarlamaları daha zayıf. Ulaşabildikleri piyasalar daha zayıf. Bu demek değil ki Yunan mitolojisi iyi değil veya eksik; çok güzel hikâyeler var. Homeros gibi eşsiz bir kaynak var elimizde. Yunan trajedileri gibi hakikaten mitoloji hammaddesinden neler üretilebilir konusunda bize örnek olması gereken eserler var. Akdeniz'in havasından suyundan mıdır, sorusuna hayır diyeceğim. Mesela Latin mitolojisi, Yunan mitolojisine oranla çok zayıftır. Onlarınki de aynı Akdeniz, bunlarınki de aynı Akdeniz; ama bir şekilde onlar bu derece zengin bir edebi üretimi başaramamışlar, mitoloji temeli üzerinden.

Ö. F.: Vurguyu "etkin" sözcüğü eşliğinde yapmıştım. Edebiyat ve sinemada Yunan mitolojisi kahramanları daha çok kullanılıyor. Doğru, İran ve Hint mitolojisinde de aktörler çok fazla var ama nedense onlar sinema ve edebiyata çok taşınmıyorlar.

S. N.: Çünkü sinema ve edebiyat dediğiniz şey, Batı sineması ve Batı edebiyatıdır. Batı ise iki kademede, Yunan'ı kendi kültürel atası olarak benimsemiş. Bunların birinci kademesi Roma İmparatorluğu'dur. Romalılar, Akdeniz dünyasına hâkim olduklarında, kendilerini cahil ve yetersiz hissetmekteydiler. Askerlikten başka bir şey bilmeyen bir millet olarak değerlendirilmekteydiler. Bu dönemde, Roma'nın kültürlü sınıfı, egemen, yönetici sınıfı büyük bir şevkle ve şehvetle Yunan kültürüne sarıldı. Yunan kültürünün simgelerini, öykülerini, formlarını benimseyerek daha medeni ve daha zengin bir kültürel hayata kavuşacaklarına inandılar. Aradan bin yıl geçtikten sonra yeniden Roma İmparatorluğu keşfedildiğinde Batılılar tarafından, Roma kültürünü, edebiyatını, mitolojisi, anlatıları, büyük bir coşkuyla, şevkle ve şehvetle diyelim yine, yeniden benimsendi, yeniden ya-

ratıldı, edebiyat dersinin temeli olarak okundu ve bu sayede Yunan kahramanları ve Yunan tanrıları modern edebiyatın, sinemanın ve referanslar sisteminin bir parçası haline geldiler. İran mitolojisi uzun yüzyıllar boyunca Araplar, Türkler ve Hintliler için yani İslam kültüründen etkilenen dünya için eşit derecede bir referans kaynağıydı. Osmanlı'da kültür eğitiminin en temel unsurlarından biri *Şehname*'yi okumaktı ve *Şehname*'yi okuduğunuz zaman, bir mitolojik öyküler derlemesidir. Dolayısıyla Osmanlı edebiyatında, kültürel yaşamında İran mitolojisine, Zaloğlu Rüstem'e, Behramgur'a sürekli referanslarla karşılaşırsınız. Fakat çağ değişti, devir değişti, İslam kültürü artık üretken ve etkin bir kültür olmaktan çıktı, İran mitolojisinin etkinliği de ortadan kalktı.

Hindistan ise her zaman kapalı bir dünyaydı. Dışa fazla ihracatıyla ünlü bir ülke değildir. Batı'nın Hindistan'ı ve edebiyatını, mitolojisini keşfetmesi ancak XVIII. yüzyılın sonlarıdır. Hint destanları gibi yine olağanüstü zengin bir mitolojik öyküler derlemesi, Batı'da ancak çok kültürlü bir azınlığın tanıdığı, halkın genel olarak tanımadığı bir kültürel miras oluştururlar.

Ö. F.: Mitolojinin etkin olma halini İslam, Hıristiyanlık ve Budizm açısından ele almak istersek; bu üç dinin hangisi daha çok yol verir mitolojinin bu denli etkili olmasına?

S. N.: Çok büyük bir fark olduğunu zannetmiyorum. İslam mitolojisi, o da zengin bir mitolojidir, gerçi tarz ve stil olarak çok farklıdır; insani değerler açısından daha yetersiz bir mitolojidir. Fakat Muhammed ve Muhammed'in yaşamı ve çevresindeki savaşçıların ve dini liderlerin öyküleri, hadis külliyatında ve siyer külliyatında birikmiş olan öyküler zengin bir mitolojidir. Dolayısıyla İslam'da mitolojiye yer yoktur, diye düşünmenin herhangi bir gerekçesini göremiyorum. Hıristiyanlık iki katmanlı bir mitoloji hazinesine sahip: bir, antik Yunan ve Roma'nın mitolojik kalıtı

bir şekilde sürdürülmüştür. Bunun yanısıra gerek Avrupa gerek Doğu Akdeniz Hıristiyanlığı zengin bir dini mitoloji hazinesine sahiptir. Azizlerin öyküleri, evliya menkıbeleri, bunlar uçsuz bucaksız bir yaşam boyu inceleyip öğrenip, öğretip, tat alabileceğin bir mitoloji hazinesidir. Herhangi bir toplumun diğerinden mitolojik üretim açısından daha fakir olduğunu söyleyebilir miyiz? Vallahi düşünmemiştim bunu. Hem evet, hem hayır deme eğilimindeyim.

Ö. F.: Budizm'i atladınız?

S. N.: Yeterince tanımıyorum; ama Budizm'in de muazzam bir literatürü var, Budizm'in de hikâyeleri bir hayli zengindir. Herhangi bir yeterince büyük ve yeterince çaplı olan bir kültürün zengin bir mitolojiye sahip olmaması mümkün müdür, sorusuna ilk kademede mümkün değildir diye cevap vermeyi düşünüyorum. Fakat sonra Türk ve Osmanlı kültürünü düşünüyorum ve mitolojik açıdan adeta bir çöl olduğunu hissediyorum. Bunun sebebi nedir, bilmiyorum. Osmanlı'nın ve Türk'ün mitolojisi, bir-iki tane hayli cılız hayli yüzeysel Oğuz destanından ibarettir, diyecektim ki Dede Korkut masalları geldi birden aklıma. Dede Korkut masalları enfes bir mitolojik koleksiyondur ama kabul edelim ki yetersizdir. Hiçbir zaman fazla yaygın olmamıştır Türk kültüründe. Çok geç tarihte, XVIII., XIX. yüzyıllarda keşfedilmiştir Dede Korkut masalları. Nasreddin Hoca öykülerini bu mitolojinin bir parçası olarak sayabilir miyiz? Oradaki çok cılız bir mitolojik malzemedir. Yunan, Hint veya İran mitolojisinin zenginliğini anımsatacak hiçbir şey göremeyiz Türk mitolojisinde, kültüründe.

Ö. F.: Bir disiplin olarak antropoloji ve coğrafyaya da başvuran düşünürler, zihniyet dünyasının oluşum sürecini takip edebilmek için mekan anlamında toprak ve denize de başvuruyorlar. Deniz belirsiz, meçhul ve kaygandır. Sınır tutmaz. Risk içerir. Bedel ödetir. Hayal gücünü besler. Maceracı

bir karakteri vardır. Bütün bir korsan külliyatını hatırlayalım. Toprak ise güvenlik ve garantidir. Sürekli sınır üretir. Macerayı sevmez. Kişiler deniz kenarında âşık olur, toprakta aile kurar. Adada yaşarken deniz ve toprak arasındaki gerilimler üzerinde düşünme fırsatınız oldu mu?

S. N.: Deniz ve toprak arasında kurduğunuz bu zıtlığa hiçbir şekilde katılmıyorum, yanlış olduğunu düşünüyorum. Toprakta iki türlü yaşam vardır: bir, tarımsal yaşam vardır, eskiden beri. Senin ailenin babadan dededen kalma toprağı vardır, buna bakmakla mükellefsindir. Daha sınırlı bir dünyayla tanışırsın. Fakat diğer toprakta yaşamanın yöntemi, hayvancılık ve yağmacılıktır. Moğollar, Türkler ve Araplar kadar söylediğiniz akışkan, maceraya açık yaşamı seçmiş olan başka bir millet tanımıyorum. Denizden çok daha büyük maceraların, hareketliliğin ve akışkanlığın temsilcisidir eski Moğol, eski Orta Asya Türk ve Arap kültürü. Sürekli at veya deve üstünde gezmişler, bir yerden bir yere gitmişler, maceralara atılmışlar, yakmışlar yıkmışlar, fethetmişler ve ülke değiştirmişler. Denizci ulusların o derece ülke değiştirmesi çok yaygın bir şey değildir. Vikingler vardır mesela, onu yapan. Ama Yunanlar belli bir bazdan hareket etmişler ve hep o baza geri dönmüşler. Moğollarla karşılaştırdığında çok kısıtlı bir hayat tarzı diyebiliriz belki de. Moğollar, avuç kadar bir ülkeden çıkıp at sırtında bütün bir kıtayı, dünyayı fethetmeye çıkmışlar. Bundan daha büyük macera mı var? Edebi olarak ne üretmişler, nasıl bir mitoloji üretmişler dediğimizde, hiç'le karşılaşıyoruz.

Ö. F.: Kastım daha çok şuydu: Tüccarların, büyük deniz seferlerine çıkması ve daha sonra kapitalizm diye adlandıracağımız o devasa organizmanın kurulmasına bir bilinmezlik üzerinden tohum atması anlamında söylemiştim bunu. Ganimet başka bir şeydir, bilinmezlik üzerinden risk alarak kendisinden çıkmak başka bir şeydir. O anlamda.

S. N.: Bu kurulan ikilem çok tipik bir Avrupa merkezli bakış gibi geliyor bana. Avrupalının bildiği iki yaşam tarzından söz ediyoruz burada. Ya köyünde, kasabanda otururşun ve tarımla uğraşırsın, tarımsal feodalizmin sınırları içerisinde yaşamını sürdürürsün; ya da seçerek, Atlantik okyanusuna açılırsın ve dünyaları fethedersin. Bu ikilem üzerine kurulu bir bakış açısı. Avrupalıların denizi fethetmesi hiçbir zaman ticaret anlamında başlamadı. Yağma seferiydi bunlar. Moğollardan herhangi bir farkı yoktu. Bu geleneği ilk başlatanlar Vikingler'dir. Gittiler, İngiltere'yi, Fransa'yı, Güney İtalya'yı, Anadolu'yu, Rusya'yı fethettiler. Yağma amacıyla gittiler, soygun amacıyla yola çıktılar. Bunun peşinden XVI. yüzyılda Portekizliler, İngilizler falan dünyaya çıktıklarında ticaret yanısıra yaptıkları bir şeydi. Fakat esas hadise altın bulmaktı. Yağma edip sonra köle götürmekti bir yerlere. Bu açıdan Moğollar'dan veya Türkler'den çok büyük bir farkı olduğunu zannetmiyorum. Mahvetmeye gittiler. Sonra bu belli bir düzene oturdu.

Türklerden ve Moğollardan bir farkı şuydu; Avrupalılar tek aktör değildi, birbirine rakip çok sayıda devlet vardı. Kısa bir süre sonra, kuralsız yağmanın sürdürülemez bir yaşam formu olduğu anlaşılan, dolayısıyla kurallı yağmaya doğru evrildiler. Belirli kurallar çerçevesinde ticaret yapalım dediler. Fakat Avrupa'nın tanıdığı bu iki yaşam tarzı dünyaya genellenebilecek bir şey değil. Çünkü üçüncü bir yaşam tarzı vardır. O da büyük ve açık sahalarda at sırtında hayvancılık yapmak ve fırsat çıktığında yağmaya çıkmaktır. Bu anlamda Moğollar'ın ya da Türkler'in ya da Araplar'ın macera kotası Avrupalılarla boy ölçüşür. Birinden bir medeniyet doğdu, birinden bir hiçlik doğdu, o da ayrı. Araplar'dan da yine medeniyet doğdu ama Moğollar bir medeniyet oluşturamadılar. Türkler de eh, iyi kötü bir yerlere vardılar.

Ö. F.: Milliyetçi, muhafazakâr düşünce ev'den söz ederken toprağın içerisinden şekillenmiş bir ev algısına işaret eder. Bu algıya vatan, düzenli ordu, bayrak, milli marş, iç ve dış düşmanlar eşlik eder. Devasa bir sürgün edebiyatının oluşmasına neden olan bu ev algısına eklemek istediğiniz bir boyut var mı? Kendinizi ev'den kaçmış mı, yoksa kovulmuş mu olarak adlandırıyorsunuz?

S. N.: Ev duygusuna çok aşina olmayan biriyim ben. Çok kolay mekân değiştirdim. Bir yerden bir yere taşınmakta zorluk çekmedim. Yaşamımın bir döneminde Şirince köyünde, sanki benim de köklerim olabilirmiş, sanki ben de bir mekânla özdeşleşebilirmişim duygusuna kapıldım. 15 sene sürdü bu süreç. O sürecin sonunda zaten sıkılmaya başlamıştım. Bana Samos'a veya Karayiplere yahut Patagonya'ya gitmek çok da fazla bir şey değiştirmedi. Özellikle hapiste geçirdiğim 3,5 yıl, bana bir yere bağlanmanın, bir hayat tarzına veya birtakım alışkanlıklara bağlanmanın ne kadar boş bir iş olduğunu öğretti. Çünkü bıçakla kesilmiş gibi kesiyorlar, birdenbire bütün alışkanlıklarını, bütün yaşam tarzınızı, beni ben yapan şeyler bunlardır dediğiniz şeylerin hepsi bir anda buharlaşıp gidiyor ve siz pekala yaşamaya devam ediyorsunuz. Bu önemli bir eğitim süreciydi benim için. Şunu gösterdi: Bir yere bağlı değilim. Bir yere bağlı olmak, kendi kandırmaktır aslında. Yürür gidersin, başka bir yere bağlanırsın, bir süre sonra alışırsın oraya. Kendimi burada yabancı hissetmiyorum. Daha doğrusu şöyle diyeyim: Herhangi bir yerde ne kadar yabancı hissettiysem, yani geçmişte İstanbul'da, New York'ta ve Şirince'de ne kadar yabancı hissettiysem, burada da o kadar yabancı hissediyorum.

Kaçmış mı, kovulmuş muyum? Bu sorunun cevabını bilmiyorum. Düşünmüyorum da böyle bir şeyi. Yeni koşullar geldi, filmin bir sonraki sahnesine geldik. Şimdi burada nasıl davranmam gerekiyor sorusu bana daha ilginç geliyor. Bir huyum vardır, tanıyanlar bilir: Geçmişi düşünmekten

acizim ben. Her an, her dakika bir sonraki adımımı düşünürüm. Bunun daha zevkli olduğunu düşünürüm. Yaptığım, ettiğim ve bitirdiğim işler bitmiştir ve geride kalmıştır, benim açımdan. Bundan sonra ne yapacağım? Geçmişin analizini boşver, bundan sonra ne yapıyoruz, sorusunu o kadar sık insanlara yöneltirim ki insanlar bu yüzden bazen bana kızarlar. Kendimle ilgili olarak da öyle. Şirince'yi düşünmüyorum. Oradan kaçtım mı, kovuldum mu? Bilmiyorum. Umurumda da değil. Bir şekilde şartlar böyle geldi, başka türlü de olabilirdi. Bir sonraki sahneye bakalım, ne olacak...

Ö. F.: Hapishanede 3,5 yıl kaldığınızı söylediniz. Türkiye'yi terk edeli kaç yıl oldu?

S. N.: İki yıl oldu.

Ö. F.: Kesinleşmiş kaç mahkümiyetiniz var?

S. N.: Dur, sayılarını unuttum! Sonuç olarak 11 veya 12 davada 16 yıl 8 ay kesinleşmiş hapis cezam var.

Ö. F.: Edward Said, entelektüeli sürgün, marjinal, yabancı olarak adlandırır. Sürgüne çıkarak bu adlandırmayı tamamladınız. 5,5 yıldır dışarıdan bakıyorsunuz. Bu bakış size içeriden bakanların edinemediği bir perspektif sağlamış olmalı. Türkiye Cumhuriyeti'nin bir "sürekli kriz cumhuriyeti" olduğunu gözönünde bulundurursak, sürekli krizin mimarları olan aktör ve faktörleri nasıl adlandırmak istersiniz?

S. N.: 5,5 senedir değil, 62 senedir ben hep dışarıdan bakıyorum. Şirince'de daha az sürgün değildim. İstanbul'da da. Hiçbir zaman, bulunduğum yerde kendimi oraya ait hissetmedim. *Aslanlı Yol* kitabımın başında Kınalıada öyküsü vardır. Kınalıada'da ilkgençliğimi, çocukluğumu yaşadım. Oradaki kadar hiçbir yere kendimi yabancı hissetmedim. Allah kahretsin, ben buraya nasıl düştüm duygusuyla yaşadım o adada. Daha sonra New Haven'a gittiğimde 10 sene ya-

bancıydım, sonra tekrar İstanbul'a döndüğümde büsbütün yabancıydım. Her şeyimle yabancıydım. Hep uzaylı pozisyonunda hissettim kendimi. Şirince'de daha yabancıydım, Allah'ın bir dağ köyünde, şehirli, belli bir eğitim ve kültür düzeyi ve konuşma biçimi olan, üstelik Ermeni, üstelik acayip fikirleri olan bir adam olarak ben Şirince'de bulundum. Sürgündüm ben Şirince'de. Burası veya Menemen Kapalı Cezaevi daha çok sürgün değil. Yabancı olma duygusunu, buraya ait olmama duygusunu her zaman taşıdım. Bu iki tarafı kesen bir bıçaktır; hem büyük bir avantajdır, hem de dezavantajdır. Yabancısın; yani üşürsün. Yalnız hissedersin kendini. Fakat yalnız hissettiğin için de kalabalığın saçmalıklarına, kalabalığın varsayımlarına, cahilliğine katılmazsın. Araya bir mesafe koyarsın ve bir bakıma daha esnek olma şansın vardır. Bir bakıma tek bir ev, tek bir tarlayla sınırlı değilsin, daha çok tarlada izin vardır. Değişik kimlik ve kişilikleri aynı anda taşımak gibi bir avantaja sahipsin. Bunu Allah'ın verdiği bir ödül ya da ceza olarak değerlendirmek lazım. Biz de böyleymişiz, yapacak bir şey yok. Her sürgünde biraz daha yabancılaştım; çünkü bagaj birikiyor sırtında. Karşındaki insanlar büyük bir hırsla ve kararlılıkla tek bir kimliğe kendilerini sığdırmaya çalışıyorlar. Ben solcu entelektüelim, ben Şirince köylüsüyüm, ben esnafım, bilmemne partisine oy veririm, ben Ermeni'yim, ben üstün kültür sahibi bir Alman'ım... gibi bir kimliği, folklorik bir giysi, bir üniforma gibi üstlerinde taşıyorlar. Sen bunların birkaç tanesini denedikten sonra, hem orda hem burda hem şurda çeşitli kimlikler altında yaşadıktan sonra artık büsbütün uzaklaşıyorsun onlardan. Karşındakine bakıyorsun, tek bir kişilik içinde ve seni de kendisine benzetmeye çalışıyor, ondan biri olmanı istiyor. Diyorlar ki sen Ermeni'sin, Ermeni olmalısın. Sen, Türkiye'nin entelektüel bir solcususun, solcu olmalısın. Onlar gibi davranmalısın, onların içtiği çayı içmelisin. Sen Şirince'de inşaat yapan bir müte-

ahhitsin, bir müteahhide özgü davranış kalıplarını göstermelisin. Bunlardan birkaç tanesini başarıyla yaşadıktan sonra büsbütün yabancılaşıyorsun. İmkânsız oluyor artık gerçek bir diyalog kurman; çünkü sırtında çok fazla küfe var. Bambaşka bir dizi yaşamı sırtında taşıyorsun. Sonra da artık insanlara gülümseyerek bakmayı öğreniyorsun. Daha antropolojik bir bakışla yaklaşmayı öğreniyorsun. Onların mitolojilerine yabancılaşıyorsun. Olay budur. Çünkü insanlar mitolojileriyle yaşarlar. Bir tane mitolojiyle kendilerini sınırlamaya çalışırlar. Bu mitoloji, onlar için, yeryüzündeki bütün sorunların açıklaması, tüm hakikatlerin anası olan mitolojidir. O çerçeve içinde yaşamlarını anlamlandırmaya çalışırlar. O öykülerle kendilerine kimlik biçerler. Birden fazla mitoloji tanıdığın zaman, hiçbirini ciddiye alamıyorsun. Yunan mitolojisi, Türk mitolojisi, Marksist mitoloji, Kemalist mitoloji, feminist mitoloji, İslami mitoloji, Ermeni mitolojisi... bunların hepsiyle araya mesafe koyuyorsun. İnsanların mitoloji yaratma süreci sana gitgide daha fazla ilginç gelmeye başlıyor. Fakat o mitolojiye inanan insanları gülümseyerek karşılamaya başlıyorsun. Her bir mitolojinin ifadesiyle karşılaştığında, evladım dünyada kırk çeşit mitoloji var farkında mısın, deme ihtiyacını duyuyorsun. Bu da insanların çok sinirine dokunuyor. Kendi mitolojilerinin sorgulanması, deşilmesi, rasyonel bir teşrih masasına, anatomi masasına yatırılması insanları çıldırtan, kudurtan bir davranış biçimi. Bir sürü mitolojiyle tanıştıktan ve hiçbirine ait olmadığını hissettikten sonra yapabileceğin fazla bir şey yok. Bu da kendi mitolojilerine ait hissetmeyen az sayıda insanı çok mutlu ediyor. Buna karşılık mitolojilerine canla başla ve canhıraş bir şekilde sarılma ihtiyacı içinde olan insanların büyük çoğunluğunu dehşetli ölçüde kızdırıyor ve öfkelendiriyor.

Ö. F.: Bir süre sonra, bütün bu mitolojilerin kişide karşılığının olmadığını fark edince insan ister istemez yaşayabileceği, kendisini ikna edebileceği ya da muhayyel bir dünya üzerinden düşündüklerini tekrar tanzim etmek isteyebileceği bir boyut aramaya başlıyor...

S. N.: Hayır, kendimi dine vermeyeceğim!

Ö. F.: Ondan söz etmiyorum.

S. N.: Dinden söz ediyorsun.

Ö. F.: Dinden söz etmiyorum. Mitolojinin paraleli veya karşılığı din değil. Verili dünyadan hoşnut değilsen, kendi dünyanı kurmaya yönelik bir zihni çıkarımdan söz ediyorum.

S. N.: Ben nispeten daha basit bir insanım sanıyorum. Bunca farklı mitolojiyle ve bunca farklı yaşam tarzıyla ve mekânlarla tanışmış biri olarak bir sentez çıkarabiliyor musun, diye soruyorsun bana. Bunlar arasında ortak bir anlatı kurup bunların hepsini onun içine yerleştirebiliyor musun, sorusunu soruyorsun. Uzunca bir süre "özgürlük" fikri çerçevesinde bir bütünleştirici, birleştirici bir fikir iskeleti kurabilir miyim, sorusunu kendime sordum ve oralarda bir şeyler aradım. Şimdi herhalde daha yaşlı ve daha yorgun olduğum için hiç öyle şeylerle uğraşmıyorum. Milletin mitolojisiyle dalga geçmek bana yetiyor. Zaten şurada kaç sene ömrümüz kaldı? Eleştirinin kendisi, yani kendisini çeşitli mitolojilerden ayırıp yukardan onları seyretmenin keyfi bana yetiyor. Onun yerine koyabileceğin bir ortak anlatı var mıdır, insanlığa bir mesajın var mıdır, yeni bir din kuracak mısın, sorusunun cevabı Hayır'dır.

Ö. F.: Sorunun ikinci kısmında "Türkiye Cumhuriyeti'nin bir "sürekli kriz cumhuriyeti" olduğunu göz önünde bulundurursak, sürekli krizin mimarları olan aktör ve faktörleri nasıl adlandırmak istersiniz?" diye sormuştum, onu atladınız.

S. N.: Türkiye'nin uzun zamandan beri temel problemi kültür elitinin, yani bir ülkenin düşünce dünyasına öncülük etme durumunda olan kesimlerin olağanüstü zayıf, ahlaken kuşkulu, kültür ve özgüven açısından çok sorunlu kesimler olmasıdır. Dolayısıyla siyasi egemenliğe sahip olanlar, yani ülkeyi yönetme sorumluluğunu üstlenmiş olanların bir kültür eliti, bir düşünce ve fikir öncüsü olan kesimden etkilenmesi veya onların koyduğu sınırlar içerisinde oynaması diye bir durum söz konusu değil. Genel kural olarak Türkiye'de toplumun en cahil ve ahlaken en problemli kesimi her zaman siyasi ve askeri egemenliğe sahip olmuştur. Türkiye toplumunu sürekli olarak aşağıya çekmek, sürekli olarak daha da cahilleştirmek, daha da aptallaştırmak, ahmaklaştırmak gibi bir fonksiyonu üstlenmişlerdir. Düşün ki Tayyip Erdoğan'ın son yıllardaki söylemi, şehit cenazelerinde söylenenler, 19 Mayıs törenlerinde söylenenler, Devlet Bahçeli gibi bir adamın inanılmaz retoriği, Kılıçdaroğlu gibi bir adamın tamamen içi boş, sulandırılmış faşizmden ibaret olan söylemi... bunları alt alta koy, herhangi bir toplumda, herhangi bir ortamda, herhangi bir insan bu kadar ahmakça bir söylemi kendisine nasıl yakıştırabilir, diye sor.

Bu soru derin bir sorudur. Nasıl oluyor da bu toplumun yüzeyine, bu toplumun üst kademelerine sadece bunlar yükseliyor? Sadece bu derece ahlaksız, bu derece cahilane, bu derece vahşi bir söylem Türkiye'de prim yapıyor. Bu soruyu sormak lazım.

Parantez açıyorum: Türkiye'de aklı başında bir sürü insan var. Neden onların borusu ötmüyor da bunların borusu ötüyor, sorusunu sorduğumuz zaman Türkiye'de kültür elitinin, fikir ve moda öncülerinin zayıflığı, yetersizliği, kurumsal güçten yoksun olmaları bunun temel nedenidir gibi geliyor bana. Geçmişte, bundan iki kuşak öncesine kadar Türkiye'de fikir öncüleri ve kültür eliti ancak devlet memuru olabilirlerdi. Dolayısıyla devletin sorumluluğuyla ve

devletin gücüyle sınırlıydı varlıkları. Devletin sözünün dışına çıkamazlardı. Bugün arkalarında devlet bile yok. Hiçbir şey yok! Dayanacakları, güç alacakları bir kurumsal temel yok. Ekonomik temel yok. Türkiye'de aydın sınıfı boş boş konuşmakla meşhurdur. Başka da fazla bir iş yapamazlar. İki türlüsü vardır: ya düzgün bir iş hayatı vardır ve iş hayatıyla konuşma hayatı arasında hiçbir bağlantı yoktur, yani boş vakitlerinde entelektüellik yaparlar, mesai saatlerinde ya nalburiye mağazası ya da lastik enjeksiyon fabrikası yönetirler; ya da o işleri de yoktur, kahvehanelerde otururlar ve boş boş konuşurlar.

Ö. F.: Bir resmi devlet kurumu olan Türk Dil Kurumu "Toplum"u; "Aynı toprak parçası üzerinde bir arada yaşayan ve temel çıkarlarını sağlamak için işbirliği yapan insanların tümü" olarak adlandırıyor. "İşbirliği" vurgusunu göz önüne alarak toplum sözcüğünün etimolojik geçmişi için bir şeyler söylemek ister misiniz?

Sizce Türkiye Cumhuriyeti toplum mudur?

S. N.: Türk Dil Kurumu'nun tanımı ki Atatürk'ten almışlar bu tanımı, ondan önce de Durkheim, vs.'den almışlar. Türkiye'de geçmişi olan bir tanımdır. İşin bir boyutunu eksik söylemiş: bir arada yaşayan ve ortak amaçlar için işbirliği yapan ve "kavga eden" diye tanımlamak gerekiyor. Çünkü toplumun belirleyici özelliği, evet, önemli bir işbirliği boyutu vardır; fakat aynı derecede önemli olan "kavga etme" boyutu vardır. Toplumdaki insanlar birbirleriyle dövüşürler. Her toplum düzeyinde, küçük bir köyde veya ülkede ve okulda ve ailede. İşbirliği, işbölümü ve kavga, hemen hemen eşit dozlarda gerçekleşir. Toplumu, işbirliği yaptığın insanların topu diye de tanımlayabilirsin; kavga ettiğin insanların topu diye de tanımlayabilirsin. Hayat boyu kavga ettiğin, sinir olduğun, dedikodusunu yaptığın, canını acıtmak için uğraştığın insanları toplayıp alt alta koyduğun zaman birin-

cisiyle öbüründe aynı kümeyi elde edersin. İşbirliği yaptığın insanlarla kavga ettiğin insanlar aynıdır, aynı zümrenin iki ayrı boyutudur. Türkiye Cumhuriyeti bir toplum mudur? Türkiye Cumhuriyeti bir kurumdur. Türkiye Cumhuriyeti, bir devletin adıdır. Bir egemen ideolojinin ve o ideolojinin simgelerinin adıdır. Bir bayrağı vardır, bir ideolojisi vardır, kanunları vardır. Bu başka bir şey. Toplum mudur, evet, toplumdur. Özellikle 1980'den veya 1960'tan bu yana toplumsal ve coğrafi hareketliliğin çok artması, köyden şehirlere göç, köylere okul, karayolu ve televizyonun gitmesi, peşinden şimdi de internetin gitmesiyle, evet, ortak eğilimleri, ortak dili, kavga konuları, simgeleri ve mitolojisi olan bir toplum olma yönünde Türkiye çok güçlü adımlar atmıştır. Dünyadaki herhangi bir ülke kadar bir toplum olmuştur. Buna intibak edip etmemeye karar vermeyen bir büyük unsur var: O da Kürt meselesidir.

Kürtler bu topluma aitler mi, ayrı bir toplumlar mı? Kafaları net değil. Bu konuda bir kararsızlık, bir arama ve sorgulama süreci içindeler. Bu nedenle de toplumdaki en sağlıklı grubun Kürtler olduklarını düşünüyorum. İkincisi, Türkiye'nin kültürlü azınlığı. Ki sayıca çok küçük bir zümredir. Bunlar da emin değiller, bu topluma aitler mi değiller mi diye. Çünkü Türkiye'nin kültür eliti Batı'yı referans alarak eğitildi. Filozof deyince aklına Farabi gelmez, Gilles Deleuze gelir. Dolayısıyla Türkiye toplumunun eskisine nazaran daha entegre olmaya başladığı bir çağda bu küçük zümre kendi pozisyonunu ciddi biçimde sorgulamaya başladı. Bizim bu ülkede ne işimiz var, sorusunu birçok kişiden sık sık duymaya başlıyorum. Sonu hayırlı olur inşallah, diyerek bağlayalım.

Ö. F.: TDK'nın toplum tanımında öne çıkan iki vurgu; çıkar ve işbirliği. Örneğin Agamben, bir toplumun önünün açık olması az yasa ve çok yasa olmasına bağlıdır, diyor; gönül-

lülük az yasayı içerir, yani birbirlerine razı olarak yaşarlar, diyor; ama çok yasa olunca zorla o toplumu bir arada tutmaya yönelik bir mekanizma kurulur, esas gerilim de buradan çıkar, diyor.

S. N.: Güzel bir ayrım. Özellikle bu adada [Samos], Yunanistan'ın ada toplumuyla kıyasladığım zaman Türkiye'yi, bu ayrımı çok net görüyoruz. Bu adada devlet, Türkiye'ye nazaran o kadar amatör, o kadar zayıf bir örgüt ki, yasaklar ve yasalar o kadar esnek ki. Buna karşılık toplumda güçlü bir konsensüs eğilimi var. İnsanlar birbirlerini tanıyorlar ve seviyorlar. En azından birbirlerine karşı açıktan saygısızlık etmemeyi önemli sayıyorlar. Bunun sonucu olarak problemler çok kolaylıkla, gönüllülük ve karşılıklı saygı esası üzerinden kolayca çözülebiliyor. Devleti ve polisi ve yasayı hiç hissetmeden, iki yıl boyunca hiç kimseye kimlik göstermek gibi aşağılayıcı bir davranışı yaşamadan, pekala geçinebiliyor. Kurallara uymak açısından Türkiye'den çok-çok daha başarılı bir toplum burası. İnşaat kuralları, trafik, saygı, iş hayatı kuralları açısından çok rahat bir toplum. Çünkü insanlar doğal olarak bu kurallara uyuyor, uymayan birisi olduğu zaman da güleryüzle o insanı uyarıyorlar. O insan da bir süre sonra uymaya başlıyor. Çözümler bulunabiliyor. Türkiye, bu açıdan tarihinin çok zor bir dönemini geçiriyor. Hızlı şehirleşmenin, hızlı anonimleşmenin getirdiği ve geçmişteki otoriter-totaliter eğilimler tarafından da beslenen bir zorbalık rejimi, kanun ve yönetmeliklerin zorla benimsetilmesi, sopa gösterilmesi hadisesi var. Türkiye'de her anınız devletin ve toplumdaki kişilerin gösterdiği sopalara karşı tavır almakla geçiyor. Durmadan sopa görüyorsunuz. Bunu bildiğiniz için de siz sopa göstermek zorunda hissediyorsunuz. Burada yaşadığım toplumda sopa yok veya çok gizli; gösterilmiyor, depoda duruyor sopa.

Ö. F.: O zaman şunu diyebiliriz; gönüllü birlikteliklerin oluşturduğu bir toplum az yasayla, gönülsüz birlikteliklerin oluşturduğu bir toplum çok yasayla yönetilir ve toplumun geleceğini riske ve tehlikeye atar.

S. N.: O ikinci kısmı söylemedim.

Ö. F.: Hayır, ben söylüyorum; buna ne diyorsunuz?

S. N.: Emin değilim, diyorum.

Ö. F.: Neden?

S. N.: Türkiye ve Yunanistan kavga ederse kim kazanır, hiç emin değilim. Hayatı sopa görmek ve göstermekle geçen insanların hayat kalitesi bir hayli düşüktür. Fakat olası bir kavgada üstün gelmeleri ihtimali daha yüksektir. Sonuçta, sopaya alışık...

Ö. F.: Yanlış Cumhuriyet*'in yeni basımını hazırlıyorsunuz. Korsan basımı 2007 yılında yapılan bu kitabı akademyanın görmezden geldiği kanısındayım. Atıf yapılmıyor, kaynakçalarda yer almıyor. Bu tavra rağmen yeni basımları yapılıyor. Akademyanın bu tavrını nasıl açıklıyorsunuz? Kitabı, sizce, akademyaya rağmen, kim okuyor?*

S. N.: Herkes okuyor. *Yanlış Cumhuriyet*'i, Türkiye hakkında fikir yürütmek pozisyonunda olup da okumayan kimse hemen hemen yok. Devletin ve iktidar partisinin ileri gelenlerinden tut, Anadolu taşrasında bir şeyler öğrenip kendine toplumda bir yol açmaya çalışan gençlere kadar herkes okudu. Okuyanların çoğu da etkilendi. Okuyup da "Boş konuşmuşsun" diyen kimseye rastlamadım. Etkileniyor, fakat bir yere oturtamıyorlar kafalarında. Çok radikal. Kabul edilmiş paradigmaları çok fazla altüst ediyor. Nasıl tanımlayacaklarını bilemiyorlar. Var olan mitolojik yapılarına sığdıramıyorlar. Mitoloji dediğin şey biraz da ad koyma, referans çerçevesine yerleştirme işidir. Bunu yapamıyorlar. Modern Türkiye ta-

rihi konusunda akademik değeri olan üç ya da beş kitaptan biridir bu. Gerisi palavradır. Kazan kaynasın, nasılsa herkesin bildiklerini bir kere daha tekrarlayalım, gereğini yapalım mantığıyla yazılmış şeylerdir. Orijinal eser; yani ciddi bir araştırma ve düşüncesine sürecine dayanan pek de fazla eser yok. Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni* vardı, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi* vardı... saysan, bilemedin sekiz tane kitap çıkar. Bunu taşıyabilecek, tartışabilecek bir akademik yapı yok ki Türkiye'de. Bunu sınıfta mı tartışacak, nasıl? Bunun sonuçlarına katlanabilecek mi? İhbar edilecektir. Hoca olarak bu kitabı getirip sınıfında tartışırsan, biri çıkar seni ihbar eder. Birileri durumdan vazife çıkarır. Korkuyorlar. Fakat daha önemlisi, alıştıkları söylem çerçevesinin dışında olan bir kitap bu. Ne Atatürkçü vatan-millet çizgisinden, ne İslami muhalefet çizgisinden, ne sosyalist-antiemperyalist-ilerici bakış açısından bir yere oturmayan bir kitap. Aynı zamanda bu bakış açılarından bakıp lanetleyemeyeceğin de bir kitap. Lanetleyebilseler, o da bir yere oturur. Her okuyan beğeniyor kitabı ama niye beğendiğini anlatamıyor. Dünyaya ve siyasete bakışını nasıl düzeltmesi gerektiğinin cevabını da veremiyor. Çözemiyor; en kolayı yok saymak. Saysınlar bakalım...

Ö. F.: Son soru: Altmış yaşını geçtiniz, beş çocuğunuz var, üç kez evlendiniz. Son evliliğiniz basına yansıdığı kadarıyla yakınlığından çok hoşnut kaldığınız bir arkadaş. Türkiye'nin gündelik politikalarına çok takılmadan da yaşayabileceğiniz bir konumdasınız. Bir adada, dışarıdasınız. Bütün bunlar aynı zamanda gençken insanın güncelle kendini çok meşgul etmesinin getirdiği hasarlardan uzak bir noktaya da taşır. Bu noktada kişi daha gündeliğin dışındaki konularla ilgilenmeye başlar. "Hayatın hakikati" üzerine daha çok düşünme isteğine kapılır. Topluca bir muhasebe dönemi gelmiştir, bir anlamda. Yaşlılık da kendisini hissettirmeye başlamıştır. Bu çerçevede "hayatın hakikati" gibi konularla ilgilenmekten yana mısınız?

S. N.: Değilim. Bu soruya daha önce cevap verdim. Hayatın hakikati nedir, kendi mitolojini nasıl oluşturuyorsun, yeni bir din kuracak mısın... bunlar hep aynı sorunun varyantlarıdır. Aksine, özellikle gençlere de tavsiyem; böyle şeylerden uzak durun. Vaktimi somut araştırmalar ve somut bilgi üretimiyle geçirmek bana çok daha değerli geliyor. Son bir senem, tamamıyla *Yer Adları Sözlüğü* araştırmasıyla geçti. İğneyle kuyu kazmak veya deli pöstekisi ayıklamak gibi bir süreçti. Saat tamirciliği veya kuyumculuk gibi. Gıdım gıdım, küçük küçük adımlarla büyük bir yapı inşa etme süreci.

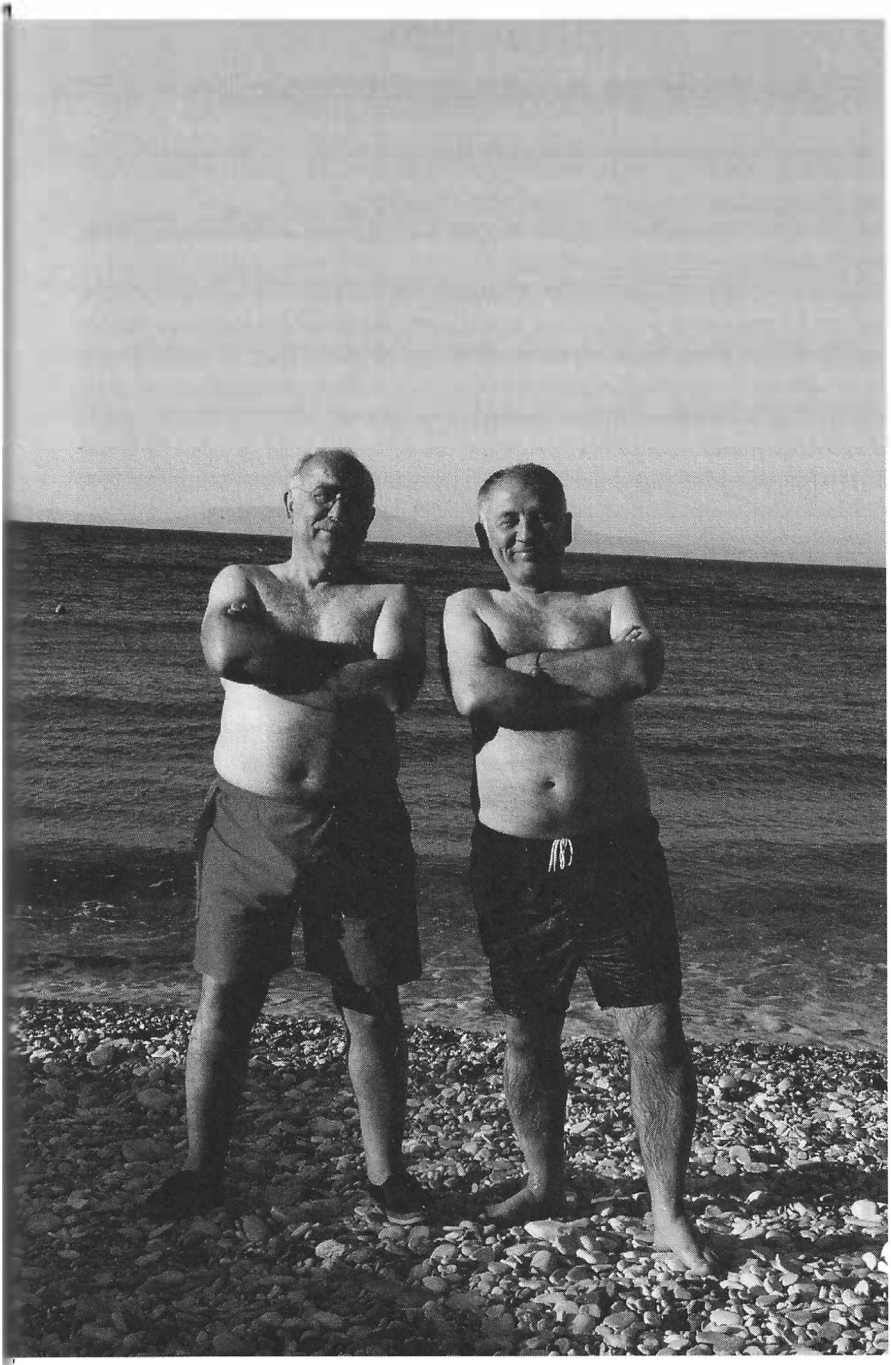
Bunun hem daha sağlıklı, hem daha akılcı, hem daha faydalı bir uğraş olduğunu düşünüyorum. Felsefeyi işsiz olan arkadaşlara bırakıyoruz. Benim çok işim var yapacak.

Ö. F.: Yer Adları Sözlüğü*'nü "hayatın hakikati" diye soyut bir düzeyde adlandırılan, kimi zaman da boşa düşebilen kavrayışlara karşı bir tür etkin müdahale olarak düşünüyorum ben. Son derece somut ve mevcut hakikat algısını altüst eden bir proje. Benim kastım, buna benzer şeylerdi...*

S. N.: Emek, benim hoşuma gidiyor. Hamal gibi çalışmak. Tarla çapalamak gibi bir iş. Bunu hem ahlaken daha doğru buluyorum, hem yapması zevkli, hem de fazla düşünmemi önlüyor. Düşünmek iyi bir şey değil.

11 Haziran 2019, Samos

Hem "dışarıda" gerçekleşen hem de "dışarıdan" söz edinmek kaygısı güden bu söyleşiye takım elbise, kravat, esas duruş ve asık suratlı ciddiyete aldırış etmeyen, önünü iliklememiş bir fotoğrafın çok yakışacağını düşündüm, –bu yüzden burada.

Ömer Faruk

Aşk ve ereksiyon "aşk"ı

İnsanlık tarihinin en çok konuşulan, şarkılara aktarılan, şiir ve romanı yazılan, filme çekilen konularından biri olsa gerek Aşk...
Peki, bu denli uzun süre gündemde kalan, üzerinde düşünülen Aşk hakkında yeni ne söylenebilir?
Ömer Faruk *Aşk ve Ereksiyon "Aşk"ı* adlı bu yoğun denemesinde son derece cüretkâr bir işe girişiyor: Zamana hükmeden bir uzaklıktan yakına, Aşk'a ve mekânı ev'e bakıyor. Badiou, Barthes, Bauman, Deleuze, Gorz, Haneke, Kovel, Morin, Paz ve Sponville gibi kendi ömürlerinin ötesinden düşünmeyi denemiş bilgeleri arkasına alarak Aşk ve ev üzerine söz alıyor.
Mevcut aşk algısını yeniden ve yeniden üreten, "Seni seviyorum!"u bile bayağılaştıran, yas tutmadan eş değiştirmeyi savunan popüler kültürün genç ve diri bedenlerle sınırlanmış aşk kavrayışı üzerine yaşlılıktan düşünüyor: Erotik çekim bölgesi olarak cinsel organların yerine yüz'e dikkat çekiyor.
Soruyor:
–"Kurumuş vajinayı, pörsümüş penisi içermeyen aşk" ne kadar Aşk'tır?
–"Kimlik devlet kurar, aşk biriktirmez!" çıkarsamasından hareketle içine doğduğumuz kimliği reddetmeden, kişisel özerkliğimizi edinmeden, kendimizi icat etmeden aşk yaşanabilir mi?
–"Leke bırakmayan dokunuş, samimiyetle dökülmüş gözyaşı, kasıkları ürperten kahkaha, etki eden ve etkilenen yakınlıklar..." gibi her tür çıkar ilişkisinin dışında serpilmesi gereken benzersiz "aşk halleri" mevcut toplumsal değerlerin dışına çıkmadan ne ölçüde mümkündür?
...
İçe patlayan, küçük ama kesinlikle çarpıcı bir deneme...

Aşk ve Ereksiyon "Aşk"ı adlı bu çalışma, cesur ve umutlu bir kalkışmanın tüm ipuçlarını da içinde barındırmaktadır.

Çetin Balanuye

Ömer Faruk, bu öncü ve atak yazı girişimiyle, edebiyatın ve felsefenin cüretli alaşımını örnekleyen bir metinle okur karşısına çıkıyor. Hayatın çekirdeğine doğru en kurucu ve kırıcı hamlenin melez bir türden gelebildiğini kanıtlayan bir örnek-kitap *Aşk ve Ereksiyon "Aşk"ı.*

Enis Batur

"Yani ezcümle, 'parlamenter sistem', 'başkanlık sistemi', 'altılı veya üstülü masa' falan tamam da hiç âşık oldun mu be kardeşim? Dünyaya, evrene, insana, topluma, doğaya, diğer canlılara, ötekine hiç başka bir gözle bakmayı başardın mı? Yoksa dinlerin, ideolojilerin ve devletin kafana tıkıştırdıklarıyla mı yetindin bugüne kadar?
Ben olsam her yerde yüksek sesle bağırırdım: 'Âşık olmayana, aşkı bilmeyene oy yok!' "

Selahattin Demirtaş

Ömer Faruk

Bir yaratıcılık imkânı olarak kaos

Ömer Faruk bu "yüksek ateş"li denemesinde Türkçe değil Baltaca düşünmeyi deniyor. İçinde yaşadığımız "bir araya gelişlerin" tümünün "kan"a ve "kriz"e kayıtlı olduğunu belirterek bu söylemin dışarısına çıkmak için sakınımsız ama özenilmiş bir hamle yapıyor.

Öncelikle insanlık tarihinin karakterini belirlemiş olan iki kavrama, "kaos" ile "düzen"e dikkat çekiyor. Ve içeriği "düzen" tarafından belirlenen "kaos"a hiç tereddüt etmeden arka çıkıyor. Çünkü kaos "dünyaya ait olma" düzen ise bir "devlete ve düzenli orduya ait olma" pratikleri üzerinden içerik edinmiştir. "Dünyadan vazgeçme kararı"na ise "aşağı ırk&tür küçümsemesi" ve "öteki korkusu" eşlik etmiş ve kriz süreklilik kazanmıştır. "Sürekli kriz" ise dünyanın yeni normali olan "aynının cehennemi" ya da "homojen biz"e evrilmiştir.

Tesviyeden geçmiş "kopya" yaşantıların "hayat" olarak tekrarlanmasına katlanamayanları ise "öngörülemez ve ele geçirilemez" olmaya davet ediyor yazar. Çünkü bir tek "sır" edinerek, "sır"lı olarak, "sır"lı kalarak kendimize katılabileceğimizi belirtiyor. Bu öneriyi dikkate alarak kendisine katılan her "sır"lı kişi ise başlı başına bir kaos merkezidir ve mevcut tüm düzen mekanizmalarının çıldırma nedenidir.

Bu cüretkâr denemeyi "aynının cehennemi" ya da "homojen biz"de "sır'sız" olarak yaşayanlara önermiyoruz. Çünkü bir tek "sır"lı olmanın hazzını ve zorluklarını seçenlerin hoşlanacağı bir kitap *Bir Yaratıcılık İmkânı Olarak Kaos*.

"Kafka, günlüklerinde, 'Yazarın görevi depremleri kayıt etmektir,' der. Böyle bir kaydın düşünce dünyamızdaki ilk örneği Ömer Faruk tarafından başlatılmış oluyor. Okurlara, bir yandan Antroposen Çağı'nın özelliklerini öte yandan da Antik Yunan'dan beri Batı kültüründeki düşünsel kaygıları yepyeni bir üslupla dile getiren bu kitabı 'dinleyerek' hayatlarına katmalarını ve 'kendilerini dağıtmalarını' hiç tereddüt etmeden tavsiye ediyorum."

Nami Başer

"Size söylüyorum: insan içinde kaos barındırmalı ki, dans eden bir yıldız doğurabilsin. Size söylüyorum: içinizde hâlâ kaos var!"

Friedrich Nietzsche

"Ömer Faruk, kapitalizmin insanlığı esir aldığı, iklim krizinin olanca korkutuculuğu ve yıkıcılığıyla üzerimize geldiği şartlarda bizi, her şeyi göze alıp başlangıç değerlerine dönmeye, yeniden 'öngörülemez ve ele geçirilemez olmaya' davet ediyor. *Bir Yaratıcılık İmkânı Olarak Kaos*'ta okuru, kendi insanlığıyla çetin bir hesaplaşma bekliyor."

Atilla Aytemur

Ömer Faruk

Bir aşağılama aracı olarak çöp

Ömer Faruk yine "hamle" yapıyor! İçerisinde yaşadığımız, sürekli kriz üreten "yanlış toplum"un nasıl bu noktaya evrildiğini anlamaya, bugünün patinaj yapan gerekçelerinde oyalanmak yerine "Tanrı Devleti" ve "Dünya Devleti"-nin arasındaki hem gerilime ve hem de iş birliğine dikkat çekiyor. Bu "düşman kardeşler"in görünürde çatışmalarına rağmen, aslında, "öngörülemez ve ele geçirilemez olan"dan söz aldıklarına, hiçbir yasaya bağlı olmadıklarına ama her söylediklerinin yasa olarak kabul edilmesini dayattıklarına, bunu sağlamak için de sürekli yeni aşağılama mekanizmaları kurup, çöp ürettiklerine de dikkat çekiyor.

Hayata İkiz Kuleler'den, tapınaklardan, saraylardan, parlamentolardan, üniversitelerden ya da kışlalardan değil de; başlangıç ve sona, üretim ve tüketime, temiz ve kirliye, severek dokunmaya ve iğrenerek atılmaya yakından tanıklık eden vajina, penis ve anüs arasından, perineden bakmayı öneriyor. Böylece, "aşağılama" ve "çöp"ün bize ait olduğu gerçeğini kabul edeceğimizi, içerisinde yaşadığımız için bahane de üretemeyeceğimizi belirtiyor.

Çünkü şimdiye kadar kulak verdiğimiz üretim, büyüme, tapınak, duvar, gökdelen, düzenli ordu içerisinden biçimlenen perspektif bizi "sonsuz kötülük"e ve "son"a taşıyor. Artık aşağıladıklarımız, tükettiklerimiz ve çöp olarak yaftaladıklarımızı dikkate alarak, öngörülemeyenden söz ederek, ele geçirilemez bir "sır" edinmeye dikkat ederek düşünce ve pratik üretmemiz gerektiğinin altını çiziyor.

Kulak verilmesi gereken bir hamle metni...

"Ömer Faruk *Bir Aşağılama Aracı Olarak Çöp*'te birçok şeyi ifşa ediyor. Açığa çıkarıyor. Görünür kılıyor. Başka bir öncelikler listesi öneriyor. Kendimize ve dünyaya daha farklı bir bakış geliştirmeye çalışıyor. Yani ifşa ederken aynı zamanda inşa ediyor. Zemini, çerçeveyi değiştirmeyi deniyor. Elbette her ifşa bir inşa olmayabilir. Ama özellikle bazı toplumlarda ifşa etmeden inşa da edemezsiniz."

Besim. F. Dellaloğlu

"Mutlaka okunması gereken bir köşe taşı kitabı. İnsanlığın ilerlediği yolu gösteren bir kilometre taşı da denebilir."

Gün Zileli

"Ömer Faruk'un okuyucuya hatırlatmalarla, tekrarlarla, dipnotlarla düşüncelerini işlediği denemeleri de benzeri bir sarmaldaymışsınız hissi uyandırıyor. Farklı disiplinleri bir araya getiren, dipnotlarda sizi ikinci bir yolculuğa çıkaran, okuru kucaklayan, kaşıyan, sinirlendiren, güldüren bir kitap okumayı düşünüyorsanız, aradığınızı *Bir Aşağılama Aracı Olarak Çöp*'te bulabilirsiniz."

Ceren Sevin

Ömer Faruk
Yarabıçak

BANKA SOYMUŞ BİR DEVRİMCİNİN SAMİMİ İTİRAFLARI
ÇOK KALPLİ ASİ İÇİN KENAR NOTLARI

YERALTIGÖĞÜ EDEBİYATI'NA GİRİŞ ya da
BİR "KARŞI-FESAT BİRLİĞİ" OLARAK KARNAVAL

Banka soymuş bir "Devrimci" ile hareketli ve hareketsiz tüm canlı türlerinin yanı sıra kayalarla da kendisini eşdeğer kabul eden bir "Çok Kalpli Asi"nin dertleşme kitabı *Yarabıçak*.
İlki Rus Devrimi'nin yükselişini ve çöküşünü görmüş, 12 Eylül Askeri Darbesi döneminde yıllarca kaçak yaşamış; ikincisi hem bu toprakların en yaygın, demokratik ve neşeli ayaklanması olan Gezi'ye katılmış hem de farklı ve üstün bir tür olmak iddiasıyla yeryüzüne kayıtlı hareketli ve hareketsiz canlı türlerinin yaklaşık yarısını yok eden, ama koronavirüs karşısında çaresiz kalan insan kitlesiyle aynı havayı solumuş...
Her iki yüzyılı da gören bu "hayat yorgunu huzursuzlar" ömürlerinin son demlerinde uzun yoldan gelip aynı ateş başında buluşanların görmüş geçirmiş samimiyetleriyle hem kendi yolculukları üzerine söz alıyor hem de güncelin birikme nedenleri üzerine düşünüyor ve beraber bir kitap yazmaya karar veriyorlar: *Yeraltıgöğü Edebiyatı'na giriş ya da bir "karşı-fesat birliği"* olarak karnaval.
Sınır, devlet, düzenli ordu, savaş, normal, bir sonsuz kötülük örgütlenmesi olarak pan-kapitalizm ve siyasi cisimleşmesi olan seçilmiş tek adam rejimleri ve devrimden söz etmenin yanı sıra boşluk, toz, gölge, sessizlik, imge, yaban, karnaval, kahkaha ve Çingenelerden de söz eden "neşeli ve fingirdek" bir deneme bu; huzursuzların huzursuzluklarına hak veren bir uzun dipnot... Ya da peşin hükümlere rıza göstermeyen bir "yazı arayışı"na "aşağıya tırmanmak" ve "yukarıya inmek" vurgularıyla katılmayı deneyen bir küçük kenar notu...
Uzağa değil de derine kulaç atmayı sevenler için...

"*Yarabıçak* insan düşüncesini ve eylemini kuşatan sınırlar üzerine düşünen ve bu sınırların kendisi üzerinde eylemde bulunmayı öneren disiplinlerarası bir deneme. 'Kendim' dediğimiz şeye sahip çıkabilmek için düşünceye, söze, bedene, eyleme, zamana ve mekâna konan sınırların aslında tam da o kendiliği kuruyor olmasına işaret ederken herkesi kendi kendinin celladı yaptığını anlatıyor.
Yarabıçak özgürlüğün bir durum değil, bir pratik olduğunu ve bu pratiğin hedef aldığı sınırların nesnesi olmak ile öznesi olmak arasındaki sinsi geçişliliği görmek ve hatırlamak için dikkatle okunması gereken çok katmanlı bir metin."

Ferda Keskin

Yarabıçak, tek bir okunuşta anlaşılacak/yorumlanacak ve üzerine konuşulacak bir metin değil. Nedeni de şu: İmbiklerde çok dinlenmiş ve damıtılmış bir metin var karşımızda. İlk okuduğumda büyük bir heyecan duydum. Bir daha okudum, bir daha... Okumam hâlâ devam ediyor, edecek de... (Katmanlı bir kurgusu var kitabın, tıpkı Andrey Tarkovski filmleri gibi...)

Ertekin Akpınar

Ömer Faruk

Gül ile Bülbül Cumhuriyeti

Ömer Faruk, bu küçük ama tezli kitabında bir "entelektüel hamle" daha yapıyor ve "toplum"u tartışmaya açıyor.

Yaklaşık yüz yıl önce kayıtlara geçmiş, "Tahakküm doğayla başlar, kadınla sürer, çocukla diğer nesillere aktarılır," cümlesine kulak veriyor ve salt insanlardan oluşmuş bir toplumsallığın "sürekli kriz"e kayıtlı olduğuna dikkat çekiyor. Ona göre insan merkezli düşüncenin bir ürünü olan "ulus devlet" varlığını kendisine değil düşmana bağlı olarak sürdürmektedir, düşmana bağımlılık ise toplumun kendi kendisini kurban etmesinden başka bir şey değildir.

Çünkü özne olamayan toplumu başlatır, tahkim eder ve savunur. Toplum başkasının ölümünde kendisini gerçekleştiriyorsa, nedeni, özne olamayanların toplamı olarak bizzat ölümü temsil etmesidir. Ölüm, toplumun ayrılmaz parçası olmuş; toplum ölümü, ölüm de toplumu biçimlendirmeye başlamıştır. Yüksek sesle söylenmesi gereken basit, çıplak gerçek ise şudur: Toprağı işgal etmek üzerinden varlığını inşa eden her toplum, bir "ölüm severlik" örgütlenmesidir.

Yazar, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100., Gezi Parkı Şenliği'nin 10. yılında yeni bir başlangıç önerisinde bulunuyor: Hareketli ve hareketsiz canlı türlerinin yanı sıra toprağı, kayaları, havayı, nehirleri ve denizleri de kapsayan yeni bir toplumsallık üzerine düşünmeye davet ediyor. Çünkü her varlığın varlığını sürdürmesinin diğer varlıkların varlığını sürdürmesine bağlı olduğunu artık kabul etmemiz ve bu ölüm severlik sürecinden çıkmamız gerekiyor.

Gilles Deleuze'ün "yüklü ve yükümlü olma" uyarısını dikkate alarak *yeryüzü* ile *dünya*'ya farklı içerikler veriyor ve *Türkiye Cumhuriyeti* adı yerine *Gül ile Bülbül Cumhuriyeti* adını gündeme taşıyarak başlama vuruşunu yapıyor. Varlığının diğer varlıklara bağlı olduğunu idrak eden varlıklar için...

Gül ile Bülbül Cumhuriyeti, insan merkezciliği siyasetçilerin yanı sıra filozofların da kurtulamadığı bir düşünsel hastalık olarak tanımlıyor ve bir çıkış yolu arıyor. Bu kısa ama yoğun metin, okuyucuyu meseleyi kendi bireyselliği üzerinden de sorgulatmayı hedefliyor. Kaçırmamanızı öneririm.

Can Batukan

İnsanoğlunun binlerce yıl süren yolculuğunun sonunda varılan yer sürekli (iç/dış) çatışma, adaletsizlik üreten bir toplumsallık, seçilmiş tek adam rejimleri ve doğanın insafsızca tahribatıdır...

Ömer Faruk bu küçük ama yoğun denemesinde sorunun kökenlerine iniyor ve her kişinin doğasından gelen farkı yaşayamamasını (bir) neden olarak saptıyor. Parmak izi, ses tonu, gözbebeği, yüz ifadesi her kişiyi diğerinden farklı kılmasına rağmen her kişinin kendi hikâyesini edinme ve yaşama hakkının gözetilmemesini temel sorun olarak işaret ediyor. Bu durumu dikkate almayan düşünce modellerine göre oluşmuş toplumsallıkların çatışma ve düşmanlık biriktirdiğini belirtiyor.

Ona göre kişinin kendini ifade etmesine imkân tanımayan bütün "adına konuşma" mekanizmaları ve "düşünce" adına bu durumu savunan hamaset yüklü lakırdılar tahakküm üretir; kişinin dünya olma [= kurma (= yaşama)] hakkını gasp eder ve haysiyetsiz bir karaktere sahiptir. Kanaat önderlerinin, siyasi liderlerin her akşam televizyondan yüzümüze kustuğu safsataların "düşünce"yle hiçbir ilgisi yoktur; haysiyetsizliğin, başkasının acısından haz duymanın, özsaygı ve içgörü yoksunluğunun itirafıdır.

Yazar salt bu durumu saptamakla yetinmiyor, önerilerde de bulunuyor... Örneğin: Yaşamın başkasının inisiyatifine devredilemeyecek kadar "güzel ve vazgeçilmez" olduğuna işaret ederek devleti değil anlamı ele geçirmeyi amaçlayan Çok Kalpli Asi'den söz ediyor. Yöneten yönetilen ayrımının geri dönüşsüz bir biçimde ortadan kalkması için öncelikle "küçük bir devlet olarak" varlığını sürdüren zihnimizi özgürleştirmemiz, yeni kavramlar icat etmemiz, böylece düşünenin düşünceye hükmetmesinin önünü açmamız gerektiğini belirtiyor.

Yoğun ve etkileyici bir düşünce hamlesi...

'Bilgi iktidardır!', demesine rağmen neden sürekli kitap yazarak bilgi ürettiği Foucault'ya sorulduğunda, 'bu paradoksla yaşamayı öğrendiğini' söylemişti. Aynı paradoks 'Öteki' kavramı için de geçerlidir: Adına konuşmadan 'Öteki' başka nasıl gündeme taşınabilinir? *Başkası Adına Konuşmanın Haysiyetsizliği* sessiz kalmaktansa bu paradoksun tehlikelerine de işaret ederek düşünmeyi ve yaşamayı deneyenler için yazılmış bir kitap.

Bülent Diken

Gündelik siyaset ve yaşamın hayhuyuna kapılmanın hayatın genel örgütlenişi üzerine düşünmekten uzaklaşmak gibi ağırca bir maliyeti de var. Neyse ki, birileri gündelik olanın cazibesine kapılmayıp, insanın genel serüveni üzerine düşünüyor. *Başkası Adına Konuşmanın Haysiyetsizliği*, kimi 'ağır' metinlerin rehberliğinde daha özgür ve eşit bir hayatın imkânlarını kurcalıyor. Kaçırmamanızı dilerim.

Mesut Yeğen

YENİİNSAN
www.yeniinsanyayinevi.com

başkası adına konuşmanın haysiyetsizliği
ömer faruk kitapları

yeniinsanyayinevi
yeniinsanyayinevi
yeninsanyayin

ISBN 978-625-6813-34-2